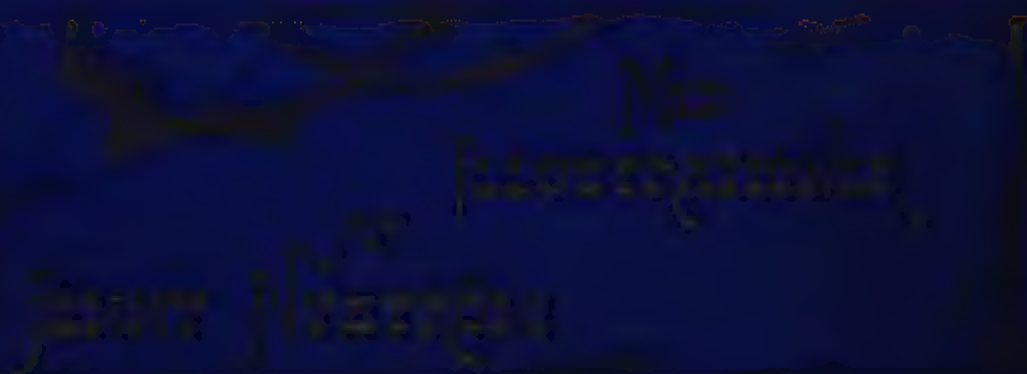


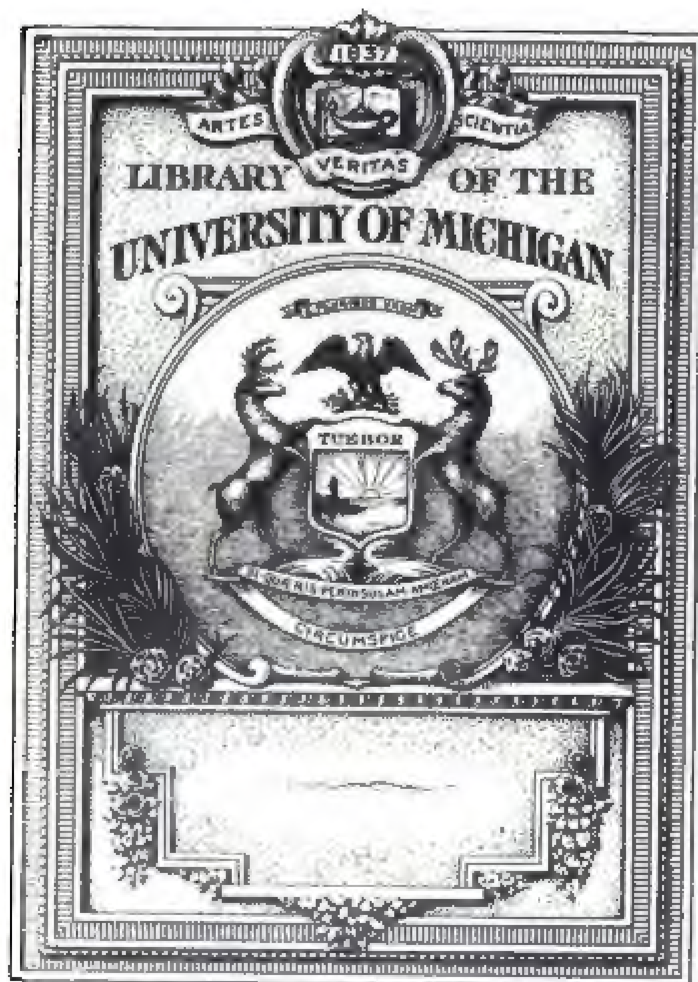
C. Georg Starbäck



Historiska Bilder






1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

HISTORISKA BILDER

TECKNADE

AF

C. GEORG STARBÄCK.

ILLUSTRERADE

AF

JENNY NYSTRÖM-STOOPENDAAL.

FÖRSTA BANDET.

STOCKHOLM
F. & G. BEIJERS FÖRLAG.

STOCKHOLM, TRYCKT I CENTRAL-TRYCKERIET, 1892.

Första Bandets Innehåll:





1.

Paris eröfradt och franskt land taget af skandinaver.

»Hvem skulle hafva trott, hvem hade kunnat föreställa sig, hvad vi nu sett tilldraga sig under våra ögon och som är ämnet för våra suckar och våra tårar, att en samlad här af sjöröfvare skulle framtränga till Paris, skulle bränna kyrkor och kloster på Seinens strand? Hvem skulle hafva tänkt, att stråtröfvare varit djärfva nog att utföra sådana företag? — Ack, att ett så namnkunnigt, så befästadt, så vidsträckt och så befolkadt rike skulle hafva det ödet att förödmjukas och vanhedras af dessa barbarers plundringar! För några år tillbaka skulle man icke väntat sig att se dem bortföra oräkneliga skatter från våra provinser, härja dessa och bortsläpa invånarne i fångenskap; — man skulle icke en gång kunnat ana, att de skulle vågat sätta

sin fot i det inre af riket.» — Så utbrister en abbot i Corbeys kloster, vid namn Paschasius Radbertus, då han berättat om eröfringen af Paris — det samma, som det förvånade Europa i våra dagar (1871) bevittnat. Den gamle abboten lefde i nionde århundradet, således för mycket, mycket länge sedan, och den förfärliga händelse, som så mäktigt upprörde honom, var väl icke uthungrandet af Paris, men uppgifvandet af Paris till — nordbor, till skandinaver, en vikingahär af folk från de tre nordiska rikena, som dragit ut, törstande efter bragder, ära och guld.

Händelsen ligger, såsom läsaren finner, långt tillbaka i tiden och är delvis helt och hållet insvept i sagans dunkel; men detta rör mera de handlande personerna, än hvad de utförde. Det land, som dessa nordbor togo i besittning, var det efter dem benämnda Nordmandie, — och de utomordentliga händelser, som nu (1871) tilldragit sig för våra ögon just i dessa trakter, hafva kommit oss att tro, det en kort tillbakablick på dessa i forntiden timade tilldragelser icke skulle utan nöje emottagas.

Eröfringen af Paris är förknippad med sagonamnen Björn Järnsida och Hasting, den förre en son af Ragnar Lodbrok, den senare hans fosterfader. Björn skall hafva fått sitt tillnamn Järnsida deraf, att han aldrig blef sårad i något slag, hvarföre det ryktet gick om honom, att hans moder

genom trolldom gjort honom hård mot järn och spjut. Dessa två ställde sig i spetsen för ett vikingatåg, och bud utgingo åt alla håll inom de nordiska rikena för att samla deltagare i färden. En oräknelig skara unge, stridslystne män samlade sig ock från hela norden, från både Sverige, Norge och Danmark. Det byggdes, det hamrades, det smeds med kraft för att få härskeppen redo, och därtill sköldar, hjälmar, brynjor, svärd och spjut; men när allt var färdigt, anställdes ett offer åt guden Tor, och sedan kämparnes hufvuden blifvit beständkta med slagt-offrets blod, uppsattes märkena *), och man gick ombord samt seglade för en gynsam vind utåt hafvet.

Först vände sig äfventyrarne mot det sydvestra Frankrike, seglade uppför Loire och intogo med storm den fasta staden Nantes samt förhärjade landet däromkring. Sedan de därefter åter gått till skepps och af vinden blifvit förda till nordvestra Spanien, där de förgäfves sökte taga Corunna, vände de åter till Frankrike och seglade nu uppför Garonne, plundrade Bordeaux och en mängd städer och kloster, som finnas uppräknade i de franska krönikorna. Enskilda skaror, hvilka, förledda af sin djärfhet och befolkningens förskräckelse, fördjupade sig för långt in i landet, blefvo därvid någon gång öfverfallna och nedgjorda. Ännu i dag

*) Baneren.

firas i den lilla staden Tarbes vid Adour i sydvestra Frankrike den 21 maj till minne af ett nederlag för nordmännen, när desse, lastade med byte, öfverraskades i ett bergpass och nedgjordes till sista man. Man gifver äran af den lyckliga striden åt den heliga Missolin; ty det fordrades mer än menskliga krafter, det fordrades ett helgon för att kunna öfvervinna dessa vilda fiender. De franska krönikorna likna de otaliga vikingahärarne, som öfverföllo och förhärjade det sköna landet, vid en flod, som, utbrusten från nordens klippor, öfversvämmade och förödde det olyckliga landet. Synnerligen har Hasting genom de förödelser, som utmärkte hans väg, gjort sitt namn fruktadt och afskydt i Frankrikes annaler. Också äro så många äfventyr förknippade med det samma, att det i ordets egentliga bemärkelse bör kallas ett sagonamn.

På samma sätt hemsöktes landet omkring Seine. Det var i mars månad år 845 — heter det — som en flotta af etthundratjugu långskepp seglade uppför nämnde flod till Rouen och närmade sig Paris. Denna stad var då en obetydlighet emot våra dagars Paris. Den inskränkte sig till den största af de här liggande Seine-öarna med tvenne förstäder på högra och vänstra flodstranden. Dessa, med sina rika kloster — S:t Martins, S:t Germains och S:t Genevieves — voro obefästa, men sjelfva staden, hvars vallgrafvar bildades af Seines armar,

var omgifven af murar och af torn, som blifvit uppförda vid ändarne af de bryggor, hvilka förbundo staden med förstäderna. Den bron, som ledde åt norr, kallades: den stora (nu Pont-au-Change), den som ledde åt söder: den lilla.

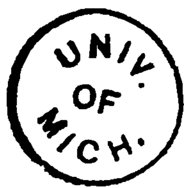
Konungen i Frankrike hette då Carl den skallige och var sonson till Carl den store, upprättaren af det vesterländska kejsardömet. Han beslöt att möta vikingarne och våga en drabbning, och sedan han i Saint-Denis' kloster anbefallt sig i den helige Dionysii beskydd, tågade han med sin här ut mot fienden. Men han blef slagen, och nu betogs Paris af skräck. Alla, som kunde, sökte sin räddning i flykten och medtogo sina förnämsta dyrbarheter. Alla vägar vimlade af flyende män, kvinnor och barn, och munkarne buro framför sig sina klosters heliga reliker. Den slagne konungen inneslöt sig jämte kvarlefvorna af sin här i det fasta klostret Saint-Denis, men måste där blifva en overksam åskådare till nordmännens tåg, när de nu hejdlöst närmade sig staden. Denna föll i deras händer, men lämnade dem intet byte, och de spredo sig omkring i trakten att plundra. En härjande farsot, föranledd af för mycket förtärande af omogna frukter, äfvensom af det ovana klimatet, besegrade slutligen de oöfvervinnelige. Vikingarne sände bud till konung Carl i Saint-Denis och erbjödo sig att draga bort, mot en viss summa i silfver. Konungen

och hans store gingo in därpå och utbetalade 7,000 marker silfver, hvarpå den förfärliga fienden gick till skepps igen och seglade hem, riktad med ett omätligt byte af silfver och guld.

På detta sätt fortforo 800-talets vikingar att förhärja Frankrike. Svärm kom efter svärm; man köpte sig fred af dem, och så försvunno de, blott för att lämna rum åt nya våldskräktare, tills slutligen invånarne icke funno annat medel till skydd än att gifva sig under fienden. Besittningstagandet af Normandie bildar slutpunkten i den långa historien om nordmännens framfart i dessa trakter, en framfart, som förmådde presterna att insätta i litanian de bekanta orden: »Från nordmännens raseri bevare oss, milde Herre Gud!»

Det var Gånge Rolf, som tog Normandie. Han var son af en mäktig jarl på vestkusten af Norge, som frivilligt slöt sig till konung Harald Hårfager, när denne började sitt storverk att underlägga sig hela Norge. Jarlen vann ock därför högt anseende hos konung Harald och åtnjöt mycken gunst af honom. Han hade, utom Rolf, tvenne söner, alla dugande män och mycket utmärkte; men ingen af dem vann dock den världshistoriska betydelse, som Rolf, ehuru det visserligen från början såg helt annorlunda ut för menniskors ögon. Redan från sin tidiga ungdom låg han ute i viking och svärmade omkring på hafven. Så kom han en höst till




UNIV.
OF
MICH.

öarna vester om Skotland (Hebriderna), och emedan vintern hindrade honom från att gå hem, drog han till England. Här hade han efter några strider en dröm, att han skulle draga till Frankrike. Han lösgaf nu de fångar, han tagit, och mellan honom och konung Alfred den store, som då regerade i England, uppstod därefter en trofast vänskap. Om våren skulle han då draga öfver till Frankrike.

Han lämnade också England, men blef stormdrifven till ön Walcheren. Här blef han öfverfallen, men segrade och tågade sedan härjande omkring i Frisernes land samt vände sig derpå till Hennegau. Grefve Raginer af Hennegau, en tapper och stridbar man, uppbjöd alla sina krafter för att hämma Rolfs framträngande, men förgäfves. Rolf vann seger på seger. Slutligen lade sig Raginer i bakhåll för Rolf, men blef af denne öfverraskad och tillfångatagen. Nu blef bestörtningen stor i landet, och Raginers grefvinna sände bud till Rolf och bjöd honom tolf i de föregående striderna tillfångatagna nordmän såsom lösen för sin herre och man. Sändebuden återkommo med det svar, att grefven skulle ögonblickligen halshuggas, om icke dessa tolf män genast frigåfvos och återsändes tillika med allt det silfver och guld, som fanns i landet. Betagen af fruktan för sin mans lif, fullgjorde grefvinnan de hårda vilkoren, skonande dervid icke ens kyrkorna, och alla dessa skatter sände hon till Rolf med helig

försäkran, att landet icke hade mera att gifva. Då kallade Rolf grefven inför sig, och sedan han förebrått honom anfallet på Walcheren, återgaf han honom friheten. »Jag återgifver dig, ättstore och stridbare man» — låter krönikeskrifvaren honom säga — »jag återgifver dig åt din hustru, jag återgifver dig ock hälften af allt det guld och silfver, som hon skickat mig till lösen för dig; vare det händanefter ingen oenighet mellan oss, utan stadig vänskap och frid!»

Sedan Rolf lämnat detta minne af storsinthet och ädelmod efter sig i Frisland, drog han bort efter kusten, aktande sig nu till Frankrike. Men ödet hade annorlunda beslutat. Bud kom från konung Alfred i England, som begärde hans hjälp mot sina fiender. Rolf befann sig redan på väg uppför Seinen, då konung Alfreds bud hunno honom, men han vände genast om, hvarpå han en tid uppehöll sig i England samt därefter åter drog ut i härnad till åtskilliga länder. Slutligen gjorde han ett tåg inåt Östersjön, och på återvägen därifrån seglade han till fäderneslandet, men gjorde därvid enligt vikingased strandhugg i Wiken, såsom Bohus län då kallades. Med strandhugg menades att gå i land och taga samt nedslagta all den boskap, man kunde öfverkomma, för att sålunda förse fartygen med lifsmedel. Konung Harald, som nu genomfört sitt verk och samlat hela Norge i sin hand, var en sträng

och mäktig konung, som ville hafva ordning och fred i sitt rike och därför förbjudit alla röfverier. Det ville sig nu icke bättre, än att konungen själf befann sig i Wiken, när Rolf där gjorde sitt strandhugg, och han blef högeligen förtörnad öfver hvad som skett, samt stämde genast Rolf inför sig på tinget. Med obeveklig stränghet dömde konungen här den vidtfräjdade mannen till landsflykt. Förgäfves voro alla den gamla moderns böner om mildring i detta hårda straff. Konungen stod fast, och Rolf måste för alltid lämna sin fädernebygd.

Nu styrde han kosan till Frankrike. Det var omkring år 896. När han seglade uppför Seinen, betogos bebyggarne af skräck för dessa ständigt återkommande anfall från hafvet, och när hans flotta närmade sig Rouen, kom ärkebiskopen därstädes mot honom, bad å stadens vägnar om skydd och underkastade sig Rolf. Denne lofvade skydd, eftersom stadsborna voro fattige och värnlöse, och när han väl lagt sitt drakskepp vid S:t Martinskyrkan och sett, huru öde och förfallen staden var, lade han råd med sina män, om han skulle taga landet i besittning eller ej. De tillstyrkte det, emedan det var ett fruktbart och vackert land, och så reste sig snart åter murarne och tornen kring Rouen, där Rolf själf tog sin bostad. Därefter drog han vidare uppför Seinen till *Pont de l'Arche*, där den franska hären stod lägrad icke långt ifrån, vid den

lilla floden Eure. Här möter oss åter namnet Hasting på en nordman, som nu var bosatt i Frankrike och hade Chartres i förläning — ett bevis för huru sagan älskar att förknippa rätt skilda tilldragelser vid ett för henne kärt namn. Konungen i Frankrike, som då hette Carl den enfaldige, och hans härförare rådgjorde med denne Hasting, hvad som var att göra, och denne tillstyrkte underhandling samt blef själf jämte tvenne andra nordbor utsedd till sändebud. De gingo till den ändan fram till stranden af Eure, på hvars andra strand Rolfs sändebud mötte. Hasting ropade till de senare: »Hvilka ären I och i hvilken afsigt hafven I kommit hit?» — »Vi äro nordmän», blef svaret, »och hafva kommit att underlägga oss Frankrike.» — »Hvilken är eder anförare?» sporde Hasting vidare. Härpå svarades, att de alla hade lika makt. Han sporde åter, om de hade hört något talas om Hasting, som fordom drog till Frankrike med en väldig här? — »Om honom är det sagdt», svarade Rolfs män, »att han börjat manligt och stort, men att han haft föga gamman och heder af sitt slut.» — Detta var icke angenämt för Hasting att höra, men han frågade dock, om icke äfven de ville taga land i län af franske konungen. — »Nej!» — svarades — »vi vilja taga oss land med svärdet och icke underkasta oss någon.» — Slutligen frågade Hasting hvad de ämnade företaga, men fick till svar, att de

icke ämnade göra någon reda därför, hvarpå de gingo sin väg.

När Hasting återkom, öfverlades, om man skulle våga en drabbning, men Hasting afstyrkte, emedan han funnit, att nordmannahären bestod af idel ungt och utvaldt folk. Detta väckte misstankar mot honom, och en af fransmännen utropade: »Varg fångas icke med varg, räf icke med räf!» — hvaröfver Hasting blef så uppbragt, att han icke vidare deltog i rådslagen. Drabbningen beslöts, och konung Carl gick öfver floden och anföll, men blef i grund slagen. Allt, som icke kunde fly, blef tillfångataget eller nedgjordt. På samma sätt gick det med en ny, ännu starkare fransk här, hvarefter Rolf drog vida omkring utan motstånd och slutligen gick tillbaka till Rouen, där han blef stilla någon tid, sysselsatt med att ordna det nordmannanybygge, som här började uppstå. Därunder höllo biskopar och abboter ett möte, som öppnades med en klagan öfver de stora lidanden, man under så många år nödgats utstå, och man fann orsaken till alla olyckor i de kristnas synder, hvarigenom deras kraft förlamades, så att de icke kunde motstå hedningarne.

Midt härunder bröt Rolf upp och drog åter uppför Seine, på samma gång som andra vikingaskaror drogo uppför Loire och Garonne, till utseendet handlande efter en gemensamt uppgjord plan.

Detta satte konung Carl i den högsta förskräckelse, så att han bad Rolf om stillestånd på tre månader. — »Det var en skymf för Frankrike!» — skreko konungens vasaller och började genast fientligheterna efter stilleståndets slut. De hade äfven en framgång vid Chartres, men Rolf var i själfva verket den starkare, och i Frankrike såg man icke annat än undergång för ögonen. Carl sammankallade åter sina vasaller till rådplägning, och nu mera var deras sinne så omstämdt, att de funno sig böra underkasta sig vida hårdare vilkor, än blott några månaders stillestånd. De rådde konungen att gifva nordmannahöfdingen ett stycke land att bebo och därtill sin dotter Gisela till gemål, för att sålunda binda honom vid Frankrike och i honom få ett värn mot nya fiender. Ärkebiskop Franco afgick med dessa förlikningsvilkor till Rolf. Denne fann dem antagliga, han ingick ett nytt stillestånd, och därefter skulle man åter sammanträda för att fullborda freden. Grefve Robert af Paris slöt särskildt fred och uppmanade Rolf att antaga kristendomen, och Rolf sade till konungens utskickade: »Jag samtycker till eder konungs förslag, han skall vara för mig en fader, och jag vill vara hans son!» När den slutliga freden uppgjordes, förklarade dock Rolf, att det land, han fått, var för litet, och fordrade mera. Han fick då Bretagne, som låg alldeles invid det förra, hvilket efter hans nordmän började kallas Normandie.

Nu ställdes gisslan å ömse sidor, och Rolf begaf sig till franska konungens läger. Här beundrade alla hans höga kämpaskepnad och manliga skönhet, och Rolf lade sina händer mellan konungens till tecken af hyllning. Efter skick och bruk, när någon mottog ett län, skulle nu Rolf kyssa konungens fot, men det vägrade han. »Jag vill aldrig böja knä för någon eller kyssa någons fot?» — sade han. Men då man blef enträgen, befallde han slutligen en af sina krigare att göra det i hans ställe. Denne gjorde det ock, men på det sättet, att han fattade konungens fot och lyftade den upp till sin mun, så att konungen därvid föll baklänges. — Sedan konungen vederbörligen insatt Rolf i hans förläning, drog han bort, men grefve Robert och ärkebiskopen stannade qvar hos Rolf, hvilken följande året (912) blef döpt till kristendomen.

Rolf regerade sedan med kraft och klokhet sitt land, ordnade dess inre förhållanden på ett sätt, som i väsentlig mån skilde det från det öfriga Frankrike. Nordbons medfödda sjelfständighetskänsla bibehölls, utan att det helas sammanhållning på något sätt rubbades. Alla voro, såsom krigaren svarade Hasting, lika och erkände icke någon mellanmakt mellan sig och Rolf, — och detta drag genomgår hela det normandiska länsväsendet. Rolf dog 931 i Rouen, sedan han i nitton år varit hertig öfver Normandie. Hans ben hvila i Rouen, där

man ännu i dag kan se hans grafvård, midt emot hans sons, i ett af kyrkans kapell.

Det var naturligt, att nordmännens språk snart skulle bortblandas, eftersom ganska få af dem förde hustrur med sig, utan äktade infödda qvinnor, och barnen således uppföddes i franskt tungomål. Men till en början var man noga med, att barnen skulle lära sig att tala sina fäders språk, och detta har äfven lämnat spår efter sig, som knappast någonsin skola alldeles utplånas. En mängd namn på orter i Normandie äro ännu nordiska, ehuru med de förändringar, som århundradens franskt uttal nödvändigtvis måste medföra. Så alla de ortnamn, som sluta på *beuf* eller *boeuf*, hvari vi tydligt igenkänna det norska *bö* eller det svenska *bo* t. ex. *Elboeuf* (Elfbo), *Criqueboeuf* (Kyrkiebo), *Limboeuf* (Lindbo), *Daubeuf* (Dalbo). Så är ock förhållandet med ortnamnen på *tot*, som icke är annat än det norska *torft*, det svenska *tofta*, t. ex. *Routot* (Rolfstofta), *Lintot* (Lindtofta), *Yvetot* (Iwarstofta), *Criquetot* (Kyrketofta), *Gounetot* (Gunnarstofta) o. s. v. Namn på *fleur* påminna om det fornnordiska *fljot*, t. ex. *Fiquefleur* (Fiskafljot), *Honfleur* (Hindarfljot). Andra ortnamn på *bec*, det nordiska *bäck* — *Caudebec*, *Bolbec* —, på *dieppe*, det nordiska *djup*, och på *dale*, det nordiska *dal*, häntyda äfven på sitt nordiska ursprung. Ännu en mängd ortnamn finnas, där det nordiska *gård* blifvit utbytt mot det romaniska *villa*

eller *ville*, men namnets första del blifvit bibehållen, såsom *Ingouville* (Ingulfsgård), *Herouville* (Herjulfsgård) o. m. d.

Men om ock det nordiska målet till slut försvann, så låg där dock en sådan kraft i den nordiska andan, att den från Normandie liksom genomträngde och upplyfte hela den nordfranska adeln både i litteratur och ridderliga idrotter.





2.

Ur Harald Hårfagers saga.

Våra bröder norrmännen kunna med skäl vara stolta öfver sin rika fornlitteratur. De hafva jämförelsevis utförliga uppgifter om sitt lands historia så långt tillbaka som för tusen år sedan. Det kunna vi icke säga om oss. För en så aflägsen tid hafva vi ganska få uppgifter, och hvad vi hafva, det hafva vi i väsentlig mån hämtat just ur den litteratur, som hufvudsakligen behandlar Norge, nämligen den isländska. Denna aflägsna ö började

just bebyggas för vid pass tusen år sedan (år 874), och emedan de fleste, som där nedsatte sig, voro från Norge, så blef detta rike den medelpunkt, kring hvilken nybyggarnes minnen, deras sagor och sånger rörde sig. Det är, kan man säga, en sagoö med hemlandstoner från fordom, som ännu dallra och sjunga sin sång för det öra, som med kärlek vill lyssna därpå.

Just därigenom är det som Island har en så hög betydelse, ej blott för Norges, utan för hela nordens, ja i viss mån för alla Germanfolks kulturhistoria. Därföre är det ock af intresse för en hvar, som älskar att följa gången af de särskilda folkens utveckling, att se huru det gick till, att denna ö midt i Nordhafvet kom att erhålla en befolkning, som med kärlek för fädrens minnen bibehöll deras språk och seder genom århundraden, för att liksom lämna åt långt senare tider en spegelbild af det lif, som en gång lefdes mellan Nordens fjäll i dess skogar och dalar.

Berättelsen härom leder oss till historien om Harald Hårfager, den gamle kungen, hvars tusenårsfest firades. Festens egentliga innehåll var dock icke Islands bebyggande, utan de norska smårikenas samlande till ett enda stort och för sin tid mäktigt rike, en tilldragelse, hvarur framgick som följd de många norrmännens utflyttning till Island. Men så väl det ena som det andra springer fram ur en tid

af oro, af förföljelse och strider. Det är en stor islossningstid med storm och brak, som måste föregå den sommar, hvars rika blommor en sen eftervärld plockat.

Efter tioåriga strider stod slaget i Hafrsfjord år 872, som gjorde Harald till obestridd herre öfver hela Norge. Huru han kom att uppträda som eröfrare, berättar sagan på följande sätt: Konung Harald sände män till konung Eriks af Hördaland dotter, som uppfostrades hos en storbonde i Valdres; hon hette Gyda, och männen skulle fria till henne för konungen. Men hon svarade nej till konungens begäran. »Hon ville ingalunda» — sade hon — »taga till man en konung, som icke hade större rike än några fylken att råda öfver.» Och hon tillade: »tyckes det mig underligt, att det icke finnes någon konung, som vill lägga Norge under sig och vara enväldig däröfver, som konung Gorm i Danmark och konung Erik i Upsala.» Männen, som tyckte att skön Gyda svarade väl öfvermodigt, sporde henne närmare om hennes mening, och när de redde sig att draga bort, gaf hon dem att föra de orden till konung Harald, »att hon endast då ville jaka till hans begäran, om han dessförinnan ville för hennes skull lägga under sig hela Norge och råda däröfver lika fritt som konung Erik öfver Sveaväldet eller konung Gorm öfver Danmark. Ty då tycktes han henne kunna kallas en tjodkonung

(d. v. s. en konung öfver ett helt folk och icke blott en fylkeskonung).»

Männen kommo vreda hem och framförde konungadotterns ord samt rådde konungen att taga henne med makt. Men konungen sade, att hon ingalunda talat illa eller gjort något, som var hämnd värdt, hon förtjänade tvärtom tack för sina ord. »Hon har påmint mig om sådant» — tillade han — »som det synes mig underligt, att jag icke förr besinnat. Nu lofvar jag vid den Gud, som mig skapat och råder öfver allt, att jag skall aldrig skära eller kamma mitt hår, förr än jag underlagt mig hela Norge med skatter och skylder och styrelse, eller ock skall jag dö.» Konungens fosterfader, hertig Gutorm, tackade honom för dessa ord och sade det vara konungsligt verk att hålla sina ord.

Så skall hos Harald hafva väckts den djärfva och storartade tanken att samla Norge till ett rike. Landet var då deladt i en mängd småriken eller fylken, hvar med sin konung. Nästan hvarje dal mellan bergen bildade ett sådant fylke. Den ätt, till hvilken Harald hörde och som skalderna ville gifva en härledning från den svenska gudaborna Ynglingaätten, hade höjt sig till något högre anseende, och Haralds fader, Halfdan, som af färgen på sitt hår kallades svarte, hade lagt under sig de flesta af de sunnanfjällska fylkena. Sonen Harald, hvilken beskrifves såsom större och starkare än

andra, klok och i hög grad duglig, hade redan haft strider att bestå strax efter faderns död, men nu redde han sig till nya och mera vidtutseende.

Han gick öfvèr Dovre, och efter åtta drabbningar eller flere, och sedan åtta konungar fallit för honom, underlade han sig hela Trondhem. Det var år 865. Det berättas om tvenne bröder, som då voro konungar i Nömedal (norr ut från Trondhem), att de i tre somrar arbetat på en hög, betäckt med sten och kalk samt gjord af stockar. Då högen var färdig och de sporde, att Harald kom emot dem med en stor här, lät den ene brodern, Härlög, köra till högen mycken vist och dryck samt gick själf tolfte där in, hvarpå högen igenkastades.

Den andre brodern, som hette Rollög, lät öfverst på högen iordningställa ett konungahögsäte, gick dit upp och satte sig där. På fotpallen, där jarlarne brukade sitta, lade han dynor. Sedan steg han ned från högsätet och satte sig på jarlsätet samt gaf sig själf jarlsnamn. Därefter for han emot Harald, gaf honom allt sitt rike, sade honom allt det han gjort och erbjöd sig att blifva hans man. Då tog Harald ett svärd och fäste vid hans sida, fäste sköld om hans hals och gjorde honom till sin jarl samt ledde honom upp i högsätet. Det var år 866.

Vi hafva anfört detta för att visa, huru det på den tiden var liksom seden, att den stora makten

stundom skrämmer till undergifvenhet och växer just genom sin egen storhet. Men vi hafva äfven af ett annat skäl omtalat denna tilldragelse, nämligen emedan man mot slutet af förra århundradet gjorde ett fynd, hvilket tyckes bekräfta sagans ord. Man undersökte då en stor grafhög på gården Skei i Lekö gäll (N. Trondhjems amt) och fann däri tvenne af murar och stockar bildade kammare. I den ena af dessa fanns en stor mängd kreatursben, i den andra ben af tvenne människor, af hvilka den ena tycktes hafva haft en sittande ställning. Det är för öfrigt att märka, att kalk, som sagan omtalar hafva blifvit begagnadt vid högens uppmurande, icke var kändt i norden under hednatiden. Snorre Sturleson, som sammanskrifvit dessa konungasagor, lefde lång tid efter Harald. Han var född år 1178 och dog 1241, och lefde således på en tid, då kristendomen rådde öfver alla nordanlanden.

Men alla fylkeskonungar voro icke så sinnade som konung Rollög, och ständiga strider föreföllo under de följande åren, hvarunder Harald äfven drog in i Vermland och där sammanträffade med konung Erik i Sverige hos Åke Bonde samt sedan förde härsköld öfver Götaland på båda sidor om Göta elf, hafvande som oftast seger. Han drog därpå åter norr ut öfver Dovre, till Trondhem, där han plägade vistas om vintrarne.

Då kommo tidender, att folket i sydvestra Norge

samlade sig mot Harald med skepp, vapen och folk. Upphofsmän härtill voro konung Erik i Hördaland, konung Sulke i Rogaland och hans broder, Sote jarl, Kötve Rike i Agde och hans son Tore Långhaka samt bröderna Roald Rygg och Hadd Hårde från Telemarken. Konung Harald rustade sig genast och sköt sina skepp i sjön samt seglade söder ut, hafvande mycket folk från alla fylken. Han styrde in i Hafrsfjord (vester om Stavanger) och lade sig där med sina skepp.

De förenade fylkeskonungarne hade stämt möte något söder ut om Jädar och seglade därifrån in i Hafrsfjord, där konung Harald med sina skepp låg dem till mötes. Striden började genast. Konung Haralds skald, Hornklofve, qväder:

»Hörde du i Hafrsfjord,
huru han stridde
konung kynstore (slägtstore)
med Kötve den rike?
Knarrar kommo östan
till kampen lystne
med gapande hufvud
och ingrafna smycken.»

Knarrar voro ett slags skepp. På framstammen plägade man sätta ett gapande drakhufvud, som dock aflyftades, när man närmade sig land, för att icke skrämma landets gudamakter, landvättarne. Framtill sutto å skeppen ett slags skifvor, hvarpå figurer voro inristade. Hornklofve sjunger vidare:

»Fyllde de voro af stridsmän
och hvita sköldar,
vesterlandets lansar
och wälska svärd.
Vrålade barsärkar,
vildhet dem följde,
skriade ulfhednar
och järnsvärd gnydde.»

I slaget deltogo äfven många norrmän, som plägade ligga i vesterviking, och antagligen är det dessa som åsyftas, då skalden sjunger om »vesterlandets lansar» och om »wälska svärd». Med vesterlandet betecknar han England och kringliggande länder, med wälsk åter fransk. Barsärkar och Ulfhednar voro de förnämsta kämparne i konung Haralds hird. De senare hade sitt namn däraf, att de voro klädda i varghudar. De gingo främst i fylkingen, när man stred till lands, och på konungens skepp stodo de näst efter stamborna, hvilka hade sin plats omkring konungens märke i framstammen. Men idel utmärkte män funnos i konung Haralds hird och om bord å hans skepp.

Om slaget i Hafrsfjord berättar Snorre Sturleson helt kort. Det blef både hårdt och långt, säger han. Det slutades därmed, att Harald fick seger, och där föllo konungarne Erik och Sulke samt dennes broder Sote jarl. Tore Långhaka, en stor barsärk, hade lagt sitt skepp emot konung Haralds, och var anfallet mycket hårdt, tills Tore föll, då hans skepp afröjdes.

»Larm var på sköldarne,
tills Långhaka föll.»

Kötve den rike flydde upp på en holme, där man lätt kunde försvara sig. Hornklofve sjunger, användande för Harald namnet »Lufva», hvarmed han nämndes för sitt långa, tofviga, ovårdade hår:

»Leddes för Lufva
landet att hålla
Hilmen *) den halsdigre,
holmen han tog till sköld.»

Målande beskrifver skalden vidare, huru striden vände sig till förderf och flykt för fylkeskonungarne·

»Störta under sittbänkar
de som såre voro,
läto bakdelen stiga,
stucko hufvud i kölen.»

De flyende stucko dels ut till hafs, dels störtade de upp på land och drogo sedan landvägen söder om Jädar.

Men efter denna strid, som ägde rum år 872, således för öfver tusen år sedan, rönte Harald intet motstånd i Norge. Då en Hördalandskonung, Germund Heljarskinn, uppmanades att återvända till hemlandet och bekämpa Harald, svarade han: »så stor är nu Haralds makt, att jag ser litet hopp att vinna seger på den färden, då nästan allt landsfolket förlorat segern. Jag har icke lust att blifva

*) Hilme är ett vanligt namn, hvarmed skalderna beteckna en konung.

en konungsträl och bedja om det, som jag äger», — och detta hans svar torde kunna tagas som ett allmänt uttryck för de norrmäns tankar, hvilka voro för självständiga och stolta att blifva konung Haralds män, men å en annan sida kände sig för svaga att uppträda mot honom i strid. Germund drog till Island, och dit drogo likaledes ganska många stormän af samma skäl eller därför, att de icke kunde lida den nya ordning, som Harald nu gjorde gällande i Norge.

Han tvang nämligen de förut skattefria odalmännen att erlägga dryga afgifter för sin jord, och deras gods, som utvandrade, indrog han till sig. I stället för fylkeskonungar satte han jarlar öfver fylkena, hvilka åter hade flera s. k. lendermän under sig.

Men när Harald nu satt som envåldskonung öfver hela Norge och sålunda hade infriat sitt löfte, lät han afklippa sitt hår, hvarefter han kallades den Hårfagre. Då tänkte han ock på, hvad den där storsinta jungfrun hade sagt honom och sände nu för andra gången bud till henne, att hon skulle komma till honom, såsom hon ock gjorde. På sin ålderdom tog han sig för att skifta riket mellan sina många söner, hvilka alla erhöllo konunganamn. Följden däraf blef en rad af strider för en lång tid med korta mellanstunder af frid. Harald Hårfagers ätt utdog år 1319, då Sveriges och Norges kronor förenades på ett hufvud.

Om emellertid Haralds brottkamp med de många fylkeskonungarne och stormännen i Norge och den seger, som han vann öfver dem, ställa hans minne högt för Norges män och väl göra honom värd den ära, som visats honom, då efter tusen år ett äreminne åt honom restes, — så kunna vi dock vid sidan däraf ej underlåta att hafva en tanke för det land, dit de många stormännen drogo sig undan för hans något hårdhändta och godtyckliga välde, vi mena Island. Dit förde de med sig sitt språk, sina gudar, sina lagar, där blef lifvet det samma som det varit i moderlandet, och där utvecklade sig så småningom på detta språk en litteratur, hvars rikedom ännu i dag väcker förvåning och beundran.

Det är ofta så, att af mannens bragder den äger mindre värde, som han själf och hans samtid sätta högst, men den ett högre, som framgår ur den förra emot segrarens vilja, liksom det fällda trädets stam yxas till för stundens behof och småningom förgås, under det att ur dess sjunkande krona faller ett frö, hvarur uppspirar en ny stam med en ny krona och ännu skönare frukter. Utan att vi ägde den isländska odlingen, skulle vi, då vi spanade efter framfarna tider, vandra öfver ökenlika rymder.





3.

Thorolf Quällulfsson.

(Ett stycke norskt folklif för 1000 år tillbaka.)

1.

En fiende.

En sommareftermiddag för tusen eller, om vi vilja vara mycket noga, niohundranittionio år sedan stodo tvenne män nere vid stranden nedanför gården Torge. Där timrades ett präktigt drakskepp, som var nästan färdigt med sitt mästerligt utskurna förgyllda hufvud och sin krumma svans i akterstäfven. Man hörde de skickliga arbetarnes hammarslag och yxhugg, medan en mild landvind fläktade genom skogen ned mot stranden och hafvet, hvars yta knappt krusades däraf.

En mängd folk var sysselsatt, ej blott vid det nya långskeppet, utan äfven med de andra, hvilka lågo där stam vid stam, små och stora, och talade om sin ägares rikedom och makt. Längre inåt

land från en annan sida hördes och syntes mellan en glänta i skogen en annan skara folk, sysselsatt med jordarbete.

Framför den stora kullen, hvars långsida syntes snedt ifrån den plats, där de båda männen stodo, såg man en skara storväxta män, af hvilka några sutto i olika ställningar, andra stodo i större och mindre kretsar eller gingo fram och åter, samtalande med hvarandra.

Att döma af dräkten hörde de tvenne vid stranden till samma flock af gårdens invånare. De voro huskarlar hos Thorolf Quällulfsson och buro präktiga kläder samt utsökta vapen. De stodo med ögonen riktade på en främmande båt, som lagt till icke långt ifrån det nya drakskeppet. Några karlar sutto i båten och kastade spejande blickar omkring sig på all den ståt, som utvecklades öfver allt, icke minst vid utstyrandet af det praktfulla långskeppet. Litet emellan utbytte de blickar med hvarandra, men intet ord slapp öfver deras läppar.

»Bäst hade det varit», sade den ene af Thorolfs män, i det han med en långsam blick såg på den andre, »bäst hade det varit, Thorgils, om dessa män aldrig kommit till Torge.»

»Det skulle så ske Leif», svarade Thorgils. »Hårek har varit här en gång förr, och nu var det klart han skulle komma, sedan Thorolf tagit Sandnäs i arf efter sin rike svärfader Sigurd. Torde

hända, att just i detta ögonblick lotterna skiftas för Thorolf, så att ...»

Han fullbordade icke meningen utan vände sig om och såg uppåt gårdsplatsen, där mycket folk gick ut och in ur en stor kornlada, hvarifrån man äfvenledes hörde ett hamrande och huggande, som om något stort och viktigt arbete försiggått där inne.

»Så att ...» upprepade Leif för att få höra fortsättningen, och Thorgils lät honom icke vänta.

»Så att», sade han, »gamle Quällulfs ord skola gå i fullbordan.»

Leif var nykommen i Thorolfs hird, så att han kände föga af dennes föregående öden, hvarför han bad Thorgils berätta. Denne, som varit med allt sedan Thorolf drog ut på sitt första vikingståg med det långskepp han då erhöll af sin fader Quällulf, villfor Leifs begäran och omtalade, huru män kommit från konung Harald Hårfager till Quällulf med begäran, att denne skulle infinna sig hos honom, emedan han var en ansedd man och därtill storättad. Quällulf svarade som så, att han var en gammal man, så att han var icke härför att ligga på härskepp. Sändemännen bådo honom då skicka sin son.

»Thorolf var då ute i viking och endast den andre sonen hemma. Han hette Grim, en svartmuskig och ful, men kämpastor och stark man, därtill skicklig i alla slag trä- och järnarbeten. Han

älskade mest att sköta gårdens skötsel, låg om vintrarne i sillfiske med huskarlarne, under det att brodern sedan sitt tolfte år låg i viking om somrarne och satt hemma vintern öfver. När nu Grim hörde, hvad konungens sändebud ville, sade han: 'icke vill jag gå i konungens tjänst, medan min fader lefver, ty han skall vara min öfverman, så länge han lefver.'

»Konung Harald tyckte icke om hvad hans sändemän berättade, men en Quällulfs svåger, som hette Ölver, var då hos konungen, och han erbjöd sig att fara till Quällulf. Ölver lade ock sina ord det bästa han kunde, men Quällulf sade, 'att det föll honom före, det hans ätt icke månde få någon glädje af denna konung'. När Thorolf komme hem, skulle han säkert vilja draga till kungen. 'Men säg du kungen', så föllo sig orden, 'att jag må vara hans vän och alla de män, hvilka lyda till mina ord. Jag må också hafva samma styre som förut af denne kungens hand, om han vill, så få vi då se, huruledes vi sämjas, jag och kungen.'

»Så kommo då på hösten Thorolf och Eivind Lambe, en broder till Ölver, hem från vikingen, och Thorolf kom hem till sin fader samt fick där veta om kungens sändebud. 'Huru svarade du?' sporde han då Quällulf. 'Jag sade min mening', genmälde denne, 'att jag ville aldrig gå konung Harald till handa, och det skall ingen af eder heller, om jag må

råda; jag menar det vill taga sådan ända, att denne kungen gör våra dagar korta!' Men det var, så som fadern anade, icke Thorolfs mening. 'Min fågel sjunger en annan sång', sade han; 'jag har det fasta beslut att möta kungen och gå i hans tjänst. Ty det har jag sport, att i hela hans hird finnes icke annat än bålde kämpar, och hederligt synes det mig att komma i deras skara, om de vilja taga vid mig. Om kungen har jag ock hört, att han är mycket gifmild på gods mot sina män och icke mindre rundhändt att gifva dessa framgång och herradömen. Däremot har jag sport om dem, som icke vilja blifva hans vänner, att de alla komma illa ifrån det.'»

»Om kungen går det talet vida», inföll Leif, som med största uppmärksamhet åhört berättelsen.

»Men Quällulf lät icke inverka på sig hvarken af kungens smek eller vrede. Thorolf fortsatte sitt tal. 'Det tyckes mig underligt, fader', sade han, 'att så klok en man som du är och så ärekär, icke med tack ville mottaga den heder, kungen bjöd dig. Men när du tror dig kunna spå, att vi skola lida ofärd af denna kungen och att han vill vara vår ovän, hvi drog du då icke till strid mot honom med din konung, som du allt var handgången. *) Nu tyckes mig rent af omöjligt att vara hvarken hans vän eller hans ovän.'»

»Och den konungen?» sporde Leif.

*) Som du svurit din tro.

»Det var konung Andbjörn i Firdafylke», inföll Thorgils. »Han ville hafva Quällulf med, då han drog till Möre att hjelpa konung Arnvid mot Harald. Den kloke Quällulf svarade, att han var redo, när det gällde att försvara Firdafylke, men icke när det gällde Mörekungens land. 'Dessutom' — tillade han — 'tror jag, att Harald har lycka med sig lass-tals, medan Andbjörn knappt har en näfve full.'»

»Det månde han ock haft rätt uti», menade Leif, »ty hvem kunde väl tro det, att Harald skulle blifva ensam rådande öfver hela Norge, men den saken tänker jag, att hans svärd lärde världen veta, då blodet flöt i Hafrsfjord.»

Thorgils nickade jakande därtill, men så förde Leif talet tillbaka på Thorolf och Quällulf och sporde, hvad den senare kunde hafva att säga till hans ord, att man icke kunde vara ens vän och ovän på samma gång, och Thorgils mälte:

»Den gamle sade, att det gick som han förut-sagt med kungarnes strid nord på Möre, 'men lika fullt', tillade han, 'tör det vara sant, att Harald månde vara till stor skada för mina fränder!' Han gaf sonen många goda råd, och när dagen kom, att Thorolf skulle fara, ledde Quällulf honom själf till skeppet, slog armarne om hans lif och bad honom: 'fara väl'. 'Måtte vi en gång samlas oskadde!' voro hans sista ord på stranden.

Medan de talade, hade de så småningom gått

framåt uppåt strandbacken. Nu förflöto några ögonblick under tystnad, men just som de nalkades de andra huskarlarne, stannade Leif, lade sin hand på Thorgils arm och sade:

»Nu menar du, Thorgils, att gamle Quällulfs spådom skall . . .»

»Jag menar det!» svarade Thorgils utan att låta Leif få fullborda meningen.

»Hvad skall dock denne Hårek förmå?» sporde Leif med ett leende, som visade, huru föga han aktade mannen.

»Denne Hårek och hans broder stå närmare kungen, tänker jag, än någon tror», blef svaret.

»Kungen skall dock aldrig glömma Thorolfs svärd i slaget vid Hafrsfjord, ej heller ditt, Thorgils Gjallande. Det tyckte jag, att när Thorolfs lyste för hugget, der han stod på kungens skepp inför hans ögon, så klang ditt, fast du stod på Thorolfs eget skepp och var långt borta; det var som tvenne vågor, hvilka höja och sänka sig högt öfver alla andra, bärande blodvar på sina ryggar.»

Thorgils log; och de nalkades hallens dörr. Där stannade Thorgils och sade:

»Konung Harald är vänsäll och gifmild, Leif, men tål icke bland sina män en jämlike. Föga fattas ock, när, såsom Quällulf sade, makt och lycka komma lassvis, att finna kappan sidare och rikare

än som höfves. Då, Leif, glömmas svärdshuggen i Hafrsfjord.»

Därmed gingo de in i hallen. Leif stannade i närheten af dörren, men Thorgils, som var en förman för de andra huskarlarne, gick fram mot högsätet, där Thorolf satt.

Det var en högrest, skulderbred man, klädd i en rik drägt med silfverbälte om lifvet. Hans ansigte var ädelt och manligt. Kraft och beslutsamhet lyste ur de stora, blixtrande ögonen, och på den höga pannan bodde något, som man väl kunde kalla majestät, medan läpparnes form och hakans rundning gåfvo åt det hela en anstrykning af mildhet och behag.

Framför honom stod en man, som var liten till växten och af ett utseende, som i allmänhet vittnade om ringa härkomst, ehuru han ingalunda var ful. De små, lifliga ögonen, som flögo omkring den stora salen, vittnade om en orolig själ, som icke hyste många betänkligheter i afseende på medlen för att vinna sitt mål och stilla sin oro.

Just som Thorgils och Leif trädde in i hallen, hörde de denne man säga:

»Så skall då du, Thorolf, njuta vårt fädernearf efter Bjargulf och vi gå tomhändta därifrån?»

Thorolf satt med hakan mot ena handen, medan den andra lekte med det guldprydda fästet på svärdet, som hvilade på hans knä. En lång tystnad

följde, hvarunder man endast hörde stegen af Thorgils, som närmade sig intill högsätet. Slutligen, när Thorgils stod tätt intill Thorolf, höjde denne sitt hufvud och såg på den lille mannen framför sig med en blick, som denne icke kunde uthärda.

»Jag gifver dig, Hårek», sade han, »på ditt spörsmål samma svar, som Bjargulfs son och hans sonson Bård gåfvo.»

»Brynjulf och Bård hade dock större rätt än som du har till Torge och all den andra egendomen», inföll Hårek hastigt. »Brynjulf var Bjargulfs son och vår broder, Bård var Brynjulfs son, men du hör icke till ätten!»

»Sådane män voro Brynjulf och Bård», svarade Thorolf och såg skarpt på den lille Hårek, »sådane män voro de, att de ej skulle hafva vägrat att efterkomma din och din broders fordran, om den hade varit rättmätig.»

»Så läto vi då ock saken falla», vidblef Hårek, »men nu . . .»

»I ären frillesöner nu som då», afbröt Thorolf något hastigt, »och eder rätt är därför lika liten nu som den tillförene varit.»

»Hvad det beträffar», fortfor Hårek, »så är det dock visst, att Hilderid, vår moder, blef lagligen köpt, hvarför ingen skall kunna säga, det vi icke äro äkta födde.»

Detta var mer, än som Thorolf kunde höra.

Man såg, huru blodet strömmade till hans kinder, och han sade helt vred:

»Det är så långt ifrån, att du, Hårek, och din broder Rörek ären äkta födde, att eder moder till och med blef härtagen hemifrån.»

»Det låter på ditt tal», inföll Hårek med ett elakt leende, »som om du ville sätta oss sida om sida med trälarne.»

»Du säger det, Hårek, utropade Thorolf. — »I ären trälborne!»

Den lille mannen bleknade af harm, men han betvang sin. Endast det ondskefulla leendet satt qvar kring hans mun och gaf en aning om hvad som föregick inom honom. Med en stämma så len, som om hon varit den förtrampade oskuldens och rättvisans, sade han, i det han vände sig om för att lämna den mäktige Thorolfs sal:

»Hårda lyda den mäktiges ord; torde dock hända, att de finnas, som våga vara af en annan mening.»

Orden retade Thorolf. Han reste sig till hälften ur högsätet, men hejdade sig plötsligt och lät Hårek gå.

En stund därefter steg han upp och gick ut, åtföljd af sina män. Han tog först vägen ned åt stranden.

Där nere såg man Hårek med sina män syssla i sin båt; de hade ännu icke lagt ut från stranden.

Thorolf egnade dem icke mycken uppmärksamhet. Han gick om bord på det nybyggda skeppet, hvars praktfulla målning och förgyllningar lyste i solskenet. Han öfversåg noga allt, gjorde här och där en anmärkning, men var öfver hufvud taget belåten.

»Sådant långskepp torde passa en konung!» sade han och vände sig förnöjd till Thorgils, som stod strax invid honom.

Denne skulle svara, då han afbröts af ett buller från sidan af fartyget. Så väl Thorolf som han sågo dit.

Det var Hårek, som satt i sin båt och just nu skulle sticka till hafs. Han hade tydligen hört Thorolfs ord. Man kunde se det på hans leende, äfven om man icke hört de ord, som följde med:

»Den konungen må snart blifva ett hufvud kortare.»

Leif, som stod ett stycke längre fram, hörde tydligt hvad den lede mannen sade och fattade hastigt en yxa, liksom han velat kasta henne efter den hastigt bortroende båten. Thorolf såg det och hejdade honom.

»Håll, Leif», ropade han, »torde hända du snart får aflägga mannarön vid min sida utan att anfalla dem, som i fredliga värf besöka Torge!»

Men han var mörk till sinnes och lämnade hastigt långskeppet.

»Så sannt jag heter Leif», yttrade denne, »nu slant dig, Thorolf, din värste fiende ur händerna!»

2.

Konung Haralds besök.

Det var sommaren efter slaget i Hafrsfjord, som ägde rum år 872. Konung Harald, som i sin ungdom gjort ett löfte att icke klippa sitt hår förr än han blifvit ensam herre öfver hela Norge, hade med den segern löst sig från sitt löfte, och på ett gästabud kort därefter utredde en mäktig jarl konungens långa, gula hår samt klippte och putsade det, hvarpå han började kallas: »Hårfager» i stället för: »Harald lufva», som dessförinnan var den vanliga benämningen på honom.

Slaget vid Hafrsfjord bildar en vigtig punkt ej blott i Norges, utan i hela Nordens utvecklingshistoria. Ingen man i Norge mäktade därefter göra honom motstånd. En mängd höfdingar underkastade sig, men många ville hellre förlora sina egendomar än blifva konungens trälar och lämnade därför Norge samt utflyttade till Island, till Sverige, där Kettil Jamte röjde ett stort härad i det land, som efter honom kallades Jämtland, — ja till Frankrike, där Gånge Rolf vann det land, som efter hans nordmän fick namnet Normandie.

Bland dem, som framför andra utmärkte sig i det nämnda slaget, voro Thorolf Quällulfsson och hans vän Bård Brynjulfsson, som då var konung Haralds »lenderman», som det hette, i Hålogaland. De hade bägge kämpat på konungens eget skepp, under det att deras män fört befälet på deras egna, såsom fallet var med Thorgils Gjallande på Thorolfs.

Både Thorolf och Bård hade blifvit svårt sårade i striden och lågo länge därefter sjuke. Thorolf tillfrisknade dock, men Bårds sår förvärrades, så att han slutligen märkte, att hans sista stund var kommen. Han bad då att få tala med konungen, och då denne kom, bad han att själf få bestämma, huru det efter hans död skulle gå med arfvet efter honom. Konungen gaf sitt bifall därtill. Då förklarade Bård, att han öfverlämnade allt hvad han ägde, alla sina egendomar och allt sitt lösöre, till Thorolf.

»Honom tror jag bäst af alla!» sade han och tillade, räckande handen mot sin vän: »så är det ock min önskan, att du, Thorolf, uppföder min son och tager min hustru Sigrid till äkta, om hon eljest faller dig i hugen.»

Thorolf sade därtill ja, och konungen bekräftade öfverenskommelsen. Så tryckte Thorolf sista gången vännens hand till afsked, och när Bård var död och kungen om hösten återvände till Throndhjem, bad Thorolf att få resa till Hålogaland och taga sitt arf i besittning. Konung Harald gaf sitt samtycke där-

till, lämnade honom tillika med sig järtecken, att det förhöll sig riktigt med Bårds gåfva och hans egen bekräftelse därpå samt uppdrog dessutom åt Thorolf alla de förläningar, som Bård hade haft, äfven rättigheten att uppbära skatten af finnarne och att handla med dem.

Så kom Thorolf till Torge. Sigrid, Bårds enka, tog väl emot honom och lofvade honom sin hand efter sin mans bestämmelse, om hennes fader ej hade något däremot. Sigrids fader hette Sigurd och var en rik herre, som bodde på Sandnäs norr om Torge. Thorolf begaf sig till honom, framförde sitt ärende och helsade från konungen samt friade till hans dotter. Sigurd gaf genast sitt samtycke, och bröllopet firades samma höst med stor prakt på Torge. Vintern därefter dog Sigurd, då Thorolf fick hela arfvet efter honom, nämligen Sandnäs med alla hans öfriga besittningar.

Med all denna rikedom var det lätt för Thorolf att tillfredsställa sitt tycke för prakt. Hans hushållning på Torge var kunglig, och städse var han omgifven af en mängd utvaldt folk, som han ännu mera fäste vid sig genom sin gifmildhet. Också hade han lycka med sig i sina företag och var därtill rask och driftig. Så goda år både till sjös och lands, som det var, medan Thorolf satt på Torge, mindes man icke. Aldrig lyckades sillfisket och sälfångsten så väl, som i Thorolfs dagar. Utom allt det folk, som

var sysselsatt härmed, och utom hela skaran af trälar, fanns aldrig mindre än hundra män hemma på gården.

Och allas vänskap vann han; allas med hvilka han kom i beröring. Därtill bidrog framför allt hans intagande väsende. Han var hugstor, det framlyste både i tanke och handling, men därjemte egde han en för dessa tider ovanlig godhet och mildhet, som gjorde honom i ordets egentliga bemärkelse vänsäll. Detta visade sig på hans finnfärder, där det visserligen var nödvändigt att injaga skräck, men där också mycket lät sig vinnas med godhet.

Första vintern — det var vintern 872—873 — drog Thorolf upp till fjälls med ett följe af nittio män. Redan detta väckte uppseende. Man var ej van att se konungens män komma dragande med mer än på sin höjd trettio män. Thorolf medförde också köpmansvaror, hvarigenom han lättare lockade finnarne till sig. Han höll köpstämma med dem, och på det sättet kunde han lättare få ut skatten. På det hela taget, heter det, gick också allt för sig i godo och vänskap.

Hela Finnmarken genomströfvades ända till de yttersta gränserna mot öster. Där fick man höra, att män från Gårdarike*) tagit sig för att draga in

*) Ryssland. De kallas i sagan Kylfingar och voro sannolikt afkomlingar af de gamla ryssarne, hvilka redan börjat genom blandningen med slaverna bryta på deras tungomål. De »kylfdu till ordanna» som det heter, hvaraf måhända de fått sitt namn.

i Finnmarken och där drifva köpenskap samt äfven, när så tillbjöd sig, att råna. Men Thorolf utspejade dem, anföll och öfvervann dem, nedgjorde väl hundra af dem och vann ett oerhördt stort byte. Med detta och finnskatten återvände han till Hålogaland, där han satt några månader på Sandnäs och sedan på Torge.

Då var det på sommaren, som Hårek besökte Thorolf på Torge.

De storartade tillrustningar, som då förehades på gården, gällde äfvenledes ett besök, men ett besök af konungen själf. Konung Harald gjorde nämligen denna sommar en resa i Hålogaland, och öfverallt, hvar han drog fram, både på hans egna gårdar och hos hans tjänstemän, »lendermännen», samt hos de mäktige bönderna, öfverallt höllos stora och präktiga gästabud. Äfven till Torge skulle konungen komma, och Thorolf gjorde sitt bästa att mottaga honom på ett värdigt och hans egen rikedom passande sätt.

Alla de ypperste män i en vid krets rundt omkring inbjödos till gästabudet, och de kommo till ett antal af femhundra. Konungen själf medförde trehundra, så att gästernas antal steg inalles till öfver åttahundra.

Att rymma så mycket folk var den gamla hallen alldeles otillräcklig. Därför lät Thorolf inreda den stora kornladan, som äfven Hårek tog i betraktande, innan han lämnade Torge. Rundt om de

långa väggarna hängde dyrbara tapeter; synnerligast uppe vid högsätet hängde utmärkt sköna i purpur och guld, något byte från sydligare länder. Ofvanpå tapeterna rundt omkring på väggarna voro upphängda sköldar och vapen, så att det hela tog sig i allo präktigt ut. Thorolf var själf nöjd därmed, när han lät sin blick öfverfara det hela, innan han med sina män skulle gå ned till stranden att mottaga konungen.

Omgifven af alla sina män stod Thorolf på stranden, när konung Harald lade till. Man kunde genast se, att någonting låg konungen på sinnet, men ingen visste hvad, och all ära visades honom, såsom naturligt var, då man icke haft annat syfte med alla dessa kostsamma anstalter, än att riktigt hedra konungen och lämna honom ett godt minne af besöket hos Hålogalands mäktigaste man.

Det var en solblank dag. Icke långt ifrån stället, där konung Harald steg i land, låg det nybyggda långskeppet, nu alldeles färdigt och försedt med fullständig utrustning. Konungen kunde icke undgå att se det, och som han hade öga för allt som var utmärkt i den vägen, så var det helt naturligt att han skulle fästa uppmärksamhet vid något så praktfullt och på samma gång i alla andra afseenden ypperligt, som detta drakskepp. Men icke ett ord kom öfver hans läppar. Det tycktes väl, som om han vid första anblicken haft på läpparne

ett ord af beundran; han stannade plötsligt och såg först på skeppet och sedan på Thorolf, som tycktes njuta af konungens öfverraskning, men i stället för det ord af beundran, som man väntade skulle undslippa konungen, slog han ned ögonen och sammanbet läpparne. Det låg öfver hans anlete ett uttryck, som gränsade till hån, och han svarade intet på Thorolfs välkomsthelsning.

Äfven öfver Thorolfs ädla ansigte for en skugga, men den försvann plötsligt. Dock fortsattes gången under djup tystnad från stranden upp till den stora till gästabudssal inredda ladan. Men var anblicken af det präktiga drakskeppet misshaglig för konungen, så syntes den utsökta prakt, som var utvecklad vid utstyrseln af gästabudssalen, egnad att öka och liksom fullborda misstämningen i konungens själ. Sådana tapeter och sådana vapen, som här prydde väggarna, kunde man icke någonstädes hos stormännen få se. Det var, som om han inträdt i en konungssal.

Det stora antalet gäster gjorde ock sitt till att göra konungen misslynt. Hvad var väl detta annat än ett återvaknande af det småkonungalif, som han trodde sig hafva utrotat efter det blodiga slaget sommaren förut i Hafrsfjord? Hvad var det väl, som skilde denne Thorolf från en af dessa många fylkeskonungar? Prakten i hans gård och hans mäns utrustning, de många och dyrbara skeppen vid stran-

den, de utsökt sköna och ypperliga vapnen, som buros af dessa män och som i hundratal prydde väggarna, — var icke allt större och präktigare än det någonsin varit hos en fylkeskonung? Sannerligen, det var blott namnet, som fattades, så hade han här åter framför sig en fylkeskonung, och en, med hvilken det måhända skulle vara svårare att brytas, än med någon af alla dem, hvilka redan fallit i de många striderna om väldet öfver Norge.

Konungen såg hvarken till höger eller venster, när han af Thorolf leddes genom salen fram till högsätet.

Först när han satt sig, såg han sig omkring, och alla märkte, huru han rodnade. Men icke ett ord kom öfver hans läppar. Och sådan förblef han hela dagen. Men gästabudet gick sin gång, och anrättningen stod i förhållande till den öfriga rikedomen. Alla voro ense därom, att det var ett ståtligt gille, rätt ett gille som höfdes en konung sådan som Harald.

Sådana yttranden kommo äfven för konungens öron, som gaf dem en helt annan tydning, sammanblandande begreppen konung och egare, liksom om i folkets mening en viss mäktig man bar sig upp såsom det höfdes en konung.

Följande morgon träffades Leif och Thorgils. De voro bägge mulne att skåda. Konungens uppförande behagade ingendera.

»Hvad menar konung Harald?» — sporde Leif. — »Det ser ut, som om han trodde sig hafva kommit till fiender i stället för till vänner.»

»Sådant, menar jag, har ock blifvit hviskadt i hans öra, och hvad han här har sett bär väl syn för slik sagen!»

»Mig synes i allt detta ligga en förolämpning», återtog Leif. »Hafva icke konungens män gått här beväpnade hela natten, fast de icke just hafva velat låtsa derom. Hvad säger väl Thorolf om allt detta?»

»Han säger, att ingen annan än hans ovän talar illa om hans gäst.»

Det var Thorolf själf, som trädde fram bakom dem. Det syntes dock, att han lagt konungens besynnerliga uppförande på sinnet. Hans öga blickade icke på långt när så stolt och frimodigt omkring sig. Men han var man att beherska sig, och hans män kunde icke af hans tal och uppförande sluta till hvad som föregick inom honom. Thorgils och Leif tystnade, när de hörde hans tal, och en stund förgick utan att någondera sade ett ord.

»När gästen tillika är konung», afbröt slutligen Thorgils tystnaden och såg på Thorolf, »så tänker jag, att förhållandet blifver ett annat.»

»Just därför», vidtog Thorolf något hastigt, »just därför, Thorgils, är det min vilja, att icke någon af mina män fäller ett omildt ord om min gäst.»

»Dock kan en hvar läsa i hans ögon, att här icke allt faller honom i hugen, och att underliga tankar månde dväljas i hans sinne.»

»Hvad konung Harald bär i sitt sinne, det vet jag icke», fortsatte Thorolf, »men så mycket är visst, att Thorolf Quällulfsson icke är den, som bryter sin tro . . . det må stå till konungen att göra, som det honom lyster, och sedan få vi se till, huru lotterna falla.»

Därmed gick han öfver gårdsplanen fram till kornladan att tillse, att det därstädes var ordnadt, som sig vederborde, för den dagens gästabud.

I tre dagar varade gästabudet, men konungens sinne förändrades icke. Han blef väl något mindre ordkarg, men det gällde hans egna män och en och annan af de andra gästerna. Thorolf själf och hans män kunde icke afvinna honom ett enda ord eller ett ögonkast af välvilja.

Thorolf å sin sida var sig lik den sista dagen som den första. Intet brast af vördnad för konungen, ej heller i bordets anrättning och mjödhornen. Och alle med en mun rosade det ståtliga gillet. Det talet gick också bland männen, när de följde konungen till stranden, då han på fjärde dagen skulle lemna Torge.

Många af de närvarande hade emellertid märkt det samma i afseende på konungen som Thorolf, och emedan de alla voro hans vänner, ville de be-

gagna tillfället och stämma konungens sinne mildare. I början lyssnade han icke därtill, men så småningom tycktes orden hitta vägen till hans hjärta.

En gammal rik bonde med grått hår sade slutligen, just som de närmade sig stranden och sågo konungsskeppen ligga färdiga att lyfta ankar:

»Visst är, konung, att sådana män, som Thorolf Quällulfsson, äro dina bästa stöd!»

I det samma kom Thorolf fram och stannade vid sidan af konungen.

»Föga nöjd synes du vara med ditt besök på Torge denna gången, konung, likväl . . .»

Konungen stannade och såg hastigt upp, som om han icke saknat svar på Thorolfs tilltal, men när han fick se dennes ärliga och trofasta, om ock något stela blick, var det, som om orden dunstat bort i rymden, och Thorolf fortsatte:

»Likväl har jag icke haft annat i sigte, än att hedra dig, och till minne däraf, om slikt kan hos dig hugfästas, vill jag, att du tager detta drakskepp med dig, som en gåfva af Thorolf Quällulfsson!»

Konungen rodnade till. Om han fann, att han gjort den mäktige mannen orätt, kunde dock ingen säga. Han yttrade några ord, att han funnit sig väl, och tog med synbart nöje emot det präktiga och välbyggda skeppet.

Till utseendet var då allt godt och väl, när konungen steg om bord och vände stäfven från Torge.

3.

Hilderides söner.

Den gamle Bjargulf, Bårds farfader, hade en gång på gamla dagar vid ett gille fått se den sköna Hilderide, en dotter af bonden Högne på Lekö.

Bjargulf hade då redan öfverlämnat alla sina egendomar åt sin son Brynjulf och tänkte visst aldrig mera på att fästa sig hustru. Men kärleken har nu i alla tider varit en makt liksom utom eller vid sidan af all mensklig slutkonst. Han blef kär i den sköna Hilderide. Hennes fader var mycket rik, men af låg härkomst, något som äfven den tiden fästes afseende vid.

En vacker dag kom nu Bjargulf till Lekö och förklarade för Högne, att han kom för att taga hans dotter med sig och hålla med henne hvad han kallade »lösbröllop». Högne gjorde stora ögon, men vågade icke motsätta sig den mäktige och storättade mannen.

Hilderide blef lagligen köpt, och Bjargulf förde henne med sig hem till Torge. Sonen Brynjulf såg det, som man kan vänta, ogerna, men kunde eller ville ingenting göra, och så hade saken sin gång. Bjargulf fick med Hilderide tvenne söner, som kallades Hårek och Rörek, och voro ungefär jemnårige med Brynjulfs son Bård.

Efter Bjargulfs död skickade Brynjulf så väl

Hilderide som hennes söner hem till Högne på Lekö, där de senare uppväxte, närande från barndomen, ett bittert hat till den, som beröfvat dem deras fädernearf. Ty de gjorde kraf på arf efter sin fader Bjargulf, så väl hos Brynjulf som hos dennes son Bård. Förbittringen steg, när efter den sistnämndes död godsen kommo i en främmandes ägo, och då denne var lika döf för deras föreställningar, som Bård och Brynjulf, så växte bitterheten i deras sinne snart till hat. När Hårek rodde bort från Torge, bländad af prakten och ståten hos Thorolf, så stod beslutet fast hos honom att med hvad medel som helst bringa Thorolf på fall och sålunda läska sin hämndelust.

Ett lämpligt tillfälle erbjöd sig snart, då konungen, som från Torge seglat vidare nord på, återvände till Throndhjem.

Hilderides söner passade då på och inbjödo konungen till ett gästabud hos sig på Lekö, och konungen kom.

Här voro icke många gäster, icke heller någon prakt i salens utredning, som väckte konungens misshag. Gästabudet var i allo förträffligt och, hvad som synnerligen gjorde ett godt intryck på konungen, vördnaden för honom i tal och åthäfvor så stor, att den gränsade till ödmjukhet.

Konungen var till följd af allt detta vid det bästa lynne.

Talet kom snart af någon anledning på Thorolf och Torge samt gästabudet där, hvarvid konungen lät undfalla sig ett yttrande, som innebar ett erkännande af Thorolfs makt och rikedom.

Hårek antog därvid ett hemlighetsfullt utseende och nickade åt sin broder. Konungen, som märkte det, såg frågande på Hårek, som skyndade att förklara meningen med sin åtbörd.

»Ofta döljer sig ringslagen orm under den gyllene skölden, konung!» sade han.

»Hvad menar du, Hårek?» sporde konungen, som var mer, än hvad han själf måhända ville tillstå, benägen att lyssna till sådant, som kunde gifva honom fullgod grund till sina misstankar mot Thorolf. »Du talar i gåtor... Skulle väl på Torge...?»

»Ja, konung», återtog Hårek med en bedyrande åtbörd, »jag kan ej förhålla sanningen. En stor fara hotade dig hos Thorolf, och det säga alla, att du undgick henne genom din klokhet, i det att du lät dina män gå beväpnade både natt och dag.»

Han såg rätt ned framför sig och tystnade, som om han ansett sig talat nog, ehuruväl konungen liksom de öfriga vid gästabudsbordet kunde se, att han visst icke sagt allt, som han kunde säga.

Harald uppmanade honom därför att säga rent ut, hvad han visste om den fara, som hotat på Torge, och Hårek berättade med mycken trovärdighet, att allmogen var missnöjd med konungens tryc-

kande öfvervälde och väntade blott på en anförare för att göra uppror.

»Ingen lämpar sig bättre därtill än Thorolf», sade han, »ja, han skickar sig redan som en konung.»

»Nå väl?» utropade konungen med blixtrande ögon, »och då jag var på Torge...?»

»Då du var på Torge, konung, var det meningen att låta saken komma till utbrott. Det var en aftalad sak, att man skulle innebränna dig vid gillet hos Thorolf...»

»Ha», utbrast konungen blek af vrede, »jag tänkte det! Och sedan, Hårek, sedan...?»

»Sedan skulle Thorolf blifva konung i Hålogalands och Naumdals fylken... ja, det är visst, konung, jag hörde honom själf säga till sina män, när jag sist var hos honom på Torge, att det präktiga drakskeppet, som han låtit bygga, just var sådant, som han ville hafva det, ty det passade riktigt för en konung!»

»Det skeppet gaf dock Thorolf mig!» sade konungen med en ton, som om något tvifvel uppstått inom honom om, att allt kunde vara sådant, som Hårek framställde det.

Men denne log så lugn vid konungens inkast, så att redan blotta leendet visade, att saken läte sig lätt förklara.

»När planen strandade, konung», sade han, »så var det bäst att gifva skeppet förloradt, han hade

dock sin kornlada med hela den präktiga bonaden i behåll. Du har din försigtighet och vaksamhet att tacka för din räddning. Dock torde ock bönderna dragit öronen åt sig, när de fingo se, huru manstark du kom och huru välrustade dina skepp voro. Det var då ingen mån för Thorolf att den gången drifva sin mörka anläggning igenom, och så måste han då låta saken falla.»

Håreks förklaring lät så antaglig, och framför allt, den öfverensstämde så väl med konungens förutfattade åsigt om Thorolf, att denne öfverlät sig fullkomligt i det garn, som Hilderides söner så klokt förstått att spinna.

En stunds tystnad uppstod, som Hårek aktade sig att afbryta, för att icke synas allt för enträgen i sitt bemödande att för konungen afhölja sanningen och blotta förrädaren. Men slutligen sade konungen själf, tömmande det fradgande hornet:

»Så gif mig ett råd, Hårek, hvad synes dig vara rådligast i afseende på denne Thorolf?»

»Det råder jag dig till», svarade Hårek efter något betänkande, »att du tager Thorolf till dig i hirden igen, eller ock, om han nödvändigt skall hafva förläningar, att du gifver honom dem i fjordarne, där du bättre kan hålla ögonen på honom, — men låt honom blott icke förblifva i detta aflägsna Hålogaland, der han råder sig själf. En sådan för-

läning som denna passar sig bättre för pålitlige män med mindre anspråk.»

Konungen svarade intet, men hvar och en kunde se, att han var vred. Efter en stund for han upp och sporde:

»Är Thorolf nu på Torge?»

Men det var han icke. Han hade dragit norr ut, upplyste Hårek, och då satte sig konungen igen, och gästabudet gick till ända.

Vid afskedet gåfvo också Hilderides söner konungen skänker. De kunde naturligtvis icke mäta sig med Thorolfs, men de gjorde konungen glad, och han tillsade dem sin vänskap till gengäld.

Det var icke den enda gången, som konungens öra var öppet för ondt tal om Thorolf Quällulfsson, och Hilderides söner förstodo alltid att öka det onda för hvar gång, de träffade konungen, hvilket skedde ofta nog, under det denne drog omkring på gästning i Naumdalen, och sedan om vintern drogo de till konungen i Throndhjem, där de blefvo väl emottagna och hade fritt språk i afseende på Thorolf.

Sådant kom naturligtvis för Thorolfs öron också.

En höstqväll satt han i sin hall och hans män sutto omkring honom. Flamman lågade lifligt på härden, men längst bort vid dörren rådde ett halfdunkel. Thorolf satt försjunken i tankar, medan männen talade om konungabesöket.

Då inträdde män genom dörren. Alla sågo dit

nedåt, men kunde icke se, om det var främlingar, som kommo, eller om det var af gårdens folk. Thorolf själf satt orörlig, tills han hörde sitt namn uttalas. Det var hans märkisman och stambo, den käcke Thorgils Gjallande, som stod framför honom, återkommen från en färd till konungen med finneskatten. På en vink af Thorolf aflade han berättelsen om sin färd.

»Jag fann konungen i Naumdal», sade han, »jag helsade från dig och framförde mitt ärende, men konungen ville icke svara och såg vred ut. Jag vände mig därför till din frände Ölve och bad honom förmildra konungens sinne. Det lyckades också Ölve att öfvertala konungen att gå ned till skeppet och taga skatten i betraktande. Jag lät uppbära alla varorna, och konungen öfvertygade sig om, att den var både bättre och större, än som den brukade vara.»

Thorolf gjorde en rörelse, som om han ämnat säga något, men hejdade sig och förblef tyst.

»Då blef konungen blidare», fortsatte Thorgils, »så att jag kunde tala till honom, och jag förärade honom då i ditt namn bäfverskinnet och de andra dyrbarheterna, som du fick i Finmarken. Då blef han glad och lät mig göra noga besked för alla dina färder i Finmarken samt sade därefter: 'Det är skada, att Thorolf ej skall vara mig trogen, utan sträfva mig efter lifvet.' Alla de närvarande sade

med en mun, att sådant tal var baktal af onda menniskor. Konungen sade, att han då ville låta sina misstankar fara. Han visade sig sedan blid och var vänlig, när jag skildes från honom. Dock är det långt ifrån», tillade Thorgils efter något uppehåll, »att hans misstankar hafva farit.»

Thorolf hörde knappt de sista orden. Han reste sig upp i högsätet och sade med rynkad panna:

»Märkeligt har hugen ändrats hos konung Harald, sedan jag var i hans hird!»

Någon tid därefter drog Thorolf norr ut på sin andra färd till Finmarken. Den gick lyckligt, och han återkom med ett oerhördt byte. Det var på våren 874, som han åter befann sig på Torge.

Här berättades mycket om Hilderides söner, huru de varit hos konungen under vintern och huru de fortforo att förtala Thorolf.

»Dock är jag viss om», sade Thorolf, »att konung Harald ej skall fästa lit till slikt tal!»

Thorgils skakade på hufvudet och såg ut, som om han varit öfvertygad om motsatsen.

Emellertid gick någon tid, och när sommaren kom, lät Thorolf rusta ut skeppet, som skulle afgå till konungen med skatten.

»Jag menar», sade Leif till Thorgils om qvällen, när den rika laddningen var instufvad och allt var redo till afresan, »jag menar, att knappast dubbelt

så stor finnskatt skall mäkta tala konung Harald hans misstankar ur hufvudet.»

Thorgils svarade intet, men han hade sitt mörka, misstänksamma utseende och drog till knuten, som han höll på att slå, med sådan hast, att tågändan brast.

»Gamle Quällulfs ord lära väl sannas till sist!» sade han och kastade bort den onyttiga tågstumpen.

När de kommo in i hallen till Thorolf, satt denne i samtal med Sigrid. Han vände sig mot Thorgils, och sedan denne underrättat honom om, att allt var i ordning till affärden, sade han:

»Det är godt, Thorgils, men denna gången skall jag själf föra finnskatten till konung Harald.»

4.

Hos konung Harald.

Stödd på sitt svärd, stod Thorolf Quällulfsson i förstammen af sitt stora skepp, då detta med skarp bog skärande vågen stack in i den stora fjärden, där Trondhjem låg. Utan tvifvel lekte månget minne för honom från fordom, då han första gången kom i konungens hof och hänfördes af glansen där lika mycket som af det kraftfulla och storartade. Ty något af båda delarne omgaf dock konungen, och ett storverk hade han likvisst utfört, då han

betvang de många självrådige och trotsige stormännen och småkonungarne i Norge att erkänna sitt välde eller ock draga bort från landet för att aldrig mera återse det.

Det var det stormanliga i konung Haralds skaplynne, som dragit den unge Thorolf till honom, det var också detta, som ännu höll honom fäst vid konungen och kom honom att söka till konungens urskuldande förklara mången egenmäktig och snart sagdt godtycklig handling. Att Harald skulle vara afundsjuk och rädd om sin makt, det fann han helt naturligt, likaså att mången skulle finnas, som sträfvade att vinna den mäktige konungen med smicker och ljufligt tal; men att ett villigt öra skulle lämnas åt sådana, som ville stiga uppåt på ärliga mäns bekostnad, det var något som häftigt upprörde Thorolf, och han ville i det längsta icke sätta tro till något sådant. En konung som Harald kunde väl misstänka, men han kunde ock erkänna sanningen, när han funnit henne.

Haralds beteende på Torge var dock sådant, att Thorolf hade svårt att i sitt sinne försona sig därmed. Hans ädla och högsinta natur vägrade likväl länge att antaga hvarje tolkningssätt, som kastade en skugga öfver konungen. Det måste och kunde icke vara något annat än en tillfällig misstanke, som skulle försvinna, när konungen finge se och erfara, huru fullkomligt grundlös den var. De

underrättelser, som sedan besöket på Torge kommo till Thorolf, kunde emellertid icke skingra skuggan omkring konungen. Tvärt om blef hon allt tätare och svartare.

Men ännu, när Thorolf från däcket af sitt skepp såg den väldiga rökpelaren uppstiga från härden i konungens gård, hoppades han i sitt sinne, att det skulle ändras och förhållandet mellan honom och konungen åter blifva det samma som fordom.

Nittio män i utsökt klädebonad och dyrbara vapen följde honom, då han från stranden begaf sig upp till konungsgården. En man i konungens hird såg honom på afstånd och skyndade emot honom. Det var Ölve, hans frände. Han blef både glad och förvånad öfver att se Thorolf. På dennes fråga om konungen svarade Ölve undvikande, och de gingo länge tysta vid hvarandras sida.

»Jag ser väl», sade slutligen Thorolf, »att det är sannt, hvad som säges, att konung Harald ej längre sätter tro till mig,»

»Du har fiender, som med hvarje nytt besök stiga i konungens gunst», genmälte Ölve.

»Hilderides söner?» sporde Thorolf.

»Du säger det, Hilderides söner!»

»Hvad hafva de så nu haft att säga mig?»

»De säga, att fastän finnskatten, som du sände konungen, var stor, så skulle den dock varit större, om du icke bedragit honom!»

»Konungen erkände dock själf», inföll Thorolf, »att den var långt större än förut! Och konungen sätter tro till dem?»

»Konungen sätter tro till dem! De säga ock, att om de finge Finnfärden i förläning, skulle de skaffa helt annat och mera dyrbart, än som du, Thorolf.»

Blodet strömmade till Thorolfs kinder, och hans ögon blixtrade. Men han blef tyst.

Sedan de inkommit i gäststugan på kungsgården, där de fingo sitt härberge och blefvo i alla afseenden väl emottagna, sade Thorolf till Ölve:

»Bäst synes mig, frände, om du vill tala min sak för konungen. Jag är rädd, att sinnet rinner till på mig, om det visar sig, att konungen satt lit till onda örontasslares ord!»

Ölve tryckte sin frändes hand och lofvade att göra som han bad, och sedan syntes han icke till mera dén dagen. Icke heller lämnade Thorolf sitt härberge. Men när man om qvällen hörde skaldernas sång från konungssalen, lutade han hufvudet mot handen, och Thorgils, som satt vid hans sida, tyckte sig aldrig hafva sett sorgen stå den ädle mannen så under ögonen.

Följande dagen kom Ölve in i gäststugan och omtalade, huru hans samtal med konungen aflupit.

»Jag kan ej rätt blifva klok på konungen!» sade han till sist, och det kunde icke heller Thorolf.

»Så får jag gå själf!» sade Thorolf och reste sig upp med ett uttryck af manlig beslutsamhet i sitt ädla anlete.

Konung Harald satt till bords, när Thorolf trädde in i salen. Allt var sig där för öfrigt likt, såsom när Thorolf var i hans hird. I högsätet midt emot konungen sutto hans skalder. Några af ulfhednarne, de väldige kämparne, som stodo bakom de yppersta hirdmännen på konungens skepp, när han drog ut till strid, stodo och sutto vid sidan af Thorbjörn Hornklove, den ärade sångaren af slaget i Hafrsfjord. Thorbjörn var klädd i röd kappa, och hans svärdfäste lyste af rika silfverbeslag, nedan om armen satt en dyrbar guldring. Gyllene bälten buro ock ulfhednarne och ringar på händerna.

Konungen rodnade något, när Thorolf trädde fram för honom och helsade.

»Jag kommer för att lämna dig skatten jämte några föräringar!» sade Thorolf, och hans stämma förrådde, att något föregick inom honom, som det kostade honom en viss ansträngning att beherska.

Konungen såg icke upp, men befallde en hirdsven att frambära hornet till Thorolf.

»Jag borde ej kunna vänta mig annat än godt af dig, Thorolf», sade han, »dock hör jag nu så mycket talas om dig, att jag icke vet hvad jag skall tro.»

»Illa gör du, konung, om du sätter tro till bak-

talare», genmälde Thorolf, »och dålig väntjenst göra de dig, ty de skilja dig från dina trognaste män. Hvad mig själf angår», tillade han, »så är det tydligen mina uppenbara fiender, och därför må de ock taga hvad som följer däraf, om jag träffar dem!»

Konungen såg upp. Hans och Thorolfs blickar möttes. Men det var icke, som när en vän ser på en vän, tvärtom var det, som om tvenne ljungeldar korsat hvarandra. Något mera blef emellertid icke taladt den dagen.

Följande dagen lämnade Thorolf skatten och frambar sina gåfvor till konungen, hvilka utgjordes af dyrbara bäfver- och zobel-skinn. Ett utrop af beundran öfver den utsökta och kostbara gåfvan undföll de omkringstående, men konungen sade:

»För den gåfvan, så dyrbar hon är, har du nog på förhand skaffat dig lön, Thorolf.»

»Du sätter icke längre tro till mig, konung Harald», sade Thorolf, och hans röst dallrade af sinnesrörelse och hans öga flammade, »men låt din misstro fara, jag är den samme, som jag fordom var, medan jag ännu stod i din hird, och vill såsom då hålla mitt lif ringa, när det gäller din ära!»

Konungen såg på honom, men elden i hans blick var förtärande. Det syntes tydligt, att konungens sinne var intaget emot Thorolf Quällulfsson, och att ingen försäkran af honom kunde bortjaga misstankarne och förtaga tviflet.

»Det blifver också det bästa», sade han, »att du åter vänder tillbaka till min hird, mottager mitt märke och blifver höfding för mina hirdmän. Då skall ingen kunna baktala dig, när jag dag och natt kan se, huru du skickar dig.»

Konungens hårda ord afskuro den sista tråden, som höll Thorolf fästad vid honom. Han höjde stolt sitt hufvud och såg sig omkring bland sina huskarlar, hvilka stodo på ömse sidor, blickande med tydlig harm på konungen, som kunde kasta sådana beskyllningar i ansiktet på sin ädlaste och trognaste man.

»Ogärna», sade Thorolf och visade med handen på sina män, »ogärna gifver jag denna skara afsked. Hvilka förläningar du, konung, vill unna mig, det må du sjelf råda för, men mina huskarlar vill jag icke släppa, så länge jag har gods nog att behålla dem. Blott en bön har jag till dig», tillade han, »att du vill besöka mig och höra trovärdiga mäns vittnesbörd om mig.»

Men konungen svarade, att han icke oftare ville mottaga någon inbjudning af Thorolf.

Därpå lämnade han skeppet och stranden.

Thorolf stod länge tyst och såg efter honom. Men så ryckte han sig upp ur sina tankar, befallde sina män rusta sig till afresan och lämnade Trondhjem.

När han kom hem, fick han höra, att Harald uppdragit hela hans förläning och Finnefjärden åt

Hilderides söner. Icke långt därefter kommo Hårek och Rörek mycket manstarka till Torge.

Med stolta steg och högburna hufvuden trädde de in i salen, där Thorolf satt i högsätet. Hånet lyste ur deras ögon, lekte på deras läppar, men de sade ingenting, som kunde innebära en förolämpning, väl vetande, att Thorolf icke var den man, som lät sig behandlas efter godtycke.

De framförde konung Haralds bud och befallning, att gården Torge med alla de besittningar, som Brynjulf och Bård hade haft, skulle lämnas af Thorolf. Torge var konungens egendom.

Thorolf efterkom konungens befallning. Han förde allt sitt lösöre på sina skepp och gick med alla sina män, frie och trälar, om bord för att fara öfver till Sandnäs. Hårek med sina män stod på stranden, när Thorolf steg på sitt långskepp.

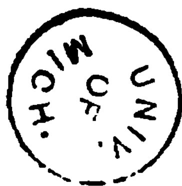
»Så tänker du icke vidare timra något konungsskepp på Torge, Thorolf!» ropade han.

Thorolf stannade och lade handen på sitt svärd, och hans män sprungo till, som om de varit färdige att ögonblickligen kasta sig öfver den lede ränksmidaren, hvilken stod där så leende och blid, fast ormgift dröp af hans tunga.

Men plötsligen hejdade sig Thorolf och tog handen från svärdfästet.

»Se till, att du icke med ditt svek bedrager




UNIV. OF MICH.

konungen på skepp och skatt, Hårek, liksom du bedrager honom på hans redlige män!»

Medan han yttrade detta, som Hårek mycket väl hörde, gick han fram på skeppet, hvars fånglina inhalades. Seglen hissades med det samma, och för en gynnande vind stucko Thorolf Quällulfssons skepp norr ut till Sandnäs.

8.

Konungens och Thorolfs sista möte.

Nu satt Thorolf på Sandnäs, omgifven af sina huskarlar, och lefde, såsom han gjort på Torge, i makt och härlighet. Han drog med sitt folk öster ut långt bortom Norges gränser och härjade och vände hem med stort byte, så att intet brast i allt det, som han satte värde på. Hans fiske lyckades också förträffligt och inbragte honom mycken rikedom.

Det var om hösten 875. Thorolf satt i högsätet, och hans tankar foro vida omkring, spanande bland minnen efter dem som gjorde hans hjärta gladast, och ett leende krusade därvid hans läpp. Hans män sutto tyste vid hans sida, väntande att han skulle säga något.

Då kom en träl inspringande i salen och sade, att ett fartyg närmade sig stranden, och om han ej såg miste, så var det Thorgils.

»Det fartyg, han förer», genmälde Thorolf, »måtte väl kunna kännas af de mina, utan att de behöfva se miste.»

»Annat är det fartyg, som nu ror in till Sandnäs, än det, med hvilket Thorgils for bort!» påstod trälen.

Några af huskarlarne gingo ut, och efter en stund återkommo de, åtföljde af Thorgils.

»Är det sannt, som man förtäljer», sporde Thorolf, sedan han helsat Thorgils och sina män välkomna, »är det sannt, att mitt skepp förändrat utseende under din segling, Thorgils? . . . Det var dock ett af mina yppersta skepp och präktigt utsiradt!»

»Det är din faders skepp, som nu ligger förtöjdt vid din strand, Thorolf!» svarade Thorgils.

»Underlig färd måtte du då hafva gjort, Thorgils!»

»Ja, helt sällsam var min färd, och ditt ståtliga långskepp ligger nu bland konung Haralds i Throndhjem!»

Thorulf såg upp vid dessa ord, och hans flammande blick äskade förklaring på denna gåta.

»De varor, med hvilka du sände mig till England, sålde jag där med stor fördel», berättade Thorgils, »och köpte, såsom du hade befallt, för pengarne kläde, vin, korn, honung och andra kostbara saker. Med denna laddning kom jag nu på hösten hem och seglade utefter Hördaland norr ut samt lade till en

afton vid bryggan i Furusund. Då, när vi som minst anade någon fara, kommo beväpnade män öfver oss och förde oss bundna i land, där vi måste se på, huru dina fiender seglade bort med ditt skepp.»

»Och männen, som togo mitt skepp...?»

»Männen voro konung Haralds män!»

En dödlig blekhet betäckte vid dessa ord Thorolfs kind. Men icke ett ord sade han. Han vinkade blott med handen åt Thorgils att fortsätta.

»Jag visste väl», fortsatte denne, »att konungen icke var dig blid, och när jag sedan sporde mig omkring i bygden, där vi drogo fram och lånade oss båtar att komma till din fader, så fick jag veta, hvad som nu qväljer konung Haralds sinne.»

»Och det är?»

»Det har blifvit honom sagdt, att du vill göra dig till konung i Finnmarken och Hålogaland, och finnarne har du lofvat, att konungens män ej skulle sätta sin fot bland dem. Hilderides söner kommo med skatten, men emedan den var efter som de hade makt till, så studsade konungen öfver, att den var så obetydlig, och då kommo de fram med sagorna om dig, huru du tagit skatten förr än de kommit, och huru du förde dig upp som en konung.»

Det blef tyst i den stora salen, men vreden och harmen lågade ur allas ögon.

»Du kom till min fader?» sporde slutligen Thorolf.

»Jag kom till din fader och jag berättade honom, huru allt tilldragit sig. Han sade då, att det gått, som han anat, att det ej skulle komma något godt ut af din förbindelse med konungen. Han gaf mig ock med en hälsning till dig.»

Thorgils dröjde, som om han icke rätt vetat, huru han på lämpligaste sätt skulle framföra den gamle Quällulfs hälsning.

»Hvad sade så min fader?» sporde Thorolf.

»Han sade», återtog då Thorgils, »att det syntes honom, som om du icke rätt förstode att sköta dig mot en sådan öfvermakt, som den du nu hade att beställa med. 'Hälsa Thorolf', sade han, 'att det därför är mitt råd, att han lämnar landet och går antingen i Dana- eller Sveakungens tjenst, eller ock i Englands konungs.'»

Thorolf betänkte sig länge på den hälsning från Quällulf, som Thorgils framfört.

»Det må blifva, som konungen vill», sade han därpå. »Gods har jag nog af, och det skadar väl icke, om mina män måste gå mindre präktigt klädda, än som jag en gång tänkte!»

Konungens handlingssätt gick honom dock djupt till sinnes, och förlusten, som han lidit, var stor. Han nödgades sälja några af sina egendomar och pantsätta andra för att skaffa medel att upprätthålla sitt vanliga lefnadssätt och icke afskeda någon af sitt folk.

Så gick vintern.

När vårvinden blåste från land, då lät Thorolf utrusta sitt bästa långskepp, och när det var redo, gick han om bord med mer än hundra raska och välbeväpnade huskarlar. Och seglen hissades, och det präktiga skeppet styrde bort från Sandnäs.

»Nu menar jag dina tankar dväljas hos konungen!» sade Thorgils Gjallande, som stod vid Thorolfs sida i akterstäfven.

»Är lyckan god», svarade Thorolf, »så kan det väl hända, att Harald och jag mötas.»

När man kommit ett godt stycke från land, lät Thorolf sätta kosan söder ut. Det gick längs med Norges kust och vidare söder ut genom sundet i Östersjön, där Thorolf härjade i österled, men utan att få mycket byte.

Om hösten, när han återvände till sundet, låg den s. k. »öreflottan» där. Det var skepp från hela norden, som vid denna tid infunno sig på den stora marknaden i närheten af Helsingör. Synnerligen lågo där nu många skepp från Norge.

Leif, som stod vid babords sida, såg längst bort, där skeppen bildade liksom en ogenomtränglig massa, ett stort, tungt lastadt skepp, som just var i begrepp att lyfta ankar och segla norr ut. Till en början var i allt detta intet, som närmare fäste Leifs uppmärksamhet, men snart stodo hans ögon fästa på detta fartyg så hårdt, att han knappt kunde taga

dem därifrån. Han lutade sig fram, likt en, som plötsligt gör ett oväntadt fynd.

Slutligen sprang han till Thorgils och drog honom med sig fram till förstammen samt pekade ut åt sundet, där nu det stora skeppet utvecklade alla sina former utan att skymmas af sina grannar.

»Känner du skeppet där borta?» sporde han.

Och Thorgils kände det mycket väl, det var det samma, som konungens män togo från honom i Furusund.

Han skyndade genast bort att underrätta Thorolf därom, men denne stod redan i bakstammen, hög och befallande, som när stridsrop ljöd och det gällde att pröfva ärliga mannahugg. Han hade redan sett det tungt lastade skeppet och gaf nu befallning att spänna seglet.

»Denne var dock alltid min bäste seglare», sade han; »jag vill se, om du ej vill hålla ut en stund ännu, så kan du hinna din länge saknade granne.»

Han talade till draken, som bar honom, och skeppet sköt fram genom vågorna för den friska sydvestvinden, som om det förstått sin herres ord och längtat att visa sin goda vilja. Åsynen af fartyget, som en gång seglat med Thorolfs märke, utöfvade också på alla hans män en verkan, hvaraf man kunde döma, huru högt de älskade Thorolf och huru djupt det gått dem till sinne, att konung Harald tagit hans skepp och egendom.

Emellertid dröjde det icke länge, förr än Thorolfs fartyg sköt förbi lastdragaren på en skeppslängds afstånd. Man kunde då tydligt se, så väl att det var Thorolfs skepp, som att det var helt och hållet fyldt med varor, utan tvifvel för konungens räkning.

En mörk rodnad färgade Thorolfs kind, när han for förbi sitt skepp, men han höll stadigt mot norr och fortsatte sin segling natten igenom, tills han mot morgonen lade sig i ett mycket besökt sund på Hallandskusten. Det var hans beräkning, att lastdragaren äfven skulle komma till detta sund, och därutinnan bedrog han sig icke. Det kom verkligen inseglande i sundet och fällde där ankar.

Då rodde Thorolf fram och ropade:

»Hvem råder för detta skepp?»

»Det gör Thore på Thromö!» svarade en stämma från skeppet, och en man visade sig i bakstammen. »Jag seglar med en last korn, malt och honung, som jag har inköpt för konung Haralds räkning.»

»Det är godt», svarade Thorolf, »men skeppet är mitt, och du skall därför öfverlämna det åt mig. Vill du icke godvilligt, så måste du värja dig efter förmåga!»

Thore betänkte sig icke synnerligt länge. Öfvermakten var på Thorolfs sida. Han valde därför att i godo lämna skepp och laddning, hvarpå han blef landsatt på en närliggande ö och Thorolf seglade

bort med sitt skepp och dess rika laddning, som väl ändå icke gick upp emot den, hvilken konungen tagit från honom.

När han kom till utloppet af Göta elf, låg där i närheten de mäns gård, hvilka utfört konung Haralds befallning att taga Thorolfs skepp. De voro ej hemma, men deras två yngre bröder väcktes tidigt en morgon af stridsrop och funno, när de kommo ut med sina män, gården omringad af fiender. De stredo tappert att försvara gården, men det var fåfängt. Den ene af bröderna stupade, den andre undkom illa sårad. Gården utplundrades och gick upp i lågor. Men Thorolf seglade ut ur Göta elf och höll norr ut i Viken, där han snart åter träffade ett fartyg med full last, som aktade sig till Norge. Äfven detta tog han och seglade så med tre skepp vidare utefter kusten, görande strandhugg där och hvar, samt kom slutligen till sin faders gård.

Här blef han vänligt emottagen utaf Quällulf och sin broder Skala-Grim. Men när han skulle resa sina färde, sade gubben, sedan han länge betraktat sin kämpastarke och härlige son:

Oklokt synes mig att du handlat, då du gifvit dig i färd med Harald att pröfva krafter med honom, som är dig i alla afseenden öfverlägsen, och fruktar jag visserligen, att det nu är sista gången, som vi se hvarandra!»

Thorolf tog afsked och gick om bord och kom

lyckligt hem till Sandnäs med allt sitt byte. Där lefdes i öfverflöd vintern öfver. Väl kommo tidender, som icke bådade godt från konungen, men Thorolf aktade icke mycket därpå.

När våren kom, ville han lemna landet och lät därför utrusta sitt långskepp. Det låg redan tältadt vid stranden, fullt segelfärdigt, och resölet var redan brygdt. Thorolf satt med sin hustru och sina män i den stora salen, där hornen gingo omkring och allt var lust och glädje. Men hvarje man hade sina vapen hängande bakom sig på väggen såsom bruket var den tiden.

Sigrid var dock förstämd till sinnes och blef det ännu mer i samma mån, som männen tycktes glömma hvarje skymt af fara. Till slut vände sig Thorolf till henne och bad henne säga hvad som tryckte henne.

»Onda drömmar hafva följt mig», sade hon, »de tre sista nätterna, och det liknar sig till, att du icke snart sitter med dina män i denna salen, Thorolf!»

»Dina drömmar, hustru, mana mig liksom vinden till hafs, och min drake ligger färdig och rycker på sitt ankartåg!»

»Men Harald?...»

»Harald!» upprepade Thorolf med en mörk blick. »Se vi väl morgondagens sol, så når mig icke konungens makt!»

»Konungens makt är stor!» återtog Sigrid utan att låta lugna sig af mannens ord.

»Men på hafvet är Thorolf så mäktig som han!»

Thorolf förde hornet till munnen, men hans läppar hunno icke vidröra dess rand, förr än stridslurar ljödo och härropet genomskar luften rundt omkring huset.

Det var konung Harald, som kommit, utan att någon anat hans färd. Man väntade väl hans hämnd, och en mängd af de kringboende storbönderne hade tillbjudit Thorolf sin hjelp och rustat ut sina långskepp, men ännu trodde ingen, att man behöfde vänta konungen.

Denne hade dock med fyra skepp och fyrahundra man seglat norr ut och därvid gått till väga med sin vanliga raskhet och klokhet. I ett sund söder om Throndhjemsfjorden lade han sina skepp i land och fortsatte sin färd med sina män norr ut genom dag och natt, låtande bönderna i trakten låna sig de nödvändiga fartygen.

Nu stod han på Sandnäs och hade omringat Thorolfs hus.

Där inne skyndade männen att väpna sig och reda sig till strid. Men då förkunnade konungen, att kvinnor, barn och gammalt folk samt trälarne skulle få lemna huset. Det skedde. Sigrid, som återfått sitt mod, när den anade faran redan hängde öfver hennes hufvud, gick med stolt gång ut ur

huset, åtföljd af de öfriga kvinnorna och trälarne. Thorolfs fränder, som ännu voro i konungens hird, mottogo Sigrid och förde henne på hennes begäran fram till konungen.

»Icke trodde jag, konung», sade hon, »när du sist gästade Thorolf på Torge, att du nästa gång skulle komma i härbonad.»

»Mycket ligger också mellan då och nu», genmälde konungen, »som jag aldrig trott skulle tima.»

»Men du har trott på ovärdige mäns tal, konung Harald!» yttrade Sigrid oförskräckt och tillade, »för deras skull vill du nu offra en af dina trognaste män.»

»Det trodde jag aldrig», afbröt henne konungen, »att Thorolf skulle tigga mig om nåd genom en qvinna!»

Sigrid ryckte till vid dessa ord och höjde stolt sitt hufvud.

»Thorolf tigger dig om intet, konung», sade hon, »men jag, hans hustru, talar till dig och tigger dig om rättvisa! Så synes det mig, att du, konung, och Thorolf väl kunde förlikas och blifva vänner såsom fordom, sedan allt det blifvit klart, som hittills legat och ännu ligger i lön för dig!»

Konungen tycktes betänka sig. Det var som om orden från den ännu sköna qvinnan med smärtan så skarpt utpräglad i de bleka dragen tilltalat

honom mera, än om de blifvit uttalade af hans fulltrognaste män.

»Vill Thorolf gifva sig på nåd och onåd», sade han, »då skall han få behålla sitt lif, dock skola hans män straffas!»

Det var det enda, som Harald ville medgifva, och Thorolfs frände Ölve framförde konungens bud.

Men sådana vilkor ville icke Thorolf mottaga. Ölve kom snart tillbaka med Thorolfs svar.

»Det enda Thorolf beder dig om, konung», sade han, »är, att du må tillåta honom och hans män komma ut och pröfva öppen strid med dig.»

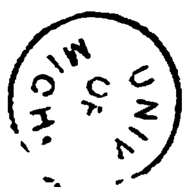
»Nej!» svarade Harald, »sådant tillåter jag icke! Jag vill icke uppoffra mitt folk; kommer Thorolf ut, gör han oss stor skada, om han också icke är så manstark som vi!»

Och därvid blef det. Men konungen befallde att sätta eld på gården, och de torra tjärdränkta timmerväggarna och det näfverbetäckta taket begynte snart att brinna. Lågorna slogo mot skyn, och en tjock rök, som tycktes sucka af sorg öfver sin tillvaro, ringlade sig i ständigt ökade ringar uppåt, dragande för vinden bort åt skogen.

Då fick man se, huru bjelkarne på ett ställe bågnade och brötos.

Det var Thorolf och hans män, som med förenade krafter lyckades bryta sig ut. Först såg man Thorolfs höga kämpaskepnad, näst efter honom kom




UNIV.
OF
MICH.

Thorgils Gjallande, så Leif och så hela skaran af stridsvande huskarlar.

Nu blef det en häftig strid, och många af konungens män föllo.

Men högt öfver konungsmännens hufvuden svajade konungens märke, och mot detta riktade Thorolf sin gång, och för hvarje steg han tog framåt, föll en man bleknande till jorden.

»Så svängdes en gång mitt svärd i Hafrsfjord, konung Harald», ropade han, och allt närmare kom han konungen och hans märke.

Nu var han framme. Märkismannen föll för hans svärd. Konungen själf stod där näst intill, och hans och Thorolfs blickar möttes. Men i samma ögonblick föll den väldige kämpen, träffad af en mängd svärd och spjut.

»Nu kom jag tre steg till korta!» voro hans sista ord.

Så fort Thorolf fallit, befallde Harald att striden skulle upphöra. Thorolfs fränder fingo befallning att sörja för hans och de öfriges begrafning. Konungen själf lämnade redan följande morgon Sandnäs.

Men hämnden uteblef icke. Quällulf och Skalla-Grim drogo försorg därom.

De beslöto att flytta till det nyss upptäckta Island och utrustade om våren 878 tvenne stora fartyg, som buro trettio beväpnade män hvardera utom qvinnor och barn och allt deras lösöre. De öfverföllo under

vägen ett konungens skepp, som förde tvenne hans syskonbarn om bord och de män, hvilka på hans befallning tagit Thorolfs från England återvändande skepp. Efter en häftig strid vunno Quällulf och Skalla-Grim seger. Den gamle Quällulf hade dock ansträngt sig så mycket under striden, att han sjuknade och dog, med den befallning till sonen, att han skulle lägga honom i en kista, så ville han fara förut och söka godt landfäste på Island.

Det heter därom i en norsk visa:

Og ud de drog af Norge, og atter Gubben »svav»,*)
men södt og lognt. Den sövnen var hans sidste.
Saa liden var den Skude, hans Lemmer bar på Hav,
Till Islands Kyst han seiled i — en Kiste.
Död var hin drabelig digre Mand,
Skalle-Grim reiste hans Gravhaug ved Strand —
Saa Queldulf nam Land.

En annan frände till Thorolf kom kort därefter med 60 man till Torge och öfverföll Hilderides söner, som han dödade, hvarpå äfven han drog öfver till Island.

Men länge därefter fortfor striden mellan ättlingarne till Thorolf och konung Harald, hvarom Egils saga förmäler.

*) Sof.





4.

Ulfvarnes hunger härens
höfding stillade, den gång
spjut man lyſtat och fred de
öfvervunne begärde;
ofta sunnan för sjön,
därom finnes ett minne,
vann han sig guld med vapen,
där den fege ej mötte.

THIODOLF ARNORSSON.
Hofskald hos Harald Hårfager.

Där står vid ingången till arsenalen i den gamla och på minnesmärken och konstskatter så rika staden Venedig ett marmorlejon af betydlig höjd. Det har stått där sedan år 1687, då det tillika med

tvenne mindre marmorlejon ditfördes från Aten af venetianarnes segrande fältherre Franscesco Morosini. Han hade det nämnda året intagit Aten och hade velat som segertrofé därifrån föra Segergudinnan med det sköna spannet, som då ännu prydde den vestra frontonen af Partenon. Men denna marmorgrupp nedstörtade, då den skulle nedtagas, och föll i stycken, hvarpå fältherren valde de tre marmorlejonen.

Det största af dessa, det som gifvit oss anledning att nedskrifva följande lilla historiska berättelse, var då uppstäldt i Atens hamn, *Piræeus*. Där hade det stått sedan långliga tider tillbaka, och stod där säkert på Perikles tid, d. v. s. i femte århundradet före Kristus.

Likväl är det icke denna omständighet, som skänker lejonet för oss svenskar och nordbor i allmänhet ett så stort intresse. Det är en runristning på dess båda sidor, en runristning som fanns där, när venetianarne togo Aten, och som finnes där ännu, ehuru den år efter år blir allt mera oläslig. Den som först lade märke till denna runristning på ett gammalt konststycke från Perikles' och Phidias' dagar, och som fann att det verkligen var äkta, nordiska runor, var en resande svensk, *Åkerblad*, som mot slutet af 1700-talet besökte Venedig. Sedan dess hafva flere lärde sökt tolka den nötta skriften, men afstått därifrån och förklarat den oläslig.

En af Danmarks mest framstående fornforskare, professor Rafn i Köpenhamn, har dock efter otrolig möda och med en ihärdighet, vittnande om verklig kärlek till nordens gamla minnen, lyckats på några få bokstäfver när tolka denna märkeliga runslinga.

Det är efter läsningen af hans utmärkta arbete: »en nordisk runskrift i Piræeus», infördt i det nordiska Oldskriftselskabets *Antiqvariske Tidskrift* (1855—1857), som vi tagit oss före att skildra ett par händelser ur den mans lif, som är inskriftens hufvudperson, och hvars hofskald, då han sedan blef konung, Thiodolf Arnorsson, i den gamla vers, hvilken vi tagit till motto, häntyder på den händelse, som är förknippad med runslingan på marmorlejonet.

1.

Slagfältet vid Stiklarstad.

Natten var inne och mörkret hade inbrutit öfver det blodiga slagfältet vid Stiklarstad den 31 augusti 1030. De mordlystna bondehoparne hade spridt sig åt alla sidor. Öfver slagfältet, där de döde och sårade lågo, vandrade här och där fram sådana, som sökte efter vänner och fränder, men snart försvunno äfven de.

Blott en fanns ännu qvar. Det var *Ragnwald Brusesson*, en af de förnämsta anförarne i den slagne

och fallne konung Olofs här. Hans öga forskade omkring åt alla håll på marken, där han vandrade fram bland de döda, medan han litet emellan vid



minsta buller stannade och for med handen till svärdfästet.

Plötsligen stannade han alldeles och drog svärdet helt ut.

En kämpastor gestalt gick på hundra stegs afstånd förbi honom. Måhända hade där ännu blifvit ett envig utkämpadt, om den främmande sett Ragnwald lika väl som denne såg honom. Men händelsen gjorde, att Ragnwald kommit att stanna vid ett stort stenblock, hvarifrån äfven det skarpaste öga haft svårt att skilja honom.

Emellertid gick kämpen framåt, och Ragnwald följde på afstånd efter. Det var tydligen en af bondehären, det kunde man se på mannens beväpning. Slutligen stannade han på ett ställe, där som manfallet varit störst under slaget.

Han böjde sig ned och lyftade varsamt undan de döda krigarne, som lågo där i alla möjliga ställningar, liksom sökte äfven han efter någon.

»Här var det dock», mumlade han därunder för sig; »här, just här var det, han kom emot mig och mina raska brorsöner. Hans hugg föllo tunga, fast de ej beto på min renskinnspels. Eller skulle jag ännu vara yr i hufvudet efter slaget af Björns yxhammare. Nå, det minnet må jag väl bära efter denna dagen, vore det ock hela lifvet igenom. 'Slå till hunden, Björn', sade kungen, 'efter järn ej biter på honom', och så flög Björns yxhammare i min skalle. Men, se . . .»

Mannen fick ögonen på en död konungsman, som tydligen fått sin bane af ett spjutstyng under brynjan.

»Där ligger du nu, Björn stallare! Så fälla vi

björnarne här i nord i Finnmarken! Men nu skall kungen ej vara långt borta.»

Och så gick han några steg fram, lyfte åter undan några af de fallna konungsmännen, hvilka lågo här i mängd, och slutligen tycktes han hafva träffat den han sökte.

Han stod länge och betraktade den döde, lade med mycken varsamhet armarne och benen till rätta och bredde till sist ett kläde öfver honom.

Då uppträdde med ens bakom en upphöjning på slagfältet flere män, hvilka, då de fingo syn på vår man, skyndade fram till honom.

»Är det du, Thore Hund?» ropade de redan på afstånd.

»Hit åt!» svarade den tillropade och gick några steg emot dem, »här är jag.»

Det var bönder från hans fylking, som sökte honom.

»Du må med oss, Thore. Det likar oss, som Dag Ringsson och flyktingarne med honom skulle anfalla våra gårdar. Vi äro sexhundra tillsammans *) och vi vänta blott på dig, för att hindra Dag och hans män. Ser du eldarne där uppe . . . det är Dag Ringssons vakteldar. Hurtigt åstad, Thore . . .»

Och Thore Hund följde med bönderna för att förfölja Dag Ringsson, och Ragnwald Brusesson blef åter ensam på slagfältet.

*) Det vill säga: storhundrade, hvardera på 120 man, så att hela styrkan utgjorde 720.

Han skyndade då fram till stället, där han sett Thore syssla med konungsmannen, och såg med förvåning ett kläde höljdt öfver liket.

Varsamt lyfte han en flik af duken från den dödes hufvud, för att se om det var någon af hans vänner eller fränder.

Det var konungen själf, Olof den helige, som låg där och nästan syntes sofva. Så leende, så lugnt och fullt af frid syntes hans anlete.

»Och detta har Thore Hund gjort!» utbrast han. »Det månde hafva gjort dig godt, kung Olof, att se din fiende vända sig till dig med försoning i sinnet.»

Ragnwald föll på knä och gjorde korstecknet öfver den fallne konungen samt bad en bön för hans själ, hvarefter han reste sig upp och fortsatte sin vandring. Han hade dock ej gått många steg, förr än äfven han syntes hafva funnit den han sökte.

Där låg en yngling med hufvudet lutadt mot en sten och det ljusa, lockiga håret tillbakafallet, så att ansigtet var fritt.

Det var ett vackert ansigte med äkta nordiska drag, fast ungt och vekt ännu att påse, då intet skäggstrå ännu hunnit skugga hans haka. Men han var storväxt långt öfver sina år, och af mod måste han hafva egt nog, ty här, där han låg, hade striden brunnit hetast och svärdshuggen fallit tyngst. Här hade nämligen till sist konungens sköldborg

stått, och i den stodo de pålitligaste och stridbaraste af konung Olofs män.

Ragnwald stod en stund och såg på den döde ynglingen, och där bredde sig ett eget vemod i det bistra kämpeanletet. Så böjde han sig ned öfver liket och såg det skarpt i ansiktet.

Plötsligen for han tillbaka, som om den döde fått lif.

»Harald!» hviskade han sakta och fattade ynglingens händer, »Harald!»

Ynglingen slog upp ögonen och såg på honom.

Utan att vidare spilla många ord onödigtvis, lyfte Ragnwald upp den fallne, tog honom på sina skuldror och bar honom sålunda med raska steg från slagfältet vid Stiklarstad.

2.

Harald och Elisif.

Ynglingen, som Ragnwald Brusesson fann på slagfältet vid Stiklarstad om natten, när efter stridens buller allt var tyst och man endast från fjärran hörde det blandade ljudet af rasslande vapen och menniskoröster från de hemtågande bondeskarorna, eller stridslurarne från Thore Hunds folk, som skyndade att förfölja Dag Ringsson, hvars vakteldar dock på Thormod Kolbrunarskalds råd voro upp-

gjorda för att vilseleda bönderna och dölja Dags och hans folks flykt öfver fjällen, — den ynglingen var ingen annan än Harald Sigurdsson, den stupade konungens styfbroder, en son af Sigurd Syr och drottning Asta.

Han var blott 15 år, när han drog med sin broder mot bönderna vid Stiklarstad, men stor och stark till växten var han och därtill af ett stort mod samt törstande efter stridernas ära. Konungen hade dock ej velat, att hans unge broder skulle deltaga i slaget, men Harald hade dertill svarat, att han skulle vara med, och vore svärdet för tungt för hans krafter, kunde han låta binda det fast vid armen; ingen hade — menade han — uppriktigare vilja att gifva bönderna deras tarf. Och så hade konungen måst gifva sitt bifall, och Harald hade slagits som ett ungt lejon i spetsen för sina sexhundrade. Från slagfältet fördes Harald af Ragnwald till en pålitlig bonde i närheten, som där lofvade gifva konungasonen vård och skydd, tills hans sår blifvit läkta. Ragnwald vågade ej dröja. Han begaf sig på hemliga stigar öfver fjällen öster ut till Jämtland, där han på öfverenskommet ställe ville invänta Harald.

Dagarne gingo långsamt för den sjuke i bondens stuga, men hans ungdom och oförderfvade kropp segrade snart öfver det onda. När Haralds sår slutligen voro läkta, och han åter kunde bära yxa och hjälm, tog han farväl af bonden för att begifva sig

öster ut liksom så många andra af konung Olofs fränder och vänner. Bonden lät då sin egen son följa honom öfver fjäll och ödemarker, så att ingen skulle kunna finna dem, till Jämtland, där Harald på utsatt ställe sammanträffade med Ragnwald.

Ragnwald och Harald fortsatte nu färden gemensamt ned genom skogarne till Svitiod, där de blefvo vintern öfver. Följande sommar foro de med en Holmgårdsfarare öster ut till Gårdarike, till konung Jaroslawl, som tog väl emot dem, liksom drottning Ingegerd.

Och det hela hof församlas,
vimlande i brokig prakt.
Bågar klinga, koger skramla,
hingstar skrapa mark med hof.
Och med kappor öfver ögat
skrika falkarne på rof.

Konung Jaroslawl jagar i skogen, och Ingegerd hans drottning är med, och hans dotter den sköna prinsessan Elisif och unge Magnus, Olof den heliges son, och dessutom hela hofvet.

Blott en saknade man i det brokiga vimlet af lysande hofmän och krigare, det var konungens unge frände, Harald Sigurdsson.

Tidigt om morgonen hade dock kammarsvennerne sett Harald gå in i konungens kammare, stolt och dristig, som han alltid var att påse, men efter

en stund åter sett honom komma ut därifrån med blossande kinder och mörka blickar.

Så var det också. Harald hade tidigt om morgonen besökt sin frände, konungen, och sagt honom det, »att han ville äkta hans dotter».

Konung Jaroslawl såg förvånad upp på den ståtlige ynglingen, men ett omärkligt leende drog öfver hans läppar.

»Allt för ung», sade han, »synes mig friaren vara!»

»Min ungdom», svarade Harald, »hindrade mig dock icke att kämpa bland min broders män vid Stiklarstad, icke heller har den legat mig i vägen, sedan jag kom i din tjenst, konung.»

»Riktigt, frände», genmälde konungen, »men 17 år göra icke mannen, och Jaroslawls dotter kan ej gifvas åt en yngling utan rike och egodelar.

»Den skörden kan jag dock inhösta med mitt svärd, lika godt som min broder konung Olof, hvilken, som du vet, fick äkta en dotter af konung Olof i Sverige, som dock var vida mäktigare än du, Jaroslawl.»

»Om hvilken af den svenske konungens döttrar talar du?» sporde den gerdske*) kungen, medan småleendet åter krusade hans läpp.

»Ingegerd, min drottning», fortsatte han sedan, »vann han dock ej, och konung Olof, hennes fader, var det icke som gaf honom Astrid. Du vet väl,

*) Gerdske är sammandraget af gårdarikiske, och begagnas mycket i våra gamla skrifter.

att jarlen Ragnwald, som vågade det dådet, sedan blef min man och satt som min jarl i Aldeigjaborg här vid Ladoga, tills han för litet sedan dog.»

»Upsalakungen har alltid gällt för den ypperste i norden, det må du ej minna mig på. Men jag vill hafva rent svar på min begäran, vill du gifva mig Elisif, din dotter, eller vill du det icke?»

»Nu får du henne icke, Harald!»

»Men jag eger dock hennes kärlek.»

»Jag har sagt mitt ord. Nu får du henne ej. När du förvärfvat dig mera makt och gods och mera erfarenhet, kom då igen, och vi vilja se...»

Det var detta besked, som vållat den mörka, flammande blicken i Haralds öga, när kammarsvennerne sågo honom aflägsna sig från konungens rum.

Sedan samlades hofvet till den beramade jakten, och man lade ej märke till, hvart väringen, den norske konungasonen, tog vägen.

I skogen gick jakten med lust. Konungen själf var vid den gladaste sinnestämning, och den återverkade på hans omgifning.

— — — — — — — — Hejsan! öfver berg och dal!
Hornet smattrar, falken stiger lodrätt emot Odins sal.
Skogens åbor fly med ångest, söka sina kulors hem;
Men med spjutet sträckt framför sig är Valkyrian efter dem.

Ensam för sig, endast åtföljd af några få, red prinsessan på en eldig springare. Men hvad tänkte hon på, där hon sorglös satt och liksom lekte med

tygeln, medan jakten och de smattrande hornen och hundarnas skall drog sig allt mera i fjärran? Hon var skön, den unga konungadottern, hon hade sin moders drag, hennes blå ögon och hennes smidiga växt, men håret var något mörkare, ett arf efter fadern, hvars släkt dock, som bekant är, äfven härstammade från hennes moders land. Också brunno många af kärlek till henne, ehuru ingen vågat hos konungen anhålla om hennes hand, fast den biltoge konungasonen från fjällen där långt borta i vestern vågat det.

Tänkte hon kanske nu på den unge vackre krigaren, eftersom jakten syntes för henne af föga värde. Vinden böjde åt sidan de hvita fjädrarna, som smyckade hennes hufvudbonad, och lyfte den pupurröda kappan, som eljest skulle undanskymt det smärta, af ett guldskärp omslutna lifvet. Men hennes ögon hvilade på sadelknappen.

Den smala stigen kröktes sig omkring en tät skogsdunge, och just när prinsessan, som red ett stycke förut, vek af utåt en öppen, endast med några små buskväxter betäckt plats i skogen, hördes ljudet af ett annalkande djur. Ögonblicket därefter ilade en skön hjort öfver den fria platsen, där prinsessan befann sig.

Hon såg upp, fattade en pil ur kogret, gaf hästen sporrarna, och så bar det af efter den flyende hjorten. När hennes följe vek om vid slutet af

skogsdungen, var prinsessan hunnen till motsatta sidan af slätten, och man såg blott en skymt af henne, när hon försvann bland träden. Man satte i sporrstreck efter, men när man hann till det ställe, där prinsessan sist syntes, var hon försvunnen.

Elisif hade förföljt hjorten och inkommit i en dalkjusa, hvars väggar stego allt högre och högre, på samma gång som de gjorde dalen allt trängre och trängre, ju längre det bar framåt.

Det var en solvarm Augustidag, men där nere i dalen var det skumt och till och med kyligt. Slutligen försvann hjorten genom en remna, som det tycktes, i berget, konungadottern stannade och såg sig omkring. Hon var ensam, hon ropade och blåste i sitt silfverhorn, men ingen svarade henne.

Uttröttad af det ifriga förföljandet, hoppade hon ned af hästen och lutade sig i det mjuka gräset invid en klar källa, som porlade fram vid foten af bergväggen. En skön blomma växte vid randen af källan.

Prinsessan räckte ut handen för att bryta den.

Då brakar det i träden, som betäckte bergstalpet, grenarna knaka och svikta eller afbrytas och nedfalla vid prinsessans fötter. Hon ser upp förskräckt.

En mörk kropp tycktes liksom vältra sig utför berget. Det var en björn, och nu är han nere i dalen, nu får han sikte på flickan vid källan. Han

har blifvit väckt ur sin vanliga takt af jakten och hundarna, han har dragit sig åt motsatt håll, men han är vred, hans ögon brinna och fradgan står honom om käftarne. Nu reser han sig på bakbenen och med ett brummande går han löst på den sköna flickan.

Det var en egen friare, men en som tager utan krus hvad han friar till. Flickans kind blef hvitare än liljan vid källans rand, och handen darrade, men modet lyste dock i hennes nordiska ögon, och djärft och beslutsamt fattade hon sin sölfsömmade jaktknif.

Se ej på de ögons himmel, se ej
på de lockars gull!
Akta dig, det lif är smidigt, akta
dig, den barm är full!
Blicka ej på ros och lilja, skif-
tande på hennes kind,
Hör ej på den kära stämman, su-
sande som vårens vind.

När Harald lämnat konungen, begaf han sig nedåt de byggnader, som voro anvisade åt Väringarne. *)

Här träffade han Ragnwald Brusesson och Halldor Snorresson.

---

*) Vi taga för gifvet, att de flesta af våra läsare hafva reda på betydelsen af dessa Väringar, äfvensom att de funnos så väl i Ryssland som i Constantinopel. Dem, som sakna kännedom härom, hänvisa vi till *Berättelser ur Svenska Historien* af C. Georg Starbäck.

»Raskt på hästryggen, Harald, du plägar icke vara den siste hvarken i lek eller allvar!» sade Halldor till den kommande.

»Rätt, Halldor, vi skola sitta upp, men en annan jakt lyster mitt sinne, än björnarne och räfvarne i kung Jaroslawls skogar.»

»Hvar sak har sin tid, så var seden äfven hos din broder, helig Olof, och hos din fader, Sigurd Syr. Eller har du eljest något nytt att tänka på?»

»Du säger det, eller hellre, jag måste få något nytt att tänka på. Här kunna vi ej afla oss egodelar.»

»Men vi kunna bida tiden», inföll Ragnwald. »Mig synes, som om det ej skulle dröja mycket länge, innan vi behöfvas vester ut. Den dag kommer, då unge Magnus behöfver hjälp att kräfva sitt arf efter sin fader; tidenderna vester ifrån mäla underliga saker.

»Min brorsson är ännu ung», vidtog Harald, »behöfver mig dessutom icke. Därtill vill jag redan i morgon, redan denna dag bryta upp härifrån. Leker mig också i sinnet mycket af hvad du talat om Miklagård, Halldor, staden där nere vid sundet med palats af marmor och guld. Dit lyster mig draga!»

»Och jag följer dig», utropade Halldor; »ditåt har länge min hug stått, och här ibland oss finnas

många både Svear och Nordmän, som önska följa dig på den färden.»

Sedan talade de mycket sinsemellan, och Halldor åtog sig att samtala med och hopsamla alla bland väringarne, hvilka ville draga med till Miklagård.

Harald begaf sig nedåt gatan, som ledde från kasernen ut åt öppna fältet. Solen stod högt på himlen och en svalkande vind strök fram öfver slätten. Ur ett aflägset fjärran hördes de smattrande jägarhornen, och Harald kunde därutaf sluta till, i hvad riktning jakten gick. Att komma i beröring med denna önskade han ej. Han tog därför en riktning öfver fältet, som ledde åt alldeles motsatt håll.

Vi vilja ej söka beskrifva hans tankar under sin ensamma vandring på denna ödesdigra dag. I mycket äro de beskrifna af denna Tegnérska vers:

> Hvad han tänkte vet Freja, och skalden det vet,
> I, som älsken, I veten det, I! —

Emellertid kom han allt längre och längre bort, och snart omslöt honom skogen. Då stördes han helt plötsligt i sina drömmar af ett ovanligt buller från sidan. Där strök en hög trädbevuxen bergås fram, men genom någon naturrevolution i skapelsens morgon hade en remna bildats tvärt öfver berget, liksom en smal insprängd bergväg, hvars botten var betäckt med småsten samt här och där öfvervuxen

af den rikaste grönska. Det var ur denna bergremna, som bullret kom.

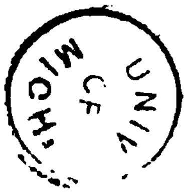
Harald stannade och såg ditåt, men kunde icke upptäcka något. Då gick han dristigt in på den smala stigen, och han hade ej gått många steg, förr än han fann en hjort, som flämtande sökte göra sig lös ur ett busksnår, där han intrasslat sina horn. Remnan var så trång, att hjorten helt och hållet fyllde den och kunde hvarken komma fram eller tillbaka.

Ifrån den punkt där hjorten befann sig, sträckte sig remnan så godt som rakt fram till den motsatta öppningen, och där längst bort skymtade något, som för Harald hade vida högre värde. Det var en ung flicka; men hon hade sträckt sig tillbaka och högra handen var upphöjd, alldeles som om hon varit i begrepp att gifva ett slag eller ett hugg. Harald kunde icke urskilja om handen var beväpnad. Med ett hopp var den vige ynglingen öfver hjorten, och några ögonblick därefter stod han vid remnans mynning inåt den smala dalen, där vi lämnade Elisif.

Det behöfdes ej många sekunder för Harald att uppfatta faran, som hotade hans hjärtanskär, icke heller särdeles många att blifva mästare öfver björnen. Det var en barnlek för honom.

»Lofvad vare min broder, S:t Olof, som förde hit mina steg!» sade ynglingen, sedan den första öfverraskningen var öfver och Elisif stod räddad





vid hans sida. »Men du är modig, Elisif! sådan, alldeles sådan vill Harald se sin brud. Det minnet bleknar ej hos mig, hur långt jag än kommer att färdas i världen, när jag nu skiljes från dig.

»Hvad, Harald, du talar om skilsmässa.»

»Jag drager i morgon härifrån, jag vill afla mig gods och guld: den fattige väringen, fast han ock är konungason och ätteboren till ett konungarike, får ej tänka på att ega Jaroslawls dotter.»

»Du talar i gåtor, Harald; i går var vårt tal ett annat!»

»Men jag har i dag talat vid din fader.»

Konungadottern blef blek om kind; hon började förstå meningen af det sagda; men hon hann ej spörja vidare.

Jakten hade under tiden gått skogen rund. De första hundarna spårade hjorten i remnan, jägare följa. Jakthornet ljuder, så komma flere, och snart fylles dalen af konungens följe, och Jaroslawl själf står framför sin dotter och den stolte väringen.

Mörk var konungens blick, och ord af vrede skälfde på tungspetsen.

Då föll hans öga på den slagne björnen, och hans ansikte ljusnade.

Men han sade intet, och så drog det kungliga jakttåget hem.

Följande morgon red en skara väringar ut från Kiew. En högrest yngling med stolt blick och konungslig hållning red i spetsen för tåget.

Från ett fönster i konungens borg, högt upp, där man hade en vidsträckt utsikt öfver slätten, stod en skön flicka med lockarna fria för vindens lek.

Hennes ögon hvilade på de aftågande och på ynglingen, som var deras höfding. Ännu, när den sista spjutspetsen försvann vid rymdens rand, stod hon qvar där.

När sedan frampå morgonen prinsessan Elisif kom in till sin moder, den milda drottning Ingegerd, var konungen i drottningens gemak.

Elisif helsade sin fader.

Men hennes kind var blek, och hennes ögon voro fulla af tårar.

Fadern såg sin dotter an med ett uttryck af obeveklig stränghet. Men Ingegerd, hon som på sin faders bud en gång måst slita ur sitt hjärta bilden af den hon hade kärast af allt på jorden, hon förstod hvad dottern led, och hon slöt henne till sitt hjärta.

3.

Lejon-hamnen.

Emellertid drog Harald söder ut med sin lilla här och kom till den gamla kejsarstaden — den stora staden — Miklagård, som våra förfäder kallade den.

Vi vilja ej onödigtvis uttänja berättelsen här med skildringen af detta i sitt innersta uppruttnade rike, där qvinnogunst samt de uslaste och råaste — öfverförfiningen har också sin råhet, utskummet på samhällets höjder och i dess djup har i alla tider med ett handslag kunnat bekräfta den gamla sanningen, att ytterligheterna vidröra hvarandra — hofkabaler sutto vid statsrodret och ledde rikets öden. Just vid denna tid, då Harald kom till Constantinopel, var det en qvinna, den gamla kejsarinnan Zoë, som förde styrelsen, ty kejsarne, hennes män, voro endast nollor, och hon var ettan för dem alla.

Likaledes är det ej vår mening att här omtala alla de strider, alla de segrar och all den ära, Harald och hans män här skördade på sina tåg till Mindre Asien, till Afrika, Sicilien och Italien, så väl medan Harald ännu blott för sold var i kejsarens

eller kejsarinnans tjenst, som sedan han inträdt i väringarnes led och blifvit deras anförare. *)

Det var sedan Harald redan varit två år i grekisk tjenst (denna qvarlefva af det gamla romerska riket kallades det *grekiska* eller *byzantinska*) som kejsarinnan Zoë, sedan hon blifvit kär i en växlare från Paflagonien vid namn Michael och öfverhopat honom med värdigheter, slutligen qväfde i badet sin gemål kejsar Romanus och lät samma dag viga sig vid den nämnde växlaren, som då blef kejsare. Folket jublade och kastade kransar för mörderskan och äktenskapsbryterskan. Hvilket hemskt bevis på, huru långt ett i mörker och okunnighet fängsladt folk kan gå! Och de maktegande presterna i det romerska riket hade ganska mycket tycke med de maktegande i senare tider. De voro lika fientlige, lika skuggrädde för allt hvad upplysning heter, och därför gick det så ledigt för detta samhälle att helt och hållet i sin innersta rot ordentligen, man kunde nästan säga systematiskt, ruttna upp, utan att någon skingrande vind af friskhet förde undan de qväfvande ångorna af förruttnelsen.

Medan denne Michael nu var kejsare och medan Harald vistades vester ut på Sicilien och i södra Italien, utbröt ett uppror bland de i norr vid

*) För dessa förhållanden äfvensom för väringarnes ställning i Miklagård hänvisas till det redan anförda stället i Berättelser ur Svenska Historien af C. Georg Starbäck.

Donau boende Bulgarerna. Kejsaren var i Thessalonika, när barbarerna kommo nedtågande dit, men han flydde genast till Constantinopel, och sedan en belägringshär blifvit lämnad framför staden, fortsatte Bulgarerna tåget söder ut, då större delen af Grekland med Aten afföll från Michael.

Då kallades väringarne och Harald hem från Italien, och de drogo genast in i de affallna provinserna och betvingade dem.

Aten blef då äfven intaget, och Haralds märke planterades på Minervas tempel. Det är eget nog för oss nordbor att läsa om landsmän, som varit segerherrar i Temistokles', i Perikles' och Alcibiades' stad. Det var också något ganska eget för Atenienserna själfva, ehuru de då redan voro så vansläktade från sina fäder, att de hvarken visste att lefva eller dö såsom män.

Också föraktades de af segrarne.

I hamnen vid Piræeus, där lejonen stodo, hade striden varit het, och en af väringarne fick det infallet att på marmorblocket inrista minnet af denna nordmännens vistelse i Aten.

En hop Greker skockade sig då omkring honom, och väringen kunde med knapp nöd reda sig mot mängden.

Harald, som med Ulf Uspaksson stod på något afstånd därifrån, nalkades stället, och det behöfdes blott några ögonblick för honom att finna, hvarom

frågan gällde. Då drog han helt lugnt sitt svärd, makade undan de småväxta Grekerna och satte sig på lejonets fotställning.

»Du gör orätt, Asmund», sade han därpå till väringen, som blifvit afbruten i sin lofliga afsikt att inhugga runslingan, »du bär dig dumt åt; ser du ej att du skadar minnesmärket, om du ristar dina runor på fotställningen. På lejonet självt skall du inhugga dem.»

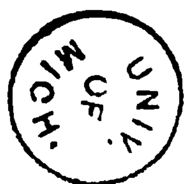
Det blixtrade i väringens mörkblå ögon, men han tvekade, som om han ej rätt förstått höfdingens mening,

»Fort till verket, Asmund», tillade då Harald, »och du Asgeir och Thorleif. Men här äro flere runristare bland oss. Thord och Ivar! Upp! Det gamla lejonet skall till den senaste eftervärld föra minnet om oss nordmän, och att vi förde vår vilja igenom, fast Grekerna förbjödo det.»

Och så ritade Asmund med spetsen af sitt svärd ut ormslingan och runorna, och så började de hugga, och snart var allt färdigt.

Där stod på venstra sidan: »Hakon intog i förening med Ulf och Asmund och Örn denna hamn. Desse män och Harald den höge pålade landets inbyggare betydliga böter för Grekernas uppror skull. Dalk förblef nödtvungen i fjärran land; Egil var på tåget med Ragnar till Ru (manien) och Armanien.»





Och på den högra: »Asmund inhögg dessa runor i förening med Asgeir och Thorleif, Thord och Ivar på begäran af Harald den höge, fastän Grekerne utgrundade och förbjödo det».

Och som Harald sade, så har det gått. Lejonet finnes qvar ännu i dag, och på dess sidor ormslingorna med runorna.

Ett par år därefter — 1043 — utbröt krig mellan Jaroslawl och kejsaren, och vid samma tid kommo tidender till Harald, att hans brorsson Magnus blifvit tagen till konung i fäderneriket.

Då uppsade Harald sin tjenst hos kejsaren, men blef såsom misstänkt att stå i förbindelse med den fientlige konungen kastad i fängelse. På ett äfventyrligt sätt räddade han sig och sina kamrater och lyckades återkomma till Ryssland, där han hos Jaroslawl hade alla sina under dessa år samlade oerhörda rikedomar förvarade.

Vid masten på det lilla fartyget, som förde Harald och hans män öfver Svarta Hafvet åter till Ryssland, till hans kärestas land, medan vinden piskade seglet och böljorna skyhögt skummade om skeppsborden, sjöng Harald en sång till sin Elisifs lof, som vi ännu hafva i behåll, och som vi tro oss göra våra läsare ett nöje att här anföra.

Det var ett möte med Thronder,
manskap hade de mera,
dråpelig och hård var
dusten vi bestodo;
skildes jag ung från den unga
konung, som föll i slaget;
dock försmår mig den sköna
mön i Gårdarike.

Idrotter kan jag åtta,
qväda, fylka och smida,
hurtigt till häst jag färdas,
har ock stundom summit,
skrida kan jag på skidor,
skjuta och ro till gagns;
dock försmår mig den sköna
mön i Gårdarike.

Den gång bränningen växte,
böljan piskade skeppet,
i dess fyra rum vi
sexton, o qvinna, öste;
tänker jag, att den late
ledes vid dit att styra;
dock försmår mig den sköna
mön i Gårdarike.

Sikelö vi besökte,
sågo dess hvita kuster;
skred med fart genom vågen
skutan under de tappre;
tänker jag, att den late
ledes vid dit att styra;
dock försmår mig den sköna
mön i Gårdarike.

Föddes jag där, som bågen
Uppländingen spände,

nu vid skären fientlig
skuta jag låter flyta.
Vida jag for på hafvet,
vågorna modigt plöjde;
dock försmår mig den sköna
mön i Gårdarike.

Ungmön ej vill neka,
qvinnan bevare i minne,
att vi svärden svungo
vid sunnan borg en morgon;
vittnar där om vapen-
verket ett minnesmärke;
dock försmår mig den sköna
mön i Gårdarike.

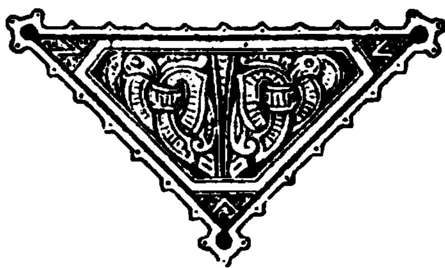
Vi behöfva ej vara mångordiga i hvad som återstår att säga.

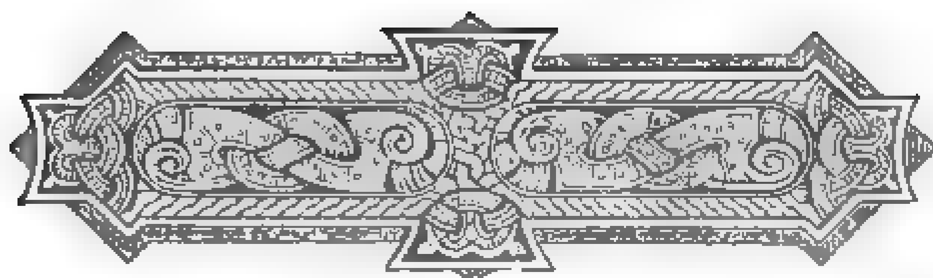
Harald drog från Asowska sjön, där han landsteg, uppefter Donfloden och vidare till Kiew. Där träffade han Jaroslawl och Ingegerd och Elisif, som blygt rodnade, när hon fick se den ståtlige kämpen, om hvilken skalderne så mycket sjungit i hennes faders borg.

Harald blef vintern öfver i Gårdarike, och därunder firades hans och Elisifs bröllop, ty Jaroslawl fann det nu vara ett passande giftermål för sin dotter.

Och om våren drog Harald hem till sitt land igen, där nu hans brorson Magnus var konung.

Hans strider med denne, och huru han sedan blef konung i Norge med tillnamnet *Hårdråde*, samt huru han stupade i slaget vid Stamforbridge i England år 1066, därom förmäler historien.





8.

En flyktande konungasons barndomsöden.

Med läsarens tillåtelse vilja vi flytta oss långt tillbaka i tiden, många århundraden, så att på ett när årtusendet fylles, — till tider, då man ännu i vårt land icke skämdes för sitt eget modersmål, då det räknades för högsta ära att vara i bondelag, och då man med bonde menade en friboren, själfständig, jordegande man, utan att bekymra sig om, hvad en sådan skulle kunna kallas med ett från utlandet lånadt ord, såsom i våra dagar, då »proprietär», »possessionat» och hvad de allt heta, dessa främmande benämningar, skola liksom gifva glans och färg åt mannen. I dessa aflägsna tider var det endast den personliga öfverlägsenheten, som skänkte värde och anseende, och stundom förmådde bondens nej mera än konungens ja. Men huru än anseendet

skiftade allt efter mannens olika egenskaper och ätt — ty att tillhöra en gammal, utmärkt ätt var alltid ett godt vitsord —, så funnos hos alla vissa gemensamma drag, hvilka tillhörde folklynnet i allmänhet. Ett sådant var det att vara en man för sig, att icke tåla våld och väld, att möta lifvets pröfningar med samma lugna mod som stormarne och striderna på den gungande stäfven, när det gällde att ligga i viking.

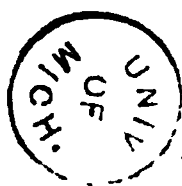
»Sig själf sitt värn, han visste andra skydda,
Och kungasöner växte i hans hydda» —

sjunger skalden om honom, uttryckande därmed å ena sidan styrkan och fastheten så väl i bondens enskilda lif som i hans samhällsställning, och å den andra den nära, omedelbara beröring, hvari han stod till konungen.

Den tidsbild, som vi här vilja framställa ur en af vårt brödrarikes yppersta konungars historia, låter oss skåda den mäktiga gestalten af en svensk bonde, på hvilken ofvanstående yttrande i alla afseenden kan tillämpas.

Sedan Norge blifvit samladt till ett rike genom konung Harald Hårfager, uppstodo efter dennes död (omkring år 932) många strider och mycken oro till följd af Haralds oklokhet att skifta riket mellan sina många söner. Efter trettio års förlopp lyckades det en hans son att blifva hyllad i större delen af Norge, hvarpå han och hans bröder drogo genom




UNIV
OF
MICH.

landet, med våld och svek förföljande sina fränder och andra mäktiga män. De styrdes alla af sin moder Gunhild, som vanligen förekommer under benämningen »konungamodern». En af bröderna lockade konung Tryggve — också en sonson af Harald Hårfager — som var konung i Viken (Bohuslän), till ett samtal vid Sotenäs' udde. Tryggve infann sig emot sin drottnings, Astrids, råd. Stället, där han lade till med sitt skepp, var sannolikt strax norr om Kungshamn eller Gustaf Adolfs kapell, det nu varande fiskläget Grafvarne.*) Tryggve kom, själf tolfte, men på andra sidan näset låg hans listige fiende med öfverlägsen styrka. Under samtalet bröto dennes män fram ur ett bakhåll och mördade Tryggve och hans följe. Den mördade blef höglagd på en ö vester ut från näset, och kallas ön efter honom ännu »Tryggves-ö».

När underrättelsen om denna mordgärning kom till konung Tryggves gård, och drottning Astrid fann sina mörka aningar så snart gå i fullbordan, insåg hon, att konungamodern och hennes söner icke skulle stanna i sin förföljelse med detta, utan att de aktade utrota hela Harald Hårfagers ätt för att sålunda komma i trygg besittning af riket. Nu var

---

*) Namnet Grafvarne skall hafva uppkommit af den begrafningsplats för skeppsbrutna, som den i detta landskaps historia märkvärdiga fru Margareta Hvitfeldt här lät anlägga i medlet af 1600-talet.

hon hafvande, och skulle hon komma att föda en son, så var det gifvet, att fienden skulle uppbjuda alla sina krafter för att bringa henne och barnet om lifvet. Hon hopsamlade därför så mycket af lösören, som hon i hast kunde, och flydde i hemlighet bort från gården, ledsagad af sin fosterfader, Thorolf Luseskägg, och några trogne män. Knappt hade hon lämnat gården, så kom fienden och sporde efter henne, och den omständigheten, att hon gått dem ur händerna, stegrade begäret att finna henne, så att flykten därför i hög grad försvårades.

Det var drottningens afsikt att begifva sig till sin fader, Erik Bjodeskalle, som bodde på Ofrustad, en gård i Raumarike eller Hedemarken, nordost om det nuvarande Kristiania. Hennes pålitliga vänner drogo omkring i landet på skilda håll, att skaffa underrättelser om, hvad konungarne och konungamodren företogo sig, och så fort en fara hotade från något håll, så inberättades det till Astrid. På detta sätt blef det henne möjligt att undgå sina förföljare, ehuru hon ofta måste taga stora omvägar. Så kunde hon icke begifva sig närmaste vägen till sin fader, där fienden anade, att hon skulle söka en tillflykt, utan gick mera åt vester, till Hadeland (nordvest ut från Kristiania). Här i Randsfjorden, ett långt och smalt vatten, som i söder står i förbindelse med Tyrisjön, låg en undangömd holme, och på denna vågade Astrid invänta tiden, då hon skulle föda.

Hon födde också en son, som vattenöstes af Thorolf och fick namnet Olof efter sin farfader.

Så förflöt sommaren. Men nätterna begynte blifva längre och vädret kallare; då bröt hon upp med Thorolf och några få män. De färdades endast nattetid och höllo sig dolda under dagen. Slutligen framkommo de lyckligt en afton till Ofrustad. Så stor var emellertid hennes fruktan att blifva röjd, att hon sände i all tysthet ett bud till fädern för att underrätta om sin ankomst. Erik lät genast visa henne och hennes följe till en afsides belägen byggning, där hon blef väl emottagen och undfägnad. Astrids följeslagare vände nu efter någon tid tillbaka, med undantag af Thorolf och dennes sexårige son, Thorgils. Med dessa och ett par tjenstekvinnor bodde nu Astrid hos sin fader vintern öfver, och allt gick lyckligt och väl.

Men när våren kom med mildare vindar och snön smälte på fjällen, kommo en dag några Eriks vänner till gården och berättade, »att väl trettio beväpnade män, utsände af konungamodern, nalkades gården». Ryktet hade utbredt sig om, att Astrid fått en son, och så fort Gunhild och hennes söner hunnit underlägga sig Tröndalagen, såsom det nordanfjällska Norge omkring Trondhjem kallades, utskickade de spejare åt alla håll att uppspåra Tryggves flyktande drottning och son. Man fick snart reda på hennes vistelseort, och Gunhild uppdrog åt en

pålitlig och sig högeligen tillgifven man, vid namn Hakon, att draga ut och bemäktiga sig Astrid och Olof Tryggvesson.

På Ofrustad blef det stor uppståndelse, när underrättelsen kom om, att fienden nalkades. Men Erik Bjodeskalle påminde sig, att han hade från forna tider i Sverige en krigskamrat och god vän, som hette Håkan den Gamle. Till denne beslöt han att skicka sin dotter och lät henne, försedd med pålitliga ledsagare, samma natt skynda bort från Ofrustad. De voro alla förklädda till fattigt folk, men det oaktadt hängde dem faran tidt öfver hufvudet. Morgonen efter sedan de aflägsnat sig från Ofrustad, kom Hakon med Gunhilds män dit och sporde efter dem. Erik sade, att de dragit bort, men det ville Hakon icke tro, utan genomsökte hela gården, både ute och inne. Detta medtog flere timmar, så att Astrid, till faderns glädje, fick godt försprång. Slutligen fick dock Hakon någon kunskap om, att Astrid dragit bort, och äfven om den väg, hon tagit, hvarpå han med sina män bröt upp och skyndade med mycken ifver bort åt samma led.

Redan samma dag om aftonen tycktes hans ilfärd krönas med framgång. Han kom till en bonde, som hette Björn Etterquesa. Hos denne tog han natthärberge och sporde, »om Björn visste något om Astrid»? — »För en stund sedan» — svarade Björn — »kommo här folk och begärde natthärberge. Det

var en ung och vacker men fattigt klädd qvinna med en späd gosse på armen och en gammal man, som ledde en annan gosse vid handen. Jag körde bort dem, emedan jag ej kan lida tiggare. De hafva troligen fått härberge i något af torpen!» — Hakon förstod väl, att han nu hade hunnit sitt mål, att qvinnan med den späde gossen var Astrid med Olof, och att den gamle mannen var Thorolf med sonen Thorgils, och han gladde sig mycket samt lade sig i den bästa sinnesstämning att sofva om natten.

Hakons gissning var också alldeles riktig. Det var verkligen Astrid och Thorolf, som om kvällen blifvit bortkörda från den hårde och ondsinte bondens gård, och de funnos i närheten. De hade nämligen begifvit sig till granngården till en bonde, som hette Thorsten, och här hade de blifvit lika vänligt emottagna, som Björn emottagit dem ovänligt. Efter en riklig välfägnad hade de gått till hvila om natten, och Thorsten ämnade själf göra sammaledes, då en af hans husfolk, som varit borta i skogen under dagen, hastigt kom inspringande och gaf honom annat att tänka på. Karlen hade haft sin väg förbi Björns gård, och då han där varsnat gäster, hade han stannat en stund för att få reda på, hvilka de voro och hvad deras ärende var. Nu uppgick ett ljus för Thorsten, och han beslöt rädda den flyktande drottningen och hennes son. Härvid måste han gå ytterst försiktigt till väga; ingen, icke

ens på hans egen gård, fick ana, hvilka de voro, som sökt härberge hos honom öfver natten.

När därför två tredjedelar af natten voro gångna, väckte han sina gäster och tillsade dem med barsk stämma och vreda ord att draga sina färde. Och han följde själf med, när de drogo bort från gården, liksom ville han riktigt öfvertyga sig om, att han blef dem qvitt. Men när de kommo tillräckligt långt från gården, försvann det stränga i hans anlete, och han tilltalade flyktingarne med vänlighet samt förklarade för dem sitt besynnerliga beteende, i det han omnämnde, att Gunhilds män hvarje ögonblick kunde komma till gården. Han gaf dem tillika något mat och en säker vägvisare, som skulle föra dem genom skogen till sjön Mjösen. Där rådde han dem att hålla sig dolda på en rörbevuxen holme, tills deras förföljare voro borta. Därpå skildes den välmenande bonden från dem och begaf sig tillbaka till sin gård. Här dröjde det icke länge på morgonen, förrän Hakon och hans män kommo och sporde efter Astrid. »Här hafver varit främmande i natt» — svarade Thorsten — »men de hafva redan före dig dragit bort genom skogen.» Hakon bad honom följa sig, eftersom han bättre än någon kände alla gömslen i skogen, och därtill var Thorsten villig. Han rådde dem att sprida sig och leta hvar på sitt håll, hvilket syntes männen godt, och hvar och en af dem visade han åt alla möjliga håll i sko-

gen utom åt det, som kunde leda till upptäckten af drottningens tillflyktsort.

Så fort Thorsten på detta sätt befann sig allena, skyndade han på en genstig hem till gården, hämtade ett spädt gossebarn, som tillhörde en trälqvinna, och sprang med detsamma det fortaste han kunde tillbaka i skogen, där han gömde det i ett tätt busksnår. Det var nu lidet långt på eftermiddagen och Gunhilds spejare voro redan trötte af sitt fåfänga sökande, då de med ens fingo höra ett barn skrika. De stannade, lyssnade och började springa åt det håll, hvarifrån skriket kom. Äfven Thorsten kom springande, till utseendet lika ifrig som någon af de andra. Alla voro glada och tviflade icke, att de nu funnit, hvad de sökte. De upptogo så barnet och undersökte det, men funno då snart, att det icke kunde vara konung Tryggves son. Thorsten visade sig mycket vred öfver, att man vågat på detta sätt narra dem. Emellertid insåg Hakon, att allt sökande i skogen var fåfängt, och han beslöt därför att återvända till drottning Gunhild. Men Thorsten begaf sig påföljande natt, såsom han lofvat, till den lilla holmen i Mjösen och hade med sig mat och andra förnödenheter samt en vägvisare, som var väl hemmastadd i Sverige.

Så tog Astrid och hennes fosterfader Thorolf afsked af Thorsten och begåfvo sig på väg till Sverige. Färden gick lyckligt, och de anlände utan

vidare äfventyr till Håkan den Gamle, hvilken med mycken vänskap mottog sin gamle vapenbroders dotter och hennes följe samt lofvade dem sitt beskydd. Astrid lefde nu någon tid i lugn hos den svenske bonden, och hoppades hos honom kunna uppfostra sin son. Men förföljelsen hvilade icke.

Gunhild fick snart veta, att Astrid vistades i Sverige, och sände åter ut samme Hakon med stort följe och många skänker. Han skulle begifva sig till Sveriges konung, som då var Erik Segersäll, och söka öfvertala honom att träda emellan med sin makt och förmå gamle Håkan bonde att utlämna Olof Tryggvesson. Hakon utförde, det bästa han kunde, sin drottnings ärende. Han framlämnade till konung Erik skänkerna från Gunhild och omtalade den lifliga önskan, hon hyste, att själf få uppföda sin unge frände, Olof Tryggvesson, samt anhöll om konungens hjälp därtill. Konung Erik tyckte allt detta vara ganska billigt och lofvade att medsända hundra beväpnade män till bistånd. Nu hade Håkan bonde vid konungens hof en son, som hette Rognvald, och denne skyndade genast till sin fader och underrättade honom om hvad som tilldragit sig hos konungen. Kort därefter drog norrmannen med konungsmännen ut från Upsala. Men konung Erik sade till Hakon, när han drog åstad: »Knappast lärer du dock skrämma Håkan bonde från att göra, som honom godt synes.» Norrmannen hoppades

emellertid det bästa och lämnade, full af mod, konungsgården i spetsen för sina och konungens män.

På Håkan bondes gård redde man sig att vederbörligen mottaga sändebudet från drottning Gunhild. Vi kunna väl föreställa oss, hvilka dagar af oro och spänd väntan dessa skulle vara för drottning Astrid. Den späde konungasonen lekte med sin fosterbroder på brädden af en afgrund. Kunde eller vågade icke den gamle bonden motstå sin konungs bud och befallning, så var allt förloradt.

Ändtligen var dagen inne, då Norrmännen kommo, och med dem Upsalakonungens beväpnade män. Bonden mottog dem, omgifven af sina huskarlar, alla fullt rustade, till antalet trehundra. Hans utseende var lugnt och vördnadsbjudande. Han mottog främlingarne med vänlighet, men tillika med en hållning så fast och bestämd, att de genast från första ögonblicket väl kunde märka, det konung Erik sagt sant, då han menade dem icke kunna betvinga Håkan bondes vilja. Sedan man helsat hvarandra, tog Hakon från Norge till orda och framförde sin drottnings ärende. Han försäkrade, att Gunhild hade de ädlaste afsigter med den unge Olof och ville godtgöra honom den oförrätt, som vederfarits hans fader Tryggve. Slutligen vände han sig till Olof själf, som stod vid sin moders sida, och bjöd honom med många vänliga ord att fara med sig till Norge. Håkan svarade helt vänligt, »att modern skulle råda för

sonens färd», och Astrid ville för ingen del släppa gossen. När då Norrmannen blef mera närgången i orden, sade Håkan bonde: »Föga lärer den unge Olofs moder sätta någon tro till Gunhilds löften, eftersom hon, Gunhild, är bekant för svekfulla handlingar. Må du därför få det besked på ditt ärende, att i ditt och Gunhilds våld kommer gossen icke, så länge han står under mitt skydd och jag ej blir så strängeligen öfverväldigad, att jag ej mer månde råda!»

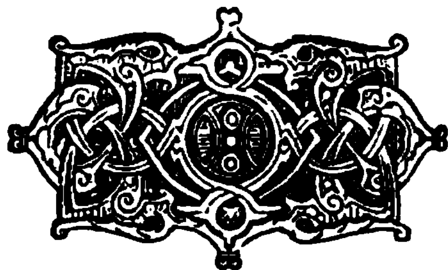
Dessa ord yttrades på ett sådant sätt, att en hvar kunde inse, det endast våld här kunde något uträtta. Men när Norrmannen blickade omkring sig bland den stora skaran af storväxta, fullt beväpnade karlar, öfver hvilka bonden hade att råda, fann han äfven, att han för den gången måste låta all tanke på att utföra sitt ärende fara. Han tog därför afsked och återvände till konung Erik i Upsala. »Väl sannas mina ord» — sade denne, när han fått höra, huru allt tillgått — »och har det gått i fullbordan, som jag sade dig, att din färd till Håkan ej månde lyckas. Ty han är mäktigare än jag i många stycken, och det är icke länge sedan, som han hade mera att säga än jag, då vi täflade tillsammans.»

Nu var julen inne, och Hakon tillbringade den hos konung Erik, alltjämt sinnande på, huru han skulle kunna betvinga den myndige bonden och bemäktiga sig Olof Tryggvesson. När gästabuds-

dagarne voro förbi, redde han sig också till att göra ett nytt försök, och fick nu tvåhundra beväpnade män af konungen, så att han kom dubbelt så manstark som förra gången till Håkan bondes gård. Hans uppförande och tal voro ock därefter. Modet växer med makten. Med vredgad uppsyn och stolt hållning gaf han bonden att förstå, att han nu alldeles icke ville spilla tiden på goda ord, utan att han helt enkelt skulle med våld taga gossen och föra sin vilja igenom. Bonden lät honom hållas, och allt häftigare blef Hakon, när han såg, huru föga hans ord verkade. Då sprang helt hastigt en träl fram och svängde i handen ett tillhygge, för hvilket den storordige Norrmannen måste vika undan. Sådan var ock hållningen så väl hos bonden som hans folk, att föga utsikt var till någon framgång, utan lämnade Norrmännen äfven den gången gamle Håkans gård med oförrättadt ärende.

Men Hakon insåg äfven omöjligheten att vidare kunna uträtta något mot den förföljde konungasonen och begaf sig därför nu hem till Norge och drottning Gunhild, hvilken till sin stora harm blott fick höra, »huru hennes män hade sett Olof Tryggvesson, men ej kunnat taga honom». Men Astrid och hennes son vistades trygga i den svenske bondens gård och förblefvo där under de följande två åren, då de med hans hjälp fingo plats på ett köpmansfartyg, som skulle afgå till Gårdarike.

Deras följande öden höra icke hit. Vi må blott nämna, att Olof Tryggvesson efter många skiften kom tillbaka till sitt fädernesland och där blef konung samt såsom sådan sagoskrifvarnes älsklingshjälte. Få norska konungar hafva beredt sig ett sådant minne bland sitt folk som han.





6.

Holsteinska prinsessor i Sveriges medeltids-historia.

1.

Holsteins furstesläkter hafva så väl under äldre som nyare tider varit af betydelse för vårt land. Det är ungefär samtidigt med det danska väldets förstoring under de lysande Waldemarerne med nordkusten af Tyskland, som Sverige kommer i beröring med den holsteinska grefvesläkt, hvars medlemmar skulle så djupt ingripa i Danmarks öde under Waldemar Seiers ättlingar. Det är märkeligt nog, att tvenne af Danmarks kraftfullaste och mäktigaste konungar sett under sin lifstid sitt rike nå den högsta glans och så förblekna. Det var så med Christian IV, Gustaf II Adolfs samtida, det var så med Waldemar Seier. Efter slaget vid Bornhövd 1227 sjönk Danmark tillbaka och blef ett rof för inre split och

strider, tills Waldemar Atterdag och hans dotter Margareta åter höjde dess anseende, hvarpå det inför Europa var det mäktigaste riket i norden, tills Christian IV måste göra början till de afträdelser, som beröfvade Danmark dess rika länder på andra sidan sundet.

I det nämnda slaget vid Bornhövd var grefve Adolf af Holstein med. Han lefde till år 1261, och samma år lämnade hans dotter det kloster, hvari hon ingått efter sin förste mans död, och inträdde i sitt andra äktenskap med en man, som då gick och gällde för att vara den anseddaste, om icke den mäktigaste, i nordens trenne riken, nämligen den svenske jarlen Birger till Bjälbo. Hon hette Mechtild (Mathilda). För att med ens nämna de qvinliga medlemmar af detta grefvehus, som förekomma i vår medeltidshistoria, så blef denna Mechtilds brorsdotter Helvig gift med den yppersta af Birger Jarls söner, Magnus Ladulås, och ättlingarna i andra ledet af de båda släkterna, räknade från Helvig och Magnus, stodo i mångfaldig och liflig beröring. Det var barnen af den i Danmarks historia så bekante »skallote grefven» eller Gerhard den store, nämligen Jern-Henrik och hans syster Elisabeth. Den förres sondotter Ingeborg slutade sina dagar som abbedissa i Vadstena kloster.

Ur ett kloster trädde den första af dessa grefvinnor eller prinsessor, om man så vill, till hedern

att blifva den förnämsta qvinnan i Sveriges rike — ty det var hon väl såsom den verklige regentens, Birger Jarls, husfru, oaktadt hennes styfson konung Waldemar var gift med den danska konungadottern Sofia — och i ett kloster slutar den sista, nämligen Ingeborg, sina dagar. Med hennes syster Hedvig gingo både Holstein och Söder-Jutland eller Slesvig i arf till en annan släkt, den Oldenburgska, hvilken från och med hennes son Christian I allt intill våra dagar oafbrutet innehaft Danmarks konungakrona.

Men när den svenske jarlen tog sin förnäma gemål ur klostret, så gick äfven hennes fader, den nyss omnämnde grefve Adolf, segraren vid Bornhövd, omkring som barfotamunk på Kiels gator. Det berättas om honom en egen historia, som vi vilja anföra, emedan den tjenar att belysa tiden, ehuru den icke står rakt fram i beröring med dottern, den nämnda Mechtild. Sedan han efter segern öfver Waldemar Seier återfått Holstein, gaf han sin dotter till äkta åt dennes andre son Abel, som var hertig i Söder-Jutland, och anförtrodde honom äfven styrelsen öfver Holstein, samt begaf sig själf till Lifland att där strida mot hedningarne.

Efter återkomsten från Lifland gick grefve Adolf i kloster och blef barfotamunk. Sitt land öfverlämnade han då åt sina söner, Johan och Gerhard. Men själf öfvergaf han på fullt allvar allt verldsligt

prål och egnade sig åt munklifvet, höll i sin munkdräkt mässa i Hamburg, begaf sig sedan till Kiel och uppbyggde där ett kloster. Historieskrifvarne från det s. k. upplysningens tidehvarf hafva gjort sig lustige öfver detta den tappre grefvens fromma nit på gamla dagar. Men det ligger åtminstone lika nära att antaga, det han, som på så nära håll sett storheten och makten, äran och anseendet falla tillsammans och blifva ett intet, — skulle gripas af sanningen i ordet om allt tings förgänglighet här i världen. Hans fromhet var icke skenhelighet, utan frukten af en djup och allvarlig öfvertygelse, äfven om de former, hvari tiden klädde sin fromhet, icke öfverensstämma med vår uppfattning af en sann kristendom. Det var dock ett frivilligt nedläggande af makten, ett uppoffrande af denna världens goda för Kristi skull.

Det berättas vidare, att den greflige barfotamunken en dag gått tiggande omkring på gatorna i Kiel och burit en kruka mjölk i handen. Då skall han hafva mött sina båda söner, hvilka kommo ridande i all sin landsherrliga ståt, omgifne af riddare och svenner. Sinnet rann då på den gamle grefven, så att han började skämmas öfver sin förnedring, och han gömde omsorgsfullt mjölkkrukan under sin munkkåpa. Men i samma ögonblick vaknade hans bättre jag och återfick med ens herraväldet. Han tog fram krukan, men icke nog därmed, han ville

straffa sig själf för sin feghet, och han göt ut mjölken öfver sitt hufvud, sägande: »skäms du att bära en mjölkkruka för Kristi namns skull, så bevisa nu med hela din kropp, hvad du har burit i din hand!»

Hans dotter Mechtild vandrade icke just heller på rosor, där hon bodde på Slesvigs slott vid sidan af sin ränkfulle hertig. Denne hette Abel och var den andre i ordningen af Waldemar Seiers söner med den stolta Bengierd. Den äldste hette Erik, den tredje i ordningen Christofer, och alla blefvo de i sin ordning konungar i Danmarks rike. Men från Slesvigs slott, allt ifrån Abels gräsliga dåd mot sin broder Erik, går en dödsvind genom Danmarks historia. »Af Abels och Mechtilds son Erik» — heter det i en dansk historia — »nedstammar den släkt af Abelider, hvilka såsom Söder-Jutlands hertigar genom fulla fyra släktled voro en ständig förbannelse för Danmarks rike. Söder-Jutlands sjelfständighet, dess anslutning till Holstein och dess fiendskap till Danmark voro den följd af tankar, som de hade tagit i arf från deras stamfader. Han (Abel) skulle icke blifva den ende brodermördaren; Angel*) skulle också blifva det.»

---

*) Med Angel menas Söder-Jutland eller Slesvig, hvars ursprungliga germaniska invånare, hvilka sedan invandrade i det efter dem uppkallade England, kallades Angler. I förening med Saxarne bildade de Anglosaxare.

Abels brodermord må vi omtala, eftersom det så nära rör Mechtilds historia.

Konung Erik, som bär tillnamnet Plogpenning, ville återvinna de länder, som under hans fader Waldemar gått förlorade, och han ville göra början med Holstein. Hans bröder skulle nu hjälpa honom, men Abel sade nej. Han förde själf styrelsen öfver Holstein, medan hans svågrar studerade i Paris, och han vägrade tillika att svärja sin broder länsed för Söder-Jutland. Ett blodigt och förödande krig blef följden häraf, som dock efter mycket elände fick en ända. Abel hade därunder tillfångatagit ett par af konungens döttrar, och då staden Slesvig en natt genom öfverrumpling föll i Eriks händer, var det med knapp nöd, att Abels dotter kunde rädda sig med flykten. Bröderna måste till slut beqväma sig att hylla sin broder såsom länsherre. Men hos Abel brann i löndom begäret att hämnas, och tillfället därtill, som snart erbjöd sig, tvekade han icke ett ögonblick att begagna.

De holsteinske grefvarne ryckte plötsligt för Rendsborg, och konung Erik skyndade att undsätta denna viktiga gränsborg. Han hade därvid redan hunnit förbi Slesvig och stod på Dannevirke, då han fick bud från sin broder med en vänlig inbjudning till Slesvig. Han begaf sig dit och blef med mycken fägnad mottagen. Han bad sin broder mäkla fred mellan sig och grefvarne, »ty jag är trött vid att

utgjuta kristet blod» — sade han. Efter måltiden spelade konungen schack med en af Abels riddare, Henrik van Kerkwerder. Då trädde Abel plötsligt till i akt och mening att yppa tvist med sin broder. »Minnes du» — sade han — »då dina män plundrade denna stad förlidet år och min dotter måste barfota och naken söka sig skydd bland andra fattiga qvinnor?» — »Gif dig till tåls, käre broder» — svarade konungen — »jag har Gud ske lof ännu så mycket, att jag kan gifva henne till ett par skor!» — »Nej!» — ropade Abel — »det skall du icke vidare göra!» — Därmed tog han sin broder till fånga och öfverlämnade honom till ett par af hans värsta fiender, hvilka förde honom öfver viken, halshöggo honom och nedsänkte liket förmedelst stora stenar i vattnet. Man utspred det talet, att båten hade kantrat, och konungen på det sättet omkommit.

Det skedde år 1250, således samma år, som den siste af Erik den heliges ätt i Sverige dog och Birger Jarls son Waldemar blef vald till konung. Och samma år blef Abel konung i Danmark, sedan han genom en högtidlig ed svurit sig fri från brodermordet. Men länge fick han icke glädja sig åt sin höghet. Efter ett par år stupade han i en strid mot Ditmarskerne. I folkmedvetandet, sådant det uttalar sig i sång och sägner, gjordes sedan mellan dessa bröder ungefär samma skillnad, som hos oss mellan Gustaf Wasas söner Erik och Johan, ty man före-

ställer sig den senare såsom söndersliten af en ständig oro och ängslan, ehuru detta, hvad Johan beträffar, egde rum, medan han ännu lefde, då däremot Abel aldrig fick ro i sin graf, icke ens sedan man nedgräft liket i ett kärr vid Gottorp och fäst det vid jorden med pålar.

Ända till senaste tider visste man i Gottorp och trakten däromkring att förtälja om konung Abels vilda jakt, huruledes han, själf kolsvart, på en liten hvit häst sprängde genom skogen åt Missunde till, följd af deltagarne i hans brott och trenne hundar. Det är af denna sägen, som Ingemann gjort sin vackra dikt: »Bröderne ved Kong Abels graf», där han låter tvenne bröder, som vandrade vid hvarandras sida genom Gottorpsskogen med hat i hjärtat, få höra den vilda jakten och se konung Abel med de tre hundarne.

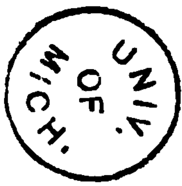
»Da skingred i Skoven en selsam Klang,
Som stödte i Hornet en Jæger,
Og Stormen den susende Vinge svang,
Som Havets Grundvold bevæger.

Det var som jamred den gamle Skov,
Som skreg den med tusinde Munde,
Og fjernt löd Gungren af Hestehov,
Og Glam af hylende Hunde.»

— Bröderne knäböjde, —

»— og see! da foer
Kong Abel forbi dem og trued,




UNIV.
OF
MICH.

Hans Dödningeaasyn var sort som Jord,
Ham fulgte tre Hunde, som lued.

De hyled i Flammen og svant som et Lyn,
Men Brödrene standed tillbage,
De stirred saa bleege mod svundne Syn
Og kunde ej Aande drage.»

Och den lärdom, som ligger sluten i hvarje sägen för den, som i den vill se något annat än blott och bart ett tomt tal till tidsfördrif, tilltalade bröderna, så att de åter vände sig i kärlek mot hvarandra.

Men tilldragelser sådana som dessa, en stor och lysande konung störtad från sin höjd och hans söner i inbördes strid förgörande hvarandra, kunde väl vara af sådan art, att de kommo en och annan till besinning af detta lifvets fåfänglighet. Vi kunna väl föreställa oss, huru gamle grefve Adolf i sitt kloster bad en bön för kung Waldemars och hans söners själaro. Det blir också tydligt, hvarför Abels enka Mechtild gick i kloster. Det var i Odense kloster på Fyen. Här ville hon framlefva sina återstående dagar, skild från världens buller, dess glans och nöjen, dess lögn och svek.

Länge satt hon där emellertid icke, så hunno samtidens ränker med en tråd öfver till den undangömda klostercellen och drogo där ut drottning Mechtild och förde henne till jarlen i Sverige. Det var under den väldiga striden mellan Danmarks

konung och ärkebiskop och till en del såsom en följd däraf, som detta giftermål kom till stånd. Danmarks ärkebiskop Jakob Erlandsen uppträdde nämligen i sitt fädernesland med påfven Gregorii VII:s djärfva läror om, att konungamakten såsom världslig vore underordnad påfven och kyrkan och lånade sin glans af den, liksom månen sin af solen. Kyrkans lag ginge framför landets lag, emedan själen, till hvars frälsning kyrkan är upprättad, gällde för mer än kroppen. Och på grund häraf stod ärkebiskopen emot sin konung som hans bittraste fiende. Konungen var Waldemar Seiers tredje son, Christofer, och han föll i striden, såsom det sades af förgift, då han begick Herrans nattvard. Det skedde år 1259.

Konung Christofer hade i sin nöd vändt sig med bön om hjälp både till Norge och Sverige. Birger Jarl hade redan hunnit till Blekinge, då underrättelsen mötte honom om konung Christofers död. Därefter förändrade sig förhållandena, och utsikterna för ärkebiskopen ljusnade. Han hade af Christofer blifvit insatt i fängelse, men frigafs efter ett par år och fortsatte oafbrutet striden äfven mot Christofers son Erik och hans moder, Margareta Spränghäst eller »Svarta Greta», som hon också kallades till följd af sin mörka hy. Mot dem sökte ärkebiskopen uppväcka så många fiender han kunde, och bland dem i första rummet naturligtvis Abels son, men äfven den svenske jarlen.

Birger stod dock i ett vänskapligt förhållande till det danska konungahuset, dels genom ett med Christofer upprättadt fördrag, dels genom en trolofning mellan hans son och den döde konung Eriks dotter Sofia. För att nu förekomma jarlens uppträdande till förmån för den unge konung Erik och om möjligt draga honom öfver till den motsatta sidan, inledde ärkebiskopen giftermålsförbindelsen mellan honom och Abels enka Mechtild.

Så firades samma år *), som gamle grefve Adolf dog i sitt kloster i Kiel, trenne bröllop i norden: Waldemars och Sofias, den sistnämndas syster Ingeborgs och konung Magnus' i Norge, samt Birger jarls och Mechtilds. Men om ärkebiskopen därmed åsyftat några fördelar för sig och Abels son, som han ville hafva till konung i Danmark, så hade han fullkomligt missräknat sig. Den kloke Birger lät icke locka sig ur sitt lugn på gamla dagar för att inblanda sig i de ändlösa tvisterna inom grannriket. Att Mechtild gärna skulle se sin egen son som konung i Danmark, må väl icke förtänkas henne, men att hon därvid sökt inverka på sin man, det kan icke bevisas. Icke heller var jarlen den man, som lät inverka på sig.

Hennes andra äktenskap blef icke långvarigt. Birger Jarl dog redan 1266. Men nog måtte hon

*) Eller åtminstone samtidigt. Waldemars bröllop skall hafva stått 1260 eller 1262 och Birgers kort före eller kort efter.

hafva märkt skillnaden mellan stormarna i hennes hemland och lugnet i det land, som jarlen styrde. Den rymd af tid, öfver hvilken hans namn står som öfverskrift, bildar en leende ängd med sommarfrid vid sidan af oron och bullret i Danmark. Ett tiotal af år hade dock icke förflutit efter hans död, förr än striderna mellan hans söner bjuda oss liknande taflor äfven från vårt land.

Men Mechtild synes efter jarlens död hafva dragit sig tillbaka till ett kloster i Holstein. Här lefde hon ännu 1288, men säges hafva dött samma år. Båda hennes söner med Abel voro då döda, och hennes sonson Waldemar satt som hertig i Slesvig eller Söder-Jutland.

2.

Tio år efter Birger Jarls död kom den andra holsteinska prinsessan, Mechtilds brorsdotter, Hedvig eller Helvig, till Sverige. Hennes namn följer oss ett halft århundrade bortåt i vår historia, en tidrymd full af oro och strider, af sorg och tårar mera än af fröjd och glädje, så att man med skäl om Helvig kunde sjunga, när hon lämnade sitt fädernehem för att som Sveriges drottning framlefva sina dagar i detta land, att

henne var okunnig mången stig,
den hon sedan i Sverige for.

Äfven hennes och Magnus Ladulås' äktenskap knöts af skäl, som framflöto icke ur kärlek, utan ur statskonst. Striden hade redan börjat mellan Birger Jarls söner, Waldemar hade blifvit besegrad vid Hofva, och i den förlikning, som därefter kommit till stånd mellan bröderna, hade Waldemar måst öfverlämna åt Magnus Svea rike, medan han själf, djupt förödmjukande sig, fick behålla Götaland. Det var år 1275.

Men Magnus hade i kriget mot sin broder erhållit hjälp från konung Erik Glipping i Danmark, och då han gjorde svårigheter att betala den penningsumma, som han därför utlofvat, så skyndade Waldemar att begagna sig härutaf för att i sin ordning få hjälp mot Magnus. Och Waldemar sökte ytterligare förstärka sig genom en förbindelse med de holsteinske grefvarne, hvilka på denna tid voro högt ansedda för makt och inflytande. Där regerade då drottning Mechtilds broder, Gerhard, hvilken börjar den s. k. Rendsborgslinien. Waldemar trolofvade nu, det var samma år, 1275, sin dotter Ingeborg med gamle grefve Gerhards son, som också hette Gerhard.

Mot den fara, som sålunda sammandrog sig mot Magnus, måste han söka reda sig genom liknande

medel. Att draga de holsteinske grefvarne på sin sida syntes väl icke vara någon lätt sak, men de kunde åtminstone göras oskadliga eller, för att begagna ett främmande ord, neutraliseras, om Magnus också kunde träda i något närmare förhållande till dem; och så upprann hos honom tanken på att fria till gamle grefve Gerhards dotter, systern till den Gerhard, som skulle blifva Waldemars måg. Vi kunna med en till visshet gränsande sannolikhet säga, att Magnus här handlade uteslutande af statsskäl.

Han var nämligen förut trolofvad med en qvinna af ädel slägt vid namn Sofia, och denna äldre trolofning måste vika för den yngre med Helvig. En påflig bulla af år 1288 upplyser härom. Hon meddelar konung Magnus apostolisk dispensation, att han och Helvig utan hinder af den förres förut med Sofia ingångna äktenskapslöfte kunde fortsätta sitt äktenskap. Sofia var en aflägsen släkting till Helvig; för öfrigt känner man ingenting om henne. Magnus dog ett par år efter utfärdandet af denna bulla, och det är lätt att fatta, det tanken på hans söners betryggande mot farorna af anspråken från Waldemars ättlingar och af de stores maktbegär, för hvilka giftermålet med Helvig såsom olagligt kunnat blifva en välkommen anledning till att väcka oro i riket, — det tanken härpå sväfvat för Magnus Ladulås, då han hos »den helige fadern» i Rom

begärde frilösning från alla kraf af sin äldre trolofvade.

Men hvilka stigar än voro den främmande furstinnan förelagda att vandra i hennes nya fädernesland, — när hon först satte foten på dess jord, ströddes för henne, liksom för så många andra både före och efter henne, idel rosor. Det var sent på hösten år 1276, som fartyget, hvilket fört henne öfver till Sverige från Lybeck, landade vid Kalmar. Hennes fader, gamle grefve Gerhard, var med henne om bord och därtill ett lysande följe af holsteinska riddare, svenner och fruar.

Ungdom och skönhet följas gärna åt, kommer hjärtats godhet därtill, så äro de tre i stånd att intaga ett manligt sinne. Och af sådana egenskaper pryddes Helvig. Magnus tog emot henne på stranden, omgifven af ett lysande följe, han också, och omkring staden hade han sammandragit sin här, med hvilken han ville tåga mot Danmark. Första anblicken af hans brud gjorde på honom ett djupt intryck. Han tackade Gud — heter det — och förklarade, att han genast ville låta viga sig vid henne. Bröllopet tillreddes med hast och firades med all den tidens vanliga ståt. Det var i allt fullgodt, så »att intet brast» — heter det i rimkrönikan, den egentliga källan för dessa tiders historia. De förhoppningar, som knöto sig till den unga drottningen, synes hon också hafva motsvarat, för så vidt som man kan

fästa någon vigt vid det tal, som lefde på folkets läppar, och som väl upptecknades af rimkrönikans författare, då han säger:

»Det lofvar hvar man i Sverige bor,
att hon skulle till Sverige komma,
hon var dem allom till ära och fromma.»

Ännu ett bevis för det goda minne, hvari drottning Helvig lefde, och måhända synnerligast hos allmogen, hos »den fattige bonden», såsom denne nämndes och nämnde sig själf gent emot herremannen, riddaren, hvilken vanligen kallades »stränge herr riddare» — torde kunna hemtas ur en dansk folkvisa, som äfven sjöngs i Sverige, och som låter drottning Helvig gifva sin dotter Ingeborg råd, när denna skulle draga till Danmark som detta rikes drottning.

Det var den svenska drottning,
hon tog sin dotter att lära:
»skall du blifva drottning i Danmark,
låt ej bonden öfver dig kära!»
I bedjen väl för dem, som kronan skola bära!

»Och skatta du icke den fattige bonde
allt intill den kjortel grå! *)
Fattas dig anten silfver eller guld,
så kan du det väl få.»
I bedjen väl för dem, som kronan skola bära!

---

*) I den danska visan heter det ännu starkare:

»Skatte du icke den fattige Bonde
forinden sin Kjortel graa.»

»Jag var uti din faders land
i femton år*) med ära;
den är ej fattig, den är ej rik,
som något skall öfver mig kära.»

Med sådana grundsatser, hvilka äfven utmärkte dottern Ingeborg, så att hon i Danmark vann allas pris och med skäl kunde af rimkrönikan nämnas: »Danabot», — med sådana grundsatser är det klart, att drottning Helvig skulle vinna det svenska folkets kärlek. För öfrigt är det att märka, det bondens väl äfven låg konung Magnus högt om hjärtat, såsom hans tillnamn antyder.

De råd, som drottning Helvig lämnade sin dotter, och som man väl kan antaga hafva varit den ledande grundsatsen för henne själf i hennes uppfattning af sina plikter, eftersom det var, så att säga, den rådande tonen vid konung Magnus' hof, de gjorde henne kär för folket, medan hon lefde, och hennes minne efter hennes död, fast det nu i det närmaste hunnit förblekna. Lugn och goda dagar hade dock icke heller hon, om icke så länge den kraftfulle konungen lefde och medan hennes söner växte upp under den lika kraftfulle marskens, Thorkel Knutssons, vård.

Ett par år efter Helvigs ankomst till Sverige fick hon göra bekantskap med det stränga och hårda

*) Nämligen såsom drottning, medan Magnus lefde. Ty hon vistades i Sverige till sin död.

i det svenska lynnet. Hennes fader, grefve Gerdt, kom då på besök till Sverige, och drottning Helvig for honom till mötes till Skara, åtföljd af sin herres gunstling, Ingemar Nilsson Skjalg. Fader och dotter möttes på ett slott, som långt före detta upphört att finnas till, men hvars lämningar af vallar och grafvar man dock ännu kan skönja. Det låg söder om Skara och bar namnet Gälaqvist. Att döma af dessa lämningar synes det hafva utgjort en fyrkant af högst 100 alnar. Mellan Gälaqvists ruiner och staden byggdes sedan mot slutet af 1500-talet kungshuset Skaraborg.

Återseendets glädje var stor, men af kort varaktighet. Fyra af rikets förnämste herrar kommo med sina följen till slottet, dödade Ingemar Nilsson och togo den främmande grefven till fånga. Drottning Helvig lyckades undkomma till ett närbeläget kloster. Anledningen till detta uppträde är att söka i den ynnest, som Ingemar Nilsson njöt hos konung Magnus och som de mäktige svenske herrarne, hvilka voro på närmare eller fjärmare håll konungens fränder, icke kunde lida.

Detta hade de rent ut sagt både till konungen och till gunstlingen, utan att hvarken den förre eller den senare fäst något afseende därvid. Stora rimkrönikan, hvars förste författare icke lefde längre bort, än att han kunde tala om män, som ännu på hans tid lefde, och mindes konung Magnus och så-

ledes äfven dessa tilldragelser, anför ordalagen i de missnöjde herrarnes yttranden så väl till konungen, som till herr Ingemar. Till den förre sade de: »I gören det af högfärd, att I älsken utländska och ej oss!» — Till herr Ingemar sade de: »Herre, I skolen det förstå, att vi äro jämndugande män med eder, vi vilja gerna veta, hvarför han drager eder öfver vårt hufvud; vill han ej återvända, så skall man innan ett år är till ända både höra och se, att där skall äfventyr efter ske.»

Herr Ingemar svarade tvärt: »I. hafven klagat på mig inför konungen och talat sådana ord, att I hellre måtten hafva tegat; att han hafver mig ljuf och kär framför eder, det tackar jag honom och icke eder för; faren I fort med eder vrede, jag hoppas, att det icke skall eder båta!» Om nu året gick efter detta samtal, eller om det var förr eller senare, det veta vi icke, men när den stolte gunstlingen med drottning Helvig kom till Gälaqvist, inträffade den nyss beskrifna händelsen. Rimkrönikan låter oss vidare förstå den förskräckelse, som fattade drottningen, samt hennes längtan att återse sin fader och hennes ångest, att något ondt skulle honom vederfaras.

Magnus lyckades med goda ord att blidka sina uppretade fränder, så att han fick sin svärfar fri, men han var icke den man, som glömde en oförrätt. Någon tid därefter på samma slott, Gälaqvist, till-

talade han mördarne och sporde dem till, »om de mindes det öfverväld, som de här föröfvade, då drottningen måste fly för dem och de togo grefve Gerdt, hennes fader, till fånga». De togos nu i sin ordning till fånga och fördes till Stockholm, där de dömdes till döden och halshöggos; det var den 20 augusti 1280. Såsom de där »stämplat mot landets konung och hans män, hvilka utgjorde en del af hans hopp», indrogos äfven så väl deras egna som deras hustrurs gods till kronan.

Tilldragelsen på Gälaqvist, huru upprörande den än i första ögonblicket syntes, var dock ett intet i jämförelse med de sorger, som längre fram väntade drottning Helvig, sedan hennes herre och konung väl gått till hvila och sof i ro i Gråmunkarnes klosterkyrka i Stockholm, och sedan äfven hans vän, den redlige, stränge, kloke och ridderlige Thorkel Knutsson ej mera fanns till. Med hans död börja egentligen sorgerna falla som tyngst öfver drottningen. Thorkel Knutsson föll ett offer för de begynnande striderna mellan hennes söner, Birger, Erik och Waldemar — strider, hvilka skulle sluta med den äldste sonens landsflykt och afsättning och de yngres sorgliga ändalykt på Nyköpings slott, där de ihjälhungrade efter att hafva blifvit tillfångatagne af sin broder, Birger.

Vi hafva ej här att skildra dessa strider, vi vilja blott liksom »mellem Slagene» söka, så vidt möjligt

varit, samla till ett de få drag ur drottning Helvigs historia, som de sparsamma källorna låtit komma till våra dagars kunskap. *)

Hvarest drottning Helvig framlefde sina dagar efter konung Magnus' död veta vi icke, men antagligen var det i hennes lifgeding på Dåfö i Vestmanland. Huru högt förtroende konung Magnus hyste för henne, torde i någon mån framgå däraf, att han gjorde henne till en bland verkställarne af sitt testamente. Något inflytande på de handlande personerna egde hon dock därför icke. Dessa stodo henne dock mycket nära. De voro hennes egna söner, hvilka kifvade med hvarandra och voro i färd med att af Sveriges rike göra trenne. Den som mest under dessa brödrastrider led, det var den, som låg den gamla drottningen mest om hjärtat, nämligen bonden, men hon förmådde intet öfver de mäktige, hon kunde blott bedja i tysthet och gråta.

Då efter den upprörande tilldragelsen på Håtuna och, sedan Birger sluppit ur sitt fängelse, striden gick lös öfver land och rike, ser man ingenstädes i häfderna till drottning Helvig, men sedan förlikningen var ingången 1310 och fred och ro skulle

*) Såsom ett ännu qvarvarande minne af drottning Helvig må omnämnas, att under konung Magnus Ladulås' den 22 februari 1285 i Skara upprättade testamente sitter en enda halfva af ett sigill qvar, nämligen drottningens. Alla de andra äro bortfallna. Med en mycket gammal hand är på testamentets frånsida antecknadt: »Primum testamentum regis Magni (konung Magnus' första testamente).

råda i landet, då möter hon oss igen. Det är på Holma gård vid stranden af Mälaren i Barkarö socken, som vi finna henne omgifven af sina söner och sonhustrur. Det var vid midsommartiden år 1311. Då var allt godt och väl och mycket skämtades mellan svenner och tärnor, utan att någon kunde ana hvad som framtiden bar i sitt sköte.

Hvad därefter skulle ske
det visste alla litet af,

men hämnden spann redan sin spånad i hjärtats djup, och sex år därefter inträffade Nyköpings gästabud; konung Birgers flykt och hertigarnes död i Nyköpings slottstorn. Ytterligare inom ett halft årtionde var Birger död och hans son, den raske, ridderlige och hoppgifvande Magnus, halshuggen, och då stod drottning Helvig ensam qvar med hertig Eriks små barn, den till konung utvalde Magnus och hans syster Eufemia, vid sin sida.

Då var det tyst omkring henne, där hon stod och såg tillbaka öfver skiftningarna i ljus och mörker under ett halft århundrade, och ur tystnaden stego manande minnen till henne, hvilka vinkade mot framtiden, om hon kunde med bön besvärja ofärden att vika tillbaka från sonsonens stig.

När hon dog, vet man icke, men många år öfverlefde hon icke de förfärliga tilldragelserna i Nyköping. I ett bref utfärdadt af svenska rådet

från Skara den 14 februari 1326 nämnes hon såsom död, då hennes morgongåfva Dåfö med underlydande härad, städer och gårdar öfverlämnas åt hennes svärdotter hertiginnan Ingeborg.

3.

Ännu en gång bragtes det å bane, att en svensk furste skulle äkta en holsteinsk grefvedotter. Denna gången hände det en dotter af den skallige grefven, Gerhard den store, såsom han ock kallas ur holsteinsk synpunkt, emedan han en gång höll Danmarks öde i sin hand, densamme som föll för en dansk riddares hand, när hans makt var som störst och eländet i Danmark nått sin höjd. Den danske riddarens bragd lefde och lefver måhända än på allmogens läppar i den sång, som diktades om honom och som slutar med hans lof.

»Gud bevare din själ, Nils Ebbeson,
du var en dannerhjelte god,
och du tog bot för ditt fädernesland
i de främmande gästers blod.

Christ signe också hvar god danneman,
som både med mun och hand,
med allvar och mod, med flit och tro
väl tjenar sitt fädernesland.»

Det är denna eländestid i Danmark, då detta rike, för att begagna Lagerbrings ord, låg i själtåget, men räddades af Nils Ebbeson och slutligen åter hopfogades genom konung Waldemar Atterdag, — det är denna tid som skildras af Ingemann i hans historiska roman: »Prins Otto af Danmark». Konung Waldemar var en broder till denne »prins Otto» och kom i den närmaste beröring med Sveriges konung, Magnus Eriksson, sonen af den förut i denna rad af tidsbilder omtalade hertig Erik, hvilken ihjälhungrades i Nyköpings slottstorn. För att för öfrigt sätta läsaren i tillfälle att genast förlägga denna berättelse på sin plats i kedjan af historiska händelser må vi nämna, att denne konung Waldemar Atterdag i Danmark var fader till den Margareta, som regerade i nordens trenne riken och fattade den djärfva tanken att för alltid förena dem till ett helt för sig gent emot det öfriga Europa.

Bland länder, som gått förlorade för Danmark, och som därför voro att återvinna, voro Skåne, Halland och Bleking, hvilka tillhörde konung Magnus Eriksson i Sverige. För att vinna sitt mål gick Waldemar till väga med fullkomlig hänsynslöshet i afseende på medlen. Så begagnade han sig af de strider, som rådde mellan konung Magnus och hans äldre son Erik, för att tillvinna sig den förres vänskap och förtroende, under det han uppviglade sonen mot fadern. Konung Magnus hade nämligen

tvenne söner, af hvilka Erik var den äldre och skulle efter fadern blifva konung i Sverige; den yngre, Håkan, skulle ärfva Norge, och tillträdde verkligen regeringen där 1355.

De store i Sverige, hvilka ständigt sökte utvidga sin makt gent emot konungen och nu särskildt voro missnöjde med Magnus, emedan denne sökte inskränka deras friheter och lägga band på deras självsvåld, voro måhända denne konungs farligaste fiender. Ty deras uppförande var sådant, att konungen mot sin yttre fiende ingenting kunde uträtta. Först uppviglade de nu den äldre sonen mot fadern, däruti understödde af konungen i Danmark. Och sonen lyssnade till herrarnes tal, och när den yngre brodern pryddes med Norges konungakrona, kunde Erik icke längre motstå frestelsen, utan gjorde uppror mot sin fader och antog konunganamn. Det var efter återkomsten från ett besök hos konung Waldemar, som Erik uppträdde på sådant sätt. Äfven hertig Albrekt af Meklenburg, Magnus' svåger, förenade sig med Erik och kom öfver med folk till hans hjälp.

Konung Magnus måste gifva vika, och i en förlikning, som han ingick med sonen i Jönköping 1357, måste han till Erik såsom konung afträda sydöstra Sverige jämte Finland. Sedan träffades fader och son i Lund i början af 1359, då Erik visade sig ödmjuk och vördnadsfull, men nu var det

som Waldemar slog om och sökte draga Magnus i vänskap och naboelig kärlek till sig.

Man känner icke rätt, huru allt gick till, men kort efter sedan konung Erik lämnat Skåne och dragit upp åt mellersta Sverige, for konung Magnus med sin drottning Blanche, den i folksägnen illa beryktade »drottning Blanka», och sin yngre son, konung Håkan, öfver till Köpenhamn, där Waldemar uppbjöd hela sin förmåga att göra vistandet angenämt. Han lyckades också däruti så fullkomligt, att Magnus lät sin son högtidligen trolofvas med Waldemars sjuåriga dotter Margareta. Och för att få hjälp mot sonen Erik lofvade Magnus tillika att till Waldemar öfverlämna Helsingborgs slott. För ty den vänlige och tjenstvillige Waldemar var nu för Magnus »som en kär broder», men om Erik talades idel onda ord den gången i Köpenhamn. Ingen hade så grymt hånat och föraktat konung Magnus som denne hans son, hette det.

Konung Magnus framstår här såsom ytterligt svag och villrådig. Ty nog visste han med sig, att han med Helsingborg, som var Skånes starkaste fäste och nyckeln till hela detta rika land, dagtingade sig detta ur händerna.

Emellertid var det nu som det var; Magnus for hem, och Waldemar drog öfver till Skåne med en här. Men då kom Erik dragandes ned med en här och tvang honom för den gången att afstå från det

rika bytet, hvarpå Erik dog, så att Magnus åter blef ensam konung i Sverige.

Så stodo sakerna, då världsliga planer och beräkningar framförde den holsteinska prinsessan Elisabet på den historiska skådebanan.

De svenske store hoppades nu att kunna draga Håkan på sin sida och skjuta honom före sig i sin strid mot Magnus, liksom det förut lyckats dem med Erik. Och så fullkomligt glömde de alla tankar på fosterlandet därvid, att när Waldemar med hjälp af hertig Albrekt ryckte in i Skåne 1360, gjorde de intet för att sätta Magnus i stånd att försvara detta land.

I stället uppträdde de med den fordran, att Håkan skulle bryta trolofningen med Waldemars dotter och i stället förlofva sig med grefve Henriks af Holstein syster Elisabet. Håkan, som vid denna tid, sommaren 1361, uppehöll sig i Norge, visar ett i hög grad gåtfullt uppförande. Sannolikt visste han icke af, hvad de svenske herrarne förehade, eller ock, om han kände till det, höll han sig med flit afsides. Visst är, att norrmännen på den tiden mer hatade tyskarne än Waldemar och visserligen icke gärna skulle hafva sett, om deras konung utbytt den danska konungadottern mot en holsteinsk grefvedotter.

Emellertid afgick vid midsommarstiden 1361 från Sverige en beskickning af åtta rådsherrar, alla till-

hörande det parti, som stått omkring konung Erik emot Magnus, till Holstein. Här anhöllo de om Elisabets hand för konung Håkan, och deras begäran beviljades. De slöto med de holsteinske grefvarne ett förbund, enligt hvilket Håkan skulle taga Elisabet till äkta, och om detta icke skedde, skulle alla de båda konungarnes undersåtar i Sverige och Norge förhjälpa grefve Henrik till skadeersättning och vända sig till honom med slott och land.

Brefvet med konungens stora norska rikssigill jämte sju andra sigill finnes ännu i original i danska Geheimearkivet. Konung Håkan säger sig lofva ofvanstående med sin faders samtycke och med råd af ärkebiskopen i Upsala och två lydbiskopar. Men om man, som sannolikt är, får antaga, att Håkan, som då vistades i Norge, icke hade någon aning om hvad denna beskickning förehade, måste man antaga, att herrarne begagnat sig af ett oskrifvet pergament, som var försedt med de båda konungarnes underskrifter och var afsedt för ett helt annat ändamål, nämligen en underhandling med hansestäderna. Till denna underhandling afgick en ny beskickning om hösten 1361. Den utgjordes till en stor del af samme herrar, som nyss förut varit i Holstein.

De drefvo ock giftermålet med Elisabet igenom på det sättet, att en ordentlig vigsel anställdes på slottet Plön i Holstein om sommaren 1362, hvarvid

konung Håkans person föreställdes af en riddare Herman von Vitzen, och prinsessan framleddes af sina båda bröder, grefvarne Henrik och Nicolaus. Den kungliga bruden skulle därefter fara öfver till Sverige.

Till följd af det krig, som då utbröt mellan konung Waldemar och hansestäderna, vågade dock icke grefvarne låta sin syster genast afsegla, men sedan ett stillestånd blifvit slutadt mellan de krigförande och hafvet var fritt för danska krigsskepp, rustade de henne till afresan. Riddar Herman von Vitzen med flere voro i hennes följe. Den 17 December lade fartyget ut ur Trawen. Kanske tänkte prinsessan då, när hon såg kusten af sitt fädernesland allt mer sjunka i hafvet, kanske tänkte hon på dem af hennes ätt, som förut seglat samma väg mot samma mål, som hon, och hoppats skörda fröjd och lycka i det fjärran landet, där de dock fått plocka mera törnen än rosor. Visserligen anade hon icke, att hon helt och hållet var en lekboll för de maktlystnes ränker. Och likväl väntade henne, om icke upplysningar därom, så åtminstone underrättelser, hvilka med ens afskuro för henne allt hvad hon hoppats och tillintetgjorde hennes sköna dröm om att blifva drottning i ett stort rike.

Skeppet, som förde Elisabet, styrde mot Kalmar, dit ock hennes föregångerska Helvig en gång styrt kosan. Men oblida vindar blåste, och vinden öfver-

gick till storm, och fartyget drefs ur kosan mot en kust, sannolikt Bornholm, som tillhörde ärkebiskopen af Lund. Denne, som hette Nicolaus, hade nyligen af Waldemar fått Bornholm med Hammarhus i förläning och var därför konungens vän, något som för dessa tider icke hörde till det vanliga i Danmarks historia.

Han begagnade nu tillfället att visa konung Waldemar sitt vänliga sinnelag och behöll den holsteinska grefvinnan som sin fånge. Det skedde visserligen under alla yttre tecken af artighet och välvilja, men för Elisabet var det icke desto mindre en verklighet, att hon var fånge, och när hon öfverlade med sig själf och besinnade, hvad som kunde vara orsaken, kunde hon väl förstå, att något var i görningen, som rörde henne nära. Därutinnan bedrog hon sig icke heller, och hon skulle i sinom tid komma till visshet därom. Kanske lät också ärkebiskopen själf henne tidigt nog förstå grunden till sitt handlingssätt. Han ville nämligen icke — så förklarade han sedermera — medverka till utan tvärtom förebygga en så grof synd mot Gud och äktenskapslagen, som skulle ega rum, om Elisabet äktade konung Håkan, mellan hvilken och Margareta trolofvelsen blifvit så högtidligen ingången i närvaro af ärkebiskop, biskopar och flere både andliga och världsliga män, att äfven om Margareta doge, innan äktenskapet kunde gå i fullbordan, ett

sådant släktskap hade uppstått mellan Margareta. Håkan och Elisabet, att dessa sistnänmda icke kunde ingå i äktenskap med hvarandra.

Waldemar å sin sida lät icke ett så gynsamt tillfälle gå sig ur händerna, och han skyndade att få ett personligt möte med Magnus och Håkan för att en gång för alla hindra en för hans planer så farlig förbindelse, som den mellan Håkan och de holsteinske grefvarne. Magnus och Håkan å sin sida hade äfven kommit till klar insigt, att de store i Sverige voro deras farligaste fiender, och mottogo därför gerna den hand som sträcktes emot dem till förbund och hjälp. En omständighet ännu bidrog att stämma Magnus gynsam för detta möte och hvad som därmed åsyftades. Waldemars son Christofer, som skulle ärfva Danmark efter honom, hade nämligen fått ett oläkligt sår vid försvaret af Helsingborg, och det var därför antagligt, att Håkan genom giftermålet med Margareta skulle återvinna de förlorade landskapen Skåne, Halland och Bleking. Också säger Olaus Petri i sin svenska rimkrönika, att Magnus gaf Margareta dessa landskap till morgongåfva, hvarigenom striden härom fick ett slut.

Det berättas, att, sedan konungarne blifvit ense med hvarandra, bröllopet genast firades på Varbergs slott, men emedan alla tillredelser icke kunde blifva färdiga till ett sådant bröllop i hast, så anställdes sedan i April 1363 i Köpenhamn storartade festlig-

heter för att, som sig vederborde, högtidlighålla en så viktig tilldragelse. Så väl konung Magnus som drottning Blanche voro där närvarande och därtill ett stort antal förnämlige män, så att prakten, som vid detta tillfälle utvecklades, knappast har sin like. Enligt andra underrättelser skall äfven själfva bröllopet hafva firats då. Bruden var bara barnet, blott tio år gammal, och hon uppfostrades sedan i Sverige eller Norge af den stränga fru Märta, S:t Birgittas dotter, om hvilkens uppfostrings-metod det heter, att den unga drottningen och fru Märtas egen dotter Ingegerd »fingo bådha af eno riise och hafdo kärliken omgängilse sins imellem i barndoms tima».

Emellertid satt den holsteinska prinsessan i sitt fängelse, förgäfves spörjande efter tidender om hvad som timade i den yttre världen, om icke hennes brudgum oaktadt alla ränker dock skulle komma, eller åtminstone någon af hennes bröder, för att befria henne ur det grymma fängelset. Befrielsen kom ock, men på ett sätt, som gjorde, att hon frivilligt valde ett annat fängelse, nämligen klostret.

Bud på bud hade kommit till konung Waldemar från de holsteinske grefvarne, att han skulle frigifva deras syster, men Waldemar ville naturligtvis icke lyssna till sådana bud, förr än han fått giftermålet med sin dotter afgjordt. Då — det var om sommaren 1363 — öppnades ändtligen fängelset

för Elisabet, och hon fick segla hem till sitt land igen.

Hon kände sig djupt träffad af den smälek, som öfvergått henne. Hon längtade att sluta sig inne med sin sorg inom det tysta klostret, och efter sin återkomst gick hon in i Elten kloster i nordvestra Tyskland, där hon dog som abbedissa.

4.

I den dagbok eller »tänkebok» — med ett latinskt ord »diarium» —, som fördes i Vadstena kloster, finnes för augustini dag (den 26 maj) år 1408 följande anteckning, hvars slutord aldrig blefvo fullskrifna:

»Samma år (på den nämnde dagen) infördes och invigdes genom herr Knut från Linköping *) fem systrar, nämligen Ingeborg, hertigens i Slesvig dotter, som då icke var mer än elfva år gammal. Men genom påfven hade hon erhållit dispensation, så att hon, ehuru i så unga år, kunde invigas i orden, hvilket ombesörjdes af fru drottning Margareta, som

---

*) Biskop Knut Bosson (Natt och Dag), den samme som tjugusex år efteråt i detta samma Vadstena af Engelbrekt greps vid halsen med hotelse att utkastas till den utanför församlade allmogen.

då var närvarande; vidare Ragnhild Toresdotter från Norge, jungfru, som var hofmästarinna för samma hertigens dotter; vidare Christina Jönsdotter, äfven jungfru; vidare Elseby Henechin Starkes dotter från Söderköping, äfven jungfru; vidare en fru från Danmark vid namn Tala, enka efter fordom herrn ...»

Här slutar klosteranteckningen för den dagen och blef aldrig fullskrifven. För eftervärlden är det också fullkomligt likgiltigt, hvem denne herre var, hvars enka nu inträdde i klostret, men den omständigheten, att hon här blef nunna, är ett bevis bland många andra på det höga anseende, hvari S:t Birgittas kloster stod. Medlemmar ej blott ur Sveriges, utan äfven ur grannländernas förnämsta ätter läto här inskrifva sig som systrar och bröder, och sådana funnos både, som det heter, »innanför» och »utanför» klostret. De senare voro sådana, som, utan att helt och hållet ingå i orden, ville blifva delaktiga af dess helighet, stå det närmare och som systrar eller bröder inneslutas i klosterfolkets böner och den heliga Birgittas hägn. En sådan »syster utanför» var drottning Margareta själf, och hennes föredöme följdes sedan af drottning Filippa, af drottning Dorothea och hennes herre, konung Kristofer, med flere.

De fem, som den 26 maj 1408 invigdes, blefvo »systrar innanför». För oss är af dem Ingeborg,

hertigens dotter, den viktigaste. Hon är den sista holsteinska prinsessan i vår medeltidshistoria.

Då man naturligtvis icke hos ett elfvaårigt barn kan förutsätta någon inre längtan att fly världens nöjen och stänga sig inne i den ensliga klostercellen, måste man söka den bestämmande viljan hos någon bakom henne, och när man vid barnets sida ser drottning Margareta, genom hvars inflytande hos påfven denna ära förunnats barnet, och tillika känner, huru beräknande, huru fast och outtröttligt verksam denna qvinna var, när det gällde att icke blott hinna, men närma sig ett föresatt mål, så stannar man gärna hos henne vid forskningen efter anledningen till det furstliga barnets klosterlöfte.

Men hvilket mål hade då Margareta, som hon kunde vinna eller i någon mån närma sig genom att föra den unga Ingeborg i Vadstena kloster? Intet annat än det, som fadern före henne och hela raden af Danmarks konungar före honom, allt ifrån Waldemar Sejer, — det att återvinna Slesvig eller Söderjutland till Danmarks krona. Händelserna fogade sig också på det sätt, att furstedotterns försvinnande icke var en så alldeles föraktlig maska i denna väf.

Hertig Gerhard af Holstein och Slesvig, en son af Jern-Henrik, hvars syster Elisabet likaledes gick i kloster, af sorg öfver svikna förhoppningar på lycka i denna världen, dog år 1404 och lämnade

endast minderåriga barn efter sig, — två söner och två döttrar. Enkehertiginnan var en qvinna, som till skaplynne var Margaretas motsats. Lika svag, som drottningen var stark, blef det en lätt sak för Margareta att vinna öfver henne ett stort inflytande, helst som hon kunde hjälpa ej blott med goda råd, utan med penningar, och sådana hade äfven på den tiden talande tunga. Hertiginnan hade fiender på alla sidor, men hos drottningen fann hon skydd och hjälp, och hon märkte icke, att marken därunder allt mer och mer rann undan hennes fötter. För penningelånen måste nämligen ställas pant, och dels därigenom, dels genom köp af enskilda kom det ena slottet och häradet efter det andra i Margaretas händer, på samma gång som förmynderskapet öfver sönerna lades i konung Eriks hand och den äldste sonen, då blott sju år gammal, lämnades åt Margareta att uppfostras.

Hade allt fått gå sin gilla gång blott ännu några år bortåt, så hade tyskarne trängts ut ur Danmark så tyst och stilla, att de själfva knappt vetat, huru det gått till. Ett steg i denna riktning kan Ingeborgs försvinnande inom klostret hafva varit, så vida som därigenom ett medel mindre fanns för det holsteinska huset att genom giftermålsförbindelser öka sin styrka.

Men det gick nu åter efter Margaretas önskan. Det var nu en gång Danmarks onda öde, att dess

sydligaste del skulle afsöndras därifrån. Vänskapen mellan Margareta och hertiginnan stördes, bröts och förvandlades i fiendskap. Kriget utbröt redan under Margaretas lifstid, och när det efter tjugutvå år ändtligen slutade, blef förhållandet det samma som förut. Och icke blott i afseende på Slesvig missräknade sig Margareta, hon gjorde det äfven med afseende på den stora tanke, som föresväfvade henne — att förena nordens trenne riken till ett.

När det holsteinska kriget slutade, hade redan förtrycket under hennes efterträdares utländska fogdar stigit till den höjd, att den svenska allmogen reste sig och med Engelbrekt började den frihetskamp, som slutade med den svenska nationalitetens fullständiga seger. I denna kamp möter oss det holsteinska furstebarnet åter, men då såsom fullvuxen qvinna och abbedissa i Vadstena kloster.

Hennes företrädarinna i detta ämbete resignerade 1447, då furstinnan Ingeborg synes hafva efterträdt henne. Därom finnes nämligen icke i dagboken, sådan den kommit till oss, någon anteckning. Redan året därefter valde svenskarne en egen konung i Carl Knutsson, och det är i striden mellan honom och den af danskarne valde Christian, som den furstliga abbedissan möter oss. Sedan på mötena mellan unionsmännen de svenske förrädiskt dagtingat bort Norge och på visst sätt äfven Got-

land, började Christian anfalla Sverige, och så blef det öppet krig mellan båda konungarne.

Det är allmänt bekant, huru konung Carl gjorde ett enligt tidens åskådning och uppfattning framgångsrikt infall i Skåne i början af år 1452, under det att förräderiet spelade i hans rygg, och huru Christian sedan i sin ordning inföll i Sverige. Carl, med sin sällsamma blandning af kraft och raskhet å ena sidan, af svaghet och vankelmod å den andra, var ingalunda okunnig om de förrädiska ränkerna, kände till och med de handlande hufvudpersonerna, men ådagalägger en oförklarlig mjukhet mot dem. Han vill väl straffa, men gjorde det på ett sådant sätt, att han liksom blott hötte, aldrig oskadliggjorde sina inhemska fiender. Vi tala här om honom såsom konung. I sitt första uppåtsträfvande visar han visserligen icke någon blödighet, då det gällde undanrödjandet af politiska motståndare.

Till dessa senare, eller må hända rättare till konung Christians anhängare, hörde äfven abbedissan i Vadstena. Carl synes hafva misstänkt henne att stå i hemligt förstånd med fienden, men saken är i allmänhet insvept i dunkel. Enligt klostrets anteckningar finner man, att han var i Vadstena den sista januari 1452, stadd på färd till det förestående härnadståget mot Skåne, och sex veckor och några dagar därefter var han åter i Vadstena.

Något senare på året finner man antecknadt, att konungen den 25 april sändt bref till tre af bröderna i klostret att afsätta abbedissan och generalkonfessorn från deras ämbeten. Generalkonfessorn var den, som stod i spetsen för munkarne inom orden och såsom sådan vid sidan af abbedissan styrde klostret, ehuru alltid underordnad henne. De tre munkarne fullgjorde icke konungens befallning, »då de» — heter det — »icke funno någon orsak till afsättningen». Då anlände den 5 maj biskopen i Linköping för att hålla undersökning. Äfven han hade fått bref i ärendet från konungen. Men vid den anställda undersökningen först med systrarna och sedan med bröderna kunde icke heller han finna något, hvarför de ifrågavarande förtjenade afsättas. »Likväl» — heter det vidare —, »på det att klostret icke skulle löpa i någon fara eller råka ut för konungens ogunst», resignerade abbedissan Ingeborg den 25 maj, och den 29 invigde biskopen hennes efterträderska.

Denna undfallenhet för konungen förefaller besynnerlig, då man vet hvilken makt och hvilket inflytande de andlige i allmänhet på denna tid egde, och särskildt huru själfva rikets ärkebiskop och en och annan bland lydbiskoparne hörde till konungens motståndare. Må hända gingo här, vid sidan af de offentliga, enskilda meddelanden mellan konungen och biskopen, hvilka voro af den natur, att abbe-

dissan fann sig böra falla till föga. Hvad konungen skref, vare sig till de tre munkarne eller till biskopen, känner man icke. Biskopen hette Nils König och visar sig för denna tid som en konungen tillgifven man. Hvad som gör abbedissans benägenhet för den danske konungen trolig, är den nära släktskapen dem emellan, enär Christian var Ingeborgs systerson. Hon var icke heller den enda qvinna, som stod i hemligt förstånd med fienden, ehuru icke någon så lycklig tillfällighet bringade bevisen mot henne i dagen, som fallet var med fru Brita Olofsdotter (Tott) på Örebro.

Några år därefter var systersonen Sveriges konung, och samma år tillträder furstinnan åter sitt kall som Vadstenaklostrets abbedissa, och mellan henne och konung Christian råder det bästa förhållande, och Christians svenske vänner, d. v. s. förrädarne mot konung Carl, finna äfven i henne en vän, åtminstone om man får döma efter hennes beteende mot Ture Turesson (Bjelke), förrädaren på Axevall, hvilken röjdes genom samma tillfällighet, som störtade den nämnda fru Brita, ehuru herr Ture lyckades rädda sig med flykten. Denne man erhöll broderskapsbref af Ingeborg, och att vara »broder», naturligtvis »utanför» (ab extra), betraktades som en stor ära, hvilken eftersöktes af själfva konungarne. Men det var nu klart, att med den främmande konungen alla hans vänner och anhängare

skulle komma till anseende, de måtte än hafva gjort sitt fädernesland aldrig så mycket ondt.

Konung Christian, »den tomma pungen», som folket kallade honom, emedan han aldrig kunde få pengar nog, kom till Vadstena på hösten 1461, åtföljd af flere riddare, bland andra äfven af Ture Turesson och biskop Kettil Carlsson (Wasa), sedan 1458 biskop i Linköping. Konungen hade hela sommaren vistats i Stockholm och på alla möjliga sätt sökt skrapa till sig penningar. Den landsflyktige konung Carls hos svartbröderna i Stockholm nedsatta skatter af silfver och guld hade han tagit och skickat till Danmark, och i ett liknande ärende kom han till Vadstena. Här hade konung Erik och drottning Filippa nedsatt en betydlig summa i guld för inrättandet af en evig gudstjänst för deras själaro. Guldet utgjorde 859 svåra nobler, hvarje nobel lika med omkring två dukater.

Denna summa utlämnade också abbedissan till sin systerson, dock med bifall och samtycke af konfessorn och samtliga systrar och bröder samt mot konungens qvitto. Han lofvade att anvisa gods i Sverige till att fullfölja och fullborda sin företrädares stiftelse. Qvittot finnes i riksarkivet. Det hafva vi ej haft tillfälle att se, men i klostrets dagboksanteckning står, att löftet skulle fullbordas inom de närmast följande fyra åren, och om detta icke skedde,

skulle han återställa till klostret en lika stor summa i guld och silfver. Men pengarne voro för konungen hufvudsaken, med deras återställande eller med löftet fick det gå som det kunde. Det blef icke heller uppfyldt.

Det hade väl dock gått an, om dessa penningar kommit Sveriges rike till godo, men det var icke förhållandet. Nu var det särskildt förvärfvandet af Slesvig och Holstein, som kräfde penningar, och i sin nöd gick konungen längre än försiktigheten bjöd. Det är från denna tid, som konung Christian började betunga landet med gärder, den ena tyngre och olidligare än den andra, alldeles glömsk af sin konungaed och sina företrädares missgrepp i detta afseende. Utan tvifvel hade det varit godt för honom, om han något närmare besinnat de »råd om ett gudeligt lefverne», som hans moster, abbedissan Ingeborg i Vadstena, sammanskref och lämnade honom. *)

Men aktade konungen något på dem, så var det visserligen icke såsom konung. Däremot var han i sitt enskilda lif, säger Olaus Petri, »en from och saktmodig herre». Det hjälpte honom emellertid icke. Abbedissan Ingeborg fick inom ett par

*) I Upsala akademis bibliotek finnes ett manuskript, innehållande dessa Ingeborgs »råd till konung Christian den förste om ett Gudeligt Lefverne».

år i sitt kloster höra, huru »dessa bönder», hvilkas betydelse af de främmande konungarne aldrig rätt kunde fattas, utan hvilka af dem betraktades i likhet med Danmarks, d. v. s. såsom trälar — »dessa dalkarlar», hette det, »skulle rent af utrotas från jorden» —, huru dessa bönder besegrat och fördrifvit hennes kungliga systerson, och huru de tvungit herrarne att återkalla den landsflyktige konung Carl.

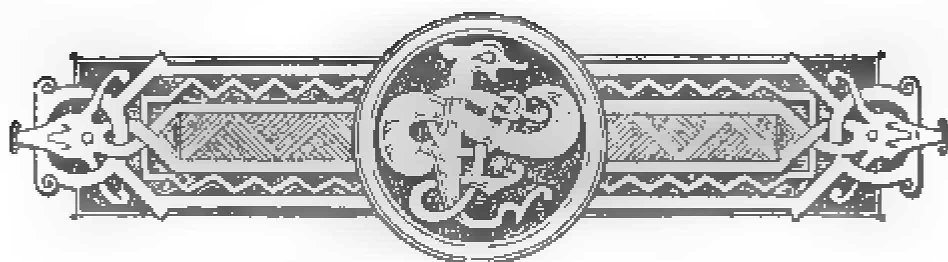
Hvad Ingeborg tänkte därom vet man icke. Därom nämnes ingenting. Utan tvifvel såg hon det ogärna. Likväl fick hon sitta i ro såsom abbedissa i sitt kloster, och efter några månader kunde man i klosterdagboken anteckna, huru konung Carl ödmjukt måste foga sig efter ärkebiskop Jöns Bengtssons och biskop Kettils vilja och bedja om fred samt nöja sig med ett litet slott i det aflägsna Finland, dit han kunde draga sig undan.

Naturligtvis trodde abbedissan, att hennes systerson nu skulle återkomma till riket, och i det hoppet framlefde hon sina återstående dagar, utan att dock få se det fullbordadt. Hon dog den 14 oktober samma år, eller 1465.

Hon är den sista holsteinska prinsessa, som vår historia har att göra med under medeltiden. Hennes systerson, Christian, börjar i Danmark den så

kallade Oldenburgska ätten, hvars anspråk på och hvars fiendtlighet mot Sverige vållade Danmark stora förluster, under det att politiska förbindelser mellan Sveriges konungar och Holsteins furstehus gång efter annan bildades.





7.

Minnen från Axevalla slott.

Föga mer än namnet och minnet finnes nu mera qvar af det forna Axevalla slott, som en gång var ett bland de starkaste fästen i Sverige. Norr om Hornborgasjön i en liten sjö, som genom sitt namn Huse-sjön tillkännagifver, att därinvid legat en befästad plats, reste sig på en klippa slottsbyggnaden. Den omgifvande trakten är vacker, den behagligaste, säges det, i Valla härad. Öster ut begränsas synranden af det vackra Billingen. Fordom var här stor timmerskog, men den är för länge sedan försvunnen. Huru långt tillbaka i tiden här varit uppehållsort för konungar eller andra förnämlige män, lärer väl svårligen kunna uppgifvas. Det säges, att konungarne Inge den äldre och Sverker den äldre här vistats. Om så varit förhållandet,

tyder det på gammal och rik bygd, men något slott i senare medeltidsstil fanns här icke då.

Slottet Axevalla tillhör betydligt senare tider och omtalas först under striderna mellan konung Waldemar och hans broder Magnus, som sedan erhöll det ärofulla tillnamnet Ladulås. Då först får man höra omtalas så väl Gälaqvist, hvilket slott låg på södra sidan af staden Skara, som detta Axevalla, det förra vid år 1272, det senare år 1277. Men redan från sin första tillvaro spelar Axevalla en betydande roll, måhända dock mindre genom fastheten af sina murar än genom sitt läge i närheten af den gamla färdvägen från Elfsborg och Lödöse till de östra delarne af riket, hvilken väg här gick fram. Vi känna föga om själfva byggnadens historia, men vi veta dock, att slottet måste ombyggas i början af det följande århundradet, då det en tid kallades Nyhuset, äfvensom att det i följande tider utstod belägringar och mer eller mindre förstördes samt återställdes, tills det slutligen om sommaren 1469 af vestgöta-allmogen intogs och uppbrändes.

När slottet stod i sitt oförstörda skick, bildade det en fyrkant, som omslöt en borggård af etthundratjugu fots längd och etthundra fots bredd. På några alnars afstånd från stranden befann sig i sjön en pålrad för att försvåra tillträdet från den sidan. Utom den i de större slotten vanligen förekommande

förborgen*) funnos åtskilliga utanverk omkring Axevalla. Det uppgifves, att de till antalet varit åtta, en uppgift, som dock grundar sig blott och bart på sägen, utan att kunna angifva någon tillförlitlig källa. En stenlagd väg, som genom ett träsk ledde till slottet, skall fordom hafva funnits, men nu mera återstår af den samma intet spår.

Bland de många minnen, som fästa sig vid detta slott under dess tvåhundraåriga tillvaro, från så väl Folkungafurstarnes strider som den på händelser af gripande vikt ännu rikare unionstiden, vilja vi här blott framställa tvenne, det ena från slottets begynnelse, det andra från en tid i närheten af dess tillintetgörelse.

Vi flytta oss först tillbaka till den tid, då Magnus Ladulås var konung i Sverige, och till det år, då han, efter sin afsatte broders, konung Waldemars, försök att med den danske konung Erik Glippings tillhjälp återvinna sitt rike, lyckades förmå denne grannkonung till fred. Denna afslöts i Laholm i början af år 1278, hvarvid lysande riddarspel firades. Därvid — berättar rimkrönikan — red en stolt dansk riddare fram och lät genom härolder kungöra, »att, om någon af de svenske riddarne ville våga en dust

---

*) I Stora Rimkrönikan heter det vid beskrifningen om Engelbrekts belägring af slott:

»Det gjorde herr Anders (slottsfogden) stora sorg.
Han brände sig från sina förborg.»

med honom, satte han sin stridshäst och därtill hundra mark som pris för segern». Det var stolta ord, men en svensk riddare antog utmaningen och kastade vid första anloppet den danske ur sadeln.

»Jag tänker han fick ett uluckes fall
och miste både häst och penningesäck» —

säger rimkrönikans författare. — Vi anföra detta, emedan tornerspelen eller dustridterna, såsom de kallades, utmärkte tiden i allmänhet och samlifvet vid den svenske konungens hof, som därigenom och genom den större öfning i ridderliga idrotter, hans män vunno, skilde sig från hans veklige och lättsinnige broders, konung Waldemars.

Kraft och duglighet och ett manligt sinne äro egenskaper, som alltid gjort sin man kär för det svenska folket, och därför vann ock denne konung Magnus folkets tillgifvenhet, ju mer det lärde känna honom. Men en omständighet väckte under de första åren missnöje mot honom, och det var hans benägenhet att skänka sitt förtroende och sin tillgifvenhet åt utländingar. Bland dessa var en dansk riddare vid namn Peder Pors. Han var bördig från Halland och var en i Danmark mycket ansedd och mäktig herre, men hade af någon anledning blifvit fördrifven därifrån och tagit sin tillflykt till Magnus i Sverige. Han hade på ett framstående sätt deltagit i broderstriden mot Waldemar och sin förre

konung Erik Glipping och därigenom stigit högt i aktning hos Magnus, som äfven gaf honom Axevalla slott i förläning. Det synes hafva varit en man, som, om han icke alldeles liknade de utländske, företrädesvis tyske, lycksökare, hvilka från denna tid och allt framgent svärmade kring de nordiske konungarne, dock i viss mån påminner om dem. Något utländskt, främmande för det skick, som var rådande i Sverige, hvilar öfver herr Peder, och han påminner om de bekante tyske rofriddarne. Från Axevalla utöfvade han åtskilligt ofog mot befolkningen i nejden däromkring och riktade sig med rof och utpressningar. *)

Denne riddare hade en fordran af konung Magnus — man vet ej om den grundade sig på innestående sold eller på gjorda penningeförsträckningar; och han hade flere gånger påmint konungen därom, men utan någon verkan. Nu bar det så till, att konungen en dag blef riddarens gäst. Det var det ofvannämnda året, då freden slöts i Laholm, men om det var på konungens färd därifrån eller senare på året, det veta vi icke att säga. Nog af, ett gästabud blef det året tillredt på Axevalla af riddar

*) Detta omdöme är blott och bart en öfversättning af den hundra år efter denna tid lefvande historieskrifvaren Ericus Olai, hvilken yttrar: »fortalitium quoddam ab eo (rege Magno) munitissimum regendum accepit, a quo etiam multa spolia et pauperum exactiones exercuit.»

Peder Pors, och dit kom konung Magnus. Riddaren mottog sin höge gäst med utsökt vänlighet, och alla närvarande böjde sina hufvuden för den mäktige och segerrike konungen.

När så bägarne började gå omkring och talet blef friare och skämtet lifligare, sprang plötsligt riddar Peder upp från sin plats och vände sig med trotsiga blickar och hotande åtbörder mot konungen, förebrådde honom, att han ej fått sin fordran betald, och tillade: »Förr än det skett, slipper du ej härut, konung Magnus, utan skall förblifva min fånge!»

Det låter sig ej beskrifva, hvilket intryck riddarens tal gjorde på konungen. Något sådant hade han väl minst af allt väntat. Men öfver allt, där vi se denne konung uppträda på historiens skådeplats, finna vi hos honom en synnerlig förmåga af självbeherskning, och den förnekade sig icke heller vid detta tillfälle. Vi kunna väl föreställa oss, huru hans mörka kind för ett ögonblick färgades röd af harm och vrede, men han insåg lika ögonblickligt, att hans enda räddning bestod uti att böja sig undan för det, som han icke förmådde bryta ned, och i enlighet därmed handlade han. Han förstod att med ord blidka den djärfve riddaren och bragte det snart därhän, att en förlikning ingicks. Konungen lämnade sin fordringsegare ytterligare Lödöse slott i förläning såsom pant för sin skuld och förpliktade

sig vidare med ed att allt framgent hafva till herr Peder samma vänskap som förut.

Därefter fick konung Magnus sin frihet åter och lämnade Axevalla slott. Det berättas, att han verkligen därefter varit sig lik mot riddaren och hållit honom i samma vänskap som förut. Men riddaren synes för öfrigt icke till efter denna tid i våra häfder. En riddare med samma namn — man kan dock icke med visshet afgöra, om det är en och samme person — förekommer bland de med marsk Stig sammansvurne mot konung Erik Glipping i Danmark. Var denne Peder Pors slottsherre på Axevalla, så ligger uti detta hans deltagande i hvad som timade åtta år därefter i Danmark, då konung Erik för sin skändliga handling mot marsk Stigs hustru mördades, förklaringen öfver den omständigheten, att han icke vidare synes till i Sverige.

Något mer än ett och ett fjärdedels århundrade efter denna händelse inträffade en annan, till sitt skaplynne i allmänhet påminnande, likt den förra, om att den tillhör medeltiden, men till sin särskilda betydelse görande på den svenske läsaren ett vida bättre intryck, i det att ett knippe af det förräderiets snärjgräs, som då spanns ut öfver Sveriges land, här afhöggs och tillintetgjordes.

Det var om hösten år 1452. Konung Carl hade efter sitt krigståg i Skåne fullt upp att göra med att försvara sig här hemma ej blott mot den uppen-

bare fienden, som han hade i Danmarks konung, Christian I, utan äfven mot en inre, som var ännu farligare, emedan konungen ej ville tro på tillvaron af någon sådan. Den danske konungen hade hela Vestergötland i sitt våld, men hade måst draga sig tillbaka med sin här till Danmark, sedan Östgöta-allmogen på Holaveden tillfogat honom ett afgörande nederlag. Men fastän fiendens framgång i Vestergötland grundade sig på uppenbart förräderi, var konung Carl så flat eller godtrogen, eller hvad man nu må kalla detta besynnerliga undseende för ej blott misstänkta, men röjda och öfverbevisade förrädare, att han på ett möte i Vadstena nu på hösten skänkte en bland dem sitt fulla förtroende. Det var herr Thure Thuresson (Bjelke), hans nära frände, men icke för ty en bland hans häftigaste motståndare Ett manligt och lyckligt beslut fattades väl ock då i Vadstena, i det att Carl utnämnde en annan af sina fränder, sitt syskonbarn, den tappre Thord Carlsson (Bonde), till marsk och gaf honom i uppdrag att återtaga Vestergötland; men så väl förstod herr Thure att lägga sina ord, att Carl ansåg honom för sin fulltrogne vän, uppenbarade för honom sina planer i afseende på återvinnandet af Vestergötland och skref till och med till Thord Bonde, »att han icke skulle företaga något af vikt, utan att dessförinnan samråda med herr Thure».

Bättre kunde väl aldrig en förrädarehop hafva

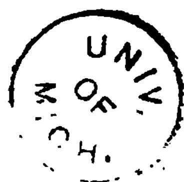
det ståldt för sig, än som nu var fallet, då konungens marsk skulle taga råd af en bland dem. Konung Carl göt därmed liksom gift i sitt eget vin, skar liksom med egen hand sönder sin egen väf. Också red herr Thure med stolt sinne och full af förhoppningar den gången från Vadstena och begaf sig med sina svenner hem till sitt slott Axevalla, som han hade i förläning af konung Carl. Nu spunnos fort de trådar, som till slut skulle lyfta kronan af Carls hufvud, och på Rumlaborg hos herr Eggert Krummedik, liksom hos biskopen i Skara, hos Bengt Gylta och andra förrädare klappade man händerna af fröjd att snart hinna målet för sina sträfvanden. Blott en enda liten omständighet glömde man att taga med i beräkning, den nämligen, att den unge, i förrädarnes tanke lättledde marsken kunde falla på det orådet att handla alldeles på eget bevåg, antingen emedan han bättre än sin kunglige frände kände till deras hemliga spel, eller emedan det ungdomliga sinnet ej tillät honom förspilla tiden med att inhämta, visserligen mogna, men i hans tanke utan tvifvel mycket onödiga och framför allt tråkiga råd och förmaningar.

Herr Thure satt på Axevalla och väntade att blifva spord till råds af den unge och oerfarne herr Thord, och hur han väntade, så kom verkligen denne en qväll ridande med ett par svenner till Axevalla, och herr Thure log därvid i sitt

sinne och tänkte på, huru lätt fångst han nu skulle göra.

Thord hade som en stormvind ridit in med sitt folk i Vertergötland, och innan någon visste ordet af, kom han tidigt en morgon i ett hällande regn och under en orkanlik storm framför det af Christian intagna och väl befästade Lödöse vid Göta elf. Ingen anade hans ankomst, och då han lät blåsa till storms och — såsom det heter i rimkrönikan — »för dagen ej grydde och natten ej räckte, dem upp af sömnen väckte» —, så måste de yrvakne danskarne gifva sig fångne. Ett stort byte föll i segrarens händer, och däribland konung Christians hemliga brefväxling med de svenske förrädarne. Äfven flere bref från herr Thure Thuresson på Axevall förefunnos i samlingen. Vi kunna väl föreställa oss den ärlige riddarens glädje, då han här höll i sin hand bevisen mot ränksmidarne mot hans land och hans konung. Han dröjde icke länge i Lödöse, utan lät trettio svenner sitta upp och red med dem, det fortaste han kunde, till Axevalla.

I helt annan afsikt således, än som den listige herr Thure förmodade, kom den råd behöfvande marsken till slottet. För att icke i förtid låta den farlige mannen ana oråd, hade Thord delat sina trettio svenner i hopar af tre och fyra man, och själf kom han, såsom vi nämnt, först med endast ett par svenner. Leende mottog herr Thure sin gäst och


UNIV.
OF
MICH.



förde honom in i riddarloftet samt bad honom, eftersom måltidstimmen var inne om aftonen, att deltaga i måltiden. Thord höll god min och satte sig till bords. Han måste i hvad fall som helst invänta sina svenner.

Snart var samtalet i gång. Man öfvergick från likgiltiga saker till allt viktigare, tills Thord berättade om sin framgång vid Lödöse, och att denna stad nu var i konung Carls våld. Den underrättelsen slog ned som en åskstråle från klar himmel framför den förvånade slottsherren, och han kastade en blick på den unge marsken, som om han velat öfvertyga sig, om det verkligen var han och icke en annan, hvilken satt vid hans bord och berättade sagor. Men herr Thord lät honom icke återkomma från sin förvåning. Han sporde plötsligt, och såg därunder förrädaren skarpt i ansigtet: »Sägen mig, herr Thure, hafven I härunder handlat, som en ärlig riddare bör att handla mot sin rätte herre och konung?» — Nu spratt herr Thure till och spände sina ögon i sin gäst. Men denne fortsatte: »I ären röjd, herr Thure; edra egna bref hafva fällt eder!» — och han omtalade, huru han funnit dessa bland de andra förrädarnes i Lödöse.

Nu sprang herr Thure upp och ropade till sina svenner att gripa den djärfve marsken och kasta honom i tornet. Men den raske herr Thord fattade honom vid halsen, och hans svenner blefvo öfver-

mannade af Thords inträngande män. Allt motstånd var fåfängt. Thord Bonde tog slottet i besittning, och herr Thure fördes som fånge till Varnhems kloster. Kort därefter flydde Bengt Gylta och biskopen i Skara till konungen af Danmark, och något därefter lyckades det äfven herr Thure att slippa ut ur klostret, hvarpå han tog samma kosa.

Så blef Axevalla slott en gång vittne till en handling, hvars minne länder en svensk man till ära. Sedan konung Carl hållit räfst med de röjda förrädarne i Stockholm, begaf han sig ned åt Vestergötland, och här på Axevalla sammanträffade han med sin ädle frände. De stunder voro få i denne konungs lif, då den hand, som räcktes honom af en mäktig man, tillika räcktes honom af en vän. Af Axevallas minnen är också det, som knyter sig omkring Thord Bondes namn, det enda, som tilltalar läsaren genom ett innehåll af ärlighet, manlighet och skönhet. — Efter denna tid, liksom förut, var Axevalla ett tillhåll för förräderiet, tills, som vi här ofvan nämnde, Vestgötabönderna för alltid utplånade det från sin jord.





8.

»Man kan säga» — yttrar Agardh i sin statistik — »att medeltiden var som natten, **hvil-**

ken är skön, för det hon har stjärnor. Den var skön, genom sina undantag, — genom det, hvaruti den icke var medeltid.» Genomträngde af sanningen i detta den snillrike författarens yttrande, är det dock icke vår afsikt att här framställa någon af dessa ljuspunkter, utan helt enkelt att samla de spridda dragen ur ett lif, som egentligen icke innehöll något för sin tid ovanligt, men just därigenom torde lämpa sig att utgöra en bild för denna tid. Äfventyrslystnad och begär att vinna ära och rykte, men själf med svärdet i hand, äro utmärkande drag för denna medeltid och återspegla det forna vikingalynnet. Men riddaren såg af lifvet ingenting mer eller mindre än det, hvari han själf utgjorde medelpunkten. De voro få, som höjde sig till Engelbrekts eller de trenne Sturarnes ståndpunkt, så att de kunde skåda ut öfver hela landet och tänka och handla med afseende därpå, för så vidt som de icke själfve kommo att intaga en plats i spetsen för riket, då detta sammanföll med deras eget jag.

En sådan riddare var Erik Carlsson af Vasaätten. Han var son af en riddare, Carl Kristersson, hvars namn gått till eftervärlden i en vackrare dager än mången af hans samtida. Denne hade, utom Erik, ännu en son, den bekante biskop Kettil Carlsson i Linköping. Deras moder var en danska, Ebba Krummedik. Om deras ungdom känner man intet, och herr Erik är ännu för häfden så

godt som alldeles obekant, när hans broder, den krigiske biskopen, omgjordade sig med sin »jens»*) och drog ut att strida för sin fångne frände, den mörke och ränkfulle ärkebiskop Jöns Bengtsson (Oxenstjerna). När Carl Knutsson för tredje gången blef konung, år 1467, satt herr Erik som borgherre på Stäkeholm vid Vestervik och var då en betydande man, eftersom det är antecknadt, att konung Carl bemödade sig om att vinna honom för sig genom dyrbara skänker af harnesk, penningar och guld. Konungen skall till och med hafva velat göra honom till sin marsk, men icke heller detta inverkade på riddaren. Snarare bidrog det att öka hans mod och självförtröstan.

Egentligen är det just från striderna mellan Nils Sture och de mäktige Axelssönerne (Tott) å ena sidan, till förmån för konung Carl, och ärkebiskop Jöns Bengtsson (Oxenstjerna) å den andra sidan, hvilka strider utkämpades under åren 1466 och 1467, som vi först närmare lära känna herr Erik Carlsson. Han är då en bland de mest framstående anförarne för dem, hvilka stredo för hans frände ärkebiskopen. Till sitt lynne visar han sig lik sin broder, den häftige och stridsglade biskop Kettil. Häftig som denne, djärf, stridslysten, lätt förhäfvande sig i medgången, utan att därför förlora modet i motgången, var Erik Carlsson alltid den främste i

*) Rimkrönikan kallar på detta ställe svärdet för »jens».

striden, liksom vid gästabudsbordet. Hans glada, skämtsamma och öppna sinnelag gjorde honom här lika gärna sedd, som man ogärna saknade hans hjälmbuske i striden.

En gång på hösten 1467 red han tillsammans med Erik Nilsson (Oxenstjerna) och Ivar Gren från sydvestra Upland, där de vid Östanbro tagit till fånga en skara af fiendens svenner, medan de båda Sturarne, Nils Bosson och Sten, voro på väg söder ut från Dalarne. Herr Erik fröjdade sig åt den lätta segern och sade skämtande till Erik Nilsson, hvilken kort förut förlorat en afgörande drabbning vid Öljaren mot Ivar Axelsson (Tott), konung Carls måg och förbunden med hans män, de båda Sturarne: »Välan, broder», sade han, »den leken vunno vi; I skolen se, att vi lika lätt skola drifva herr Nils Sture själf till rygga, när han kommer dragande med sina kolaredrängar!» Med dessa menade han de många hyttedrängar och bergsmän, som funnos i Sturens här, men han syftade tillika icke otydligt på vapenbroderns nederlag vid Öljaren. Och herr Erik Nilsson teg. Emellertid fingo de veta, att Nils Sture kommit med sina Dalkarlar in i Upland och tagit Upsala, och de beslöto att rida dit, för att jaga bort »hans kolaredrängar». Men när de kommo ridande framför staden, fingo de se en skara af flere hundra män, i blanka rustningar, komma dragande ut från staden, och bakom den

samma den mörka massan af bondehären. Nu höll herr Erik Carlsson in sin häst och kunde ej återkomma från sin förvåning. »Hvar hafver väl herr Nils fått de många hofsvennerna ifrån?» utropade han. »Jag menade, att vi togo dem till fånga vid Östanbro!» Nu fick Erik Nilsson tillfälle att betala honom för skämtet om kolaredrängarne, och han svarade med hast:

»Det är de kolaredränga, de vilja stånda fast!»

Men herr Erik Carlsson högg sporrarne i sin häst och sprängde af mot kolaredrängarne. Han ville dock visa, att de ej skulle hålla stånd mot en riddarehär och hans öfvade svenner. Och herr Nils Eriksson och Ivar Gren och hela hären följde. Det blef en häftig strid, men så stredo »de kolaredränga», att riddarne, oaktadt all deras tapperhet, ej kunde vinna seger. Herr Nils Sture drog sig tillbaka till östra Upland att vinna förstärkning, och sedan dröjde det icke länge, förrän den stolte ärkebiskopen måste fly riket.

Han dog på Borgholms slott, och Carl Knutson blef för tredje gången konung. Men mot honom drog riddar Erik ut i spetsen för sina svenner, sedan han, som vi här ofvan nämnt, sagt nej till alla konungens anbud om förlikning. Sådan var hans åsikt om saken, att hans ära skulle hafva lidit, om han lyssnat till konungen och tagit guld och makt

i utbyte mot frände- och vänneblod. Han måste hämnas de sina och den sak, för hvilken han hittills dragit svärdet, och vore lyckan honom blid, kunde det nog hända, att äfven han fördrefve konung Carl och tillsatte en annan konung.

Så samlade den tappre riddaren sina anhängare omkring sig på sin gård Hof*) vid sjön Tåkern, halfannan mil söder om Vadstena, och därifrån red han till denna stad. Hit hade konung Carl sammankallat ett rådsmöte, och en mängd herrar, äfven konungens dotter, fru Magdalena, voro där redan samlade. Herr Erik hoppades i ett slag taga konungen till fånga med hans förnämsta män. Hans uppsåt lyckades dock endast till hälften, ty konungen befann sig på väg till Vadstena och undgick sålunda faran, men nu var ock striden börjad mellan herr Erik och Sveriges konung. Denne begaf sig genast till Stockholm och sände Nils Sture till Dalarne att där samla folk, medan Sten Sture skulle göra det samma i Södermanland. Men herr Erik red norr ut med sina svenner, omgifven af ärkebiskopens gamla anhängare, Trotte Carlsson af Ekaslägten, Erik Nilsson och David Bengtsson (Oxenstjernor). Vid Arboga mötte han konung Carls folk, stred och segrade. Från det utplundrade och förstörda Arboga tågade han vidare genom Vestman-

*) Den nuvarande Hofgården.

land till Upland, där själfva Upsala tvangs att svära honom trohet. Redan innan han själf kom till denna stad, lät han på domkyrkodörren uppspika ett bref, hvari han förklarade sig för »riksens herre och höfvidsman», uppsade konung Carl huldskap och manskap och förklarade honom icke hafva rätt till riket, efter han det en gång försvurit. Hans eget och de öfrige herrarnes sigill hängde under brefvet.

Några dagar därefter kom han själf med 800 svenner, i blanka rustningar, ridande till Upsala, och många tusen bönder slöto sig till honom, synnerligast från vestra Upland, som aldrig varit konung Carl rätt tillgifvet. Han uppförde sig nu i allo som en riksföreståndare och uppbar skatten. En ny seger, som han vann vid Knutby kyrka, några mil öster om Upsala, gjorde honom ännu modigare, och med friskt mod gick han att möta Sten Sture, som nu kom antågande med Södermanländingarne från Vesterås till Upland. Denna bondehär hade dock låtit förleda sig att affalla från konungen, så att herr Sten nödgats fly till Nils Sture i Dalarne. Denna omständighet, som var att skatta lika god som en vunnen seger, kom herr Eriks hjerta att svälla af stolthet och fröjd. »Där kunnen I se, hur allt går mig väl i händer», sade han till de omgifvande herrarne, »och huru lyckan följer mig åt.» Och så red han tillbaka till Upsala, att där

dricka jul-öl med sina män. »Nu hafva vi vunnet spel», utropade han och slog tillsammans sina händer i den fulla känslan af sin makt, »nu finnes ingen mer i Sverige, som vågar oss bida.»

Han stod nu på höjden af sin lycka, och han berusades af henne och drömde om ingenting mer eller mindre än att bemäktiga sig Sveriges konungakrona. Under inflytandet af dessa förhoppningar skref han till sin husfru, Iliana Nilsdotter (Oxenstjerna): »Vet det, kära hustru, att allt går mig väl i hand; alla land falla under mig och alla falla mig till fota. Ty var vid ett godt mod och fröjda dig med ära och hoppas, att du skall i Sverige krona bära. Sker det icke i vår, så sker det innan året. Tre strider hafver jag bestått och vunnit; men än står mig en igen; dock hoppas jag att nederslå alla mina fiender. Var nu vid en god tröst; du ser mig en stor herre innan höst.»*) Den strid, som stod honom åter, var den med Nils Sture, hvilken ännu var qvar i Dalarne, utan att på något sätt hafva låtit höra af sig.

Det var dock icke riddaresed att länge bida en fara, och allra minst var den hetlefrade herr Erik af det sinnelag, att han länge stod och såg på, huru fienden hötte. Han beslöt att rida upp i Dalarne och bjuda herr Nils på en juledans. Berättelserna

*) Efter St. Rimkrönikan.

om det antal folk, som han skall hafva fört med sig, äro öfverdrifna — hans här uppgifves till 30,000 man —, man får endast tänka sig, att hans styrka var ovanligt stor. Med lustigt mod och med skämtet på läpparne tillryggalades vägen norr ut. Bönderna, som följde honom, förde med sig ett oräkneligt antal slädar; de hoppades nämligen under den lyckosamme riddaren göra ett rikt byte. Allt andades sålunda lif och mod och hopp, och gladare stridsmän kunde man ej få se.

»Hedemora är en liten stader,
där var herr Erik mycket glader» —

säger rimkrönikan. I sin känsla af makt och oemotståndlighet sade han här till några bönder, som stodo honom helt nära, då den stora hären tågade fram: »Finnes här någon, som kan säga sig minnas, att någon dragit in i Dala med en här, sådan som denna?» — En gammal bonde svarade: »Det är sant, som du säger, herr Erik, det skedde ej på hundrade år och ej på två; se dig dock väl före, huru dig går, förrän som du rider här neder igen!» Riddaren log åt bondens varning och fortsatte sitt tåg. Dagen därpå nalkades han Kopparberget, där en by eller köping låg, som kallades Falun och i en följande tid fick stadsrättigheter.

Ungefär två mil söder om Falun stötte han på en afdelning Dalkarlar under Sten Sture. Det var

ett så kalladt »holl» eller mindre fältvakt. Nils Sture befann sig längre norr ut och sammandrog hufvudhären. Herr Eriks hjärta svällde af stridslust, när han fick se Dalabaneret, och han anföll genast. Den gången svek honom dock lyckan. Herr Sten och hans ringa styrka försvarade med mannamod sin plats och drogo sig endast småningom tillbaka, medan rundt omkring stormklockorna gingo, kallande de angränsande socknarnes allmoge till vapen. Denna samlade sig ock med otrolig skyndsamhet, och snart sågo sig herr Erik och hans folk alldeles omringade, »som en hop får, där slaktas skulle». Något sådant hade ej herr Erik beräknat, men det nedslog ej hans mod. Han sökte genom skickliga vändningar — »de gjorde vändning, de gjorde två» — få öfverhanden öfver den lilla skaran under herr Sten. Men allt var förgäfves; han måste slutligen se sig om, huru han skulle kunna komma ut ur den blodiga leken. Detta lyckades med knapp nöd, och han red åter söder ut ned till Dalelfven, där han vid Upbo åter insamlade sitt folk och fattade fast fot, oryggligt besluten att invänta sin fiende och våga ännu en strid, men på jämnare mark, där hans ryttteri bättre kunde röra sig.

Han behöfde icke heller vänta länge, förrän Nils Sture kom med hufvudhären. Här kämpades en förtviflad strid, och herr Erik gjorde underverk af tapperhet. Men mot Nils Sture och Dalkarlarne

tycktes det, som hans svärd blifvit förbytt i trä. Han blef i grund besegrad, och hans folk skingrades åt alla håll. Själf red han i ett sträck sexton mil och hvilade först i Julita. Några af de andra herrarne, som togo en annan väg, voro mindre lyckliga. Oxenstjernorna grepos och fördes till Nyköping, medan herr Erik lyckades komma till Kalmar och därifrån öfver danska gränsen.

I Danmark lefde han nu den närmast följande tiden, tills han på våren 1470 visade sig i Stockholms skärgård med ett antal folk för att hindra tillförseln till Stockholm. Vid den tiden dog konung Carl, och nu vaknade åter hos den danske konungen hoppet att vinna Sveriges krona, och herr Erik var den danske konungens man. »Därpå svor han dyra eder» — heter det — »och var mycket vreder», när Sten Sture, hvilken nu styrde Sverige, skref och uppmanade honom att öfvergifva Christian. Han och en hop af hans gamla vänner gjorde allt för att betvinga den nye riksföreståndaren, väl mindre, åtminstone hvad herr Erik betraffar, af något öfverdrifvet begär att verka för Danmark, än därför, att deras ära fordrade ståndaktighet och uthållighet i striden mot deras enskilde fiende, hvilken råkade vara den samme som konung Christians. Men slaget på Brunkeberg 1471 gjorde med ens slut på alla förhoppningar så väl hos den danske konungen som hos hans svenska vänner.

På Erik Carlsson gjorde den kraft och tapperhet, som han i denna strid såg Sten Sture och hans män utveckla, ett intryck, hvilket varade lifvet ut. Han undkom från slaget och förlikte sig sedan med herr Sten. Och nu stod han troget vid dennes sida, så länge som han lefde, och utmärkte sig lika mycket i striden för sitt fosterland som förut emot det samma. Så blef hans lefnads afton solbelyst.

Men jämte tapperheten lefde i hans sinne qvar hettan och obändigheten. Hans öppna, glada och ofta besinningslösa väsende förnekade sig icke. Målande är rimkrönikans beskrifning om hans vistande i Finland i kriget mot ryssarne. Han hade blifvit ditsänd med krigsfolk af herr Sten, och då Ryssarne erbjödo stillestånd och man tillstyrkte att antaga det samma, utropade lifligt herr Erik:

»Ingalunda jag det samtycka vill,
det vore oss en fullstor nesa
så platt öfvergifva tocken resa.
Sverige kostade mycket denna färd,
denna resa omlade sig lekt och lärd,
viljen I så, då må I hemfara,
qvar vill jag med folket vara.

— — — — — — — — —

jag blifver här, så länge jag kan,
jag skall mig bruka allt som en man!»

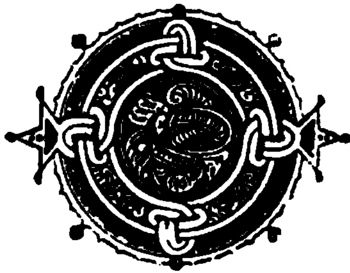
Och han stannade i tre år i Finland och värjde manligen landet, så att ryktet om hans mandom spordes ofta till Sverige. Under tiden hade hans

husfru, Iliana Oxenstjerna, som han en gång hoppades se prydd med en krona, dött. Efter sin återkomst från Finland gifte han sig för andra gången — det var år 1488 — med jungfru Anna Carlsdotter af Vinstorpasläkten, åt hvilken han i morgongåfva gaf sin ätts gamla stamgods Vasa i Skeptuna socken i Upland.

Tre år därefter ändade han sin bane. Han kom ridande till Öfver-Sela prestgård i Mars månad 1491 och ville med sitt folk taga in i kyrkoherdegården. Kyrkoherden, herr Sigfrid, sade nej därtill, och då riddaren ej aktade på prestens vilja, så samlade denne i hast några af biskopens på Tynnelsö svenner samt en hop bönder och öfverföll herr Erik. I denna strid fick den tappre riddaren sin bane. Han begrofs i Krokeks kloster.

I hans testamente, som finnes i Upsala biblioteks diplomsamling, och hvaruti han i första rummet ihågkommer med hederliga gåfvor af gods och gårdar det nämnda klostret, där han valt sin lägerstad, finner man följande bön till de efterlefvande uttalad: »Jag beder eder, mine käre vänner, hvilka I helst ären, att I fejden ingen efter min död!» — Det är en tanke af frid och försoning, som visar, huru fjärran hatet och hämnden voro för hans sinne. Han hade älskat striden, men mera för stridens skull än som medel för ett annat mål, fast han, när lyckan log, tog allt, hvad tagas kunde. Men icke

ville han, att någon skulle för hans skull komma i olycka, sedan hans dag var slut och hans ben hvilade under det tysta klosterhvalfvet. Orden i testamentet bilda, kan man säga, sluttanken i hans riddarsaga, och ett vackrare slut kan man icke begära.





9

Några data ur Vadstena klosters krönika.

Rörande detta ryktbara klosters grundläggning och dess stiftarinna Sancta Birgitta har redan blifvit så mycket skrifvet och läst, att vi här icke vilja berätta något därom. Men ett och annat af det, som innehålles i klostrets egna anteckningar, det s. k. »Diarium Vadstenense» eller Vadstena dagbok, torde icke sakna intresse, helst som dessa tilldragelser till sina flesta och väsentligaste drag kunna anses berättade af samtida och till en del åsyna vittnen.

Måhända stod Vadstena kloster på höjden af glans och anseende vid den tid, då drottning Margareta Waldemarsdotter på sitt hufvud förenade nordens trenne kronor. Själf var hon en stor gynnarinna af klostret och vistades gärna där, när hon uppehöll sig i Sverige. Hennes fostersyster, Ingegerd Knutsdotter, som var klostrets första vigda abbedissa och dotterdotter af S:t Birgitta, äfvensom Ingegerds moster, Cicilia, ådagalägga, hvilka namn klostret då kunde uppvisa bland sina medlemmar. Drottningen insatte dit i klostret den elfvaåriga Ingeborg, hertig Gerhards af Holstein och Slesvig dotter, och lät äfven själf inskrifva sig bland systrarnas antal.

Detta skedde i början af år 1404. På hösten två år förut hade drottningen äfvenledes varit i klostret, och sedan åtskilliga saker af vikt där blifvit afhandlade, hade hon mera enskildt sagt till bröderna i deras samtalsrum: »Till en viss qvinna, som var stadd i så stor nöd, att hon icke tyckte sig kunna räddas därur annat än genom döden, kom i drömmen en fru *), inhöljd i gråa kläder, och sade till henne i hennes förtviflan: 'Älska bröderna i Vadstena, och du skall frälsas ur hvarje våda!' Sedan hon vaknat, tackade hon Gud och S:t Brita.» Sedan drottningen sagt detta, tillade hon: »I sinom

*) Domina quædam gloriosa.

tid skall jag säga eder namnet på denna qvinna!» Men bröderna gissade — skrifver antecknaren —, att denna qvinna icke var någon annan än hon själf; »och erfarenheten lärde dem» — heter det, således voro de vanda vid, att drottningen meddelade dem sådana halft genomskinliga förtroenden om sig själf.

Deras gissning slog också in. Själfva julaftonen 1403 kom drottningen åter till Vadstena att där tillbringa julen i andakt och botgörelse, och hon hade hela sin uppvaktning med sig *) samt dröjde där till efter den 14 januari 1404. En af de sista dagarne bad hon då konventet att erhålla ett broderskapsbref **), så att hon skulle blifva syster och delaktig af klostrets andliga håfvor. Och hon fick ett sådant. Men den sista dagen kallade hon inför sig i samtalsrummet alla systrarna och kysste dem, ödmjukt och andäktigt, hvar efter annan, på hand, för att bevisa sitt systerliga sinne. Därefter inkallades alla bröderna, och hon gjorde likaledes med dem. En af bröderna inveckIade då sin hand i kåpan, innan han framräckte den samma. Men drottningen tillsade honom, att hon icke ville det. »Räck fram bara handen», sade hon, »ty jag är nu din syster!»

---

*) Cum sua familia.

**) Literam fraternitatis.

Det anseende, hvari klostret stod, intygas ytterligare af tvenne anteckningar för året 1406, som vi tillåta oss här införa i ordagrann öfversättning: »Den 13 januari kom till klostret från Rom en biskop vid namn Robert, som nyligen blifvit invigd af påfven, något som han likväl så dolde, att ingen kunde märka hans höga värdighet, utom några få, hvilka han i hemlighet anförtrott densamma. Han var af påfven skickad i höga kyrkliga värf till Skotland, men för den vördnad, som han hyste för S:t Birgitta, kom han först att bese hennes kloster och reliquier. Dessförinnan begaf han sig dock till katedralkyrkan (i Linköping), hvarest han dröjde under hela julhelgen och uppträdde i flera afseenden märkeligt. Först gjorde han en framställning af den nog svåra frågan om Herrens menniskoblifvande, vidare af Johannes evangelium: i begynnelsen var ordet; och han gjorde det på ett sådant sätt, att alla de, som hörde honom, försäkrade sig aldrig hafva hört en sådan visdom från en mans läppar.»

»När han därefter på sin färd till Vadstena kom till Skeninge, aflade han sin fotbeklädnad och vandrade så med helt och hållet bara fötter, ehuru marken var betäckt med snö, så att den gick upp till knät, och kölden den dagen var starkare än förut på hela vintern. En af kanikerna, som följde honom från Linköping, föll på knä och bad honom

under tårar, att han icke måtte döda sig, men han svarade honom välvilligt och skämtsamt: 'vade retro, satana!' (vik hädan, satan!) De förirrade sig från rätta vägen väl en mil, men han afstod likväl icke från sin föresats, förr än han framkom till klostret. Omsider på andra dagen inträdde han i brödernas locutorium (samtalsrum), och här berättade han för konfessorn och bröderna orsaken till sin resa och den vördnad, som han hyste för vår moder S:t Birgitta, och hvilken ynnest påfven å nyo visat hennes orden, samt äfven om ställningen i Rom.

»Men ibland annat omtalade han ett underverk, som Gud hade gjort med honom för S:t Birgittas skull. Då han nämligen den 23 november (1405) befann sig på hafvet midt emellan Preussen och Sverige, uppkom en så häftig storm, att alla förtviflade om lifvet och sjömännen redan tänkte på att kasta lasten i sjön; men då hindrade han det och sade: 'låtom oss anförtro oss åt S:t Birgittas hjälp och göra det löfte till henne, att vi besöka hennes kloster, så fort som vi komma till en svensk hamn. Det lofvade alla, och han själf kände sig i ett tillstånd midt emellan vaka och sömn, liksom bortförd i andanom, och tyckte sig vara i ett kapell, där en prest stod och mässade framför högaltaret, och till höger om altaret såg han en qvinna, iklädd enkedrägt, med svart kappa, grå klädning och ett

hvitt dok på hufvudet*), och bakom henne stodo bedjande munkar och nunnor. Han fattade en brinnande fackla och gick uppför några trappsteg till altaret samt fäste där facklan och gick så tillbaka, och i detsamma återkom han till sig själf, och stormen hade upphört, och han prisade Gud, som genom S:t Birgitta värdigats verka sådant. När han nu kom till Vadstena och inträdde i kapellet, återfann han det i samma form, som han sett det på hafvet, och så förvissades han om sin syn, att han för S:t Birgittas skull blifvit frälsad .... Han omtalade i förtroende för konfessorn, att S:t Birgitta ofta till hans tröst uppenbarade sig för honom, och därför lofvade han att, i hvad han kunde, arbeta på utbredandet af hennes orden.»

Om det nu var till följd af biskop Roberts bemödanden, det vet man icke, men samma år erhöll klostret ett besök med anledning af ett Birgittinerklosters anläggande i England. Konung Erik firade detta år sitt bröllop med den engelske konungen Henrik IV:s dotter Filippa, hvilken med ett lysande följe samma år anländt till sin brudgum. Bröllopet firades i slutet af oktober i Lund. Bland de åtföljande engelske herrarne befann sig en förnäm riddare vid namn Henrik Fizhugher, herre till Ravenswathr, som i november reste till Vadstena. Inför

*) Cum mantello nigro, tunica grisea & albo peplo in capite.

det församlade konventet förklarade han, att han ville grundlägga ett kloster af S:t Salvators — så kallade S:t Birgitta själf sin klosterorden — regel, och bad, att tvenne af bröderna för detta ändamål måtte öfverskickas till England, »hvartill bröderne med innerlig glädje lämnade sitt bifall».

Sex år därefter dog klostrets höga beskyddarinna, drottning Margareta. Munken antecknade i klostrets dagbok det omdömet om henne, »att hon, i afseende på denna världens goda, var den lyckligaste». Samma år, endast något mer än en månad före drottningen, dog i Vadstena kloster hennes fostersyster, Ingegerd.

Men klostret hölls i lika stor vördning efter drottningens död. Så kom konung Erik till klostret den 17 maj 1413 med mycken vördnad — heter det — »ty han gick till fots från Skeninge ända hit och visade både systrar och bröder stor vänlighet (familiaritatem) och lofvade fullborda byggnaden af Vadstena kyrka». Dessutom lofvade han att på Laaland uppföra ett kloster af S:t Birgittas orden och bad därföre att få inträda i brödernas kloster, för att få kännedom om byggnadsform och inredning, något som han ock fick, men med mycken svårighet och alldeles ensam, endast åtföljd af ärkebiskopen i Lund. Men han gick ut med mycken tröst och lofvade att älska denna ort, allt hvad han förmådde, och förkofra densamma. I marginalen

vid denna anteckning finnes skrifvet: »Mariebo på Laaland». Ett par år därefter kom den unga drottningen till klostret, beság dess dyrbara reliquier och bad att blifva upptagen i orden som syster, hvilket ock skedde på samma sätt, som när drottning Margareta intogs.

Drottning Filippa fick ock sin graf i Vadstena klosterkyrka.

Vid jultiden 1429 lämnade hon Köpenhamn och kom till Vadstena, där hon dog natten till den 6 januari 1430 samt begrofs i ett kor, som hon själf låtit uppföra. Vi vilja icke uppehålla oss vid denna tilldragelse annat än för att nämna, det den vanliga berättelsen på goda grunder kan sägas vara alldeles vilseledande. Det var nämligen icke till följd af någon konungens grymhet, som hon tog sin tillflykt till klostret. Det är en gammal sägen, som likt så mången annan inkommit i vår historia och på god tro gått och gällt för sanning, utan att någon tänkt på att närmare undersöka den samma. Den danske historieskrifvaren Jahn är den förste, som härutinnan sökt borttaga denna skugga från konung Eriks minne, hvilket ändå — åtminstone hvad oss Svenskar beträffar — eger skuggor nog, liksom Filippas namn strålar emot oss genom århundradena med tillräckligt ljus, för att icke behöfva denna relief.

Här är ej stället att vidare utreda detta ämne,

vi vilja blott omnämna — något, som särskildt tillhör klosterhistorien — den storartade frikostighet, hvarmed konung Erik, enligt sin tids begrepp, sökte verka för sin drottnings själaro och minne. Så skänkte han till klostret 1,100 engelska nobler, hvarför frälsegods skulle inköpas, att med halfva afkastningen — den andra hälften gick till kyrkoherden i Vadstena — aflöna tio prester. Dessa, som skulle kallas »konungens klerker och kapellaner» och på sina kläder bära ett rödt kors i gult fält, skulle oaflåtligt, natt och dag sjunga mässor för den aflidna, äfvensom för konungen själf och efterföljande konungar och drottningar. Detta kom dock aldrig till utförande. Vidare skänkte konungen till klostret sin egen och drottning Filippas guldkronor, hvilka värderades till 1,773 mark. En följande anteckning visar, att dessa dyrbarheter, enligt af gifvaren föreskrifna vilkor, kunde af klostret användas antingen till förfärdigande af helgonbilder eller till utlåning vid kröningar eller ock slutligen till försäljning, om klostret någon gång komme i rätt stor nöd; vidare ett halsband i form af en hund, värderadt till 130 rhenska gulden, och en gördel af guld, värd 1,052 mark, samt tvenne reliktaflor till ett värde af 1,080 svenska mark.

Denna värdering ägde rum många år efter, sedan den förste unionskungens öde var afgjordt. I början af år 1454 gjorde nämligen konung Carl

Knutsson ett besök i Vadstena, där han lämnade sin åttaåriga dotter, Birgitta, att genomgå profåret för att upptagas som nunna, hvartill han utverkat påfvens tillstånd, ehuru hon var vid så späd ålder, — och vid samma tillfälle lät han i refectorium (matsalen) förevisa sig de ofvannämnda dyrbarheterna.

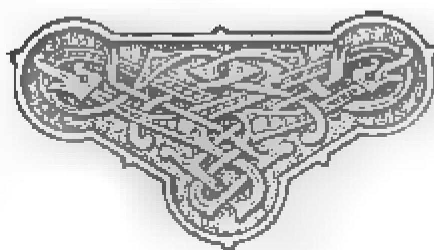
Sedan konungen sett och beundrat prakten och skönheten, yttrade han till konfessorn och alla bröderna: »Dessa kostbara klenodier hafven I här i klostret emot klosterregeln, till fara för edra själar!» — och han förklarade, att han ville med samtycke och råd af båda konventen — systrarnas och brödernas — använda dem till något annat för klostret nyttigt ändamål. — En senare hand än den ursprunglige antecknarens har här i marginalen tillagt: »Denna penningsumma» (nämligen för det till 130 mark värderade halsbandet) »sände konung Carl till klostret, såsom han sagt, och hafver hans bref å de förenämnde.»

Konung Carl var vid denna tid i färd med sin räfst mot kyrkornas och klostrens ofantliga rikedom, ett företag, som, huru lindrigt det än för vederbörande aflopp, dock i sin mån bidrog att flytta kronan från hans hufvud till konung Christians. Denne, hvilken liksom sina företrädare, konung Christoffer af Bayern och Carl Knutsson, lät upptaga sig i orden »på öfligt och uppskrifvet — näm-

ligen för år 1448 — sätt», och som förklarade sig själf för det ofvan omnämnda Marieboe klosters »patron och rätte försvarare», — denne konung inträdde en dag — det var den 8 september 1461 — i Vadstena kloster och lät till sig öfverlämna de penningar, hvilka konung Erik skänkt till själamässor för sin drottning. Det heter väl, att det blott var för fyra år, således ett lån, och det skedde väl med abbedissans och båda konventens ja och samtycke, men hela framställningen af denna tilldragelse är hållen i en sådan ton, att man tydligen tycker sig se, huru påkostande det var för anteckmaren att nödgas nedskrifva densamma. Han omnämner först den tryckande beskattning, som det året lades på hela riket, äfven på kyrkornas och klostrens landbor, samt huru konungen fått kännedom om och borttagit den af konung Carl, när han gick i landsflykt, i Svartbrödraklostret i Stockholm nedsatta skatt. »Och omsider kom konungen äfven till vårt kloster, med biskop Kettil och en mängd riddare i sitt följe, och etc.»

Vi sluta dessa utdrag med en anteckning för den 14 oktober 1469. Då är skådeplatsen förändrad. Den fördrifne Carl Knutsson är då för tredje gången konung, och hans välde upprätthölls af Nils och Sten Sture. En mängd förnäme herrar voro den nämnda dagen församlade i Vadstena, då plötsligt riddaren Erik Carlsson (Vasa) kom öfver dem med

en stor skara beväpnade och tog dem alla till fånga samt förde en del till sitt slott Stäkeholm, som han då hade i förläning. De öfriga tvang han att hylla sig och göra gemensam sak mot konungen att fördrifva honom ur riket.





10.

Svante Sture och biskop Ingemar.

Om det för den enskilde är förenadt med ett visst behag, att »ur lugnet af sin dal» blicka ut öfver sin flydda lefnad och se, huru underligt ödets lotter skiftats och huru morgonens stormar lugnat sig och fred och ro följt på striden, så måste det äfven vara fallet med samhällsmedlemmen i förhållande till det samhälle han tillhör. Äfven detta har haft sin morgon, sina stormar och strider, och man följer dess utveckling med lifligare håg, ju varmare hjärtat brinner af kärlek till det land, som sett en födas. Men helst hvilar blicken på det fält inom minnenas rike, där någon synnerligt stor olycka hotat och där till följd däraf krafterna mer än vanligt tagits i anspråk. Det ligger något uppfriskande för sinnet uti åskådningen af denna strid mellan

kraft och kraft, hjertat klappar af oro först och af sällhet sedan, när den kraft segrat, som burit fosterlandets väl i sitt sköte.

Taflan af en sådan strid möter oss mot slutet af vår medeltid, den så kallade »unionstiden». Den olycka, som hotar, är ingenting mer eller mindre än den svenska nationalitetens död, och de strider, som stredos under loppet af inemot ett århundrade, hade till sitt mål Sveriges räddning från denna död. Ett befrielsekrig kan därför hela denna tid i vår historia kallas, med sådana namn som en Engelbrekts och de trenne Sturarnes till öfverskrifter på sina särskilda blad; — enkla, sträfva, till en del bortglömda toner i den härliga morgonhymn, som bebådade vår storhets dag, Det är en sådan bortglömd ton, vi här vilja anslå; — en obetydlighet, om man så vill, knappt uppmärksammad af häfdatecknaren, men som, då den ljudade, helt visst innebar hela fullheten af ett människohjärtas hopp och fruktan.

Det var på hösten 1507, ett år, som tycktes lika olycksdigert för Sverige, som det föregående, då biskop Heming Gad med stormande hand återtog Kalmar stad från fienden, var lyckosamt. Man lade sig all vinning om att äfven återvinna Kalmar slott, och både Heming Gad och riksföreståndaren Svante Nilsson uppbjödo all sin kraft att vinna detta mål. Tidigt på året, i februari månad, hade riks-

föreståndaren infunnit sig hos belägringshären och dröjt där ända till medlet af april. Många af riksens råd voro då med honom, men han ville äfven, att biskopen i Vexiö, Ingemar Nilsson, där skulle infinna sig, och när biskopen icke kom, skref herr Svante ett strängt bref till honom, icke fördöljande sitt misshag med biskopens uteblifvande och till hälften beskyllande honom för förrädiska stämplingar. Sådant var nu på den tiden ganska vanligt att finna hos Sveriges stormän. Danskvännerna inom landet voro vida farligare än de danske konungarne, hvilka aldrig haft eller hade någon framgång utan genom svenske mäns förräderi. Man må därför icke undra på, om den hetlefrade herr Svante i första hettan befarade det värsta. Biskop Ingemar lyckades dock nöjaktigt förklara sitt uteblifvande och sände under tiden sitt sigill till riksföreståndaren att begagna vid förefallande behof, då någon skrifvelse skulle utfärdas, hvarunder äfven biskopens namn erfordrades.

Emellertid lyckades man icke taga Kalmar slott, och under sommaren tilltogo farorna och motgångarne genom danska flottans härjningar under anförande af Jöns Holgersson (Ulfstand). Ej blott att svenska kusten härjades nedifrån Kalmar allt upp till Stockholm, utan äfven handeln och tillförseln förhindrades, så att nöden i Sverige var större än någonsin. Riksföreståndaren hade någon tid vid

midsommaren vistats i Stockholm och mellersta Sverige och ämnade sig åter ned åt Kalmar, där utsikterna ännu voro lika mörka, helst som man med visshet trodde sig veta, att danske kungen själf med en här ämnat sig till Sverige. Det var någon af de första dagarne i augusti, som riksföreståndaren befann sig i Vadstena stad på nedresa till Kalmar, då han fick tvenne bref, ett från Stockholm och ett från Hans Åkesson (Natt-och-Dag), den tappre riddaren, som fått tillnamnet »Danmarks plågoris». Det förra innehöll underrättelse om, att Jöns Holgersson öfverfallit Åland, intagit och förstört Kastellholms slott och bortfört slottshöfdingen Sten Thuresson (Bjelke) som fånge till Danmark. Och liksom för att riktigt pröfva mannens mod, meddelade det andra brefvet en bekräftelse på ryktet om konungens ankomst för Kalmar. Men herr Svantes mod höll profvet. »Nu vill jag strax» — skref han till Stockholm — »ned till Kalmar med den mesta makt, jag åstadkomma kan, och resa allmogen öfver Småland, Värend och Möre.» Olyckan kunde icke böja hans sinne; hon gjorde samma verkan som ett hammarslag på godt stål.

Likväl kom han mörk och dyster till sinnes ridande till Kalmar den gången och besvarade icke med sin vanliga hurtighet bondehärens helsning, när han red in i staden. Med en viss oro sporde han sina män och doktor Heming till om allt hvad som

timat, och åter uppdöko dunkla misstankar mot alla, som han på något sätt trodde stå i hemligt förstånd med fienden. Och dessa misstankar ökades, när han fick höra det rykte, som utspridts, att konungen tagit Kalmar och låg där med så stor makt, att han själf (Svante) icke vågat sig längre ned än till Vimmerby. Att han bland dessa hemliga danskvänner tänkte sig biskop Ingemar, är både förlåtligt och begripligt. Han skyndade att skrifva till Stockholms stad för att förtaga det onda ryktet all verkan, och med oförtröttad ifver och oförslappad kraft pådref han belägringsarbetena kring slottet. Men han var fortfarande förstämd till sinnes, och hans misstankar ökades till visshet, då ett tal kom för hans öron, att fienden ämnade med svek vinna Bergqvara slott.

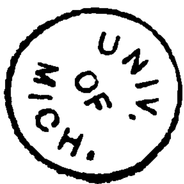
Detta var ett fast slott i Värend vid Helgasjön, ej långt från Vexiö och biskop Ingemars slott Kronoberg. Erik Trolle hade det i förläning och hade gifvit riksföreståndaren sitt öppna bref på, »att fienden där icke skulle erhålla tillflykt eller beskydd». Svante Nilssons ärliga, rättframma sinne kunde icke ett ögonblick tänka på förräderi hos denne man, utan vände sig med hela sin ovilja mot biskop Ingemar, som redan på våren gifvit honom anledning till klagomål. Just som han gick i sådana tankar och medan vreden blossade på hans kinder, inträdde en hans tjenare och anmälde en sven från

biskop Ingemar. Riksföreståndaren sprang upp och mötte den bugande svennen med blixtrande ögon. Svennen lämnade honom ett bref från sin herre.

Brefvet innehöll fullständiga underrättelser om de ränker, som spunnos, för att vinna Bergqvara slott och sålunda få fast fot i Värend samt hota riksföreståndaren i ryggen. Biskopen hade fått reda på hela anläggningen genom en vän, som bodde i Blengstorp, alldeles vid gränsen, och hvars bref han sände riksföreståndaren inneslutet i sitt. En dansk hade kommit till Bergqvara och där blifvit gjord till »portnär» (portvakt), som sedan skulle upplåta porten för herr Joachim Trolle (Erik Trolles broder) och hans män, hvilka skulle komma dit, förklädde till bönder. Dessutom innehöll biskopens bref många andra underrättelser af vikt, hvilket allt tydligt visade, att han, långt ifrån att vara en förrädare, tvärtom var att räkna bland fosterlandets tillförlitlige vänner.

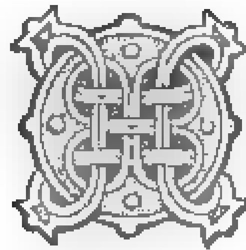
Riksföreståndaren skref genast till en sven på Bergqvara vid namn Gustaf, som han kunde lita på, och befallde honom sätta portvakten i fängelse, så att hela fiendens anslag därigenom gick om intet. Men till den förorättade biskop Ingemar, genom hvars trohet slottet blifvit räddadt, skref han ett tacksägelsebref. »Så länge han lefde», skref han, »ville han visa biskopen sin välvilja.» Det var, som om ny kraft och nytt mod tändts i hans själ




UNIV.
OF
MICH.

vid den visshet, han vann, att fosterlandets sak hade ett stöd mera.

Den fromme biskopen öfverlefde både Svante och hans son Sten Sture den yngre och var den ende af Sveriges biskopar, som vid och efter unionstidens slut fick någorlunda i ro behålla sin biskopsstol. Han dog ungefär ett årtionde efter den sistnämnde.





11.

Svarte Sven.

Berättelse från Gustaf Vasas vistande i Dalarne.

1.

På blomstergrön äng.

Det var en qväll strax efter midsommaren år 1520, detta år som redan medfört så oersättliga förluster för Sveriges rike, och då man kunde se den högsta fosterlandskärlek vid sidan af det nesligaste förräderi. Den ädle och älskade Sten Sture hade fallit, hans enka, fru Kristina Nilsdotter (Gyllenstjerna), satt i Stockholm, ensam med de oförskräckte borgarena derstädes, men det oaktadt fullt och fast besluten att våga det yttersta för stadens försvar, tills rikets herrar och män kunde blifva ense om valet af riksföreståndare.

Ensam, säga vi, — men hela Sveriges allmoge var villig att resa sig och draga ut till försvar för land och hem. Det fattades blott en anförare. Lång-fredags-slaget vid Upsala, som började så lyckligt

och redan var en seger, då det med ens förbyttes till ett nederlag, hade å ena sidan visat hvad denna allmoge förmådde uträtta, men å den andra äfven, att en man saknades, som kunde föra folket an.

Engelbrekts och Sturarnes anda fanns, men de själfva voro borta, och ingen hade ännu på sommaren visat sig ega vilja och kraft att träda i deras ställe. Tvärtom lät det öfverallt i riket förljuda sig, att herrarne drogo ens med konung Christian, som redan låg framför Stockholm med sin flotta. Själfve den gamle Sturevännen, den fordom så käcke och manhaftige samt till följd deraf älskade Hemming Gad, var med konung Christian på flottan och hade nu på gamla dagar blifvit dansk till sinne och tal.

Allt detta bidrog att göra folket nedtryckt. Modet stals liksom bort ur barmen, man kunde ej säga huru eller af hvem, — men det var så, och i stället kom, om icke likgiltighet, så åtminstone en overksamhet, en rådlöshet, hvilken snart kunde öfvergå till verklig likgiltighet för fosterlandet, så till vida som man lät saken hafva sin gång och började försona sig med sitt öde att plöja sin teg och äta sitt bröd, fastän Dannebrogen skulle komma att svaja på Tre kronor och Sveriges konung icke talade Sveriges tungomål.

Såsom naturligt var, visade sig yttringarna af folkets sinnesstämning olika i olika delar af landet. I de södra gränslandskapen, där man lidit mest, var

man mest böjd att gifva vika för nödvändigheten; ju längre man däremot kom norr ut, desto mindre bågnade man under motgångens tyngd, tills man i Dalarne — detta den svenska sjelfständighetens stamland — fann bonden lika färdig att offra lif och blod för sin heliga sak nu som fordom.

Man lyssnade med ifver till berättelserna från Stockholm och fru Kristina, och man frågade sig med oro, hvarföre ingen kom och gjorde allvar af landets befrielse.

Men ingen sådan hördes af. Det såg ut, som om allt varit på god väg att få en gynsam lösning där borta på andra sidan elfven och långheden, utan att vidare ett spjut behöfde lyftas eller en dalpil afskjutas. Där fingo de hänga på väggen och rosta af gammalt blod. Kanske skulle den dag snart randas, då de åter skulle glänsa mot solen, såsom på Brunkeberg i gamle herr Stens dagar, eller nu senast vid Upsala och Vesterås.

Ovissheten om hvad som verkligen skedde i afseende på rikets försvar och hoppet, att hvad som skedde dock var till rikets väl, voro de omständigheter, som i dessa aflägsna bygder så småningom beredde vägen för samma overksamhet, som redan inträdt längre söder ut i riket, där herrarne voro mäktigare och inflytelserikare än här uppe mellan fjällen och skogarne. Här uppe fanns ännu hopp och längtan, att den fosterländska saken skulle segra,

men icke heller mer. Det var som när vintern kommer med frost och snö. Ängar och dalar klädas i hvitt och ligga liflösa, medan ännu elfven brusar mellan drifvorna. Men elfven ensam förmår intet, och tilltager kölden, så lägger sig istäcket äfven öfver honom.

Nu var solen viken från Sveriges folk, och äfven dalkarlens sinne började, icke bågna, men hårdna till under det oblida ödet.

»När allt kommer omkring», sade gamle Elf från Mora kyrkoby och strök med handen öfver sitt silfverskägg, »så lärer väl dock den unge jutekungen lärt sig något mera, än far och farfar, hvilka hade att göra med gamle herr Sten och herr Svante, — Gud gifve dem himmelrikets ro!»

»Och hvad?» sporde hans granne, som länge suttit tyst och hört på.

»Att den, som vill vara herre i Sverige, måste akta Sveriges lag och gamla goda sedvänjor!»

Grannen vid hans sida, som var Tomt-Mats från Utmelands by, skakade misstroget på hufvudet.

»Så säger Rasmus ock, som nu i många år bott hos oss i Mora!» tillade då Elf.

»Kan dock vara jute till själ och sinne, som han är det till namnet!» menade Tomt-Mats.

»Men Rasmus jute tjenade herr Sten, — Gud lämne honom sin frid! Rasmus tjenade herr Sten i tro och ära!» invände Elf allvarsamt.

»Och många gjorde väl det, som nu bära jutekappor öfver båda axlarna. Jag tänker de äro lätt räknade, som nu vilja fullfölja herr Stens verk ... eller hvarföre dröja de? Äro vi icke desamme som fordom? Och hafva icke bönderna i Vestmanland, i Nerike och i Östergötland visat prof på sitt sinnelag, efter som talet därom går? Hvarföre dröja de då, om de finnas, hvilka kunna hjälpa oss ur nöden?»

Sedan Tomt-Mats yttrat detta, tystnade han, och Elf strök sig öfver sitt skägg, medan hans höga panna lade sig i djupa veck.

De stodo vid stranden af sjön, som utbredde sin blanka spegel i sommarqvällen, och luften var så hög och ren. Hörde väl den allsmäktige där uppe de tunga suckar, som gingo ur männens hjärtan, när de besinnade, huru det nu stod till i det land, som de älskade så högt, och som de värjt i oräkneliga strider under desse män, hvilka nu sofvo den eviga sömnen? Hvad betyder väl tanken i mannens själ, när den icke kan taga form i ord, och, om den kan det, icke höres af någon, utan är som om den icke vore uttalad, en skuggas tal till skuggor? Men tanken kan utan ord taga form i handling. Tanken är som pärlan i hafvet eller som malmådern i våra berg. Mången främmande seglare plöjer hafvets vågor, och främmande träd kunna grönska på berget, men när mannen kommer, som vet, hvar skatten är att söka, så hämtar han pärlan eller

bryter han berget, och den dolda rikedomen kommer i dagen och flyter fram under besvärjarens händer i en fullhet, som ingen anat.

Sådan rikedom fanns i Sveriges bygder. Ära och tro och kärlek till fädrens bud låg gullrent i bondens bröst, men han talade icke mycket därom, och hans röst blef icke hörd, medan de, som nu hade makten, voro i färd med att svepa Sveriges rike i den danske konungens duk.

Men under tiden började fagert snack spridas ut från danskvännerna, att konung Christian var den mildaste herre, som icke ville annat än Sveriges väl, och därpå trodde herrarne, därpå började ock allmogen så småningom att tro. Ännu var talet ett annat bland allmogen här uppe i Dalarne, men många månader till, och man skulle äfven här fatta andra tankar, eller i misstro sluta munnen till om hvad som verkligen bodde i hjärtat.

En liten båt syntes längst bort på sjön. Han flög som en and öfver den blanka vattenytan, närmande sig Moralandet.

Elf satte handen för ögonen, för att bättre kunna se hvem mannen var, hvilken hade så brådt. Tomt-Mats såg först hvem det var.

»Det är Svarte Sven!» sade han.

»Svarte Sven?»

»Ja, är det så, Elf!»

»Hvad månde han så vilja i vår bygd?» yttrade Elf, men mera för sig själf, än emedan han därpå önskade svar.

»Hm!» genmälde Mats, »jag menar, att det just är här, som han har sitt stamhåll.»

Elf sade intet, men ett drag af hjärtesorg lade sig öfver hans manliga anlete, och han vände sig om för att vandra hemåt byn.

Men när de hade gått en stund, så kastade Mats blicken tillbaka öfver sjön. Båten lade just då i land, och en reslig bonddräng skyndade uppåt skogen.

»Där menar jag, att juten hafver godan vän!» sade han därpå och stötte sin staf i marken, så att det gnistrade omkring jernskon.

»Jutevän», mumlade Elf.

»Ja, jutevän», återtog Mats. »Guds död, Elf, jag menar du den gången tog ett hökägg i ditt bo.»

Elf svarade intet, han blott påskyndade sina steg. Men Mats tillade helt lugnt:

»Se till, Elf, att han icke gör dig skada för gagn, sedan du nu visat honom bort ifrån dig.»

Hvad Elf än tänkte om saken, så förblef han tyst, och så skildes de båda männen åt för den qvällen.

Men ifrån skogen hördes vall-luren, och tonerna hördes vida omkring mellan bergen. Der satt Elfs dotter, den sköna Kari.

Korna betade i skogen, skällkon var helt nära, och Kari satt som en drottning i sitt hof, fast hon

blott hade himlen till tak och de höga furorna till drabanter och uppvaktande hofherrar. Nedanför henne på sluttningen af berget lekte hennes lilla syster bland blommorna, och hennes muntra skratt hördes så klingande i den lätta och rena luften.

Öfverst från klippan, der Kari satt, hade man den härligaste utsikt öfver skogar och fält, och längst bort låg Siljan och blänkte i qvällsolen som en ring af guld kring den sköna nejden, hvarur den hvita kyrkan med sin tornspira skymtade fram som en stilla bön, en helgontanke riktad ur jordens grus mot Guds himmel. Klippan sprang fram ur skogen och liknade på afstånd ett utbygdt loft, som hängde fritt öfver ängen där nedan. Man kunde endast på en omväg genom skogen komma dit upp. Dock belönades man rikt för mödan, när man väl kommit dit. Man sväfvade liksom ensam med sina tankar mellan himmel och jord.

Mindre sällspordt än man skulle tro påträffar man denna känsla för naturens skönheter hos det hårda arbetets barn. Själfva dessa vall-låtar, som man får höra ur skogens dunkla djup, hvad äro de väl i all sin enkelhet annat än ett uttryck för hjärtats längtan att höja sig upp ur gruset, ur skiftningarna mellan mörker och ljus, till ljusets och skönhetens eviga hemland. Det ligger liksom i själfva tonerna ett hjärta, som lider, längtar och hoppas.

Men de tillhöra skogen, de måste ljuda under himlens hvalf, — i den stora salen skulle de lika litet passa, som vår tids musikinstrument skulle passa i skogen. Vall-låten är folkvisans syster, men mycket mera skygg. Den senare har, såsom skalden sjunger, låtit föra sig in i den granna salen, som prunkar af storheter och grannlåter utan tal. Väl är hon darrande och blyg, och det ursprungliga friska, det egendomliga i folkets hela skaplynne blickar ur hennes undrande ögon, men hon sjunger dock, och alla lyssna till tonerna fjärran ifrån. Ack, det ligger dock i dem ett minne, ett barndomsminne af helsa och kraft, af hopp och tro, — af samma längtan till ett bättre, som systern endast låter höra bland skogarne och fjällen.

Sprungna ut ur folkets hjärta, klinga de ännu lika ungdomsfriskt som för tusende år sedan, komma mot oss som barn af evig ungdom och hviska till oss med barnets fromma tillförsikt, att vi dock icke i världens hvimmel måtte glömma det gemensamma modershemmet, detta gamla, goda, svenska, våra fäders land, som i all sin fattigdom dock mäktat uträtta så mycket stort i världen. Hvad kunna vi väl på det hela taget med all vår höga bildning, med alla våra från främlingen lånade nya behof, — hvad kunna vi väl uträtta, som går upp mot den enkla storhet, hvilken utmärker de gångna tidernas män och qvinnor i deras sträfva enfald.

Folkvisan i och för sig skiftar så väl i afseende på uppkomst som förekomst efter de bygder, där hon sjunges. Så finner man mera sällan den egentliga riddarvisan i de bygder, där riddarlifvet var mera okändt, och tvärtom. Men tusende och åter tusende hafva sjungit dessa visor, njutit därvid, kännt tröst i sorgen och lugn i stormen. Och ännu sjungas de, och menniskohjärtat tilltalas af dem lika, det må klappa under siden eller vadmal.

Äfven Kari sjöng, där hon satt ensam, liksom sväfvande mellan himmel och jord.

Jag föddes hit till verlden
långt bort i mörkan skog;
jag finner ingen trogen vän,
allt se'n jag miste mor.
Det var den bästa vän, som världen gaf mig.

Och en suck höjde hennes barm, och det klara ögat skymdes af tårar, men munnen log, medan hon lutade sig tillbaka mot klippväggen och fortfor:

Och kunde jag mig fara
allt öfver hafvet blå,
fäll' skulle jag finna vännen min,
om än han lefva må.
Det var den bästa vän, som världen gaf mig.

Ett hjertslitande skri hördes från ängen på bergssluttningen.

Kari flög upp ur sina drömmar och lutade sig fram öfver klippranden, men den syn, som här mötte hennes ögon, kom henne att blekna af fasa, och hon

stod för ett ögonblick, som om hon plötsligt blifvit förbytt till sten.

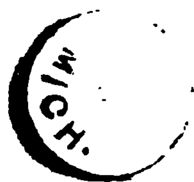
Hon såg en björn, rest på bakfötterna, nalkas barnet.

Det var ett ögonblick af sådan själsspänning, att hvarje försök att med ord beskrifva hvad som föregick i hjärtat, vore omöjlig och blefve matt. Hon och den lilla voro Elfs enda barn, sedan hans son blef borta i det förfärliga Långfredagsslaget, och han hade i synnerhet Lill-Anna kär, efter hon mer än den äldre systern trängde till hans vård. Och nu skulle denna glädjeblomma ryckas undan honom!

Sådan var den första rediga tanke, som sprang fram för Kari. Men hon hade den knappast klar för sig, förr än taflan förändrades framför hennes ögon. Där funnos flere än hon, som vandrade i skogen denna qväll, och barnets skri hade framlockat den, som hon väl minst af alla väntat.

Hon såg en skulderbred man störta fram med yxan i högsta hugg. Lill-Anna var åtminstone för ögonblicket räddad, men nu uppstod en strid på lif och död mellan björnen och den djärfve skogsvandraren, — en strid som varit värd att skåda. Den varade en kort stund, så låg den väldige fienden död i sitt blod framför sin besegrares fötter. Men äfven han blödde. Halfva ansigtet tycktes vara en enda blodmassa.





Utan att akta därpå skyndade han fram till Lill-Anna, som af förskräckelse ej ens tänkt på att springa sin väg. Och han tog barnet på sin arm och aflägsnade sig, tydligen i riktning mot byn, dit stigen slingrade sig fram öfver ängen genom den angränsande skogen.

Kari stod och såg efter honom, tills han försvann under trädens skugga, och det såg ut, som om den sista synen inneburit för henne lika mycken fasa, som den första. Så helt och hållet förlamad stod hon där, i andlös förbidan lyssnande efter ljudet af de kraftiga stegen, långt efter sedan de icke mera kunde förnimmas. Men liksom hade hon lika plötsligt fattats af tanken, att hon gjort sig skyldig till en försummelse, som hon ville godtgöra, ryckte hon sig beslutsamt upp ur sina tankar och vände sig om för att stiga ned och skynda efter den bortgående.

Då hörde hon en häftig ordvexling, som förmådde henne att ännu dröja qvar. Ljudet kom från skogen, der mannen med Lill-Anna försvunnit, och det varade icke länge, så såg hon på andra sidan skogen tvenne af sin faders drängar skynda bort med Lill-Anna.

Men räddaren såg hon icke vidare.

När hon själf kom hem om qvällen, fick hon höra huru det förhöll sig. Den ena drängen talade om det för henne.

»Det var en Guds nåd och vår frus tillika», sade han, »ty han vill endast fördärf öfver Elfvens hus!»

»Svarte Sven?» sporde Kari.

»Ja, Svarte Sven», återtog drängen. »Han var på väg till bys, sade han ... ja, den byn känna vi. Det bar raka vägen till skogs, där Svarte Sven har sitt tillhåll bland stigmän och missdådare ...»

»Och hvarföre tror du det ...?» frågade Kari.

Men Jerker, drängen, blef halft vred öfver frågan.

»Hvarföre ...? Och det spörjer du, Kari, som är Elfvens egen dotter.... Dock vet du så väl som jag och alla, att sedan Elf visade Svarte Sven bort med skam och nesa ur sin stuga, så är af honom intet annat än ondt att vänta för Elfven och hela hans hus.»

»Men hvad ondt ville han då nu?» frågade den ohjelpliga Kari.

»Draga till skogs med Lill-Anna!» blef den vredgade Jerkers svar.

2.

I villande skog.

Kari hade Svante kär, ehuru hon knappt visste det själf, förr än må hända just de händelser, hvilka detta år timat, gjort det klart för henne.

Hon och Sven voro uppfostrade tillsammans och hade delat ljuft och ledt från barndomsdagar. Sådant förer hjärtan tillsammans i hopp och tro, och kärleken kommer, utan att de veta det. Svens sista blick, när han lemnade sitt barndomshem, bortvisad med skam och nesa såsom gamle Jerker påstod, stod fäst på Kari, och det var som om det legat en underbart förvandlande kraft i denna blick. Karis ögon liksom öppnades för saker, som hon förut aldrig sett och aldrig tänkt på, och i samma ögonblick föddes i hjärtat en oro och en längtan, som hon icke kunde öfvervinna.

Därföre älskade hon så gärna den ensliga klipphällen, där hon var ensam med sina tankar och där hon kunde, ostörd af sin omgifning och dagens bestyr, gå igenom med sig själf den flydda tiden allt intill den dagen, då Sven drefs ur huset och började kallas: Svarte Sven.

Äfven denna qväll hade hennes själ varit fylld af tankar på den fjärran vännen, och visan, som hon sjöng, var liksom diktad för henne. Det var som om hon fått vingar, medan hon sjöng, och hon flög bort, långt bort öfver det blånande haf, allt till vännen, som hon hade så kär.

Och just i detta ögonblick framträdde han inför hennes ögon, sänd af Guds moder till systerns räddning! Den unga flickan såg däruti liksom ett bifall ofvanifrån till den kärlek, som brann inom henne,

men som skulle hafva gjort henne olycklig, om den anats af någon. Ack, hon var det tillräckligt redan genom det hårda öde, som drabbat Sven, ett öde som väl aldrig skulle skifta till ett bättre i denna världen.

Hvad som egentligen vållat Svens ofärd, visste hon i själfva verket icke. Han hade begått något fult och styggt, så fult och styggt, att han blef skydd af alla och öfverallt, där han visade sig. Men det var en så afgjord sak, att ingen talade därom, och Kari med sin uppspirande kärlek i hjärtat vågade icke göra annat än halfva frågor och antydningar, till följd hvaraf hon också fick blott halfva upplysningar till svar.

Likväl hade Sven en gång varit, om icke just allas älskling, dock en yngling, vid hvilken man fäst stora förhoppningar. Han var son af en bergsman, som varit gubben Elfs vän allt ifrån ungdomen, och vid hvars dödsbädd han suttit och lofvat blifva i faders ställe för gossen, vännens enda barn. Så hade Sven kommit till Mora och där växt upp med Elfs egna barn, en son, jämnårig med Sven, och Kari, några år yngre.

Men denne son blef borta i det blodiga Långfredagsslaget vid Upsala detta år, och det var när de kommo hem därifrån, som Sven kallades Svarte Sven, och som hennes fader, gamle Elf, en dag sade till honom de stränga orden att aldrig mer få be-

trakta Elfs hem som sitt. Det var hvad Kari visste, och hvad alla andra, med undantag af några få, visste. Det verkliga sammanhanget däremot, det visste säkert ingen med undantag af Sven själf — det var Karis innersta tanke, och hvarföre han icke talade rent ut och friade sig från hvarje beskyllning, ty det kunde han, det var nu säkert, — hvarföre han icke gjorde det, det var omöjligt för Kari och utan tvifvel för alla att utgrunda.

En qväll fram på hösten kom Kari till tals med gamla Britta, som förestod Elfs hus och hade gjort det allt sedan hans hustrus död. Det var en skarp och karlavulen qvinna med ett par de ärligaste och trognaste ögon, och gubben Elf vördade hon som den förste bonden i Mora, och hans barn höll hon kära, som de varit hennes egna. Skulle någon veta besked mera än andra om Svarte Sven, så var det gamla Britta. Det hade Kari fått i sitt hufvud, och hon hade beslutat att, när det så bar till, söka få henne att säga, hvad hon visste. Men dagarne hade gått, och det hade varit mycket att syssla i gården.

Ändtligen en oktoberqväll, medan far och drängarne voro ute i skogen och Lill-Anna gått utåt vägen att möta dem, sutto Britta och Kari vid spinnrockarne framför qvällbrasan. Då tog Kari mod till sig och började så smått leda talet från skogen på alla dem, som där arbetade och gingo sin dag, äfven

dem, som knappast hade ett annat hem, såsom fallet var med . . ., ja med . . .

»Med?» sporde Britta, »jag tror ordet fastnar dig i halsen, flicka.»

»Jag kom att tänka på Sven!» sade Kari och spann med förtviflans fart.

Den gamla såg skarpt på flickan, men sade intet utan fortsatte att spinna, hon ock. Men med medfödd förslagenhet fann Kari, att hon rent af måste fortsätta, om hon icke själf skulle breda öfver sig misstanken att vilja den väl, som alla ville illa, och därföre sade hon så lugnt och snart sagdt vårdslöst, som möjligt:

»Det är dock underligt med Svarte Sven . . . han var allas älskling, och så blef han . . .»

»Den illa gör, han illa far!» mumlade gumman och tvann på tråden.

»Men hvad har han då egentligen gjort . . . det måtte vara ett grufligt brott, efter alla korsa sig, så fort hans namn nämnes!»

Britta nickade och spann, och så blef det tyst för en stund. Kari visste, att hon måste gifva sig till tåls, om hon skulle få veta något, men medan hon väntade, kunde männen komma från skogen, och då var det slut för den gången. Därföre satt hon som på nålar, och hvarje knäpp kom henne att kasta en förstulen blick åt dörren.

Det var dock så beståldt den qvällen, att hon skulle få veta, hvad Britta visste om saken.

Den gamla med sin skarpblick anade, hvad som föregick inom flickan, och som det var den största olycka som kunde hända, att någon af Elfs döttrar skulle förse sig på Svarte Sven, så beslöt hon att i tid stämma om sinnet, så att den uppspirande kärleken måtte vända sig i afsky, såsom rättmätigt var.

»Hm!» sade hon därföre och lade handen på rockhjulet, så att det stannade, samt såg länge och forskande på Kari, hvilken icke ville låtsa om, att hon var föremål för den gamlas tysta betraktelser, ehuru hon kände det inom sig och rodnade under hilkan.

»Hm! . . . Svarte Sven har förrådt sitt land och sitt folk!» sade gamla Britta, och hennes röst var dof och högtidlig, som om hon vetat med sig, att hon uttalat folkets dom öfver brottslingen. »Det är gärning nog, det, menar jag», tillade hon, och så satte hon spinnrocken i gång igen.

»Men huru vet man det?» vågade Kari spörja efter en stund.

»Huru vet man det», gentog Britta, »jo, hvar enda en af dem, som blefvo qvar efter den olyckliga Långfredagen, Guds moder och helge kung Erik gifve dem himmelrikes fröjd i evighet, amen! . . . alla, som blefvo qvar efter blodbadet och kommo hem, hade sett det och bestyrkte med en mun, hvad djäknen hos mäster Jakob omtalade, att Sven var

den, som . . . ja, se på mig Kari, han var den, som visade juten vägen tillbaka, när han var slagen på flykten och segern vunnen . . .»

Den gamla ryste, när hon talade, som om en kall vindkåre gått utefter ryggen, och hennes ögon blefvo så skarpa som tvenne piluddar.

»Sven skulle hafva visat fienden vägen», sade Kari och sammanknäppte sina händer öfver spinnrockshjulet samt såg frågande öfver till Britta.

»Tviflar du, flicka?» sporde Britta och lät af förvåning händerna falla ned i skötet.

»Ja!» svarade Kari, »jag tviflar . . . nej, jag är viss på min sak, det har icke Sven gjort, nej, det har han icke!»

Och hennes ögon strålade så härligt och hon var så stolt i sin jungfruliga förtröstan på ära och dygd hos den, som hon hade kär, att gamla Britta måste dröja med de hårda orden, som sväfvade på hennes läppar.

»Bed Gud bevara dig, flicka!» sade hon slutligen och korsade sig, »bed Gud och alla helgon bevara dig. . . . Han kom från fiendelägret, de sågo det alla, hör du alla . . . och i hack och häl efter honom kom juten, och så började blodbadet. . . . Tviflar du, flicka, och din egen fader har icke tviflat, utan visat honom bort från sin gård . . . och den ärlige och fromme herren mäster Jakob har därtill sagt amen. . . . Barn, hvar har du ditt förstånd?»

»Må hela världen tvifla, så har jag dock min tro för mig, tills Sven själf säger ifrån ...»

»Säger ifrån ... och det tror du att han icke skulle hafva gjort, om han kunnat. . . . Sven går mörka stigar och Svarte Sven blir hans namn i alla tider.»

»Hvem talar om Sven?» hördes en djup stämma från dörren.

När de båda qvinnorna sågo upp, stod gubben Elf där, men blek och förstämd. Ögonblicket därefter kommo drängarne, och de intogo sina platser vid spiselbrasan, som de brukade. Men alla voro tysta. Något tal ville icke komma i gång. Gubben Elf satt och såg in i elden.

Slutligen sade han:

»Sven har räddat Elfs lif i dag!»

Kari sprang upp från spinnrocken och fram till sin fader, hvars hand hon fattade. Gubben såg på henne länge, men så sköt han henne bort ifrån sig.

»Gå till ditt arbete, barn!» sade han, och så försjönk han i sina tankar igen.

Men hela qvällen var det tyst i stugan. Icke ens Lill-Anna kunde få den vanliga glada stämningen att inträda. Drängarne slöjdade och qvinnorna spunno, och allt satt gubben Elf och såg på, huru elden brann. Då och då förde han handen öfver ögonen. Det var för att skydda dem för elden. Men Kari tyckte sig en gång se, att något glindrade mel-

lan fingrarne, som om en tår tillrat fram och hastigt torkats bort.

Huru det var, så somnade hon gladare till sinnes den qvällen, än hon på länge gjort, och i drömmen tyckte hon sig se, huru tårarne stodo fadern i ögonen, och de glittrade i alla regnbågens färger. Till slut spändes den brytande, skimrande bron öfver fästet, och på den, tyckte hon, skulle hon och Sven och hennes fader och alla redliga och goda vandra uppåt från jorden till himmelen.

Men där ute i villande skogen gick Svarte Sven den mörka stigen, som gamla Britta sade.

Han var förskjuten, utstött, fågelfri, och allt som talet gick och ryktet hann sprida sig i bygderna, så blef det värre. Det var som om han träffats af bannstrålen från den helige fadern i Rom, eller det var värre. Ty den bannstråle, som träffat honom, utgick från hvarje man och hvarje qvinna, och alla så vakade de öfver, att den riktigt brände sitt offer. Det gick väl an, så länge han fick arbete på gårdarne, men snart var hvarje stuga stängd för honom.

Då ämnade han sig söder ut till bergslagen, till den bygd, där hans vagga stod, om han icke där skulle vinna huld och skydd hos någon.

Det var på den vandringen, som han träffade gubben Elf i skogen. Båda stannade, när de möttes, och sågo på hvarandra. Gubben var ensam,

men på afstånd i skogen hördes drängarnes yxhugg.

Slutligen höjde Elf sin långa staf för att drifva undan den fräcke ynglingen, som vågade trotsa hans förbud och vandra fram genom hans mark. Men den gamles fot slant, och han föll omkull samt skulle hafva ramlat ned i den förbiflytande elfven, om icke Sven skyndat fram och med ett kraftigt tag hjälpt honom upp.

Då gick den bleke ynglingen och försvann mellan trädens stammar.

Gubben såg efter honom. Han öppnade munnen för att ropa hans namn, men han hejdade sig och teg.

Sven fortsatte sin gång, stod länge nere vid stranden af Siljan och såg uppåt Elfs gård, där han kunde se stugugafveln glänsa i månskenet och röken stiga upp mot himlen. Men så slet han sig lös från sin dröm och gick sina färde.

Där söder ut hos bergsmännen gick det honom bättre. På Rankhyttan vistades han en tid, men när vintern kom, längtade han norr ut igen, och en vacker dag bröt han upp och vandrade vägen fram. Det var i december månad, och vintern hade kommit med snö och frost och lagt bryggor af kärr och sjöar, så att vägen förkortades betydligt för den genom skogen vandrande ynglingen.

Sedan han öfver Runn kommit till Korsnäshyttorna, tog han af åt venster till Falun på Kop-

parberget. Här dröjde han någon tid, hvarunder han fick hjälpa bergsmännen vid deras sysslor. Det var då, som ännu i dag, stor skillnad mellan befolkningen i södra Dalarne eller den så kallade Bergslagen och i norra eller Siljansdalarne. Bergsmännen voro i allmänhet något för mer än den egentligen så kallade dalkarlen. Rikedomen var större, inflytandet och anseendet äfven, synnerligast efter de tvenne sista Stuarne, hvilkas trogna stöd bärgsmännen varit. En och annan af dessa hade ock någon tid vistats vid högskolan i Upsala. Till följd häraf voro de ej så lätt ett rof för det allmänna talets vindkast, i synnerhet när dess vågor gingo liksom nedanför deras fötter.

Om sålunda den förbannelse, hvilken hvilade öfver Sven, här i viss mån förlorade sin udd, hvartill kom, att en och annan af bergsmännen mindes hans far och på grund däraf tog sig an sonen, fast han gick klädd i Morakarlens hvita vadmalsrock, — så skulle lifvet här på Kopparberget varit drägligt för den förskjutne, om icke hans längtan drifvit honom framåt, från trakt till trakt, en längtan och en oro, som födts i samma stund gubben Elfs ord sköt honom ut från den krets, där hans barndom förrunnit och — där Kari fanns.

Då hade emellertid mycket förändrats i Sveriges land, och den sista skymten af ljusning till ett bättre försvunnit. Fru Christina Gyllenstjärna på

Stockholms slott hade nödgats uppgifva stad och slott åt konung Kristian, som där i det förfärliga blodbadet låtit hufvudena af Sveriges yppersta män, både biskopar och rådsherrar, falla under bödelns svärd. Underrättelserna härom spredos långsamt inåt landet, kommo som de tunga regndropparne komma en qvalmig sommardag, förkunnande, att ett oväder är i annalkande och redan sväfvar öfver menniskornas hufvuden, men torkande och bortdunstande lika fort som de vidröra jorden. En och annan djäkne, som kom öfver Långheden från Vesterås och förde de dunkla ryktena med sig, troddes knappast, men qvarlemnade i åhörarnes sinnen en väntan på vederläggning eller bekräftelse, som gjorde deras hjärtan tunga och fulla af orolig förbidan.

En dag spred sig från Rankhyttan talet om en flyktande herreman, som tröskat där på logen, men begifvit sig därifrån till Ornäs och där så när blifvit tagen af herr Arendt Persson och den nye konungens befallningsman öfver Bergslagen och Dalarne, Brun Bengtsson, om han icke lyckats undkomma på ett för hvar man obegripligt sätt. Ty han hade sofvit om natten uppe på loftet, hvarifrån blott en utgång fanns, men ingen af folket hade hört eller sett honom gå höganloftsbron eller trappan, som ledde dit upp. Man talade om, att fru Barbro Stigsdotter räddat honom, men ingen visste något bestämdt, och hvart flyktingen tagit vägen från Or-

näs, visste ingen att säga. Men räddad var han tills vidare.

Att det emellertid var en flykting, hvars gripande låg konungen om hjärtat, det kunde man finna dels däraf, att ett högt pris var satt på hans hufvud, dels ock af de kungliga knektar, som började komma öfver älfven in i Dalarne, efter hvad det uppgafs, för att utspeja och gripa den förnäme flyktingen.

Tankarne på allt detta fyllde Svens hufvud, när han vandrade norr ut från Falun.

Han tog vägen utefter sjöarne till den stora Rogsjön och vidare genom de obygder, som utbredde sig norr om denna sjö. Han ville på detta sätt undgå att komma i beröring med folket i de stora socknarna kring Siljan, Leksand och Rättvik, där hvar man kände honom och hvarifrån ryktet om hans annalkande skulle komma före honom till Mora.

Så kom han en morgon till ån, som från Långsjöarne i Rättviks socken flyter i ostlig riktning genom Leksand och vid Marnäs i Svärdsjö sammanflyter med en annan å från Ljugaren. Här var tjocka skogen, och furorna reste sig så höga och högtidliga mot himlen, medan vinden hviskade mellan deras grenar och stämde sinnet för höga tankar. Det var en klar vinterdag, och det var så djupblått där ofvan om trädtopparne, och här och där hittade en solstråle vägen och glänste på snön och bröt sig i

ett skiftande färgspel, — det var så ljust, fast det var midt i villande skogen. Men det unga sinnet besitter en spänstighet, som icke gärna låter sig nedtryckas, äfven om motgången kommer aldrig så tung och mörk. Och Sven var därutinnan lik alla andra vid hans ålder.

Han tog ut stegen med mera kraft, liksom om solstrålen på den snöklädda tufvan sagt honom: »friskt mod, det blir nog bättre!»

Men plötsligt stannade han. Det syntes fotspår af menniskor invid stranden af ån. De gingo både uppför och utför, och stigen tycktes hafva blifvit trampad flere gånger om. Det var något ovanligt och väckte Svens nyfikenhet. Öster ut låg Marnäs, men vester ut hade man ingen gård förr än i Siljans-trakten. Hvad kunde väl nu föranleda så täta vandringar mellan männen i så från hvarandra aflägsna bygder. Gingo väl åter bud socknarna emellan om en folkresning mot den främmande kungen, en folkresning att hjälpa den ädla fru Christina och hennes vänner, till hvilka väl äfven den förnäme flyktingen hörde?

Sven beslöt att följa spåren i vestlig riktning uppför ån för att se huru långt de gingo.

Till hans stora förvåning ledde de till en liten höjd i skogen, där de gingo uppför. På andra sidan höjden upphörde de. Där låg snön mellan trädstammarne alldeles orörd.

Sven satte sig på en sten vid sluttningen af kullen, där fotspåren syntes strax invid. Han stödde hufvudet mot handen och ritade med sin långa staf i snön framför sig. Då rörde järnskon vid något hårdt, som lät skjuta sig undan, och spetsen af en läderslida stack upp ur snön. Han upptog och beskådade noga prydnaderna, hvilka voro utsydda med silfvertråd. Öfverst under silfverboningen stod på ena sidan namnet Gustaf och på den andra Eriksson.

Han stoppade slidan hos sig och såg uppåt kullen. En aning, att möjligen där uppe skulle finnas den efterspanade flyktingen, genomflög honom. Men där var så tyst, icke ett ljud förrådde, att där uppe någon låg gömd. Blott fotspåren talade en motsatt mening.

Sakta och försiktigt, med yxan på axeln och stafven i hand, följde Sven dessa uppåt, och här, under en stor, kullfallen fura tyckte han sig se en menniska ligga undanstucken.

»Holla!» ropade han, »jag ser dig!»

Han böjde med detsamma undan grenarne, och där låg verkligen en menniska, en yngling klädd i bondekläder med rundklippt hår liksom han själf. Främlingen såg mörk och dyster ut, men reste sig upp och ställde sig midt för Sven.

»Du är icke den, du ger dig ut för!» sade Sven och lade sin tunga hand på främlingens skuldra.

»Hvem är jag då?» sporde denne.

»Jo, det skall jag säga dig, att din far heter Erik, och du själf heter Gustaf!»

Främlingen bleknade och kastade ett mörkt ögonkast åt sidan.

»Och du döljer dig undan för konungens spejare!» tillade Sven.

Det var verkligen den flyktande Gustaf Eriksson Vasa, som från Isala af Sven Elfsson blifvit förd till Marnäs till kronoskyttarne Per och Mats Olssöner, hvilka åter, efter som trakten vimlade af konungens utsända spejare, fört honom hit in i djupa skogen och här buro till honom mat. Gustaf var nu fullt öfvertygad om, att han hade framför sig en af dessa spejare, måhända någon, som, förledd af det höga priset på hans hufvud, låtit förmå sig att tjena som vägvisare, och i första ögonblicket fann han ingen räddning för sig annat än i en brådstört flykt, huru svårt än detta föll sig i anseende till det sår, som han erhöll i benet, då den danske knektens spjut genomstack halmlasset, i hvilket han låg gömd på vägen till Marnäs.

Han fattade därföre hastigt Sven vid kragen och höjde sin yxa, ty äfven han var försedd med en sådan. Sven fattade honom då med öfverlägsen styrka om handleden, och det hade varit en lätt sak för honom att vrida yxan ur Gustafs hand. Men idetsamma kom Mats Olsson springande uppför kullen.

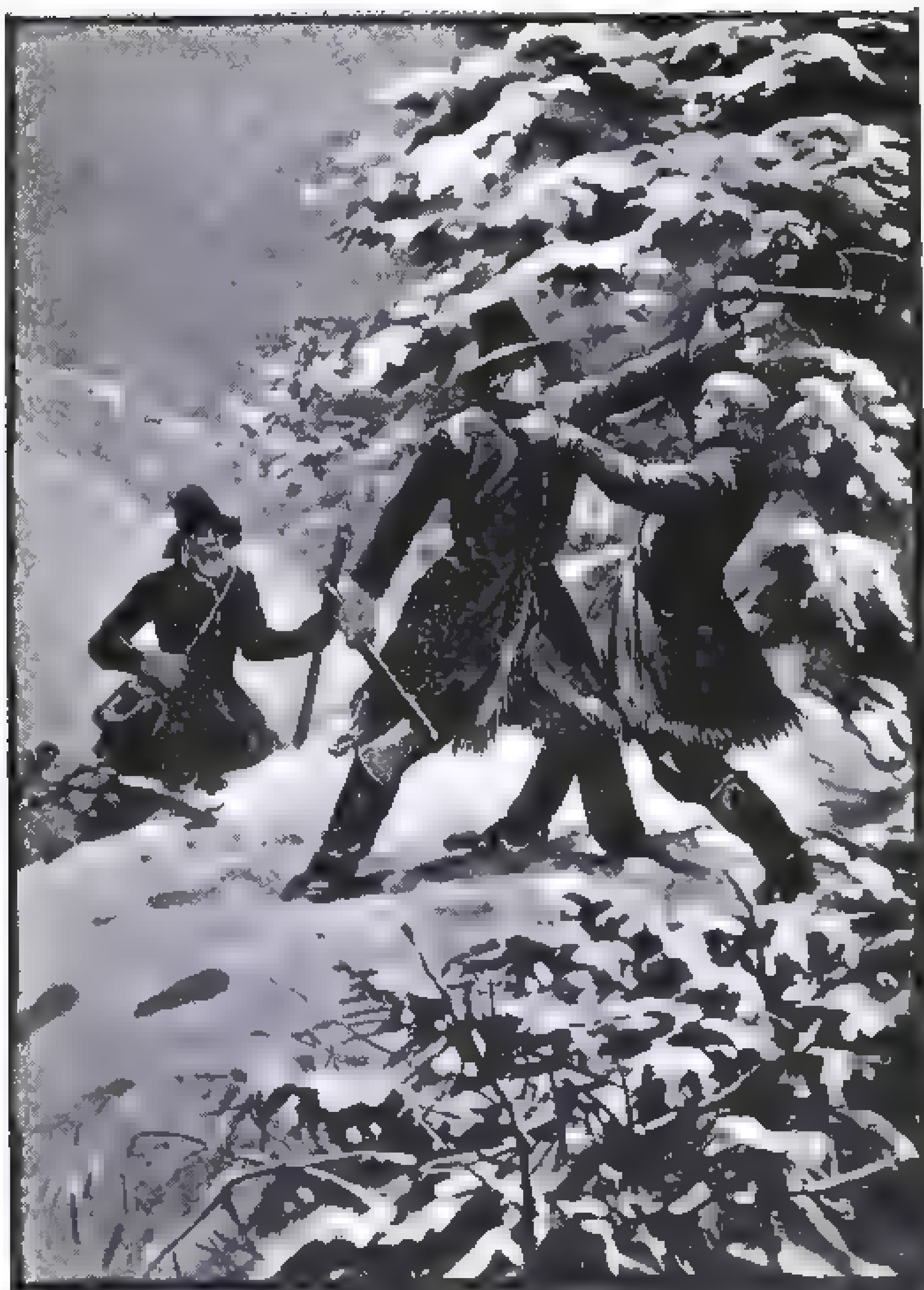
»Hvad vill du drängen?» ropade denne åt Sven, och när han kom fram och närmare fick se Sven i ansiktet, knöt han näfven och knuffade till honom, så att han tog ett par steg tillbaka, så stark han än var.

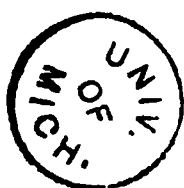
»Är du framme nu igen, Svarte Sven», fortsatte Mats. »Menar du, att jag icke känner dig ... vill du göra om Långfredagsleken? Men det skall du icke, utan här skall du falla på din gärning.»

Med dessa ord höjde han yxan och sprang fram mot Sven.

Gustaf Vasa stod och betraktade båda, men ju mer han såg på ynglingen, som stod så lugn, och hvars ädla och manliga anletsdrag i hög grad tilltalade honom, desto mer var han benägen att tro godt om honom. Framför allt ville han icke, att blod skulle flyta för hans skull. Men här tycktes hans vilja betyda föga. Marnäsbonden stod ej att hejda. Visserligen måste dock den vackre ynglingen hafva begått någon illgärning, då en sådan man, som Mats Olsson, så kunde försättas i vrede vid hans åsyn, ehuru han tillika insåg, att det var för hans egen räddning, som detta skedde.

Men innan han visste ordet af, hade Sven, som bibehöll hela sitt lugn, med ett väl måttadt slag af sin yxhammare slagit yxan ur bondens hand, och ögonblicket därefter framträdde han inför Gustaf.





»Så är du då», sade han, »det villebråd, som alla jaga och blott få hjälpa. Jag ville väl vara bland dessa, men ingen tror mig, och således icke du heller.... Nu är det din och Mats Olssons tanke, att om jag kommer med lifvet undan, så skall jag angifva dig.... Jag kan icke taga eder den tron ur hufvudet. Men, se här, tag mitt lif, och sedan behöfver du icke frukta för mig...»

Han räckte med dessa ord yxan åt Gustaf, men tårarne stodo honom i ögonen. Mats Olsson lade armarne i kors öfver bröstet och betraktade noga de vackra och kraftfulla dragen i detta ansikte, som hvarje man och qvinna afskydde. Men det ädla i Svens handling nu tilltalade honom. Det hängde liksom på ett hår, att han ville ändra mening och tänka godt i stället för ondt om ynglingen.

»Du måste dö, pojke», sade han; »säg mig därföre, är du skyldig eller oskyldig till det talet, som går om dig?»

»Oskyldig!» svarade Sven med en djup och ärlig blick in i bondens öga.

»Jag tror dig, Sven!» utropade då Gustaf, sköt undan den framsträckta yxan och räckte honom handen.

Sven fattade handen, och han betogs därvid af en så häftig rörelse, att Gustaf själf kände sig rörd.

»Tack», stammade Sven, »jag går som en vilsen fågel genom skog och mark, och hvar jag kom-

mer, så fly menniskorna för mig; tack, herre, för de ord I saden! ... Kanske skall den dag komma, att jag står ren inför eder och alla, som nu tänka och tala illa om mig ...»

Mats Olsson skakade sitt hufvud, men lät saken hafva sin gång. Det föreföll honom liksom alla underligt, att Sven icke friade sig från den beskyllning, som var uttalad mot honom. Han kunde det dock, och hade han i första stunden sagt rent ut, huru saken förhöll sig, så hade han blifvit trodd och beskyllningen fallit tillbaka på illviljarens hufvud, så kär och afhållen af alla, som Sven då var.

Men Sven tog fram den fina läderslidan och lämnade den åt Gustaf, hvaraf det blef klart för denne, huru Sven kunnat nämna honom vid namn.

Innan Gustaf hann spörja något vidare, vände sig Sven om och gick utför kullen. Gustaf ropade efter honom, men han svarade icke, och snart var han försvunnen mellan trädstammarne norr ut.

3.

»Den tid mannenom missgår,
så är han litet hörder »
Rimkrönikan.

En söndag något därefter var en stor skara allmoge församlad utanför Rättviks kyrka, och på kyrkvallen stod Gustaf Vasa och talade om den förfärliga tilldragelsen i Stockholm, då den nye dan-

ske konungen förrädiskt låtit halshugga rikets främste män och bland dem Gustafs egen fader och svåger, samt huru han behandlat den älskade Sten Stures enka och hennes moder. Han talade vidare om den nöd och fara, hvari riket sväfvade, huru han själf likt ett jagadt villebråd måste dölja sig undan sina förföljare i skog och mark, och huru fosterlandet skulle sjunka i en neslig träldom under Danmark, om icke nu som fordom tappre män funnes, hvilka kunde och ville afvärja det onda.

Den klangfulla stämman hördes vida omkring, och alla grepos djupt af den enkla beskrifningen om hvad som timat i Stockholm.

Mest dock tycktes flyktingens ord hafva träffat en bonddräng, som något afsides från bonderingen stack fram sitt hufvud bakom ett träd. Stora tårar tillrade utför hans kinder, när han hörde rysligheterna från hufvudstaden och när han tillika besinnade, huru tungt de måste hvila på den unge Gustaf Eriksson, hvilken — en flykting i villande skogen lik honom själf — dock ville våga lif och blod för fosterjordens befrielse, huru mörkt det än såg ut att föra ett sådant storverk igenom.

Ty ingen eller högst få kände den modige herren; man hade väl hört talas om honom och äfven sett honom vid Sten Stures sida, men gick man längre tillbaka och ransakade minnena, så hade alla de, hvilka buro hans sköldemärke och vunnit någon

utmärkelse, stått på de danske konungarnes sida. Också blef böndernas svar undvikande. De ville höra grannsocknarnes mening, innan de kunde fatta något beslut.

Sven stod stilla och såg den härliga ynglingaskepnaden gå ned från vallen och bönderna skingra sig. Själf gick han också bort, utan att till en början veta hvart det bar. Blott ett stod klart för honom, att han ville våga allt för den flyktande herren, om icke för annat, så till tack därföre, att denne tänkt godt om honom och trott honom på hans ärliga ansikte.

Och så vandrade han, det blef qväll och natten kom, en nordisk vinternatt med sin praktfulla stjärnehimmel, som tyckes förebrående säga till menniskoanden: »hvarföre klagar du öfver mörker och ensamhet? Här finnes ljus, och den gode Guden är allestädes närvarande.»

Ur de många tankarne, som korsade sig i Svens hufvud, hvad han kunde och hvad han borde göra för att rädda och hjälpa flyktingen, hvarunder allt emellan sköt fram bilden af en ung flicka med ljusa lockar och djupblå ögon, som också med underbar makt lockade hans håg, — ur denna mångfald framstod det tydligt, att för honom var blott ett att göra, nämligen att vaka och varna. Och der var, som om han fått nya krafter, när han fann sig kunna uträtta något. Men ville han härutinnan verka, så

måste han gå i motsatt riktning mot den, hvartill hans hjärta drog honom. Ty förföljarne kommo söder ifrån.

Och därföre vandrade han söder ut.

Men redan ett par dagar därefter fick han höra, att priset på den unge Gustaf Erikssons hufvud var fördubbladt, och att konungens befallningsman på Vesterås uppsändt män till Dalarne, hvilka på hvad sätt som helst skulle söka bemäktiga sig flyktingen. I Gagnef såg han själf den myndige fogden Nils Vestgöte med ett antal knektar stadd på väg att gripa Gustaf.

Således månde den unge flyktingen vara mycket fruktad af konungen, efter som så mycket väsen gjordes för hans skull. Kanske skulle han, ty hvem kunde veta det, vara mannen att träda i herr Stens fotspår, och att då vara ett redskap till hans räddning, var något, som satte alla strängar i Svens hjärta i dallring. Ty huru mycken råhet i seder och lefnadssätt än utmärkte denna tid, så är det dock visst, att folket var genomträngdt af en lefvande nationalitetskänsla, att det ville vara ett fritt och självständigt folk och därför offra allt timligt godt.

Sven hörde fogden inhemta underrättelser om herr Gustafs uppträdande på kyrkvallen i Rättvik, och att han därifrån begifvit sig upp åt Mora, och han såg, huru glädjen lyste i fogdens ögon, då han sade:

»Godt, så skall det icke dröja, förr än vi hafva den fågeln i buren!»

På hemliga stigar, genom skogarne och öfver de tillfrusna vattnen lyckades det Sven att följa fogden och komma före honom. Det var sent om en qväll, som han gick förbi Utmelands by öfver landtudden, som här skjuter ut i Siljan.

Då såg han kyrkoherden i Mora, herr Jakob, gå ut från Tomt-Mats' stuga. Det väckte hans uppmärksamhet, och han beslöt tilltala herr Jakob, ty utan tvifvel visste han, hvar herr Gustaf befann sig, och kunde sålunda varna honom.

Men just som han därvid närmade sig stuguknuten på Tomtgården, öppnades dörren, och vid luftdraget, som därvid uppstod och fördelade ångan från bryggkaret — ty man höll som bäst på att brygga julölet — såg Sven herr Gustaf själf sitta längst inne i stugan.

Vid denna syn glömde han allt utom den fara, hvari den unge herren sväfvade, och steg därför dristeligen in i stugan. En dräng stod närmast dörren, och så fort han fick se, hvem den inträdande var, ropade han:

»Svarte Sven!»

Sven brydde sig dock icke därom, utan ville gå fram till herr Gustaf, men då kommo karlarne mot honom, och redan voro de knutna näfvarne lyftade, för att gifva honom vederbörlig tillrättavisning.

»Konungens folk är i hack och häl efter mig!» ropade Sven.

»Det var så Långfredagen ock!» skrek man emot honom tillbaka, och han måste taga sin tillflykt genom dörren.

Där stod han, söndersliten i sitt inre af tanken på den hotande faran och sin egen maktlöshet att kunna uträtta något.

På afstånd öfver sjön såg han, huru det lyste från gubben Elfs stuga, och blixtsnabbt fattades han af den tanken att där göra ett försök.

Han hade emellertid knappt aflägsnat sig från Tomtgården, förr än verkligen de danske spejarne inträdde. De funno emellertid intet, ty Gustaf var då nedförd i källaren, och vid deras inträde hade Tomt-Mats' hustru den rådigheten att rulla ett bryggkar öfver källarluckan, så att de märkte ingenting, utan aflägsnade sig med oförrättadt ärende.

Men Sven öppnade dörren till sin fosterfaders stuga och steg in.

Där satt gubben Elf vid spiseln och drängarne vid hans sida, och midt emot gamla Brita och Kari och de öfriga qvinnorna. Midt för härden på golfvet satt Lill-Anna och lekte med en ulltott, som var ett litet lamm, hvilket hon förde i vall på ängen. Det var så fridfullt och så varmt och godt i stugan, som om företrädesvis där sinnet varit det rätta att

»... följa stjärnan efter
på vägen jämn och rätter
till Herrans helga hus», —

såsom presterna sjöngo, när de framställde, huru de tre konungarne från Österland foro till Betlehem för att söka efter den nyfödde Jesus.

Men när Sven steg öfver tröskeln och blef synlig för stugans invånare, så mörknade allas anleten, så tystnade samtalet och arbetet afstannade. Utan tvifvel skulle Sven blifvit mottagen här på samma sätt som i Tomt-Mats' stuga, om icke gubben Elf själf lagt band på de uppbrusande känslorna, såväl sina egna som de andras.

Men då de innevarandes ovilja ej fick gifva sig luft genom att kasta den inträdande på dörren, så gingo de ut, den ene efter den andre, så att till slut ingen fanns qvar där inne mer än gubben Elf själf och Kari.

Stor eller liten, så hafva vi alla en värld, där vi timra på vår lyckas boning, timra och timra om igen, om också oblida makter aldrig så många gånger rifva ned vårt verk. Vi börja om igen. Det är menniskoandens eviga ungdom, som uppenbarar sig däruti, och ju hårdare pröfningarna komma, desto mera och liksom till trots för dem är han verksam att söka den grund, der hans hopp kan få fäste och slå rot. Det är därmed som med så många af våra äldre kyrkor, hvilka sällan stå på den plats, som

ursprungligen varit för dem bestämd. Ty där — heter det — refvo onda andar ständigt om natten ned hvad som byggdes om dagen, tills slutligen på ett eller annat sätt den rätta platsen blef funnen.

Men här var det för Sven, som om de onda andarne kommit midt på ljusa dagen och rifvit ned till grunden allt hvad han hoppats och drömt, och svedt bort med rykande eldbränder själfva torfvan, där han nedlagt första stenen.

Han stod där blek och förtviflad och blickade rätt framför sig. Det var dock så godt, att han blef ensam med den gamle. Kanske skulle han då lättare komma till tals med honom. Men det var som om hans tunga varit bunden eller »vänd i träd», såsom det heter i den gamla solsången.

Då kom Kari emot honom och fattade hans hand samt såg honom under tårar i ögonen.

»Sven», sade hon, »om ock hela världen misskänner dig, så gör jag det icke.»

Ynglingen skakades liksom af en nervfrossa vid detta tilltal.

»Kari», stammade han, »Kari, du . . .?»

»Ja, ja, Sven», fortsatte den modiga flickan, »jag säger det högt, jag tror icke på någon falskhet hos dig. Och det tror jag, att Gud har makt att byta det onda till det goda, när han vill. . . . Mod därföre, Sven, din dag kommer ock, han kommer!»

Det var hoppet, som tagit kropp och klädt sig

i den sköna Karis drag, som här kom honom till mötes midt i de rykande ruinerna af hans störtade lycka. Men med denna självförsakelse, som är det ädla sinnet egen och ofta uppenbarar sig hos detta kraftfulla bergfolk, sköt Sven med mildt våld den rodnande flickan åt sidan, under det han med den andra armen betäckte sina ögon.

»När den dagen kommer», suckade han, »må Gud allena veta. . . . Men nu, Kari», och härvid fällde han ned armen och såg henne an, »nu må du stå mig bi att hjälpa flyktingen, herr Gustaf Eriksson, som juten kommer med makt att taga.»

Gubben Elf hade hela tiden suttit en tyst åskådare af hvad som tilldrog sig framför honom, utan att ett drag i hans anlete förrådde hvad som föregick inom honom. De buskiga ögonbrynen sammandrogos, men det kunde vara för att vid eldskenet, som besvärade, bättre se såväl den djärfve Sven som den obetänksamma dottern. Slutligen reste han sig upp och gick fram, och allt djupare lade sig fårorna i hans panna, allt skarpare vinkel bildade ögonbrynen. Ett åskmoln tycktes sammandraga sig öfver honom, och själf liknade han, där han långsamt skred fram, ett åskmoln, som med sin blixt hotar att krossa de små blommorna på ängen.

»Icke trodde jag», sade han, och hans stämma var så hård och skarp, »icke trodde jag, att du, Sven, skulle drista dig att sätta foten i min stuga!»

»Det är icke för mig», svarade Sven, »det är för den unge herrens skull, han som talade till bönderna vid Rättviks kyrka och som vill rädda riket undan den grymme konungen.»

En stund förgick, hvarunder gubbens ögon forskande hvilade på Sven, utan att denne lät sin blick falla, utan bottenärligt och med en skymt af hopp såg upp på fosterfadern. Slutligen sade denne:

»Det lyckas dig icke, Sven . . . Mitt sinne skiftar icke efter fåglalåt. Den, som en gång förrådt sitt land och folk, han hittar icke lätt igen hvad han kastat ifrån sig, sitt goda namn och rykte. Gå därföre din stig, liksom jag vill gå min, och lämna mig och de mina! Gud döme mellan oss!»

Därmed gick gubben ut ur stugan.

»Gud döme mellan oss!» upprepade Sven, och ett vemodigt leende spred sig öfver hans anlete.

»Farväl, Kari!» sade han därpå hastigt; »Gud välsigne dig, som tror godt om mig, men här i världen se vi väl aldrig hvarandra mer!»

Han störtade ut, och Kari stod blek, som om hon varit formad af snö. Men också hon skyndade ut.

På något afstånd såg hon sin gamle faders kämpaskepnad aflägsna sig på vägen till Tomtgården. I motsatt riktning såg hon Sven. Men stjärnorna brunno där ofvan och kastade sina strålar på båda, som om också de velat upprepa de obarmhertiga orden om Guds dom.

Inom några ögonblick stod hon vid Svens sida och fattade åter hans hand, och hennes kärlek gaf henne kraft att glömma sig sjelf, ja glömma sitt eget hjärta.

»Gå till Rasmus Jute!» hviskade hon, »gå till Rasmus Jute!»

I detsamma var hon försvunnen. Men Sven gick, som hon sagt, till Rasmus Jute.

Det var en krigsman från Sten Stures dagar, som väl kände både Sven och den flyktande Gustaf Eriksson, hvars ridderliga och manliga väsende, när han förde riksbaneret i slaget vid Brännkyrka, qvarlämnat i den ädle mannens sinne ett oförgätligt minne.

»Du Sven?», sade Rasmus med oförställd förvåning, då Sven steg in i hans rymliga stuga, där han satt omgifven af hustru och tjenare framför spiselelden.

Det låg ett kraftfullt och friskt skimmer öfver hela hans väsende, och det gaf sig till känna lika mycket i hans starka, klingande stämma som i hans glada och trofasta ögon.

»Det var icke i går, jag såg dig, pojke», tillade han; »tag fram stånkan, mor, och bjud gossen en juledrick till välkomst!»

De vänliga orden föllo som majdagg i Svens hjärta. Han tog den framräckta ölstånkan och drack, och först därefter sporde den hurtige Rasmus efter hans ärende. Sven omtalade allt, och Rasmus sprang

upp från bänken och ställde sig midt framför honom med båda armarne i sidorna.

»Nils Vestgöte!» ropade han, »Nils Vestgöte skulle fånga den ädle herr Gustaf Eriksson, min salige herres stridsbroder! . . . Nej, så må jag bräcka min arma hals, men det skall aldrig i evighet ske. Upp, karlar, vi skola gå en julagång till fogdegården och förkorta vägen för karlen! . . . Se så, Sven, du skall se, det skall gå som en dans!»

Och under det han talade, spände han om sig den breda lädergördeln, tog ned det i många lyckliga strider pröfvade svärdet från väggen, och steg ut ur sin stuga. De andra karlarne voro lika flinka, och det dröjde icke länge, förr än de voro på väg söder ut.

Men ett stycke framför dem gick Sven för att visa vägen och tjena som spejare.

4.

I länsmansgården.

På långt håll såg man skenet från fogdegårdens fönster, hvilka voro försedda med glas, något som den tiden icke var fallet med allmogens boningar. Sven påskyndade sina steg och stod snart framför ett af dessa fönster.

Där inne sutto fogden Nils Vestgöte och de danske knektarne och tycktes vara i färd med att

göra sig en god qväll. En halfäten julgalt låg midt på bordet och ölmuggarne gingo flitigt omkring, under det att ett oredigt sorl af en framskrålad skämtvisa, beledsagad af högljudt samtal, trängde ut i de fria.

Plötsligt ryckte Sven till och lyfte den ena handen, liksom om han funnit något, som han alldeles icke väntat, och som därföre både öfverraskade honom och försatte hans själ i den högsta spänning.

En af svennerna i stugan hade rest sig upp och lutat sig fram öfver bordet för att skära sig en bit af grissteken. Han höll i handen en knif, hvars långa skaft stack upp öfver handens bredd och lät en prydlig silfverrand lysa i eldskenet. Sven kunde tydligt se sin fosterfaders bomärke.

Det var åsynen af detta, som kom honom att darra af den häftigaste rörelse och nästan glömma ändamålet med den nattliga vandringen samt Rasmus och hans huskarlar, hvilka ännu icke hunnit fram, men hvilkas steg han hörde knarra mot snön.

Sven skyndade fram till dörren, ryckte upp denna och störtade in. Under inflytandet af den rikliga välfägnaden var det knappt någon, som gaf akt på den ensamme bonddrängen, förr än denne stod alldeles invid svennen med den sölfbodda knifven.

»Hvar fick du den knifven?» sporde han med ett hemskt lugn, som alla missförstodo, och lade sin hand på svennens skuldra.

Denne log ett bredt leende och såg på frågaren.

»Knifven?» utbrast han, »knifven fick jag i ärlig strid ...»

»Jag menar, att det spökar ännu efter Långfredagsoset», inföll en annan skrattande.

»Det är den andra bågskytten!» ropade en tredje. »Tvänne pilskott rammade herr Otto Krumpe den dagen; den ene skytten fick hastigare lön för ärende, än han väntat; nu skall man se, att den andre kommer och vill hafva det samma.»

Och så skrattade han öfverljudt åt sin qvickhet. Otto Krumpe var danskarnes befälhafvare i slaget vid Upsala och blef där sårad af tvenne pilskott. De modiga bussarne, som icke anade någon fara och minst af den ensamme bonddrängen, funno hans uppträdande synnerligen egnadt att skänka dem nöje och sparade därför icke på sina infall. Det ena ordet gaf anledning till det andra, och så dröjde det icke länge, förr än Sven hade allt klart för sig.

»Denna knif tillhörde en gång min fosterbroder!» sade han.

»Såå», svarade knifvens nuvarande egare, »men nu är han min. . . . Ser du, sprutöga, jag skall säga dig, hur det var. Pojken kom ensam in midt ibland oss och var icke längre från herr Otto, än du är från fogden där borta. Ja, du var ock med, Lauritz, så du minnes det lika väl som jag.»

»Jo jag minnes», svarade den tilltalade, densamme som talat om pilskotten, »och dälen gale mig, såg jag icke dig ock; du följde med den galne tuppkycklingen, men vände om strax som vi ryckte fram att lära eder icke i förtid gala om seger. . . . Vi hafva godt minne, ser du. . . . Jag känner dig på hållningen, för jag stod i utkanten af hären, men följde kamraten, tills han fick sin välkomma, så att han aldrig behöfver någon mera.»

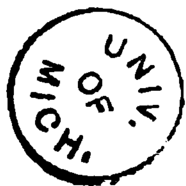
»Så gick det till, ser du. Din galne broder kastade sig med denna knif in i hopen rakt på herr Otto, då jag gaf honom ett slag, som stäckte vägen, och knifven drog jag ur hans hand som ärligt byte.»

Därmed lade han knifven ifrån sig på bordet. Sven stod ett ögonblick tyst, men hans läppar darrade, och det var som om en ljusning låtit sig förnimma i hans anlete. Men hans ögon sprutade eld, så att man kunde väl med den danske knekten kalla honom sprutöga. Alla knektarne sågo på honom, och alla skrattade.

»Hvad vill du så mera?» sporde Lauritz.

»Hvad jag vill», började Sven och höjde sin stämma, så att det blef tyst i stugan. »Jo, det skall jag nu säga dig och eder alla. Är det sanning ditt tal, att min broder föll som din fiende, och icke som din vän, så må Gud välsigna din tungas tal, men knifven tager jag igen,»




UNIV.
OF
MICH.

Därmed stack han fram handen och tog knifven samt höjde den upp, så att alla sågo den blanka klingan lysa. Det gick så hastigt och oförtänkt, att ingen hunnit komma sig för med att hindra honom. Många togo ock alltsammans för skämt, ty ingen kunde föreställa sig så mycket mod hos den ensamme bonddrängen.

Men då Sven gjorde en rörelse att stoppa knifven i bältet, ropade dess egare:

»Håll litet, dräng... om den saken skola vi blifva två!»

»Ja väl», genmälde Sven, »ty knifven lemnar jag icke lefvande ifrån mig!»

Nu rusade alla upp och omringade Sven, hvilken drog sig tillbaka mot väggen för att hafva ryggen fri.

»Var det icke det jag sade», ropade Lauritz, »den galne drängen vill bli skickad genvägen till bror sin. Rask gärning, gossar... så dricka vi på liket.»

Ett häftigt handgemäng uppstod, och Sven värjde sig med en otrolig styrka. Den upplysning han fått, återskänkte honom hela hans sinnesnärvaro. Men huggen föllo allt tätare, och ringen slöt sig allt fastare omkring honom.

Ett tungt fall mot golfvet hördes, i samma ögonblick som dörren åter öppnades och Rasmus Jute visade sig på tröskeln,

»Nu lärer du fått nog!» ropade Lauritz, och den andre knekten, som egt den sölfbodda knifven, lutade sig ned för att upptaga något.

»Dälen gale mig», yttrade han, »håller han icke knifven så hårdt, som om han ville taga honom med sig i grafven!»

Ett hugg af Rasmus gjorde slut på meningen och afsikten, och alla knektarne vände sig mot den nye fienden. Nu upplågade striden å nyo, men denna gången var man någorlunda jämnstark å ömse sidor, och det dröjde icke länge, förr än Nils Vestgöte såg, att allt motstånd var omöjligt. Han slog då ut fönstret och sökte rädda sig genom flykten. Men ett par af Rasmus' karlar sågo det och skyndade ut. De andra sökte följa fogden genom fönstret. Inom några ögonblick var stugan tom, och striden fortsattes på gården eller i skogen, dit danskarne sökte taga sin tillflykt.

Rasmus Jute själf nedlade Nils Vestgöte och upphann därefter den knekten, som fått det första hugget af hans svärd inne i stugan.

Men där inne stod Kari lutad öfver Sven.

Han låg där så blek och likväl så skön med ett drag af obeskriflig frid i sitt anlete. Knifven med gubben Elfs bomärke höll han ännu i sin hand. Den danske knekten hade måst lämna den, när det gällde att försvara eget lif.

Den döende flamman från härden belyste med ett blåaktigt sken såväl slumraren som Kari, hvars öga med outsäglig smärta hvilade på hennes hjärtans kär.

Hon hade på afstånd följt honom, när han kom från Rasmus, och när hon såg honom nalkas fogdestugan, hade hon ilat bort till Utmelandsbyn och Tomtgården, där hon träffat sin fader, till hvilken hon sagt, att Rasmus gått med makt till fogdegården. Det var hennes afsikt, att fadern skulle komma till hjälp, och i den tron skyndade hon tillbaka till fogdegården, där nu striden gick lös som bäst.

Hjärtat ville brista i hennes bröst, när hon steg in i den dunkla stugan och fick se Sven ligga i sitt blod vid ena långväggen.

Så hade han farit öfver det vida hafvet, hvarifrån ingen väg går tillbaka. Och han syntes lyckligare i döden än han någonsin var i lifvet.

Kari föll ned på knä invid honom. Hon fattade hans hand och höll den i sina, och så förblef hon i stum smärta och med tårlösa ögon blickande på den ädle, misskände ynglingen.

Hon hörde icke, huru dörren öppnades och män kommo in i stugan. Hon bara såg och såg på det kära, liflösa anletet.

Men ännu hade ej döden fullbordat sitt verk.

Plötsligt slog Sven upp ögonen och ett matt leende öfverfor hans drag, när blicken träffade Kari.

Hon log tillbaka och lutade sig längre ned tätt intill honom. Det var så naturligt, tyckte hon, att han icke var död, utan blott slumrade. Hvarföre väntade hon väl, om icke på hans uppvaknande?

»Kari», hviskade Sven, »nu kan jag säga sanningen. Din broder . . .»

»Min broder . . . hvad vill du säga om honom?»

»Han var ingen förrädare!»

»Sven!» ropade Kari, för hvilken med ens ett ljus uppgick, som göt helgonglans kring den döendes panna.

»Ser du», fortsatte Sven, »jag trodde det . . . men jag ville ej lägga din fader med sorg i grafven.»

»Men du ville bära all den smälek, allt det hat, som . . .»

»Ja, jag ville . . . men nu är det bra igen. Din broder dog en ärlig död. Jag trodde om honom, hvad alla trott om mig, att han gick onda stigar till fienden, och jag följde honom. Han hade knappt försvunnit bland fienden om qvällen, förr än anfallet skedde på vår här. . . . Det var dumt af mig, men jag har ock lidit straffet för min misstro.»

»Jag visste det förut, Sven, att du icke kunde begå något sådant, som man gaf dig skuld för! Dock skulle alla hafva trott dig utan att hafva misstrott min broder, om du förut talat hvad du nu sagt.»

»Kanske . . . kanske icke. Jag ropade honom vid namn, när han gick ifrån oss om qvällen, jag

ropade om igen, men han hörde mig icke, ville icke höra mig, utan gick blott så mycket fortare. Föll misstanken på mig, så hade den väl ock fallit på honom, och jag ville icke se dens ögon i sorg, som varit mig i faders ställe.»

»Dock har han sörjt öfver dig!»

»Den sorgen var dock mindre, än om han nödgats sörja sin egen son.»

»Knappast var han dock mindre!» hördes gubben Elfs stämma, och han framträdde med Rasmus Jute.

Denne lutade sig ned att undersöka såren. De voro många, men, som han tyckte, intet lifsfarligt.

Den gamle fattade Svens hand och sade, i det han förgäfves sökte återhålla de frambrytande tårarne:

»Gud välsigne dig, son, och står du öfver detta, så vill jag med dig vara den förste, som drager ut för herr Gustaf Eriksson.»

»Och jag med!» tillade Tomt-Mats, som tillsammans med de andra trädt in i stugan, sedan han åhört Rasmus Jutes redogörelse för den döende danske knektens bekännelse.

Därpå gick äfven Tomt-Mats fram, så att han bättre kunde ses af Sven.

»Men du må lefva eller dö, Sven», sade han, »så skall du gifva mig till de vrånga tankarne om dig.»

Ett drag af innerlig själafrid utpräglade sig i Svens anlete, men han tillslöt af mattighet ögonen.

Något därefter inträffade julhelgen, då Gustaf Vasa uppträdde på en kulle nära Mora kyrka och ännu en gång talade om landets nöd och fara, om de olyckor, som drabbat honom själf, och om sitt fasta beslut att våga allt för fosterlandets räddning.

Det är en bekant sak, att Gustafs tal icke förmådde uträtta något hos Mora-karlarne. Väl funnos de, hvilka likt Tomt-Mats och Elf ville genast gripa verket an, men de allra fleste kände honom icke och trodde knappast, att sådan träldom, som han talat om, väntade Sveriges folk under den nye konungen.

Och så måste Gustaf den gången draga sina färde.

Men snart ändrades allt och skidlöpare utsändes att söka och upphinna den flyktande herren, som enligt allas sammanstämmande utsago var den ende, hvilken kunde rädda Sveriges land.

Snart var han åter i Mora, där han möttes af utsände från alla socknar i Öster- och Vesterdalarne, hvilka utropade honom till »herre och höfvitsman öfver Dala och menige Sveriges rike». Och han utsåg sexton unge män till sin lifvakt samt att föra hans bud och ärenden omkring landet.

Bland dessa var gubben Elfs fosterson en.

Han hade öfverstått den fara, hvari han kastat sig för den flyktande ädlingens skull. Väl var han

blek ännu, men kraft och mod strålade ur de ärliga ögonen.

Gubben Elf gaf sig ingen ro, förr än han fått gifva sin dotter åt den så länge och orättvist misstänkte.

»Lång ofredstid förestår», sade han, »och det heter: uppskjut icke till morgondagen hvad du kan göra i dag.»

Så blef det bröllop i gubben Elfs stuga, och Gustaf Vasa var där den förnämste gästen.

»Nu skola vi, vill Gud, göra om Långfredagsslaget, men bättre!» sade han leende till Sven, om qvällen, när bröllopsskaran kommit hem från kyrkan.

»Amen», sade herr Jakob, kyrkoherden, och knäppte andäktigt ihop sina händer, och gubben Elf tillade:

»Vi bedje Gud fader i himmelrik, oss må nu full bätter gå!»

Men bruden log så ljuft mot sin Sven, och denne blickade så trofast tillbaka. Hans tankar flögo dock från Karis rosenmun till ett högre mål — till den stundande striden för Sveriges rike. Det var som ett löfte legat outtaladt och dallrat på Karis svällande läpp, ett löfte om ära och tro i döden, och det framgick i ord från mannens mun.

»Så visst som dalkarlens pil träffar snöskräfvans hjärta i flykten, så visst skall han icke hvila på

sträng, förr än vi hjälpt Gustaf Eriksson att drifva jutekungen ur Sveriges rike!»

Inom år och dag var löftet en verklighet. Och mången jul drack sedan Sven sitt öl med Kari i gubben Elfs stuga.





EN DÖENDE STORMAKT

12.

Under hela den tidrymd, som i historien fått namn af medeltiden, intager i det nordliga Europas statssystem det så kallade *Hanseförbundet* en sådan plats, att det förtjenar namn af stormakt. Men när de gamla väldena föllo och nya förhållanden i alla riktningar inträdde, då drogos hörnstenarne undan äfven detta välde, och det föll ifrån sin storhet.

Det är eget att se — och företeelsen visar sig öfver allt i historien — huru svårt det är för en samhällskraft, vare sig stor eller liten, att inse, när dess tid är ute, när den har fyllt sin sändning. Tiden brusar den förbi, och där står den med sina gamla minnen, fördomar och anspråk, och har liksom svårt att begripa, hvarför samma mått af kraft icke längre medför samma mått af verkan, men mätande kraften icke efter det nya, som *är*, utan efter det gamla, som *varit*. Och under inflytande af denna missräkning öfvergår den i ett slags yrsel, och vidtager mått och steg, som påskynda dess fullkomliga undergång, i stället att återföra den forna makten och glansen.

Knappast visar sig detta någonstädes så tydligt som hos hanseförbundets hufvudstad Lübeck, vid början af 16:de århundradet. Redan långt tillbaka under medeltiden hade litet emellan försök blifvit gjorda att anknyta handelsförbindelser mellan de nordiska rikena och andra makter, såsom England, men i synnerhet Nederländerna, och såsom naturligt var hade Hansan på allt sätt satt sig däremot, allt för väl inseende, att därigenom dödsstöten skulle gifvas åt dess egen handel. Denna grundade sig ensamt på import till Skandinavien af andra länders produkter och export af Skandinaviens, men alldeles icke på egen produktion eller egna råämnen. En sådan handel kunde bära sig, så länge Hansan

hade privilegium på uteslutande handel med Skandinavien, hvilket var fallet under hela medeltiden. Men så kom det 16:de seklet med sina nya uppfinningar, sin reformation och sina upptäcktsfärder till nya världsdelar — allt egnadt att öka synvidden för folken och rikta deras blickar utåt och utöfver den gamla synranden. De nordiska staterna började se bort till de länder, hvarifrån hansestäderna hemtat sina varor, och dessa önskade ingenting hellre, än att finna nya omsättningsorter för sin handel. Redan 1526 upprättades ett handelsfördrag mellan Sverige och Nederländerna, och i den saken att undandraga sig hansestädernas tryckande handelstvång voro Gustaf I och konung Fredrik I i Danmark fullkomligt ense.

När nu de holländska skeppen började mera än förr segla i de nordiska farvattnen, förlorade man i Lübeck så godt som all sans. Där hade vid denna tid en vid namn *Wullenweber* blifvit borgmästare, och en grofsmed, vid namn *Meyer*, blifvit hauptman. Båda voro skicklige folkledare, men synnerligast Wullenweber, som genom sin vältalighet ledde hopen hvart han ville. På grund af en gammal lag, som tillät ett oftare skeende ombyte af medlemmarne i rådet, lyckades han därifrån aflägsna alla gamla och bepröfvade rådsherrar, hvilka genom sin erfarenhet i någon mån kunnat lotsa statsskeppet fram genom de okända bränningar, hvari det nu

befann sig. I deras ställe fylldes den lübska senaten af idel obetydliga män, utan den minsta insikt i offentliga värf, men lydiga verktyg för sina härsklystna ledare.

Nu utrustades en flotta af 24 skepp att med våld utestänga Holländarne från Östersjön, och sändebud afgingo till både Sverige och Danmark. På rådhuset i Stockholm lämnade konung Gustaf det svar, att han icke ville gå in på deras fordringar, och påminde Lübeckarne om deras oredliga förhållande, då han fördref Severin Norby från Gotland, men de lämnade alla sina löften för denna hjälp ouppfyllda. Till följd af detta svar steg förbittringen i Lübeck öfver alla bräddar. Man skickade konung Gustaf ett skarpt svar, hvari han så godt som befalldes att låta sin flotta förena sig med den lübska. »Konungen borde akta sig» — så utlät man sig i Lübeck helt öppet — »desamme som med 100 mark hulpit honom till Sveriges rike, ville ock vara de, som med 500 mark skulle komma honom därifrån igen. Detta var tacken, för det de hade gjort en oxdrifvare till konung.» Detta tal hade naturligtvis afseende på den hjälp konungen fått, när han, förklädd i bondkläder, med de saxiske oxhandlarne anlände till Lübeck 1519 om hösten. Lübeckarne inskränkte sig dock ej blott till hot, utan läto belägga med qvarstad allt svenskt gods i Lübeck, hvilket åter hade till följd, att Gustaf gjorde

detsamma med Lübeckarnes gods i Sverige och tillika upphäfde på en gång alla deras handelsprivilegier.

Då inträffade konung Fredriks i Danmark död i april 1533, och därigenom öppnade sig för Wullenweber och Meyer ett ypperligt tillfälle att inblanda sig i nordens angelägenheter och vända dem till sin fördel. Stora, omstörtande planer hvälfde sig inom deras hufvuden, och de tänkte på ingenting mindre än att underlägga sig hela Östersjön och betrygga sitt välde genom att bemäktiga sig Helsingör och Helsingborg vid Öresund, Bergen i Norge och Kalmar med Öland i Sverige samt Gotland. Dessa grundstenar för hansestadens välde skulle lämnas dem af de nya konungar, som de ville tillsätta i både Danmark och Sverige.

I närheten af Lauenburg vistades då hos konung Gustafs svärfader en yngling, som syntes skickad från himlen att upphöjas till Sveriges konung. Det var Sten Sture den yngres och Christina Gyllenstjernas son *Svante Sture.* Genom list lockades den unge Sturen till *Möllen,* en liten Lauenburgsk stad, som Lübeck hade i förpantning, och där togs han till fånga och fördes till Lübeck. Först här fick den intet ondt anande ynglingen reda på, hvad man ville och hvad man fordrade af honom. I lifliga ordalag framställde Meyer för honom, hvad Lübeck hade i sinnet mot Sverige och konung Gustaf. »Eder vilja vi göra till en mäktig herre i Sverige!»

sade frestaren och varnade tillika Svante för konungens hat; »han ginge i Lauenburg sin undergång till mötes, ty hertig Magnus hade fått i uppdrag att bringa honom om lifvet».

Med ädel värdighet svarade Svante: »Jag är en ung man och kan icke inlåta mig i något företag emot min konung och mitt fädernesland; jag skulle då tillskynda min moder, min släkt och mina vänner en evig sorg och bedröfvelse, bringa dem i förderf och afhända mig själf allt mitt arf och eget i Sverige!» — Meyer ville knappt tro sina öron, men tog för gifvet, att den unge herrn lät tala vid sig, och sade därför: »Vi herrar af Lübeck äro rika och mäktiga nog; misten I något i Sverige, vele vi gifva eder fyrdubbelt igen, och skulle vi icke få öfverhanden öfver konung Gustaf, det Gud förbjude, så vele vi skrifva honom till, att han skall låta eder komma till edert igen, eller vele vi fejda med honom så länge, tills han gifver eder det.» De stolta orden utöfvade dock intet inflytande på herr Svante, och då sprang Meyer upp och utropade: »Velen I ej i Guds namn, så skolen I det i djäfvulens!»

Bref sändes i Svante Stures namn till Sverige, hvari dess inbyggare uppmanades att gripa till vapen och afskudda sig konung Gustafs tyranniska regemente, och under brefven satte de Sturens sigill, som de låtit förfärdiga, och allt därunder sökte de med dyrbara skänker och smicker vinna fången.

Men denne var orubblig i sin trohet mot sin konung och sitt land. När slutligen Lübeckarne sågo, att af honom intet var för dem att hoppas, läto de honom på den lauenburgske hertigens bemedling återvända till Lauenburg. Svante Sture gaf då de erhållna skänkerna tillbaka.

Men Wullenweber och Meyer uppgåfvo icke därför sina planer, kämpande både med makt och med svek för att sätta dem i verket. Deras ansträngningar äro dock att betrakta endast som dödsryckningar och tjenade endast att påskynda den mäktige hansestadens fall.

Det såg för en tid ut, som om de tyska uppkomlingarnes — Wullenwebers och Meyers — djärfva planer att omskapa förhållandena i norden och för alltid grundlägga sin stads öfvervikt på Östersjön skulle krönas med framgång. De inre striderna i Danmark efter konung Fredriks död erbjödo det bästa tillfälle att inblanda sig i detta rikes angelägenheter, och Lübeck begagnade sig däraf med mycken framgång. Man var ännu icke i detta rike ense om, hvilken som skulle blifva konung, då den lübska hären inbröt i Holstein, hvarest den aflidne konungens äldste son var hertig. Lübeckarne stodo i förbindelse med borgmästaren *Ambrosius Bogbinder* i Köpenhamn och *Jörgen Kok* i Malmö, hvilka satte sig i spetsen för den rörelse, som utgick från Danmarks borgare och bönder. Desse ville å sin

sida våga ett försök att befria sig från adelns och presternas tryckande ok. Hela det krig, som nu började, har fått namnet *grefvefejden*, emedan en grefve Christofer af Oldenburg var anförare för lübska hären, men kunde lika väl kallas så, emedan det fördes lika mycket mot de privilegierade stånden, som mot den eller-dem, hvilka dessa stånd ville uppsätta på tronen. Ty de världslige herrarne ville hafva *Christian*, den äldste af konung Fredriks söner, prelaterna åter en yngre, vid namn *Johan*, till konung. »I de dagar» — skref en så godt som samtida dansk historieskrifvare — »var det icke godt att vara eller heta adelig; vanligen hördes de orden: man skall slå ulfvarne ihjäl, så blifva där inga ungar efter dem. Många fruar och fröknar förklädde sig som bönder och sökte på detta sätt frälsa sig.»

Grefve Christofers infall i Holstein var blott förställning. Sedan han därmed förmått Christian att blotta Seland på krigsfolk, gick han alldeles oväntadt öfver på denna ö, där han landsteg midsommaraftonen 1534. Köpenhamn öppnade sina portar, Malmö fördref sin adliga besättning, och inom kort hade Fyen och de öfriga öarne samt Skåne underkastat sig grefven, som mottog deras hyllning i den fångne konung Christians namn. Denne konung, som i vår historia bär tillnamnet Tyrann, hade gjort sitt namn kärt för den danske bonden, och därföre begagnade sig Lübeckarne däraf, för att

vinna borgarne och allmogen på sin sida. Äfven på Jutland utbredde allmogen fasa bland adeln och prelaterna, hvilka till slut, tvungne af nöden, valde prins Christian till Danmarks konung. Men detta val var till en början utan all betydelse, ty nästan hela riket hörsammade grefve Christofer.

Den nyvalde konungen befann sig utanför Lübeck, som han belägrade, då han fick underrättelse om sitt val till konung, och skyndade genast till Jutland; det var i augusti 1534. I november slöt han sedan freden med Lübeck, men endast såsom hertig af Holstein, så att både han och Lübeck skulle kunna med mera kraft fortsätta kriget i Danmark. För den unge Christian voro dock utsikterna de mörkaste, och både han och hans rådsherrar skrefvo till konung Gustaf i Sverige och anhöllo om hans hjälp. Christian lyckades komma öfver på Fyen, men då kom en lübsk flotta och lade sig i sundet mellan denna ö och Jutland, och en annan lübsk flotta kryssade i Öresund och behärskade farvattnen däromkring, så att konung Christian var fullkomligt instängd och kunde icke komma ur fläcken.

Så stodo sakerna, då den svenska flottan under *Måns Svensson (Some)* och *Erik Flemming* den 30 april lämnade Stockholm att komma den betryckte danske konungen till hjälp. De svenska skeppen voro stora och väl utrustade. Störst var

amiralskeppet »Stora Krafveln», som kunde föra tusen knektar ombord och dessutom en besättning af 300 man. Det hade så många kanoner, som 4 af de andra skeppen tillsammans. Näst »Krafveln» kom Kampermannen, så Brynten, — tillsammans 11 stora örlogsfartyg, utom 4 lastdragare. Utom denna flotta hade Gustaf redan på hösten föregående året sändt en här på 5,000 man till Halland och Skåne, hvilken där stred med stor framgång emot Danmarks fiender.

Vid Gotland förenade sig en preussisk flotta och de skepp, hvilka konung Christian med svenska penningar lyckats utrusta, med den svenska flottan, hvarpå kosan ställdes vester ut. Tre holländska fartyg anhöllos, och man fick af dem veta, att den lübska flottan låg vid Bornholm, sex och tjugu segel stark, hvaribland 9 stora örlogsskepp. Amiralskeppet hette Mikael. Denna flotta var, jemte den som låg i sundet vid Fyen, Lübecks stolthet och hopp. Med dessa flottor skulle de nu i grund krossa det danska riket, och sedan skulle ordningen komma till Sverige.

De förenade flottorna fortsatte sin segling i angifven riktning, beredda till slag; och under en häftig storm, då vågorna gingo skyhöga, fingo de sigte på de lübska skeppen. Dessa hade icke så snart märkt den hotande faran, förr än också de ordnade sig till strid, sökande att vinna fördelen af vinden,

hvilket dock icke lyckades. Då satte de till alla segel för att fly undan inåt sundet.

I den förfärliga stormen vågade man icke förfölja de undanilande Lübeckarne. Men på Stora Krafvelns kommandobrygga stod hög och stark Måns Svensson, och gaf han befallning »att hissa de mesta segel, som föras kunde i den flygande storm». Alla sågo med häpnad segelmassan utveckla sig, men ingen mer än Kampermannen vågade följa exemplet. Jätteskeppet sköt fart genom de vredgade böljorna och skummet yrde skyhögt kring dess väldiga bog. Hvad tänkte han på, amiralen, där han stod och ofrånvändt såg efter de försvinnande Lübeckarne, under det att Krafveln allt mer och mer aflägsnade sig från den flotta, han tillhörde. Denna var redan långt bakom, man kunde knappt från Krafvelns däck se masttopparne mellan brottsjöarne, medan afståndet från de förföljda synbart förminskades. Endast ett fartyg följde på något afstånd; det var Kampermannen, men det kunde ej som segelfartyg mäta sig med Krafveln. Så gick det hela tvenne sjömilen framåt.

Men nu hade Krafveln hunnit de lübska fartygen, och herr Måns såg förnöjd ned på sina käcka bussar. Det var något som slog an på hvarje man ombord. Slikt hade man aldrig förr skådat, att ett enda fartyg jagat en hel flotta framför sig. Men herr Måns riktade sina skarpa ögon på det fiendt-

liga amiralskeppet, den stora Mikael, och gaf befallning att hålla kurs på detsamma. Och allas ögon följde med skärpt uppmärksamhet Mikael, och allas hjärtan klappade af stridslust. Mikael sökte emellertid länsa undan, så godt sig göra lät. »Han veckade undan för Krafveln, som en räf för ett koppel hundar.» Men Krafveln var bättre seglare.

En blixt, ett dån, som öfvergick stormens och vågornas tjut! Det var Stora Krafvelns helsning till Mikael; de voro inom skotthåll för hvarandra. Skott följde på skott. Några ögonblick, och stora Mikael flöt som ett redlöst vrak på det upprörda hafvet. Det blef också Mikaels sista strid; han kom sedan aldrig mer ut i sjön. Men herr Måns var ej nöjd därmed. Den segrande Krafveln styrde från Mikael midt in i hopen af de fiendtliga skeppen. En förfärlig strid uppstod. Harm och hämndlust gjorde, att Lübeckarne stredo som ursinnige, och mänget säkert skott riktades den gången mot den svenske jätten. Hans tackel och tåg började blifva förtvifladt tilltygadt, men allt så stod den barske herr Måns på kommandobryggan och uppmuntrade sitt folk och ledde striden. Nu hann också Kampermannen fram, men nu började också de fiendtliga hufvudskeppen att vika, och med alla klutar, som ännu kunde uppfånga en vind, sköt Stora Krafveln fram och jagade dem alla framför sig. Först när natten inbröt, blef det slut på striden och förföljandet. Då hade Stora

Krafveln ej mer än 14 man ombord. Hade de öfriga fartygen kunnat följa honom, skulle ej ett af fiendens skepp undkommit.

Det var en strid sådan som få, och för Lübeck en förebild af hvad som väntade i den brottning, som nu pågick med den svenske konungen. Och så, som det gick här, så gick det äfven fortfarande. Den svenska Krafveln seglade förut, och den öfriga flottan kom efter, och så jagades de lübska fartygen från de danska farvattnen, och konung Christian kunde gå öfver till Seland, der han den 29 juli slog läger utanför Köpenhamn.

Hvarje tid har sina stormakter. En sådan var för norden under medeltiden den tyska Hansans med Lübeck i spetsen. Och det utgör för betraktaren ett i hög grad intresseväckande skådespel att se, huru tiden med sin rikedom af nya krafter stormar an mot detta handelsvälde, hvilket till en början ej synes kunna fatta sig i sin ställning, utan drömmer ännu om en makt och ett inflytande, som ej mera finnas. Medvetandet därom smög sig på Lübeckarne under detta krig.

Man må väl kunna gifva benämningen dödsryckningar åt hela denna tilldragelse med den mäktiga hansestadens alla skiftande försök att tillrycka sig väldet i norden. Det var dock icke endast storartade ansträngningar för att i öppen strid krossa och tillintetgöra sin fiende. När krafterna sveko och ne-

derlagets nesa bragte Lübeckarne utom sig, blef hvarje medel godt, och liksom de började, så slutade de äfven med att anlita förräderiet, men detta till sist i sin uslaste form — lönmordets. Att Lübeck till en början sökte förskaffa sig lämpliga män att sätta i spetsen för sina operationer mot de nordiska rikena, det må man nu mindre undra på, äfven om man här måste förkasta medlet att locka till förräderi, men att på lönliga stigar smyga sig fram på sitt byte och liksom hugga sin ädle fiende i hälen, — det är och blir alla tiders afsky.

Det dröjde icke länge, förr än Lübeckarne funno, att den, af hvilken de egentligen hade något att frukta, var Sveriges konung, och att han för dem var vida farligare än den danske Christian. Synnerligast blef detta klart för dem efter den svenska flottans lysande bedrifter till sjös 1535. Men redan dessförinnan spunno de i mörkret svarta ränker mot den svenske konungen. Förstulet tal om försåt, som skulle vara anstiftadt mot Gustaf, var gängse i Tyskland redan 1534, dock utan att man med visshet vet, om Lübeckarne hade sin hand med i detta, äfven om det icke var dem obekant. Det är dock sannolikt, att, så länge de hyste hopp om att i öppen strid betvinga honom och genomföra sina planer, de icke togo sin tillflykt till så usla medel. Emellertid erhöll Gustaf tid efter annan varningar från åtskilliga tyska furstar och äfven från

sin svåger, konung Christian i Danmark. Från den sistnämnde har man ett bref af den 31 mars 1535, hvari han förmanar Gustaf att taga sig väl till vara, emedan hans lif och hans hufvudstad hotades af förrädare.

Gustaf lät till följd häraf noga bevaka slottet och staden och iakttog all möjlig försiktighet, men kom dock icke sammansvärjningen på spåren. Det var en månad efter mottagandet af Christians bref, som han lät sin präktiga flotta utlöpa, och på sjön liksom i marken slogo hans svenske män fienden och vunno ära och anseende, så att krämarne därute i Lübeck bleknade därvid, men den dolde fienden, som smög sig fram bakom hans rygg, honom lyckades han icke vinna någon närmare kännedom om, ehuru ansträngningarna i detta afseende ökades i samma mån, som han själf liksom äfven makterna i Tyskland kunde förstå, att denna dolda kraft nu, om någonsin, skulle söka nå sitt mål.

I utlandet var man också så öfvertygad därom, att man öfver allt därstädes i början af år 1536 hörde berättas, det konungen i Sverige var mördad. Därom talades vid kejsarens hof, och kejsaren skall till och med hafva tagit det för visst, så att han byggt planer därpå med afseende på sin svåger, den fångne Christian Tyrann, och engelska sändebud, hvilka öfvervarit fredsslutet mellan Lübeck och Danmark i Hamburg, inberättade därifrån till sin konung så-

som alldeles tillförlitligt, »att Gustaf blifvit mördad och dött genom följderna af såret». Det var naturligt, att här hemma allas sinnen skulle fyllas af oro, och den allvarlige konungen, som menade så ärligt, om ock hans allvar stundom slog öfver i stränghet, gick där med sina bekymmer sluten inom sig själf, knappast vågande anförtro sig åt någon, litet emellan lyssnande till de underrättelser, som hans kunskapare förde upp till honom från staden, eller ängsligt öfverräknande med sin myntmästare *Anders Hansson* silfvertackorna i »herr Eskils gemak».

Minst af allt kunde Gustaf ana, att just denne myntmästare var en bland de sammansvurne, liksom *Mårten Munk*, hvilken var den bland kunskaparne, som han mest förlitade sig på. Utom dessa utgjordes de sammansvurne mest af tyska borgare, som voro bosatta i Stockholm. De hade länge varit beslutne om hufvudsaken, nämligen om konungens undanrödjande, men icke om sättet, och så hade utförandet blifvit fördröjdt än af det ena skälet, än af ett annat. Slutligen kom man dock öfver ens om både tid och medel. Man fick veta, att konungen ämnade öfvervara gudstjensten i Storkyrkan den 9 april 1536, som var Palmsöndagen, och denna dag bestämdes för mordets verkställande. För att vara riktigt säker om framgång i hufvudsaken stannade man dock icke vid ett förslag, utan bestämde flere, så att, om det ena försöket misslyckades, skulle man

kunna vara förvissad om, att något af de andra skulle lyckas.

Först och främst beslöt man att under konungens stol i Storkyrkan anbringa en fjärding krut, försedd med kopparpip och lunta, som kunde brinna i fem timmar. Att draga försorg om utförandet häraf uppdrogs åt en tysk borgare vid namn *Hans Bökman*. Men på samma gång uppdrogs åt tvenne andra af de sammansvurne att söka lägga förgift i konungens mat eller att rent af genom ett dolkstyng mörda honom. Det sista fick myntmästaren på sin lott. Han brukade ofta vara ensam med konungen i silfverkammaren och hade därför godt tillfälle att oförmärkt utföra sitt uppdrag. Sedan nu konungen på det ena eller andra sättet blifvit undanröjd, skulle man skrida till utförandet af den plan, hvars första och viktigaste offer konungen var. Denna plan bestod i ingenting mer eller mindre än att nedbryta Stockholms slott, förklara Stockholm för en fri medlem af hanseförbundet och lägga hela Sveriges rike under Hansan. Eftervärlden häpnar för dessa djärfva planer, men de stå alldeles i öfverensstämmelse med det stora programmet att göra Hansan och Lübeck till ett nordens Venedig. Tanken om Stockholms inträdande i Hansan var alldeles icke ny, den förekommer tidigt nog under medeltiden, och vid medlet af 1300-talet, efter Visbys fall, var detta inträdande mera än en blott tanke. Man vet

bestämdt, att Stockholm då lämnade tillskott till hanseförbundets rustningar, och äfven att det en gång var representeradt på en så kallad hansedag eller kongress af ombud från de särskilda hansestäderna.

Allt gick till en början de sammansvurne väl i händer, och man var kommen till lördagen näst före palmsöndagen. Då intogs bland de sammansvurne af något skäl en afsigkommen och försupen skeppare vid namn Hans Vindrank, hvilken dock förstod att låta betala sig väl för sin medverkan. I glädjen öfver de stora och gyllene löften, som han sålunda erhållit, tillbragte han dagen tillsammans med några af de sammansvurne i ett dryckeslag, hvarifrån han hemkom sent om qvällen. Då träffade han en af grannhustrurna, för hvilken han lät några ord undfalla sig om, att han snart åter hoppades komma till välstånd, och på grannhustruns ytterligare frågor yppade han mera af hemligheten, än som för de sammansvurne var nyttigt. Grannhustrun skyndade hem och omtalade, hvad hon fått veta, för sin man, hvilken genast begaf sig upp till slottet och till *Germund Svensson (Some)*, som egde befälet där. Nu upphemtades skepparen, och sedan han omtalat hela sammansvärjningen och tillkännagifvit, hvilka de sammansvurne voro, skedde genast om natten arresteringarna af dessa.

Myntmästaren störtade sig utför tornet »Tre kronor». Mårten Munk och de mest brottslige ut-

fördes till afrättsplatsen och halshöggos, de mindre brottslige fingo, på drottning Margaretas förbön, lösa sina lif med penningar. Så bevarades den gången konung Gustafs lif, och det mäktiga Lübeck såg sig bedraget i sitt hopp att slippa sin farlige fiende.

Lübeckarne började så småningom inse omöjligheten och fåfängligheten af de stora planer, som Meyer och Wullenweber utkastat, och deras förbundne af de andra städerna sade öppet, »att man måste gifva något efter, ty världen vore nu en annan än för hundra år sedan». Oaktadt allt det blod, som flutit, och alla de dryga penningsummor, som de gångna åren sugit ur köpmännens penningskrin, såg man dock tydligt, att makten och väldet öfver Östersjön flyttat från Lübeck och till konungarne i Sverige och Danmark. Nu föreföll därför åter en statshvälfning i Lübeck, uppkomlingarne störtades — Meyer hade blifvit fången i kriget och steglad, och Wullenweber undergick snart samma öde — och det gamla rådet insattes åter i sin värdighet. Detta sökte så småningom bota statens refvor. Sedan fred blifvit sluten med Danmark och äfven med Sverige, ville det lübska rådet återvinna sina gamla fördelar i de nordiska rikena. Till konung Gustaf i Sverige skickades därför rådssekreteraren Sebastian Ersam, och denna beskickning är i hög grad märkelig, emedan den så tydligt visar, huru förändrade förhållandena voro.

Sebastian Ersam uppträdde inför de i Stockholm församlade herrarne af rådet och förklarade i ett utförligt tal de sista årens tilldragelser, sökande gifva dem den för Lübeck bästa möjliga färgen. De hade blott varit några få — sade han — som i den sista fejden förbrutit sig, och hvarken det gamla eller det nya ordentliga rådet hade på något sätt medverkat till hvad desse få tagit sig före; och därför borde icke konungen med stränghet förfara emot staden för hvad desse få brutit, eftersom de oskyldige icke borde lida för de skyldige. »Jag är kommen» — så slutade Sebastian Ersam — »jag är kommen att mellan Sverige och Lübeck upprätta en evig och beständig fred, och till ömsesidig båtnad skall den snart komma till stånd, först och främst om Lübeck får sin gamla fordran godtgjord, men för det andra och synnerligast om Lübeck återfår sina gamla goda handelsrättigheter.»

Svaret på denna framställning innehöll, som man säger, ord och inga visor. En hel stads förbrytelser — hette det — kunde icke enligt någon mensklig rätt urskuldas med någras oskuld, och hvad i det inre af Lübeck föregått, det angick icke utlandet; hvad man med svärdet sått, det skulle man med svärdet uppskära, så stod det i Guds egna ord. Det vore bäst att tiga med Lübecks fordran, ty konungen erkände den icke, och han kunde med större skäl fordra ersättning för krigskostnaderna samt

godtgörelse för all skada och all smälek, som hansestaden tillfogat honom och riket. Lübeck hade förverkat äfven det senast (år 1523) undfångna frihetsbrefvet, och dessutom var detta frihetsbref oförenligt med rikets sanna väl, hvars egne köpmän skulle gå till grund, under det Lübecks riktade sig. Därför måste detta bref, som Lübeckarne förstått att för 16 år sedan aftvinga konungen, tillintetgöras. Svenskarne kunde icke vidare gå in på, att endast till Hansans köpmän försälja sina varor, hvilket måste ske till det pris, som Hansan åsatte, eftersom Sundet och Bältena skulle vara för riket stängda.

Det lübska sändebudet blef högeligen nedstämdt efter inhändigandet af detta svar. Något sådant — ett så kraftigt och djärft språk — hade Sebastian Ersam dock icke väntat sig. Men det var ej nog därmed. Konung Gustaf, som detta år legat illa sjuk och nu nyss kommit någorlunda till krafter igen, lät några dagar därefter uppkalla sändebudet till sig. Han sade ännu kraftigare ut sin mening och det svar, som sändebudet kunde föra med sig tillbaka till Lübeck. »Förra tiders konungar i Sverige» — sade han — »hade varit tvungne att bekräfta allt hvad Lübeckarne begärde, fast Sveriges rike därigenom kommit i fördärf och varit falt som Israels barn i fordom tid. Så hade ock nu senast tillgått vid hans tronbestigning, då Lübeckarne, liksom de andlige, aktat på rofvet, såsom lejon, och

velat göra honom lifegen. Med Guds nåd och kraft hade han detta afvärjt, med härsmakt och svärd hade han hulpit sitt rike ur de lübskes tvång och satt det i välmakt, liksom Moses fört Israels folk ur dess fängelse in i det förlofvade landet. Skulle han nu på nytt kasta sitt rike i fara och fördärf, hvilket skulle ske, om Lübeckarne återfinge sina friheter, så skulle han därför icke kunna ansvara hvarken för Gud eller menniskor. Om Lübeckarne ville någorlunda ersätta honom krigskostnaderna och ingå en naboelig fred, som kunde vara förenlig med Sveriges gagn och bästa, då skulle han vara benägen därtill.»

Därmed var företrädet hos konungen slut, och med detta besked måste det fordom så mäktiga Lübecks sändebud återvända. Det var kort och godt en dödsdom öfver en tillvaro, som ej hade något af den nya tiden att hoppas.

Och Lübeck måste stillatigande låta sig den hårda domen väl behaga. Dess makt var bruten, det kunde med mannen från det gamla Troja utropa: »Fuimus Troes!» Vi hafva haft vår tid!





FÅNGEN PÅ WARBERG

13.

På senhösten år 1534, i oktober månad, ryckte en svensk här in öfver danska gränsen i Halland, hvilket landskap jämte Skåne och Blekinge samt Bohus län då tillhörde Danmark. I spetsen för densamma redo rikets ypperste män, herr Lars Siggesson (Sparre), som var rikets marsk, höfvitsmännen på Stegeborg och Leckö, herr Holger Carls-

son (Gera) och herr Birger Nilsson (Grip) *), Peder Olofsson (Hård) till Häringe, Carl Eriksson (Gyllenstjerna) till Vinstorp, Måns Johansson (Natt och Dag) till Bro, vidare herr Ture Arvidsson (Trolle) till Bergquara, herr Gustaf Olofsson (Stenbock) till Torpa **) och till sist de stridsduglige, manhaftige och käcke Peder Svenske, Lars Eriksson och Jakob Bagge. Peder Svenske, som för sin korta växt kallades »lille Per», var stark och skulderbred och hade utmärkt sig vid konung Gustafs bröllop med sin första drottning, då han upptog utmaningen af en ståtlig tysk riddare och tvenne gånger efter hvarandra kastade honom ur sadeln. Högsta befälet öfver den femtusen man starka hären förde herr John Turesson (tre Rosor), som sedan år 1527 var gift med den i vår historia så namnkunniga Christina Gyllenstjerna, riksföreståndaren Sten Sture den yngres enka.

»I regn och slag, storm och oväder — heter det — ryckte hären öfver gränsen och närmade sig Halmstad. Den kom för att hjälpa Danmarks utvalde konung mot hans fiender, hvilka utgjordes af Lübeckarne och Danmarks borgare och bönder. Lübeck, där tvenne uppkomlingar, Wullenweber och Marcus Meyer, bemäktigat sig styrelsen med undan-

---

*) Denne tillhörde en släkt, som icke härstammade annat än på mödernet från den bekante Bo Jonsson (Grip).

**) Dennes dotter Katarina blef sedan efter Margareta Lejonhufvuds död Gustaf Vasas tredje gemål och Sveriges drottning.

trängande af de förnämare släkterna, ville begagna sig af tillfället efter konung Fredriks död och upprätta ett stort handelsvälde i norden. Borgarena och bönderna i Danmark ville dels tukta adeln, dels återfå den gamle, mot dem gynsamme Christian Tyrann, som nu försmäktade i sitt hårda fängelse i Blåtornet på ön Als. Och af denne konungs namn begagnade sig Lübeckarne, när de läto sin här under anförande af grefve Christofer af Oldenburg inrycka i Danmark.

Den mest otroliga framgång krönte till en början Wullenwebers och Meyers företag. Hela Danmark, ej blott öarna, utan äfven Skåne och Jutland, hyllade den fångne konungen, och grefve Christofer höll ett lysande intåg i Köpenhamn i juli 1534. Redan då var hjälp från Sverige i antågande, enligt danske rådsherrarnes begäran, men vid Vä i Skåne mötte bref från danska rådet med vänlig tillsägelse, att de skulle draga sig tillbaka, sedan nu hela landet hyllat den fångne konungen. Men adeln på Jutland och Fyen trädde tillsammans och valde konung Fredriks son hertig Christian till konung, och denne skickade på nytt bud och bref till Gustaf i Sverige, som var hans svåger, bedjande honom icke öfvergifva sig i nödens stund. Vid sin furstliga ära och sin goda vilja som granne och svåger förpliktade han sig däremot att bevisa sig som en god broder in i döden och icke ingå något fördrag med Lübeck

eller dess anhängare utan sin svågers vilja och vetskap.

Det var sålunda i den yttersta nöd, som Danmarks konung sträckte handen öfver till Sverige, bedjande om hjälp. Och han fick hjälp. Det var ett trofast handslag en gång i tiden mellan de båda grannrikenas konungar, sådant som historien sällan, om någonsin, har att uppvisa. Dock är det att märka, det Sveriges egen fördel fordrade att gripa Danmark under armarne. Ty hvarken Lübeck eller Christian kunde komma till välde utan att i och med detsamma fara uppstod för Gustaf och Sverige. Men å andra sidan kunde också den man hafva suttit på Sveriges tron, som icke förmått tänka så långt, som Gustaf då gjorde, och visst är, att hade förhållandena varit omvända, hade Sverige varit i nöd och behöft Danmarks hjälp, hade visserligen dess konung uppställt fullgod ersättning och därutöfver såsom hjälpens vilkor. Knappast hade Danmark då kunnat afhålla sig ifrån att komma fram med sina gamla, så många gånger afvisade fordringar på Sveriges underkastelse.

Vissheten härom stod lefvande inom Gustaf Vasa och lämnade honom aldrig, och för bevarandet af Sveriges dyrt vunna själfständighet spanade han vida omkring, förutseende och undanrödjande hvarje tillstymmelse till fara. Därföre grep han nu med kraft i den danska kronan, för att lyfta henne på sin

svågers hufvud. De danska sändebudens tal till Gustaf och dennes svar visa tydligare, än allt annat, nöden å ena sidan och fastheten och troheten å den andra. Omkring en månad efter det den svenska hären ryckt öfver gränsen kommo nya sändebud från Christian, bedjande om ytterligare hjälp, i synnerhet att Gustaf icke måtte låta draga sig ifrån sin svåger. »Han (Christian) skulle våga land, folk, rike, furstendömen och allt hvad han förmådde, hellre än att han i någon måtto skulle svika Gustaf, och hellre än att Lübeckarne och deras anhängare skulle så leka med dessa tre högtberömda, goda, gamla konungariken, som krämaren handlar med sin kappsäck, och hvarom de hos många herrar och furstar redan hade börjat handel, utbjudande dessa trenne riken, först det ena, så det andra.»

Kort därefter infann sig ett nytt sändebud från Christian, bedjande om 100,000 gyllen. »Det är mer än en hel årsränta af riket!» — svarade Gustaf och föreställde i hvad tillstånd han mottagit riket, samt huru han vid den eldsvåda, som för några år sedan hemsökte Stockholms slott, gick så blott och bar från både guld, silfver och klenoder, att han icke hade mer än en kjortel och icke mer än en silfverkanna, den han kunde dricka ur; dock lofvade han så mycket penningar och skepp, som han kunde åstadkomma. »På min vänskap kan konung Christian tryggt bygga» — tillade han — »och jag hoppas

till Gud, att om vi bägge blifva troget och fast stånde vid hvarandra, skall denna fejd komma till en lycklig ända!» —

Vi hafva anfört detta, för att läsaren må kunna sätta sig in i tiden, och öfvergå nu till den enskilda tilldragelse i denna »grefvefejd», som gifvit anledning till vår öfverskrift.

Den svenska hären hade mycken framgång. Halmstad måste gifva sig, och Jakob Bagge sattes där till befälhafvare, hvarpå herr Johan Turesson drog norr ut till Varberg. Detta gaf Lübeckarne nytt att tänka på. Såväl från Lybeck som från Seland öfverfördes krigsfolk till Skåne. Marcus Meyer kom själf från Lübeck för att riktigt gifva kraft och fart åt företaget, att tukta den svenske konungen, som vågade draga svärdet mot hansestaden. Gustafs egen svåger, den förrädiske grefve Johan af Hoya, sattes i spetsen för denna här och ryckte oförtöfvadt in i Halland mot Halmstad. Jakob Bagge uppfordrades genom en trumpetare att gifva sig, men han gaf grefven ett manligt svar och kallade honom förrädare samt tillsade trumpetaren att ej komma tredje gången tillbaka. Då lät grefven blåsa till storms, och hans fänikor ryckte fram. Modet ökades hos knektarne, då de märkte, att skotten från stadsmuren, långt ifrån att göra någon skada, tvärtom gagnade, enär kanonerna sprungo sönder. Men detta var en krigslist af Jakob Bagge. Han ville på detta

sätt locka fienden till oförsiktighet, något som också lyckades. Men då dundrade från muren en salva ur alla stycken på en gång, både stora och små, och när krutröken skingrat sig, visade det sig med hvilken förfärlig verkan det skett. Detta oaktadt rusade knektarne fram, och en häftig strid uppstod. Jakob Bagge stod främst bland de sina och träffades af ett lod i veka lifvet, men stannade dock kvar, uppmuntrande sitt folk till uthållighet. Grefve Johan måste vika. Vi kunna föreställa oss harmen så väl hos honom som hos Lübeckarne.

Men icke nog med, att de måste afstå från stormen, de måste alldeles afstå från hela företaget. Ty knappt hade herr Johan Turesson från Varberg fått underrättelse om fiendens antågande mot Halmstad, förrän han bröt upp till undsättning, och hans ankomst vågade icke grefve Johan och Marcus Meyer invänta. De drogo sig tillbaka till Skåne, i hack och häl förföljda af herr Johan med svenska hären. Då denna kom öfver skånska gränsen, mötte 500 skånske adelsmän i blanka rustningar. Det skånska ridderskapet hade nödgats svära Christian Tyrann tro och lydnad, men nu, när de förnummo det mäktiga skydd, som lämnades från Sverige, hade de församlat sig i Vä, uppsagt den nyss svurna huldhetseden och tågat svenskarna till mötes, att förena sig med dem.

Vägen togs till Helsingborg, där danske riksmarsken Tyge Krabbe förde befälet. Denne hade

liksom sina ståndsbröder hyllat grefve Christofer på den fångne konung Christians vägnar, men misstrodde honom och hans anhängare lika mycket som fienden. Han kunde icke rätt afgöra, om han borde hålla fast vid den förre eller sluta sig till svenskarne och dem, som förklarat sig för den nyvalde Christian III. Emellertid beslöt han att försvara sig. Slottet låg på en höjd ofvanom staden och var väl befäst med murar och rundlar samt omgifvet af grafvar och torn. Det högsta tornet kallades Kärnan, och där satte herr Tyge sin köksmästare, Jesper Friis, till befälhafvare; själf stannade han med krigsfolket på nedre borggården. I självfa staden låg det lübska krigsfolket, och sålunda tycktes det, som om denna ort väl borde kunna uthärda en dust.

Denna åsikt hyste äfven de svenske härförarne, hvilka framför allt fått sig inskärpt af sin konung att gå försiktigt till väga, och de tvekade därföre att närma sig den väl befästa och med krigsfolk öfverfyllda staden, helst som de icke kände Tyge Krabbes verkliga tänkesätt. Länge kunde de dock icke dröja, utan bröto upp och ryckte fram. I spetsen framstörtade rytteriet, fördeladt i tvenne afdelningar. Den ena af dessa rände rakt mot fienden, den andra antände husen, och härunder framträngde fotfolket fast och oemotståndligt, nedslående allt, som kom i dess väg. De lübske stredo med tapperhet, men voro redan bringade i trångmål, då något in-

träffade, som alldeles bragte dem ur fattningen och afgjorde stridens utgång.

Det var ett kanonskott från slottet. Herr Tyge hade nu bestämt sig, och det var Jesper Friis, som från Kärnan affyrade skottet, men icke på de anfallande svenskarne, såsom Marcus Meyer hade hoppats, utan just på hans folk. Lübeckarne, som härigenom kommo mellan tvenne eldar, grepos af en förskräckelse, hvilken ej lät sig öfvervinna. Styckeskotten från slottet gjorde ock en förfärlig verkan på de sammanträngda hoparne. En allmän flykt uppstod till båtarne, och de, som ej kunde få plats på dem, störtades i hafvet af de påträngande segrarne. Äfven båtarne gingo till största delen i qvaf, i anseende därtill att de voro alldeles öfverlastade af folk.

Marcus Meyer kastade sig med 1,500 man in i ett kloster, där han dagtingade och gaf sig till fånga med allt sitt folk. Denna strid egde rum i januari månad 1535, tjugondedag jul.

Vi kunna föreställa oss tillfredsställelsen hos konung Gustaf, när underrättelsen träffade honom, att den stolte och djärfve Lübeckaren, som en gång velat förleda den unge Svante Sture till förräderi mot honom och tillsammans med Wullenweber talat förklenliga ord om »oxdrifvaren, som Lübeck gjort till konung», — att denne man var fången; men glädjen blandades, när det i samma stund tillkännagafs

honom, att Danskarne icke ville erkänna Meyer vara Svenskarnes fånge. Han var, påstodo de, deras, icke konung Gustafs fånge. Marcus Meyer hade vid dagtingan räckt sin hand åt Danskarne, och därföre, hette det, var han deras fånge, en tolkning som Marcus själf var den ifrigaste att understödja, enär han minst af allt ville falla i den kraftfulle konung Gustafs händer. Alla herr Johan Turessons och herr Lars Siggessons påståenden tjenade till intet annat, än att Marcus Meyer insattes hos herr Trued Ulfstand på Varberg, där han skulle förvaras, tills de båda konungarne med hvarandra afgjort, hvems fånge han skulle vara.

Så fördes då Meyer till Varberg, i hvars torn han skulle få tillräcklig tid att drömma sina stolta drömmar om det stora nordiska handelsväldet, som skulle byggas på spillrorna af nordens konungariken. Men det gick helt annorlunda, än man beräknat. Fången blef snart herre på Varberg. Han förstod till den grad att tillvinna sig borghöfdingens förtroende, att denne lämnade honom på ära och tro all möjlig frihet, tog honom med sig på jakt och visade honom i allt öfrigt mycken vänskap. Häraf begagnade sig Meyer att sätta sig i förbindelse med knektarne och borgerskapet i staden och med dem öfverenskomma om ett dåd, hvilket slog de skånske herrarne med häpnad.

En morgon, då herr Trued begaf sig ned från

slottet till stallet och många svenner följde honom, passade Marcus på och bemäktigade sig slottet samt tog herr Trueds husfru och barn till fånga, hvarjämte han bemäktigade sig allt det guld och silfver, som de kringboende fört i säkerhet på slottet. Med knapp nöd kom herr Trued själf undan. Full af harm begaf han sig till svenska lägret i Skåne. Från adeln i Skåne kommo genast bref till konung Gustaf med klagan öfver hvad som skett och begäran om tröst och hjälp af honom. Konungen kunde med skäl svara, att »om Marcus kommit oss till handa, som vi begärt, detta äfventyr hade då varit ogjordt, som nu timat. Vi veta ingen annan tröst göra eder på denna tid» — skref han — »än att I gode män icke ville för mycket bygga på edert eget höga och djupa förstånd, utan ock sätta någon tro till dem, hvilka med eder skola våga lif och hals.» Men händelsen i Varberg gjorde Gustaf mycket bekymmer. »Här duger ej att skämta» — skref han till riksens råd — »hvar vi icke spela visliga på alla sidor, så skolen I icke tvifla därpå, att oss står samma skålen till buds, som de i Danmark hafva afdruckit.»

Emellertid satt den lübske borgmästaren på Varbergs slott och innehade det in på andra året, under det att öfverallt lyckan började vända de lübska vapnen ryggen. Gustaf Vasa höll sitt gifna ord och släppte ej tag, förr än fiendens makt var

bruten. Han kunde med skäl låta sina sändebud förklara för sin svåger, konung Christian, »att om dennes egen fader och moder gjort honom tröst och undsättning, hade det icke kunnat ske ståtligare eller med större bekostnad, än han gjort hade».

På hösten öppnade Varbergs stad sina portar för Svenskarne. Marcus Meyer försvarade sig tappert och bibehöll sig ännu därstädes i sex månader. Men på våren 1536 måste han uppgifva slottet. Han fördes då till Helsingör, och blef där med aderton af sina män steglad.

Då hade Christian i Danmark oaktadt alla löften och heliga försäkringar afslutat enskild fred med Lübeck. Ville konung Gustaf inom en bestämd tid svara till Lübecks, grefve Johans af Hoya och Bernt v. Melens påståenden, — då skulle äfven han vara inbegripen i denna fred. Med skäl kunde Gustaf harmas öfver ett sådant beteende.

Man har i Danmark anmärkt som någonting sällsynt och märkligt i den nordiska historien, att en svensk konung trädt i harnesk för att understödja en dansk konungs tron. Men det är något lika sällsynt och märkligt att finna en dansk konung hålla fast vid sitt ord, när det gällt Sveriget rike.





14.

Några taflor ur Dackefejden.

Allestädes, där något gammalt måste vika för något nytt, sker det icke utan genom strid och ofred, och den är större, farligare, långvarigare, ju kraftigare och starkare de äro, hvilka försvara det gamla. Så var det i Gustaf Vasas dagar, då det gamlas välden föllo, det ena efter det andra, för den nya sakernas ordning, som i honom hade sin målsman. Men strid kräfde denna nya tid; den gamla kämpade för hvarje fotsbredd mark, först prelaterna, så medeltidsadeln, så allmogen, medan Danmark drömde om den gamla unionen och litet emellan stack upp en fordran i detta afseende, och medan den siste unionskonungen, blodskonungen, ännu från sitt fängelse genom sitt namn satte både Sveriges och Danmarks konungar i bäfvan,

och medan Lübeck kämpade en jättestrid, för att försäkra sig om bibehållandet af det som varit — sina privilegier och sin ensamhandel på Östersjön.

Med undantag af Lübeck, hvars hemliga stämplingar voro farligare än dess svärd, voro dock dessa yttre förvecklingar och strider i allmänhet småsaker, jämförda med den folkrörelse, som bär *Nils Dackes* namn, och som icke eger någon annan betydelse, än som Dalupproren och Vestgötabullret egde, den nämligen att stäfja det nya, som bröt in från alla håll med öfverväldigande och häpnadsväckande kraft, — att stäfja det och vika det tillbaka, skulle det ock kosta den stränge och hårde konungen hans krona. Dackefejden var det sista af de uppror, Gustaf I hade att bekämpa, på samma gång som det var det svåraste. Sådan var den kraft, med hvilken dessa Smålandsbönder uppträdde, att själfva den själstarke och pröfvade konungen förtviflade om krona och rike, och redan vidtog anstalter att lämna det land, som han genom sitt mod en gång räddat, med tillhjälp just af samma samhällskraft, denna allmoge, som han nu måste bekämpa. Sådan var tillika tidslägenheten, att denne Smålandsböndernas höfding stod i underhandling med sin tids mäktigaste furste, kejsar Carl V, fick sig bref tillskickade af honom och hans frände, pfalzgrefve Fredrik, hvilken senare till och med gjorde honom genom ett öppet bref till adelsman med sköld och hjälm och

gaf honom stora förläningar i gods och gårdar. Med sina höfvitsmän — bland hvilka *Lille Jösse*, *Peder Spännare*, *Peder Djup*, *Måns i Pilagården*, *Peder Skrifvare*, *Knapen i Ekenäs*, *Peder Skägge*, och hvad de allt hette, voro de förnämste — drog han omkring i Småland och på Öland, höll ting och eftergaf och pålade skatter efter godtfinnande, skickande sig som en konung i spetsen för sin bondehär, som någon gång skall hafva uppgått ända till 10,000 man.

Det är emellertid icke vår mening att här lämna en beskrifning öfver denna fejd och utreda dess orsaker och skildra gången af det hela, — vi vilja blott framställa en och annan tafla ur densamma. Den är rik på sådana af spännande innehåll. Många namn på orter i Småland och Östergötland äro förknippade med händelser i denna fejd, och sägner om desamma fortlefva ännu på allmogens läppar. *Väckelsångs* kyrka i *Konga* härad, *Bergqvara* i *Kinnevalls*, båda inom Småland, och stränderna af *Åsunden* i *Kinds* härad inom Östergötland bevara minnen af tilldragelser från denna tid, hvilka tillhöra början af fejden och, om icke slutet, åtminstone själfva brytningspunkten, då lyckan vände sig.

Tidigt en söndagsmorgon kommo tvenne herremän flyende till Väckelsångs kyrka. De voro herr *Måns Stjerna* och herr *Måns Holm*. Den förre var konungens fogde, men båda voro rike och flydde

för att rädda sina lif undan Dacken, hvilken kom antågande mot deras gårdar och hade för dem bestämt samma öde som för alla herremän och konungsfogdar — sköfling af deras egendom och död för dem själfva. Det var sedan flere år tillbaka ett rop bland bönderna, »att de all adel ihjälslå och utrota ville», och denna fejd var ett verkställande af detta rop.

De båda herrarne gingo med snabba steg in i kyrkan och togo sin tillflykt i sakristian, i hopp att Dacken, som äfvenledes ville beskydda den gamla (katolska) läran, icke skulle rycka dem ut ur helgedomen. Där sutto de nu, och kyrkfolket började samlas, och presten steg framför altaret att begynna den heliga mässan. Då hördes plötsligt vapenbuller utanför på kyrkovallen, och Dacke själf och Lille Jösse kommo i spetsen för sina bönder. Dacken sände Lille Jösse att erbjuda de båda herremännen lejd, om de ville komma ut på kyrkogården. Men det ville de icke. Dock ville de öfverlämna sig åt Lille Jösse, om han lofvade dem säkerhet till lifvet. Denne man var nämligen känd för att aldrig bryta sitt ord, och var så väl därför som för sitt hurtiga sinne, sitt mod och sin oförskräckthet mycket ansedd bland bönderna.

Lille Jösse framförde budet till Dacken, och denne sade: »lofva dem allt, hvad de begära; komma de väl härut, så lära vi väl få råd med dem.» —

»Bästa råd», svarade hastigt Lille Jösse, »är att hålla sitt ord; vill du skjuta dem ihjäl, så måste det ske, innan du lofvar dem något på ära och tro; den oredlige kan ingen redlig man tro om godt!» Därpå gick han till sakristidörren och lofvade männen säkerhet till deras lif samt förde dem ut. Knappt blefvo de dock synliga på kyrkovallen, förrän Dacken befallde sina skyttar att haka upp för att skjuta herremännen till döds. Men i samma stund sprang Lille Jösse till sina män och befallde äfven dem haka upp samt ropade till Dacken: »vill du vara hållen för en ärlig karl, så håll upp, så framt du icke vill hafva så mycket igen!» Dacken visste väl, att Lille Jösse ej var att leka med, och därför fogade han sig efter honom. Men Måns Stjernas gård blef alldeles utplundrad, och Måns Holm öfvergick till Dacken och blef hans skrifvare.

Vid stranden af en sjö, ej långt vester om Vexiö, på en udde, som skjuter ut i sjön, ser man ännu en gammal slottsruin med omgifvande vallar och grafvar. Qvarlefvorna af murarne utvisa en längd af 37 alnar, en bredd af 25 och en höjd af minst 40. Här stod fordom det stolta, af herr Arvid Trolle uppförda *Bergqvara* slott. Det innehades sedan af denne herr Arvids son, ärkebiskopen Gustaf Trolles fader, och egdes vid denna tid af en yngre son till samme Arvid, herr *Thure Trolle.* Han var gift med *Magdalena Eriksdotter (Gyllenstjerna)*, med hvilken

han hade många barn, och som nu på högsommaren 1542 väntade sin nedkomst med ännu ett.

När ryktena började gå om Dackens vilda framfart, huru han slog adelsmän och konungsmän ihjäl och huru han plundrade och nedbrände adelns gårdar, och när de hunno till Bergqvara slott, spred sig äfven där oro och fruktan. Slottets murar voro väl starka, men kunde dock icke uthärda en storm af ett öfverlägset antal. Herr Thure uppmuntrade emellertid sitt folk till verksamhet och uthållighet, och satte i öfrigt sitt hopp på hjälp från konungen. Det dröjde icke heller länge, förrän herr Thures tjenare fick se misstänkta hopar smyga omkring i trakten, och vid ett tillfälle blefvo trenne af slottsfolket dödade. Då hördes en dag ljud af trummor och trumpetstötar på afstånd, från Vexiöhållet, och herr *Gustaf Olofsson (Stenbock)* jämte herr *Severin Kihl* kommo tågande med 60 hästar och 10 rotar knektar.

De hade från Vestergötland dragit in i Småland, där de hoppats snart göra slut på »skogstjufvarne», såsom Dackens hopar kallades af konungen och hans män. Allt hade också gått herr Gustaf Olofsson väl i händer, och allmogen i de härad, som han genomtågat, hade svurit att blifva konungen trogen, och så hade han kommit till Vexiö. Där fick han höra, att Dacke stämt tillhopa allmogen från hela Värend, och att han redan hade hos sig en samlad styrka af 1,000 man. Då måste herr

Gustaf och herr Severin draga sig undan och kommo nu till Bergqvara, där de blefvo med glädje mottagne och där de genast började befästa sig.

Kort därefter kommo Dacken och Lille Jösse tågande och omgåfvo slottet med 3,000 bönder. De båda fältöfverstarne gjorde genast ett djärft utfall med sådan framgång, att Dacken nödgades draga sig något tillbaka från slottet, om hvars eröfring han dessutom misströstade, så länge krigsfolket befann sig där. Han ville därför bättre passa sin tid, låta sitt folk inberga årets gröda och komma manstarkare tillbaka. Därför var han beredvillig att ingå stillestånd. Herr Thures sockenprest jämte fyra bönder från Konga härad infunno sig på slottet och framförde böndernas förklaring, att de ville falla till föga, och bådo herrarne skaffa sig konungens nåd. Efter ett personligt samtal med Dacken själf, hvarunder denne med stolthet låtit förstå, att hela Småland lydde hans bud, och sedan bondehären ytterligare förökats med tillströmmande skaror, ingingo herrarne ett stillestånd från den 21 juli till den 1 november.

Glade att sålunda hafva kommit, såsom de hoppades, till ett slut på fejden, lämnade herr Gustaf Olofsson och herr Severin Bergqvara och tågade hem till Vestergötland igen.. Äfven herr Thure och hans fru gladde sig åt att hafva räddat hus och hem för den vilda bondhopen. Men alltsammans var

blott en list af Dacken. Knappt var konungens folk borta, förrän han stormade till slottet med sina skaror och tog det in. Herr Thure kunde med knapp nöd om natten, medan bönderna plundrande spredo sig genom slottet, rädda sin husfru, som nu låg i barnsäng. Men herr Thures svenner slogos ihjäl, och det utplundrade slottet uppbrändes och nedbröts i grund.

Under ständiga framgångar gick året 1542 till ända, och Dacken drack sin jul med sina män på Kronobergs slott, medan konung Gustaf i djupt bekymmer redde sig att lämna krona och rike. I dessa tider af djup misströstan, då oroande underrättelser inlupo från alla håll, från Öster- och Vestergötland, från Rekarne i Södermanland och från själfva Dalarne, och då Gustaf redan hade gifvit sina fältöfverstar befallning att lämna Småland och draga upp till Stockholm, — väcktes han åter till mod och hopp, dels genom sina fältöfverstars uppmuntrande bref och dels genom bud från Dalkarlarne, hvilka erbjödo honom 2,000 fullt utrustade och stridsöfvade bönder till hjälp. Det var denna utrustning, som för konungen framstälts såsom nya upprorsrörelser inom Dalarne.

Nu uppbjöd konung Gustaf sina yttersta krafter, för att i grund krossa »den förrädarehopen», innan »busken blef grön» och det isfria hafvet kunde föra den utlofvade förstärkningen från Tyskland Dacken

till hjälp. Efter många strider och innan konungens folk ännu hunnit fullt samlas, inbröto konungens fältöfverstar från trenne håll i Småland. Hufvudhären, under anförande af *Lars Siggesson (Sparre)* och *Johan Thuresson (Tre Rosor)*, vände sig mot Dacken själf och inryckte i de härad, hvilka voro mest afvogt sinnade mot konungen, Kinds, Sefvedes och Asbolands. Ett förtvifladt motstånd mötte från böndernas sida, hvilka höllo sig på de höga bergen och i de djupaste skogarne, oåtkomliga för, men tillika så nära den kungliga hären, att det minsta någon afdelning afsöndrade sig från densamma, så var den förlorad. Till slut måste herr Lars och herr Johan vända och tåga tillbaka, och Dacken ilade dem i förväg, för att intaga en fast ställning, där de skulle tåga fram, och där med ett slag tillintetgöra den kungliga hären.

Från vestra stranden af Åsunden utskjuter i sjön ett skogbevuxet näs. I norr och söder därifrån ligga tvenne kyrkor, *Vestra Eneby* och *Horn*. Här har man funnit bösspipor och annan krigsredskap i jorden; vid *Killinge* finnes äfven en sträckmur om 7 till 8 alnars höjd af jämna stenar, och på ett högt berg på *Hofby* säteris egor lämningar efter en skans. Sägnen förbinder dessa minnesmärken med Dackefejden. Hvad skansen på berget beträffar, synes den dock tillhöra vida äldre tider. På detta näs hade nu emellertid Dacken uppställt sina bönder

och hoppades göra konungsfolket stort afbräck. Då väcktes hans och böndernas uppmärksamhet af skott, som lossades på afstånd i skogen. De lyssnade förvånade; det kunde icke komma från någon annan än konungshären, och det blef ock snart besannadt, att så var förhållandet. Det var väl ett streck i räkningen, att anfallas i stället för att anfalla, men det kunde icke hjälpas, och stridens utgång kunde väl ändå blifva densamma.

Skotten, som väckt böndernas uppmärksamhet, kommo verkligen från konungshären. De hade dock blifvit lossade emot befallning, och de knektar, som gjort sig skyldige till denna öfverträdelse, blefvo straffade. Det var nämligen herr Lars Siggessons och herr Johans afsigt att öfverrumpla bönderna; men detta misslyckades nu alldeles, så att, när de kommo framtågande, funno de bondehären förträffligt ordnad till strid i skogen på näset. Herrarne voro dock ingalunda hugade att afstå från sitt beslut. De ordnade sitt folk och läto genast blåsa till anfall. Från ena sidan af näset anföllo Dalkarlarne och från den andra hakeskyttarne, och en häftig, hårdnackad, förtviflad strid brann snart vid stranden och i skogen och på berget. De tyske knektarne, som funnos i konungens här och som öfvermodigt yttrat, »att de skulle slå bönderna, om de ock regnade ned från himmelen i trenne dagar», bleknade vid de väldiga huggen och de väl riktade skotten, såsom fallet va-




UNIV.
OF
MICH.

rit med dem vid flere föregående tillfällen. Bönderna kämpade som lejon, och blod flöt i strömmar. Men manfallet visade sig dock snart blifva större på deras sida än på konungsfolkets. Midt under hetaste striden kom en hakekula flygande och träffade Dacken själf, så att han fick sina båda lår genomskjutna. Tätt invid honom befunno sig då Peder Djup och *Sven i Flaka.* De upplyfte genast den fallande höfdingen och drogo sig något afsides ned åt stranden. Men detta märktes knappast i stridsbullret, och bönderna kämpade fortfarande med samma mod och samma dödsförakt. Stridens öde var dock afgjordt. Femhundra bönder lågo blödande på platsen, och vid konungsfolkets allt djärfvare framträngande togo de återstående till flykten. Konungens här vann en afgjord seger.

Men Dacken själf var försvunnen. Bland de döda fanns han icke, och icke ett spår kunde finnas, hvart han tagit vägen. Hans eget folk letade efter honom lika ifrigt som konungens, men det var fåfängt. Det pris, som sattes på hans hufvud, tycktes ingen kunna vinna. De trogne männen, som burit honom ur striden, hade funnit en båt vid stranden, förmäler sägnen, och fört honom öfver sjön till andra stranden, där han låg gömd. Men sägnen utvisar flere ställen på olika håll, där den fruktade skogshöfdingen legat dold, så väl vid Flaka gård i den djupa skogens ensligaste gömslen, som

i *Rumskulla* socken i en källare på gården *Norrhult*. Sannolikt flyttades han från det ena stället till det andra, tills han blef läkt från sina sår, då han åter framträdde och samlade sina skaror omkring sig.

Segern vid Åsundens strand utgör emellertid en vändpunkt i denna fejd. Efter densamma var upprorets kraft bruten, och innan årets slut hade i det närmaste lugn och ro återvändt inom Småland.







15.

I östra Skåne vid Vram-ån mellan Lyngsjö och Köpinge kyrkor ligger den gamla sätesgården Ugerup eller Urup, egentligen en dansk förändring af Ugetorp eller förkortadt Ugarp. Gårdens namn har äfven burits af den släkt, som egt densamma, och af denna hafva flere medlemmar stått i mycken både enskild och offentlig beröring med Sverige. Redan vid medlet af 1400-

talet finnes en af släkten uppförd bland svenska rådsherrar, och dennes farfader hade genom giftermål med en svenska erhållit gods i Sverige. Den nämnde rådsherrens barn — en son och en dotter — blefvo äfvenledes genom giftermål befryndade med svenska släkter, liksom ock hans sonson och dennes dotter, hvilken sistnämnda, Märta, var gift med Greger Christersson Lejonhufvud. Dessa släktförbindelser mellan svenska och danska ätter, hvilka under den s. k. unionstiden voro mycket vanliga, kunde naturligtvis icke med ens afbrytas eller upphöra, sedan Sverige skilt sig från Danmark, utan fortforo ännu under de första Vasakonungarne. Så var på Gustaf Vasas tid en Axel Ugerup gift med Anna Trolle af den gamla svenska Trollesläkten.

Denne herr Axel hade med sin husfru Anna Trolle en son, Arild Ugerup, hvars minne, ehuru det ligger inom naborikets historia, dock må här med skäl få ett rum, ej blott på grund af de nära förhållanden, hvari hans ätt under långliga tider och äfven han själf stått till svenska ätter, utan äfven därför, att det land, som var föremål för hans ädlaste verksamhet, nu mera är svenskt och i våra dagar tilldragit sig en egen uppmärksamhet genom där rådande förhållanden mellan egendomsegarne och deras torpare.

I ett i allmänhet skoglöst land, där mot sydost

utmed hafvet flygsanden utbreder sina stora, ödsliga fält, finnes på gammal åkerjord en stor, präktig furuskog, som skall hafva växt upp ur en af denne herr Arild år 1565 verkställd sådd. Den allmänna sägnen om denna tallsådd på Ugerups gamla åkergärden låter förena sig med historiskt kända tilldragelser, hvilka vi här vilja berätta. Sedan herr Arild, som föddes 1528 på Sölvesborgs slott, där hans fader då var slottsherre, uppnått den ålder, att han skulle utträda ur hemmet i det offentliga lifvet, och sedan han därunder genomgått Herrevads klosterskola, finna vi honom först bland dem, som voro satte att bevaka den gamle konung Christian Tyrann på Kallundborgs slott. Det är eget att först göra bekantskap med denne menniskovänlige man såsom fångvaktare, men det är tillika glädjande att veta, det vid denna tid all möjlig frihet lämnades den åldrande fången, så att han fick jaga och fiska och åtnjuta en furstlig behandling, hvarför fångvaktarens åliggande för ett känsligt sinne var mindre tungt och svårt, än om denna befattning blifvit den unge mannen uppdragen medan konungen satt i »blå tornet på Sönderborg».

Några år därefter blef han skickad till Sverige till konung Erik XIV:s kröning, och vid detta tillfälle blef han, utan tvifvel lika mycket för sin egen skull och för sina släktförbindelser med förnäma svenskar som den danske konungen till behag, dub-

bad till riddare af den utaf konung Erik instiftade S:t Salvators-orden.

Men det gick ej lång tid, så mötte han svenska män under helt andra förhållanden. Krig utbröt nämligen mellan Sverige och Danmark, och i detta deltog herr Arild med mycket beröm. Under tiden hade han trolofvat sig med jungfru Tale Tott. Hon var en dotter af den rike och mäktige herr Tage Tott på Näs och var den fagraste mö i hela Skåne. Allt sedan barndomen hade hon och Arild känt hvarandra och haft hvarandra kära, och därför var det ej underligt, om de nu med sorg och oro hörde krigstumpeten ljuda. De lofvade hvarandra evig trohet, ehvad som än skulle hända, och så skildes herr Arild från sin trolofvade brud och drog ut i striden. — Han tjenstgjorde på flottan och var med, då denna efter den svenske amiralen Jakob Bagges tillfångatagande från Bornholm om hösten 1564 följde efter den undvikande svenska flottan till Öland. Här var det som Clas Christersson Horn på konung Eriks befallning begaf sig ut till den svenska flottan och tog befälet öfver henne samt dref den danska flottan på flykten, hvarvid denna förlorade trenne skepp. Besättningarna på dessa togos till fånga och fördes till Stockholm. Bland de fem adelsmän, som sålunda råkade i svensk krigsfångenskap, befann sig äfven herr Arild. Det var

tre år efter sedan han vid den svenske konungens kröning blef slagen till riddare.

Medan nu herr Arild satt i sitt fängelse, trodde man i Danmark, att han sent eller aldrig skulle återvända, och den stränge riddar Tage Tott på Näs, som såg den ene friaren efter den andre komma till sin dotter och sändas sina färde, tillsade henne slutligen, att han icke ville veta af slikt. Alla dotterns böner och tårar hjälpte icke; han förbjöd henne att vidare tänka på honom, som hon lofvat sin tro, och tillsade henne såsom sin oföränderliga vilja, att hon skulle gifta sig med en annan. Det blef en svår tid för jungfru Tale, och mången natt satt hon gråtande vid sitt fönster och såg ut öfver Guds sköna värld, som endast hade sorg och bekymmer att bjuda henne. Vintern gick till ända, och det blef åter vår, men ingen herr Arild kom, och dagen nalkades allt närmare, då hon måste lyda sin faders vilja och träda i brudstol med en annan.

Men gaf man i Danmark herr Arild förlorad, så gjorde han det icke själf, där han satt i fångtornet. Hans fyndiga hufvud arbetade oafbrutet på planer att kunna återvinna friheten, men knappt hade han en färdig, förr än han förkastade den, och så förgick tiden. Slutligen trodde han sig dock hafva funnit hvad han sökte, och han satte det genast i verket. Han bönföll hos konung Erik att få resa hem och fira sitt bröllop med jungfru Tale samt att

få vistas på sin gård Ugerup, tills han hunnit inberga den skörd, som han nu på våren där ville så på sina gärden. Konung Erik lyssnade till hans begäran och släppte honom lös, sedan Arild på sin riddare-tro lofvat att efter utsatt tid återvända i fångenskapen.

Med gladt sinne begaf sig nu herr Arild till sitt hemland, men knappt hade han kommit till Ugerup, förr än han fick de oroande tidenderna om hvad som tilldragit sig på Näs, och att hans trolofvade snart skulle tillhöra en annan. Han begaf sig oförtöfvadt till Näs, och här framkallade hans ankomst både glädje och bestörtning. Riddar Tage ville dock icke lämna sin dotter. Men herr Arild gjorde plötsligt slut på alla bekymmer därigenom, att han, efter aftal med sin brud, hemligen förde bort henne och firade sitt bröllop, hvarpå, sedan saken ej mer kunde ändras, herr Tage Tott måste gifva sig till freds.

Nu återstod att så en sådd, som icke så snart skulle mogna till skörd, och herr Arild besådde sina gärden med tallfrö. När hösten kom och han icke enligt löfte åter infann sig i Stockholm, sände konung Erik bud för att påminna honom, att tiden var inne för hans återvändande till Sverige. Men herr Arild lämnade bevis på, att den utsådda grödan ännu icke uppkommit, mycket mindre mognat till skörd. När konung Erik fick veta rätta förhål-

landet, kunde han ej annat än högeligen gilla detta fintliga sätt att befria sig ur fängelset, utan att bryta sitt ord, och han lät därvid bero. Likväl fick i utbyte herr Hogenskild Bjelke, som råkat i dansk fångenskap, sin frihet åter. Men ur herr Arilds tallsådd växte så småningom upp en skog, som finnes ännu i dag på den gamla åkerjorden, i hvars ställe nya tegar upptogos. Sådan är berättelsen om tallsådden på Ugerups gård.

Den verksamhet, som fört Arild Ugerups namn till eftervärlden, tillhör dock den tid, som följde efter detta krig mellan Sverige och Danmark. Han blef sedan höfvitsman i Helsingborg, och här framlefde han sina dagar tillsammans med sin husfru i lugn och ro, sättande sin ära uti att sprida glädje och välsignelse omkring sig, ej blott i Helsingborg och dess län, utan äfven bland allmogen i allmänhet. Utskylderna voro på hans tid synnerligen stora, och mången bonde kunde icke med allt sitt arbete, och oaktadt den strängaste sparsamhet, utgöra dem. För sådana var herr Arild Ugerup som en fader. Hvar han kunde, så trädde han hjälpande och understödjande emellan, ej blott med goda råd, utan äfven med penningar. Hans goda hjärta kunde ej se den stackars bonden träla under det tyngsta arbetet och ej få annan lön för all sin svett och all sin möda, än att se sin egendom utpantad till betäckande af utskylderna till kronan. Herr Arild betalade själf

böndernas skatter, och det anföres som ett stående uttryck af honom: »det var de (bönderna), som trälade för det herrarne hade godt af!» — och då borde väl herrarne . . . men eftersatsen uttalade han icke annat än i handling. Men det var ej nog härmed.

Det fanns på den tiden, liksom i vår, både nöd och brist med ty åtföljande hungersnöd och sjukdom, och till följd däraf äfven fattiga och eländiga. Men det fanns ingen ordnad fattigvård, ej heller dessa storartade upprop och insamlingar från hela landet till de lidandes understöd. Det var öfver hufvud taget endast den enskilde, som härutinnan var verksam, och herr Arild Ugerup var i detta afseende en förebild af ädel självförsakelse och kristlig kärlek. Hemma hos honom i Helsingborg lämnade han tillträde åt alla, som önskade det, och ingen var så ringa och fattig, att han ej mottogs med samma blida ansigte och hugnades med ett deltagande, som härflöt ur ett hjärta, alltid varmt och känsligt för medmenniskors nöd. Och då han snart fann, att utdelandet af bröd och penningar ofta icke var nog för att hjälpa till gagns, lät han invid stadsporten uppbygga ett härberge för sjuka och fattiga, och denna byggnad förblef fortfarande hans egendom, så att han själf bekostade allt, som fordrades till densammas underhåll och till deras förplägning, som där intogos. Han egnade dessa sina olyckliga likar den ömmaste och trognaste omvårdnad. Ett

sådant fattighus uppbyggde han äfven vid sin gård Ugerup.

Denne man, som så varmt omfattade den ärlige arbetaren och den fattige och sjuke, sträckte äfven sin omvårdnad till ungdomens uppfostran. Han höll noggrann uppsikt däröfver, att denna hölls ordentligt i skolan och upptuktades till gudsfruktan och dygd. Det var den tredje sidan i denna ädla verksamhet, som väl ock förtjänar sin lager, fast den saknar de krigiska bragdernas glans. Långt efter, sedan de voro döde, lefde Arild Ugerups och Tale Totts minne med välsignelse i de bygder, där de lefvat och verkat.

Å en annan sida kan det väl hända, att herr Arilds goda hjärta någon gång dref honom till handlingar, som icke falla under detta skimmer af förträfflighet, utan mera tillhöra hans skuggsida. Men en sådan har hvarje menniska, och väl vore, om intet värre kunde sägas om någon, än det, hvaröfver konung Fredrik II ansåg sig hafva att klaga rörande herr Arild och några andra. Konungen hade nämligen tagit till hofvet unge Holger Jenssen Ulfstand för att uppfostra honom och därmed visa sin tacksamhet för faderns förtjänster. Till denne Holger skickade en gång Hack Ulfstand, Axel Gyldenstjerne, Henrik Brahe och Arild Ugerup »guld, kedjor och penningar». Men häröfver klagade konungen. Det hade skett, påstod han, Holgers ungdomslust och

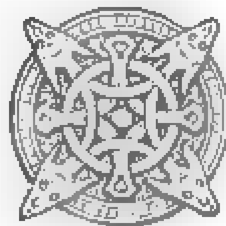
öfvermod därmed att bestyrka. Han (konungen) hade åtagit sig att nödtorfteligen förse Holger Ulfstand med hans förnödenheter och ville med adelig tukt göra honom skicklig att i framtiden tjäna hans fädernerike och göra släkten heder. Detta ansåg konungen motarbetas genom de öfverklagade skänkerna och penningesändningarna.

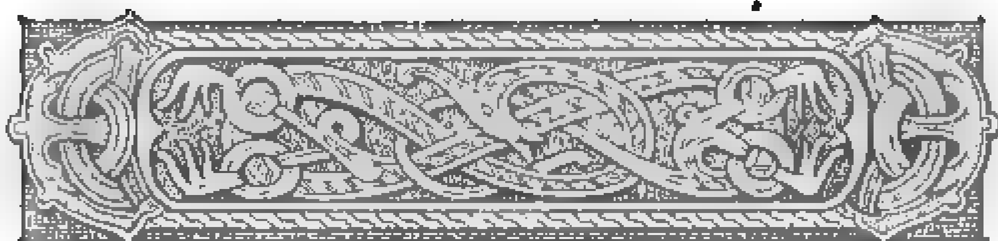
För att ställa Arild Ugerup i rätt dager borde vi framhålla så väl bondens ställning i allmänhet för denna tid, som adelns företrädesrättigheter och så godt som lagliga rätt att förtrycka bonden. Detta skulle dock bli allt för tröttande, frukta vi, för våra läsare, och vi inskränka oss därför till att anföra några få drag ur andra skånska herremäns lif från denna tid, för att visa, huru underhafvande kunde våldföras och lag kränkas. Så upplyser oss ett bref af år 1546, utfärdadt af en Jep Thordsson och försedt med borgen af tio de anseddaste skånska riddersmän, att den nämnde herr Jep vid 4,000 dalers böter lofvar lemna borgarena i staden Vä i fred och icke inlåta sig i fejd med dem, samt att icke vid domstol öfverfalla domare eller parter med spotska ord m. m. Han erkänner sig hafva slagit Mogens Duncker, borgmästaren i Vä, oaktadt denne hade skyddsbref af konungen. Året förut anklagades samme herr Jep att hafva drifvit en bonde från hans gård och gjort honom fridlös, emedan bonden beskyllt Jep att hafva förfört hans dotter.

Herr Mogens Gyldenstjerne, en annan herreman från dessa tider, förföljde en skattebonde i Högestad, så att denne måste taga sin tillflykt till konungen. Herr Mogens pålade bonden orättvisa skatter och ville beröfva honom hans gård samt hotade med rättegång. Till undvikande däraf ville bonden betala, efter som herr Mogens önskade. För undvikande af rättegång, »hvartill de voro för fattige», vände sig ock år 1562 bönderna i Rörum i Albo härad till konungen. En herr Laurids Knob hade inkräktat på böndernas allmänning, och sedan de förgäfves anlitat prosten i Dalby, vände de sig nu med sina besvär till konungen, för att skaffa sig rätt mot föröfvadt öfvervåld. En Jesper Göije lät gripa och fängsla en borgare från Cimbrishamn och tvang honom att utbetala 230 daler, oaktadt denna summa, hvartill borgaren på landstinget blifvit dömd, blifvit af honom erlagd till landsdomaren. — Sådana våldsamheter och rättskränkningar vid sidan af det förakt, som herremannen i allmänhet visade bonden, bilda genom sitt mörker en förträfflig bakgrund för de ljusa dragen af en så menniskovänlig verksamhet som Arild Ugerups och Tale Totts.

Nu mera har deras minne förbleknat. Men tre århundraden hafva ock gått fram sedan de lefde, och med så stora omhvälfningar, som under denna långa tid öfvergått Skåne, där de gamla namnen i allmänhet äro försvunna och ersatta af nya, må man

ej undra på, att man äfven förgätit namnet på den ädle riddaren, som midt i hofveriets och förtryckets klangdagar bröt sitt bröd med den hungriga, härbergerade de fattiga sjuka, betalade den utarmade bondens skatter och var i alla afseenden som en fader för sitt folk, — och liksom sammanfört allt det goda och förträffliga om honom i den dunkla sagobilden af honom, som sådde tallfrö på Ugerups gärden.





16.

Svärdsdansen på Stockholms slott år 1573.

En bland de tilldragelser i vår historia, som mer än andra dragit uppmärksamheten till sig, är striden mellan Gustaf Vasas två äldste söner, Erik och Johan, och därvid tänker man sig vanligen den förre såsom fånge och den senare såsom konung och uppdrager kring Erik ej blott fängelsets dystra murar, utan allt hvad som för öfrigt af umbäranden och lidanden kan göra lifvet tungt och kallt och olidligt, medan man tänker sig den senare i konungslig glans vandra omkring i sina slottsgemak med krona och spira, men med brodershatet och oron och räddhågan i sitt hjärta. Och det ligger i denna föreställning i allmänhet sanning. Erik satt inom fyra väggar som fånge, behandlades stundom till och med hårdt och grymt, och Johan solade sig

i kronans och purpurns glans och fruktade och hatade. Men det beriktigande fordrar denna föreställning af de båda bröderna och deras förhållande till hvarandra, att hatet hos den ene och lidandet hos den andre voro öfver hufvud taget ej fullt så stora, som man gemenligen vill tänka sig dem.

De båda fängelserummen på Gripsholm förvilla omdömet, i det de, liksom ramar, omgifva hvardera af de båda konungarne och stämpla dem äfven till deras inre skaplynne. Nu är det emellertid ingenting mindre än visst, att de fängelserum, som man under loppet af 1700-talet började utvisa som Erik XIV:s fängelserum — en mörk håla i tredje våningen af södra tornet, omgifven af en gång, där fångknekten skall hafva haft sin plats —, verkligen varit hans. Om det också ej kan till fullo bevisas, att detta torn jämte hela denna del af slottet uppbyggdes af hertig Carl (sedermera konung Carl IX), i hvars hertigdöme slottet låg, och att det således icke på denna tid fanns till — såsom fallet är med unionssalen på Kalmar slott, hvilken heller icke fanns till år 1397*) —, så vet man dock bestämdt, att Johan bad sin broder, hertigen, om ett bekvämligt fängelse till mat och rum för Erik, äfvensom att han själf. (Johan) drog försorg om vederbörlig beqvämlighet för sin fångne broder, tillät hans ge-

*) Se det förträffliga arbetet om »Kalmar slott» af G. Volm. Sylvander.

mål och barn vistas hos honom, sände honom (på Eriks egen begäran) en särskild predikant, var ytterst mån om att ingenting skulle felas honom i det kosthåll och de kläder, som höfdes den forne konungen, och lät till och med fängelset rikligen upplysas med vaxljus — en på den tiden kunglig lyx. Fyra bösseskyttar och tre gillerskyttar försågo den kunglige fångens bord med vildt, två fiskare med färsk fisk, och fyra kockar samt tre bagerskor lagade maten.

Ett sådant fängelse kan icke kallas hårdt eller grymt. Men detta hindrar icke, att Erik vid andra tillfällen, såsom i Stockholm strax efter sitt tillfångatagande och i Vesterås, där hans Karin så godt som undanstals honom, behandlades med en onödig ytterlighet af både hårdhet och grymhet, liksom det är visst, att Johan redan från tiden för Eriks tillfångatagande umgicks med planer på hans dödande. Det är Eriks romantiska kärlek till hans Karin och hans tragiska slut, som kastat en slöja af poesi öfver hela hans personlighet och hela hans lif, och under inflytandet däraf är det, som man i enlighet med folkvisans vanliga art kastat allt mörker öfver Johan och låtit Erik framträda i hela ljusfloden af en martyr. Sådan är den allmänna uppfattningen af de båda bröderna.

Den delades äfven på deras egen tid af folket, och många uppror och sammansvärjningar blefvo en

följd däraf. Vi skola efter de få källor, som äro att tillgå, söka att skildra ett af dessa försök att skifta lotterna mellan Erik och Johan, nämligen den sammansvärjning, i spetsen för hvilken Carl de Mornay stod, och som vi gifvit namnet svärdsdansen, emedan den uppgjorda planen under en sådan skulle sättas i verket.

Denne Carl de Mornay hade kommit från Frankrike till Sverige, redan medan ännu konung Gustaf lefde, och ganska snart kommit i hög gunst hos Erik, i hvars ystra hof i Kalmar han jämte andra utländingar deltog. Sedermera gifte han sig i en gammal svensk släkt, Trollesläkten, och fick betydliga gods, synnerligast i Södermanland. Hans anseende och hans inflytande tilltogo, såsom naturligt var, under den tid, då Erik var konung, och dennes omdöme om honom i ett bref till gunstlingen Göran Persson, i juni 1566, »att herr Carolus icke något synnerligt hade låtit påskina, det han hafver ment saken med något allvar emot fienden, sedan han blifvit gift, utan vill nu fast hellre vara hemma, än något ansenligt mot dem uträtta», hindrade icke, att »herr Carolus» användes och äfven utmärkte sig i rikets värf. Efter tronskiftet åtnjöt han äfven Johans gunst i hög grad. Hvad som under sådana förhållanden förmådde Carl de Mornay att uppträda emot Johan, känner man icke, äfvensom vi böra förutskicka den anmärkningen, att underrättelserna

om den af honom åstadkomna sammansvärjningen äro så dunkla och hvarandra motsägande, att framställningen så väl af de i densamma invecklade personerna, som af själfva saken, blott kan till sina allmänna drag återgifvas.

Ett stort antal skottar och engelsmän hade blifvit tagne i svensk tjänst. De utgjorde tillsammans 5,000 man, och dessa ville Carl de Mornay vinna för konung Erik. Johan skulle på ett eller annat sätt rödjas ur vägen, och Erik eller hertig Carl uppsättas på tronen. I sammansvärjningen deltogo, utom de Mornay själf, en skotsk kapten Gilbert Balfour, en grefve Archibald Ruthwen, öfverste för skottarne, en kapten Michel m. fl. Tvenne sätt att utföra mordplanen omtalas sedan i vittnesberättelserna, det ena, att Balfour och Michel skulle intränga i Johans sängkammare och där mörda honom*); det andra, att vid en högtidlighet på hofvet Carl de Mornay själf under en svärdsdans skulle stöta svärdet i Johan. Ingendera af dessa planer kommo emellertid till utförande.

I början af sommaren år 1573 skall svärdsdansen hafva anställts i stora salen på Stockholms slott. Konungen var där med hela sitt hof, och dansen började med lust, och man beundrade de dansandes kraftfulla och smidiga rörelser. Då nalkades de

*) Se »konung Erik XIV:s fängelse och död» af A. G. Ahlqvist, sid. 57.

Mornay, och hans klinga blixtrade allt närmare konung Johans ögon. Men just som han var i begrepp att låta henne sänkas i konungens barm, blef liksom hans arm vanmäktig. Dansen fortgick, det gynnsamma ögonblicket var förbi, och de Mornay



fortsatte sin rund kring salen. Så kom han för andra gången ända inpå konungen, men äfven nu svek honom hans arm, och han måste lämna sin gärning ogjord. Slutligen förde honom dansen för tredje gången i grannskapet af konungen, och nu måste det ske, eller ock var hela tillställningen för-

felad. Det gick dock som de båda förra gångerna. I det afgörande ögonblicket, när blott några få tum skilde konungen från det mördande stålet, förslappades riddarens arm, och han kunde icke verkställa sitt uppsåt. — Sådan är den vanliga berättelsen. Men det påstås äfven, att denna svärdsdans aldrig kom att uppföras. Det är dock af underordnad vikt, om den uppfördes eller icke, när själfva hufvudsyftet, konung Johans undanrödjande, misslyckades —, och att detta syfte fanns, det är satt utom allt tvifvel.

I samband med Carl de Mornays sammansvärjning står berättelsen om en sak, som på denna tid väckte mycken oro och många bekymmer, men hvilken så väl då som för beständigt torde vara insvept i mörker. Det är berättelsen om »konung Eriks hemliga skatt». Ryktena om denna skatt, som uppgifves hafva utgjort en summa af 50- till 100,000 gyllen eller ännu mera, kommo för konung Johans öron redan kort efter Eriks afsättning om våren 1569, och han uppbjöd alla medel för att komma i besittning af densamma, men förgäfves. Carl de Mornay berättade sedermera i sitt svar på anklagelsen mot honom, att han redan på den tiden, då han var krigsfånge i Danmark, hade hört den fördolda skatten omtalas, och att han därefter genom Balfour och Ruthwen kommit i beröring med en trädgårdsmästare, som lämnat honom underrättelse om densamma, likväl sedan han först aflagt ed på, att konung Jo-

han aldrig skulle få något godt af dessa penningar. Carl de Mornay vände sig då till hertig Carl, för att denne skulle underrätta konung Johan och utverka, att konungen ej skulle tvinga de Mornay till bekännelse om, huru han kommit skatten på spåren. På det sättet trodde de Mornay sig kunna blifva konungahuset nyttig, utan att behöfva bryta sin ed. Han omtalar vidare, huru enligt hans mening den funna skatten skulle användas, och om allt detta skulle hertig Carl kunna intyga, hvilket dock icke var händelsen. Ty hertigen påstod, att Carl de Mornay velat upphöja honom själf på tronen.

Rörande själfva den hemliga skatten synes Carl de Mornay själf hafva trott på möjligheten af densammas upptäckt, ty då solden till de skotska hjälptrupperna uteblef från konung Johan, erbjöd de Mornay dem tre månaders sold å konung Eriks, eller, enligt andra vittnen, å hertig Carls vägnar. Konung Johan var så öfvertygad om, att den fanns och att så väl Erik som efter hans död hans närmaste hade kännedom om densamma, att han utfäste som vilkor för Katarina Månsdotter att erhålla lifstidsbesittning på Ljuxala gård, att hon skulle utvisa »den skatt, som vår broder salig k. Erik hafver låtit nedsätta, förr än han kom från regementet». Och då svenska landsflyktingar anhöllo hos konung Henrik III i Frankrike om hjälp att hämnas konung Eriks mord och uppsätta hans rättmätige arfvinge

på tronen, voro de i besittning af så stora penningesummor, att de verkligen synas hafva varit i besittning af »konung Eriks hemliga skatt».

Sammansvärjningens upptäckande för konung Johan bildar ett eget kapitel i denna historia. Redan under loppet af sommaren 1573 uppträdde en af skottarne, Hugh Cahun, som på något sätt fått kännedom om sammansvärjningen, och anmälde för Johan hvad som var å bane. Han gjorde det, emedan han fattat personlig tillgifvenhet för konungen. Men han kunde icke bevisa sin angifvelse och måste därför, ehuru till hälften mot konungens vilja, plikta med sitt lif, och något ansvar drabbade icke de sammansvurne. Vi finna dem alla i början af det följande året i Lifland, och här skedde den egentliga upptäckten.

Claës Tott hade strax på nyåret 1574 inspärrat Wesenberg, och hans här utgjordes, utom af infödde svenskar, äfven af de omnämnde Skottarne och en mängd Tyskar. Här uppstod en tvist, ej blott mellan Carl de Mornay och Archibald Ruthwen, utan äfven mellan de skotska regementena och de tyska. Den förra föranleddes däraf, att Ruthwen beskyllde de Mornay att hafva förhållit solden, och det ena ordet gaf anledning till det andra, så att till slut de båda herrarne började kasta hvarandra i ansiktet beskyllningen för att hafva velat mörda konungen. Den senare tvisten förorsakades af ömsesidig natio-

nalstolthet och ledde till en öppen strid mellan Skottar och Tyskar midt framför fiendens ögon i det inspärrade Wesenberg. Icke mindre än 1,500 af de förra föllo i denna strid, och Archibald Ruthwen själf träffades af en kula i lifvet. Claës Tott måste lämna Wesenberg och befälet, som nu öfvertogs af Pontus de la Gardie.

Denne lät genast anställa undersökning, och till följd däraf öfversändes Ruthwen och Balfour till Sverige. Detta skedde i mars 1574. När sedan Johan fått kännedom om hvad som tilldragit sig, utfärdade han i april ett stämningsbref till Carl de Mornay att infinna sig i Stockholm. Herr Carl efterkom dock icke konungens befallning, utan skyllde på sjukdom, så att befallningen måste förnyas tre särskilda gånger. Först på hertig Carls uppmaning, att herr Carl skulle begifva sig antingen till konungen eller till honom, begaf han sig till hertigdömet och stannade där i tre månader. Hertigen sökte medla för honom, och bröderna Erik och Johan Sparre likaledes, men det var förgäfves. Carl de Mornay dömdes till döden och halshöggs den 4 september 1574.

Samma öde undergick Gilbert Balfour år 1576, sedan han gjort förtviflade ansträngningar att få behålla lifvet. Två år därefter dog Archibald Ruthwen på Vesterås slott, där han suttit fången ända från 1574.

Den fångne konung Erik flyttades ett par månader efter Carl de Mornays afrättning från Vesterås till Örbyhus, och kort därefter upptäcktes en ny sammansvärjning till hans förmån, denna gång af allmogen i Upland, och så följde i mars 1575 en formlig dödsdom öfver Erik. Vi veta, att Johan ännu i tvenne år uppsköt verkställigheten af detta beslut, ehuru han, enligt hvad Gustaf Banér skrifver i ett bref af den 1 december 1574, »kände sig så besvärad och bekymrad, ja än så illa till freds, att han (Banér) aldrig hört eller sett honom skicka sig så» — till följd af sammansvärjningen bland Uplands-allmogen. Dock var Johans beslut att låta döda sin broder nu till alla dess delar fattadt, och redan under sommaren 1573 (d. 21 juni) utfärdar han ett bref med fullständiga föreskrifter om sättet för sin broders afdagatagande, — föreskrifter, hvilka icke kunna annat än väcka rysning, när man besinnar, att det dock var en broder, som med sådan kallblodighet och till de minsta delar bestämde om, huru man skulle taga lifvet af hans broder. Och samma föreskrifter, som utfärdades nu 1573, medan Erik ännu befann sig på Gripsholm, förnyades ordagrannt i december 1575 och i januari 1577. Hvad som bestämde Johan att det sistnämnda året låta verkställa sitt länge närda beslut, känner man icke.





17.

Johan Gyllenstjerna och Sigrid Brahe.

Den förflutna tiden liknar en storartad byggnad, hvars yttre drag, hvars mer framstående delar, såsom de höga portalerna och pelargångarne med sina arkitraver och hvalfbågar, hvars med bildverk prydda fönster och gallerier äro mest kända, emedan de mest falla i ögonen. Man kunde ock säga, utan att våga för mycket, att dessa mer storartade namn och tilldragelser i allmänhet utgöra det förflutnas enda minnen hos eftervärlden. Men liksom ett stort tempel består af vida mera än det yttre, som först faller i ögat och som sammanflyter i ett och blir allt mindre och osynligare, ju mer man aflägsnar sig därifrån, och liksom den lifliga åskådningen af dess enskilda delar, äfven de minsta, bidrager att bibehålla och i minnet uppbära det hela

i allt sitt storartade majestät, så är det ock med menniskolifvet. Den stora händelsen, de stora namnen, som stå att läsa i guldskrift på häfdens marmortafla, lämna ofta hela den tid, som de tillhöra, i dunkel bakom sig, medan en enda liten händelse ur det enskilda lifvet tjänar att belysa hela denna skuggvärld, sätter liksom kött och blod till de förtorkade benen, spänner musklerna och utbreder framför oss en tafla, full af rörligt lif.

En sådan tafla, bland andra, lämnar oss berättelsen om Johan Gyllenstjerna och Sigrid Brahe, från en tid, hvars egentliga innehåll ligger i striden mellan konung Sigismund och hertig Carl, eller mellan denne och de svenska herrarne af högadeln. Om vi få sätta tro till underrättelserna från dessa tider, så voro de stora herreslägterna rikt försedda med qvinliga medlemmar af utmärkt skönhet. När efter Katarina Jagellonikas död konung Johan såg sig omkring för att finna en drottning, stannade hans blickar företrädesvis på trenne, hvilka genom sin oförlikneliga skönhet gjorde ett djupt intryck på honom. En bland dessa var den yngsta dottern till gamle Per Brahe på Rydboholm, den andre i ordningen bland dem, som af konung Erik blifvit upphöjde i grefligt stånd. Denna dotter hette Sigrid och var näst den yngsta af åtta syskon. Gamle herr Per — titeln grefve begagnades till en början sparsamt — var en mycket ansedd herre, därtill rik både

på gods och inflytande, och släktskapen med konungahuset — han var gamle konung Gustafs systerson och således sykonbarn med konungarne Erik och Johan — bidrog i sin mån att stadfästa och höja så väl hans eget som hela släktens anseende och makt, och inom självfva konungahuset såg man med oro och fruktan denna omgifning af ej blott Braher, utan äfven Sturar, Sparrar, Bjelkar och Stenbockar, i allmänhet alla dessa mäktiga stormannasläkter, hvilka stått fullt ut lika högt och högre än Vasasläkten i tider icke så synnerligt långt tillbaka.

Denna fruktan, som hos Erik uttalade sig i handling vid den blodiga riksdagen i Upsala 1567, fanns hos Johan, och fanns hos honom till och med i högre grad, ehuru hans naturliga feghet höll honom tillbaka från så uppenbarliga handlingar af godtycke. Men kärleken har i alla tider varit blind, och för den unga Sigrid Brahes skönhet dunstade konungens politiska fruktan bort som dimman för den uppgående solen. Icke ens hans stränge broders föreställningar, »att ett sådant giftermål icke vore konungen värdigt, och att de mäktiga släkterna därigenom skulle blifva än svårare att hålla i tygeln, samt att afståndet mellan dem och Vasahuset borde snarare ökas än minskas», — icke ens häraf förmåddes Johan att taga sin tjusta blick från den unga och sköna jungfru Sigrid. Likväl blef icke

Sigrid Sveriges drottning. Hertigens och för öfrigt hela konungahusets bemödanden lyckades afstyra detta, men det syftet att vända konungens håg till någon utländsk furstinna misslyckades däremot, och Gunilla Bjelke intog Sigrids rum i konungens hjärta och blef hans drottning.

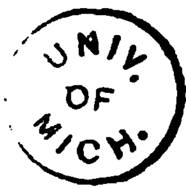
Sigrid anade icke då, att denna drottning tio år efteråt skulle komma att utöfva, om ock medelbarligen, ett lika tryckande välde öfver hennes hjärtas böjelser, som Bjelkesläkten utöfvat på drottning Gunilla själf, innan hon förmåddes att räcka sin hand åt konung Johan. Men så leker ödet med menniskorna. Jungfru Sigrid älskade Johan Gyllenstjerna, och han älskade henne, men denna kärlek var ej behaglig för släkten. Enkedrottningen, Gunilla Bjelke, — och släkten förenade sig med henne — ville, att jungfru Sigrid skulle förlofvas med »långe» Erik Bjelke, och därvid blef det, ty ingen gjorde afseende på jungfruns tårar. Så väl Johan Gyllenstjerna som »långe herr Erik» voro enkedrottningens fränder. Den förre var hennes syskonbarn, den senare var syssling till hennes fader, men hon gynnade i detta ärende mera den fjärmare än den närmare fränden.

Den sköna Sigrids sorg var dock uthärdelig, så länge ännu fullbordandet af hennes äktenskap var till tiden obestämdt, ehuru hennes fästmans aftärda utseende gaf styrka åt det onda rykte, som

gick om honom, att han under sina resor i Polen blifvit smittad af »den onda sjukdomen», och därigenom gjorde honom ännu mer motbjudande för henne. Men då långe herr Erik i detta afseende lugnat sin bruds släktingar, stadfästes förlofningen, och bröllopet utsattes till ett år därefter, och nu först kände sig den sörjande Sigrid hardt nära förtviflan. En enda, och det var ändå brudgummens egen moder, den ädla fru Sigrid Sture, behjärtade den arma brudens hjärtelidande. Men hon hade genom tilldragelsen med sin egen syster Malin tillräcklig erfarenhet af, hvad det ville säga, att tvinga ett älskande hjärta, och hon tillstyrkte därför förlofningens upphäfvande. Hennes åsikt vann dock icke erkännande. De konventionella formerna kommo då, såsom så ofta, emellan; man fruktade att väcka uppseende och, framför allt, man ville icke stöta sig med enkedrottningen. Och så skredo dagarne framåt, och intet tycktes kunna rädda den olyckliga jungfrun.

Under tyngden af sitt hårda öde lades jungfru Sigrid på sjuksängen. Hennes ungdom räddade henne undan döden, men blott för att kasta henne i ett öde, som för henne var dubbelt hemskare än döden. Så kom hon, kort efter sitt tillfrisknande, till Stegeborg på besök till konung Sigismunds syster, fröken Anna. Konungadottern såg med fasa sin sköna fränkas bleka och förstörda utseende och





slöt henne ömt i sina armar samt tillhviskade henne mod och hopp. Sigrid log, som blomman tyckes le vid en solblick, när stjälken är vissnad och hon af bristande inre värme lutar sitt hufvud mot jorden. Men konungadottern visste hvad som fattades, och hon beslöt att träda emellan och raskt göra ett slut på detta elände. Hennes tal vann genklang i Sigrids hjärta, och det gick här, som förut med konung Johan, — kärleken satte sig öfver alla betänkligheter.

En dag — det var en lördag — kom herr Johan Gyllenstjerna till Stegeborg. Det tillhör oss ej att skildra mötet mellan de älskande, men konungadottern beslöt att genast göra slag i saken. De älskande hade intet däremot, och med dem och med sin hofmästare aftalade fröken Anna, huru allt skulle tillgå, och om söndagen tillkännagafs, att på onsdagen gudstjänst skulle hållas i slottskapellet. Detta var något högst ovanligt. Konungadottern var ingalunda den, som genom en trägen kyrkogång plägade visa sin gudstjänst, och alla undrade därför, hvad denna onsdagsgudstjänst månde hafva att betyda.

Emellertid samlades man på utsatt tid i slottskyrkan, och där infann sig konungadottern i kunglig prakt med hela sitt hof och åtföljd af sin broders, konung Sigismunds, sändebud, Lindorm Bonde, alla i lysande dräkter. Man behöfde dock icke länge

vänta på gåtans upplösning. Konungadottern reste sig från sin plats och fattade jungfru Sigrids hand samt ledde henne upp i koret, och samtidigt gjorde Lindorm Bonde detsamma med herr Johan. När de stodo framför altaret, fäste konungadottern en krans på Sigrids hufvud, och så förrättades vigseln. Sedan detta var gjordt, begaf sig hela hofvet upp i stora matsalen på slottet, där ett präktigt bröllopsgästabud var anrättadt. Konungadottern log så godt åt sitt verk, där hon satt i högsätet med brud och brudgum vid sin sida, och äfven Sigrid strålade af glädje och sällhet, ehuru ingen af de närmare släktingarne var närvarande eller ens hade någon aning om hvad som på dessa timmar tilldragit sig inom Stegeborgs slott. Men just som glädjen stod som högst och stämningen var som lifligast, anmäldes för den kungliga värdinnan, att brudens broder, herr Gustaf Brahe, jämte herr Johan Sparre anländt till slottet.

De båda herrarne inbjödos till bröllopsgillet. Vi kunna föreställa oss, hvilken oro där spreds i salen, och man må icke undra på, om brudens kind bleknade, då man besinnar, hvilka medel att förfölja och förhindra, som lågo i mäktiga anförvanters hand denna tid. Herr Gustaf började ock, så fort han kommit in i salen — ty han hade redan förut fått veta, huru allt blifvit i hast ordnadt till bröllop, och att hans syster redan var vigd —, tala om »denna

otillbörliga handel». Han beklagade hvad som skett och bad, »att hans syster jungfru Sigrid nu genast måtte följa med honom till deras släktingar». Däremot lofvade han, att hos släktingarne söka utverka, att giftermålet med herr Johan Gyllenstjerna skulle vinna sin fullbordan, och på ett mera passande sätt! Alla sutto stumma vid detta tal, men konungadottern svarade raskt: »Därest I viljen vänta till i morgon, herr Gustaf, skall fru Sigrid gärna få följa eder. Men nu kan hon omöjligen själfva bröllopsdagen resa bort!» — Konungadottern yttrade sig med sådan bestämdhet och säkerhet, att herr Gustaf fann, det intet stod för honom att uträtta. Han gjorde därför en stel bugning för konungadottern, vände sig därpå tvärt om, gick ut och steg till häst samt red bort från Stegeborg.

Men större uppmärksamhet väckte icke hans ankomst i bröllopssalen, än själfva det brådstörta bröllopet väckte bland de stora släkterna i landet. Bjelkarne funno sig förnärmade och upprörde himmel och jord, men äfven Braherne och Gyllenstjernorne voro förbittrade, och själfve hertig Carl skref i skarpa ordalag till sin brorsdotter och klandrade hennes obetänksamma uppförande. Släktingarne fordrade i öfvermåttet af sin vrede, att presten, som förrättat vigseln, skulle på det allvarsammaste straffas. Hvad som skett kunde emellertid icke ändras, och fröken Anna gjorde allt, hvad hon kunde, för att lugna de

upprörda sinnena och åstadkomma förlikning. Hon skref till alla och sökte framställa saken ur dess rätta synpunkt och framhålla alla förmildrande omständigheter, men allt var förgäfves. Man svarade väl, men svaren voro kalla, och Erik Bjelkes fästmansgåfvor, hvilka hon skickade till herr Erik Sparres fru, Ebba Brahe, Sigrids syster, som varit hennes förtrogna, med begäran att hon (fru Ebba) skulle återlämna dem, blefvo icke mottagna. Å en annan sida var ock skämtet framme. Man kallade bröllopet såsom firadt på en onsdag och ej på en söndag, som var brukligt den tiden, för »onsdagsbröllopet» och anförde ur en gammal folkvisa:

»Herr Johan ligger vid sin unga frus sida,
Herr Erik får gå utanför och qvida.»

Ett nytt skede i denna historia inträdde, då långe herr Erik en gång i hettan fällde ett hårdt yttrande om Sigrid. Det hade till följd, att Braherne sattes i harnesk mot Bjelkarne, och det gick så långt, att Gustaf Brahe och Erik Bjelke skulle slagits med hvarandra i envig, om icke hertig Carl kommit emellan och uttryckligen förbjudit detsamma.

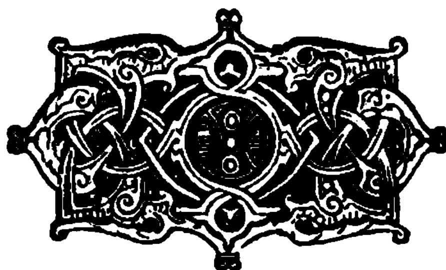
På detta sätt och under denna spänning förflöt våren och sommaren 1595. Bröllopet på Stegeborg stod den 13 mars det nämnda året. Först på hösten, vid Söderköpings riksdag, i september månad, kom en förlikning till stånd, och det är rätt eget

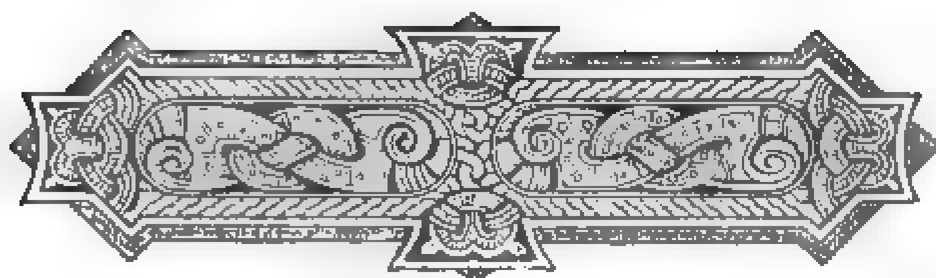
att läsa huru omständligt man därvid gick till väga i ett ärende af så enskild natur. Det underhandlades mellan parterna nästan som mellan furstar, och själfva ordalagen vid förlikningen uppgjordes på förhand. På rådhuset i Söderköping sammanträffade sedan Erik Bjelke, Gustaf Brahe och Johan Gyllenstjerna. »Veten I något annat än det som adeligt och ärligt är om mig?» sporde då Erik Bjelke Gustaf Brahe. Denne svarade, »att han icke visste något sådant, men att han endast velat försvara sin systers ära». Därpå yttrade herr Erik åter, »att han icke hade sig annat bekant om Sigrid Brahe, än det som ärligt vore». Så framträdde herr Johan Gyllenstjerna. Han erkände sig hafva orätt handlat och bad om vänskap, hvarpå herr Erik svarade, »att han för hertig Carls och flere herrars förbön ville eftergifva sin rätt mot vissa vilkor».

Herr Johan dömdes att i böter erlägga 800 rdr till Upsala universitet, att utbetala 1,000 rdr till herr Erik för fästningsgåfvor och en lika stor summa till de fattiga, hvarjämte han med sin fru under ett halft eller helt år — uppgifterna äro olika — skulle hålla sig undan på sina gårdar, så att de ej med sin åsyn måtte förolämpa Bjelkesläkten.

Därmed slutar historien om Sigrid Brahe och Johan Gyllenstjerna. Vi må blott tillägga, att herr Johan under striderna mellan Sigismund och Carl stod på den förres sida, och att han till följd däraf

efter Sigismunds nederlag vid Stångebro och flykt till Polen följde sin konung efter dit, samt att han dog 1617 i Danzig, sedan han i fyra år öfverlefvat sin sköna maka. Af hans tre söner stannade en i Polen, men två kommo åter till Sverige. Desse två stodo i synnerlig gunst hos prinsessan Anna, och den äldste, Johan, som föddes 1597 på Stegeborg, fick vid hennes död många kosteliga gåfvor och ett ansenligt testamente. Här hemma blef Johan kammarherre hos konung Gustaf Adolfs gemål, Maria Eleonora, medan den yngste brodern, Casimir, beklädde samma plats hos konungen själf.





18.

Drottning Karin och Olof Stenbock.

Hvem har ej läst bland våra minnen från fordom om den olycklige konung Erik den fjortondes kärlek till Karin Månsdotter, och hvem har ej rörts af det öde, som drabbade denna kärlek? Fyra år, hvarunder den knoppade och slog ut i blomma, och så var det slut och olyckan kom, och den kungliga kronan, hvarunder den spirat upp, förbyttes i fängelse och bojor. Och likväl var det just här, under fångenskapens förföljelse och nöd, som *menniskan* Erik utvecklade en kraft och en storhet, som *konung* Erik aldrig visat! Och detta hjärta, som var så hårdt, så blodtörstigt, så grymt, det var dock mäktigt af en ren och helig kärlek — och till en qvinna utan anor, utan namn och utan anseende. Det var

ej blott en flyktig känslas svall, som förestafvade orden, då den kunglige älskaren sjöng:

»Har Karin icke land och skatter,
så har hon dock det jag begär.
Den kärlek, hon mig med omfattar,
är mig fast mer än guldet värd.
Hvar må följa sitt eget sinn,
kär håller jag min herdarinn.»

Kanske är ock denna kärlek den enda blomman i konung Eriks minne, som aldrig vissnar. Den var honom mera än guldet värd, ja än kronan; ty han offrade henne för sin kärleks skull, kunde man säga, eftersom hans giftermål med Karin och hennes kröning till drottning var ibland de orsaker, som vållade upproret af hans bröder och alla de stolta, högbördiga Vasafränderna. Världen är sig lik, och fördomen regerar världen. Eriks kärlek var ej ett fel, men att han vågade bekänna sin kärlek inför världen, att han vågade lyfta upp till sin sida den qvinna, som han skattade högre än all världens skatter och guld, och att konungahusets döttrar och de stolta grefvinnorna och friherrinnorna skulle böja sig för denna qvinna ur hopen, — det var ett fel, som ej kunde förlåtas.

Och likväl visade drottning Karin just därutinnan sitt hjärtas adel, att hon aldrig ett ögonblick, ej ens under kronan och purpurmanteln, glömde sin forna ringhet. Ett mildt och kärleksfullt väsende, ett ödmjukt sinne, fullt af hopp och tro i lifvets

höst som i dess sommardagar, en fromhet och godhet, som alltid hade handen öppen till hjälp, aldrig tröttnade att bedjande och försonande träda emellan, och som gärna velat offra sig själf för sina lidande likars nöd, ej mindre än för sin herre och konung, — se där den ljusa bilden af drottning Karin. En ros af underbar fägring, som konungen fäst vid sitt hjärta, blommade hon och doftade ännu, när konungamanteln fallit till stoft och blott mannen, fången, stod qvar.

Den 4 juli 1568 firade konung Erik sitt bröllop med Karin på Stockholms slott. Gamle ärkebiskop Lars förrättade vigseln, och han krönte ock bruden till Sveriges drottning dagen därpå i Stockholms storkyrka. Konungens syster, fröken Sofia, gifte sig samtidigt med hertig Magnus af Saxen, och så väl hon, som den andra konungadottern, Elisabet, visade tydligt vid gästabudsbordet sin förtrytelse öfver, att korporalsdottern, den forna kammartärnan, skulle taga försteget framför dem och helsas som drottning. Ack, hon trampade ej på rosor, där hon gick vid sin kunglige herres sida, drottning Karin! Konungens bröder voro ej närvarande vid högtiden. Det säges, att Karin själf varnat dem för anslag mot deras lif, om de infunnit sig. Icke heller de mäktigaste herrarne. Desse jämte hertigarne samlade nu som bäst folk och öfverlade i Eskilstuna och Vadstena om medlen att störta konung Erik från tronen,

Trenne månader voro icke heller förflutna efter bröllopet, så satt konung Erik som fånge i sitt eget slott. Han hade velat utbyta kronan mot en ringa vrå af sitt stora rike, där han kunde fått lefva tyst och undangömd med sin Karin och sina barn, och den ene af hans bröder, hertig Carl, hade lofvat honom det; men så kom Johan och så kom ständernas dom, och Erik fick lefva sitt lif i fängelset. Hans lidanden här gränsa till det otroliga. Man kan icke utan rörelse läsa de bref, han skref till sin broder, bedjande om någon mildring i sin tunga lott. »Gud skall veta», säger han i ett af den 1 mars 1569, medan han ännu satt qvar på Stockholms slott i ett mörkt fängelse, dit hvarken sol eller måne tittade in, — »Gud skall veta, huru omenskligt jag under de senaste tjugutvå veckorna blifvit plågad med hunger, köld, stank och mörker, hugg och slag; jag kan ej tro, att det skett med min broders vetskap.» Han var stängd från Guds ord — klagar han —, hans bibel hade blifvit honom fråntagen, och han hade ej på tolf söndagar hört en predikan. Vore han än skyldig till allt det, som man honom påbördat, så tyckes det dock, som om en kunglig kropp vore nog straffad. Han bad sin broder på det bevekligaste »att blifva förlossad ur detta elände». Han var färdig att gå i landsflykt: »världen vore stor nog», skref han, »att äfven bröders hat genom ställens och länders aflägsenhet kunde stillas.» Slutli-

gen begärde han att få njuta trösten af umgänget med sin hustru och sina barn, »när vreden afsvalnat, och hans kärlighet genom Guds ingifvelse bättre betänkt sin olycklige broders öde».

Men icke Eriks klagan, icke minnet af hans mildhet, då Johan själf satt i fängelse och fick njuta af all lifvets beqvämlighet, af hustru och barn, af musik och läsning, intet tilltalade konung Johans sinne. Där gick han i de praktfulla slottsgemaken med hjärtat fullt af fruktan och hämnd, och hans broders fängelse blef allt hårdare och hårdare. Och väl ligger där sanning i skaldens målning, att mången natt

» . . . . kung Johans öga stod,
så öppet, som hans port var stängd och såg sitt eget blod.»

Mörkare dock ännu står ett hämndens minne från den olycklige konungens fångenskapstid. Ibland dem, som hade vården om hans fängelse på Stockholms slott, var äfven Olof Gustafsson Stenbock, en broder till konung Gustafs enkedrottning och köttslig kusin till konung Johan. Han var en vildsint, hård och grym man, som hyste agg till konung Erik för hvad som skett i Upsala 1567, där hans broder Abraham var bland de mördade herrarne, och som för den sakens skull alldeles glömde, att han själf hade Eriks nåd att tacka för lifvet, då han tre år förut såsom en menedig, trolös förrädare

var dömd att mista lif, ära och gods. Denne man fann nu ett nöje uti att taga bort kläderna för den fångne konungen och låta honom pinas af köld. Erik förebrådde honom för denna hårdhet, och herr Olof utfor då med häftighet mot fången och knuffade därunder till honom, men Erik besvarade detta med en stöt, så att herr Olof tumlade baklänges mot dörren. Nu uppstod en vild brottning, och till slut ryckte Olof till sig en bössa och sköt af den mot Erik. Denne hann nätt och jämt vika undan, så att skottet träffade honom i armen. Han föll blödande till golfvet. Men herr Olof sprang ut och stängde dörren efter sig, och där fick den arme fången ligga i sitt blod i flere timmar.

Vi kunna fatta, hvad den arma Karin skulle lida vid allt detta. Det dröjde länge, innan broderns hårdhet ens tillät henne att besöka sin man, och när hon ändtligen fick det, så var det för en kort tid, och när det åter förnekades henne, så skedde det med en grymhet och hjärtlöshet utan like. Konung Erik flyttades från slott till slott, från Stockholms till Åbo slott, därifrån till Kastelholms på Åland, så till Gripsholms och slutligen — det var i juni 1573 — till Vesterås. Det var på Gripsholm, som hon tilläts besöka sin herre. Men hon följde sedan efter honom till Vesterås, ehuru hon där ej fick vara ständigt hos honom. Enligt en sägen skall hon då hafva infunnit sig hvarje dag på en viss

timme under fångens fönster och, samtalat med honom, tills detta slutligen blef förbjudet och hon måste lämna staden, utan att ens få underrätta Erik därom. Denne kom som vanligt till sitt fönstergaller och ropade sin Karins namn, utan att erhålla något svar. Han fortfor att ropa det kära namnet under några dagar, tills han kunde förstå, att han ej mera skulle erhålla något svar. Han började då tro, att äfven Karin blifvit honom otrogen och öfvergifvit honom, och med en smärta, som ej låter sig beskrifva, upphörde han att ropa efter henne. Och de återsågo icke hvarandra i denna världen. Om hösten följande året fördes Erik till Örbyhus, där Johan ändtligen befriade honom ur hans elände genom att gifva honom förgift. Han dog klockan 2 om natten den 26 februari 1577. Den sörjande Karin fick samma år af konung Johan Ljuksala gård i Kangasala socken i Finland, där hon sedan lefde i ro med sina minnen, aktad och ärad äfven af dem, som en gång voro den olycklige Eriks hätskaste fiender.

Huru varmt och ädelt hennes hjärta var, huru det brann för det goda, huru upphöjd hon var öfver menskliga lidelser, det fick hon här tillfälle att visa. Det stora lifvets stormar gingo sin gång inom Vasahuset. Lycka och välsignelse följde icke med Johans konungakrona. Själf lefde han i en ständig oro, först för Erik, så länge han lefde, och sedan

för Carl och för de mäktige herrarne, hvilka aldrig rätt kunde försona sig därmed, att den svenska konungakronan blifvit ärftlig inom Vasasläkten. Johans son, Sigismund, måste lämna krona och rike åt sin farbroder, och han vräkte med kraftig hand undan allt, som stod honom i vägen, utan att stappla, äfven om handen sudlades i blod.

År 1599, då Sigismunds öde, genom Carls seger vid Stångebro, hösten förut redan var afgjordt, kom hertigen öfver till Finland, att göra denna landsända sig underdånig, och han följdes af lycka och framgång, ehuru bödelsyxan gick lika flitigt som svärdet. Då greps i trakten af Åbo Olof Gustafsson Stenbock, han, som var så hård och grym mot den fångne och försvarslöse Erik. Han hade efter Johans död af fruktan för hertigen rymt till Sigismund och åtnjutit dennes beskydd. Året 1598 kom han till Stockholm, lika vildsint, lika hatfull, som när han drog bort.

Vid en middagsmåltid tillsammans med sina systrar Ebba och Cecilia, enkor efter Clas Fleming och Gustaf Tre Rosor, utfor han i de gröfsta skällsord mot hertigen och svor, »att hertigen skulle få döden af samma hand, som gaf konung Erik dödssåret». Cecilia bad honom väl besinna sig, men det hade blott den följden, att brodern vände sig mot henne med så mycket hat, att hon måste stiga upp från bordet och lämna rummet.




OF
MICH.

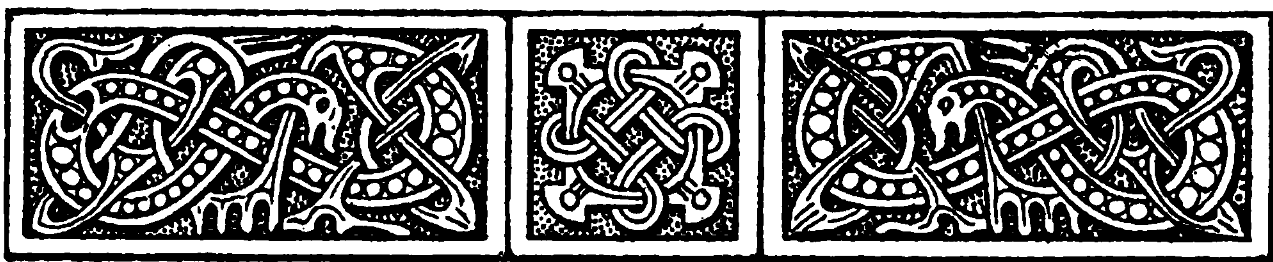
Men äfven hans dag kom. Året därpå ställdes han som fånge inför hertigen. Det var i Lunds länsmannagård, ej långt från Ljuksala, där drottning Karin bodde. Nu föll den vilde herr Olofs mod. Han föll på knä och tiggde om nåd i ödmjuka ord. Men hertigen var obeveklig. »Du har lagt dina händer på vår salig broder, konung Erik», sade han, »då han var stadd i fängelse och därtill i ömklig sinnessvaghet, och din mordlystnad åsyftade till och med hans lif. I lika måtto har du nyligen hotat mig själf, hvarförutan du bedrifvit många grofva missgärningar. Därför skall du denna gång straffet icke undgå.» Därpå fördes herr Olof af några ryttare ut i skogen, där han bands vid ett träd för att skjutas till döds.

Men alla bössorna klickade. Det var trolldom, sade ryttarne; herr Olof var gjord hård för skott. En af dem gick då bakom trädet och satte mynningen af sitt gevär mot den bundnes nacke samt brände af. Det dödade ögonblickligen, men icke för ty skötos flere skott genom den döda kroppen. I ett kärr där bredvid nedgräfdes liket.

Och där hade herr Olofs kropp blifvit liggande, ett rof för vilddjuren, om icke drottning Karin funnits i närheten. Allt hvad den hårde mannen gjort henne ondt och bittert i lifvet, hans grymma handling mot Erik, allt detta glömde hon, lät uppgräfva liket och svepa det samt begrafva det i vigd jord.

Drottning Karin, den i sin lyckas solskensdagar föraktade och hatade drottningen, vid Olof Stenbocks graf, innebär en tanke af frid och försoning, som ställer hennes bild såsom menniska i ljus och höghet bland de ädlaste qvinnor, hvilka svenska häfden vet att omtala.





19.

Johan Flemings död.

Hvarje ny ätt, som träder till konungadömet öfver ett folk, har företrädesvis haft en fara att bekämpa, den, som utgått från ättens forna jämlikar. Också se vi vanligen ättefadern, han, som lyfter ätten på konungatronen, med obeveklig stränghet röja plats för sin makt, och ofta strömmar af blod därvid flyta. Inbillad eller verklig, bär han ständigt i hjärtat en fruktan, om icke just för sig själf, så för sina ättlingar, att någon eller några af dem, midt i hvilkas krets han själf växt upp, skall lyfta kronan bort. Också se vi Birger Jarl, så fort hans ätt blifvit försäkrad om Sveriges konungakrona, hugga kraftigt omkring sig, så att äfven frändeblod flöt, och hans kraftfulle son, Magnus Ladulås, gjorde äfven detsamma. Det synes äfven, åtminstone för

de tider, hvilka då voro, som om detta medel skulle hafva varit det, hvilket enklast och bäst ledde till målet. Ty underläts det, blef icke heller någon konungaätt. Carl Knutsson lemnar ett bevis därpå. I hans skonsamhet mot sina forna jämlikar får man väl söka hufvudorsaken till hans missöden. Detsamma se vi ock med afseende på den ätt, som inleder vår nyare tid. Så väl Gustaf Vasa själf som alla hans söner kunde aldrig frigöra sig från den fruktan, att de mäktiga och med dem befryndade herresläkterna skulle uttränga deras ätt från tronen. Gustaf själf hade den lyckan att redan vid sitt första uppträdande finna platsen till stor del fri — det arbetet hade Christian Tyrann gjort undan —; men så väl Erik som Johan och Carl sudlade af denna anledning mer eller mindre sina händer i blod.

Linköpings blodbad, där rikets ypperste män föllo för bödelssvärdet, kastar en mörk, blodfärgad skugga öfver den sistnämndes minne, ehuru man å den ena sidan icke kan fullt frikänna de olycklige och å den andra måste medgifva, att ur detta blod sprang fram morgonrodnaden till den skönaste dag. Till denna tids blodshistoria hör äfven Johan Fleming, hvars sorgliga öde väckte samtidens, icke mindre än eftervärldens, deltagande och beklagande i högsta grad.

Han var son af riksmarsken Clas Fleming, den så kallade »sotnäsan», och fru Ebba Stenbock, sy-

ster till Gustaf Vasas drottning, Katarina. Fru Ebba var en kraftfull qvinna, modig och viljestark, och när hertig Carl, efter hennes mans död, kom till Finland för att enligt ständernas beslut med våld tvinga denna landsdel till lydnad under den svenska styrelsen, var hon så godt som den enda, hvilken icke förlorade modet. Med ett sådant dödsförakt försvarade hon Åbo slott, att när en gång under den allmänna bönestunden en kula från hertigens läger kom och slet af en man strax invid hennes sida, lät hon sig icke förfäras, utan uppmanade sitt folk till trohet mot konungen (Sigismund) och frimodighet mot fienden. När slutligen, oaktadt allt bemödande å hennes sida, slottet måste uppgifvas, fördes hon med sina döttrar och de öfriga fruarna, hvilka befunno sig på slottet, till Stockholm, där de insattes i ett långvarigt fängelse.

Detta öde undgick sonen, herr Johan. Han hade af sin moder redan tidigt på sommaren blifvit skickad till Polen, och där vistades han ända till samma tid det påföljande året (1598), då han jämte de från Sverige flyktade rådsherrarne — de, hvilkas hufvuden sedan föllo i Linköping, — återvände med konungen till fäderneslandet, där man nu hoppades kunna på fullt allvar stäcka vingarne på hertigen. Dennes seger vid Stångebro gjorde dock en ända på alla sådana förhoppningar; riksråden måste af konungen utlämnas, och denne själf flydde tillbaka

till Polen. Med honom följde herr Johan, men erhöll af konungen tillstånd att i enskilda angelägenheter begifva sig till Finland, hvilket han också gjorde.

I Finland sökte då Arvid Stålarm utföra samma värf som före honom Clas Fleming, nämligen att hålla landet konungen till handa, och just vid denna tid anlände den ena underrättelsen efter den andra om hertigens rustningar, för att ännu en gång med väpnad hand komma till Finland. Herr Johan, som funnit sina egendomar i Finland liggande så godt som i ödesmål, stod i begrepp att återvända till Polen, då herr Arvid Stålarm en dag kom till honom på hans gård Qvidja. Stålarm kom endast för att öfvertala den unge herrn att stanna. »Hvad skulle väl folket tänka», sade han bland annat, »om en så högt uppsatt man och konungens kammarherre nu reste ur landet? Man skulle tro, att konungen hvarken kunde eller ville hjälpa Finland. Det vore att förråda konungens både slott och land!» — Herr Johan bevektes af den gamle mannens skäl och utropade: »Jag vill icke förråda min konungs hund, än mindre hans slott och land. Kan min person något uträtta, skall jag nog stanna och våga mig i samma fara, som eder och de öfrige Finnarne kan af hertigen tillstunda.» Och han stannade, och hertigen kom med stor makt, och till slut — det var den 28 september 1599 — måste Arvid Stålarm och

de öfrige herrarne på Åbo slott gifva sig åt hertigens tappre amiral, Joakim Scheel.

Så väl denne som andra lade sig ut för fångarne hos hertigen, men han svarade strängt, »att de skulle efter lag och rätt stå till svars för sitt uppförande», och så fort han anlände till Åbo från Viborg, hvars försvarare redan undergått dödsstraffet, nedsattes en domstol, bestående af Moritz Lejonhufvud, Magnus Brahe, Svante, Nils Bjelke och Joakim Scheel samt dessutom 48 personer. Men innan domstolen började sin verksamhet, uppkallades Johan Fleming till hertigen på slottet. Stålarm hade underrättat denne, huru herr Johan blifvit qvarlockad, och denna omständighet jämte hans ungdom och tidigare lidanden stämde hertigen mildare mot honom.

När han nu kom in i kammaren till hertigen, bad han i ödmjuka ordalag om nåd, och Carl erbjöd honom förlåtelse, om han ville öfvergifva Sigismund och antaga Carls tjänst. »Jag har ingen skälig orsak att öfvergifva konungen», svarade Johan och föll på ett knä för hertigen; »dock beder jag på det ödmjukaste om förskoning.» — »Hvarför», afbröt honom hertigen, »vördar du mig icke med tvenne knän?» Herr Johan svarade: »Den hedern sparar jag åt min Gud och min konung.» Detta svar förändrade hertigens sinnesstämning, och med mörka blickar sade han: »Du gifver nogsamt tillkänna,

att du ärft din faders natur och stora mod, och du varnar oss för det, som i framtiden vore af dig att vänta, därest du finge lefva. Du må därföre vara beredd att svara inför domstolen med de andra Finnarne, med hvilka du ville våga dig i den farlighet, som dem af oss tillstundade.»

Inför domstolen anförde herr Johan, »att han knappast deltagit i striden; knappt en enda gång hade han spänt en bössa mot hertigens folk»; men domarena svarade, »att han stannat qvar för att uppegga Finnarne, och det vore brott nog», och så föll domen, att han jämte de andra skulle halshuggas. Det var på onsdagen den 7 november, som domen föll, och på fredags-eftermiddagen den 9 förkunnades fångarne, att afrättningen skulle försiggå dagen därpå eller lördagen. På torsdagen, när domen afkunnades, hemtades hertigen af grefve Moritz ned från slottet till den öppna platsen framför detsamma, där fångarne lågo på knä, omgifne af en ofantlig menniskomassa. Just som hertigen då skulle gå tillbaka igen, reste sig herr Johan och bad, att hertigen icke skulle stå efter högsta rätten (d. v. s. dödsstraffet). Men hertigen svarade: »Du har förkastat nåd och förlåtelse, då den bjöds; nu är nådens tid förbi. Domen är fälld, ständerna äro målsegande, och jag har icke makt att eftergifva deras rätt.»

När det sedan på fredags-eftermiddagen förkunnades för herr Johan i fängelset, att han skulle dö,




UNIV.
OF
MICH.

skref han en sedel till grefve Moritz och Bjelkarne, att de skulle lägga sig ut för honom hos hertigen. Hans tjänare, Johan Bertilsson, gick med sedeln till grefve Moritz, som svarade: »Denna sedel är icke skrifven till mig allena, utan ock till herr Svante och herr Nils Bjelkarne, och de äro icke nu här uppe, utan i staden. Hvad mig angår, så kan jag icke vara synnerligt benägen att hjälpa din herre, eftersom jag förnummit, att han hafver utspridt ett tal här i landet om min broder, grefve Axel, hvilket hvarken herr Johan eller någon ärlig man skall bevisa sant vara. Men man plägar säga, att den ena soen vill gärna orena den andra med sig, hvilket jag dock förhoppas här icke skall ske, utan förser jag mig till Gud, att min broder skall vara en ärlig och trogen svensk man, den tid, herr Johan och hans sällskap få den lön, de väl förtjänt hafva.» Den trogne tjänaren blef bestört öfver detta tal och försäkrade, att något sådant hade aldrig hans herre sagt.

»Hvad!», utropade då grefven, »hafver han icke sagt det till herr Arvid Eriksson (Stålarm), huru som min bror skulle hafva haft i sinnet vid Stångebro att, så framt det icke så hastigt kommit till slags mellan konungen och hans furstliga nåde, skulle min broder allaredan hafva öfvertalt några fanor ryttare, som han ville rycka till konungen med och lämna så hans furstliga nåde . . .»

»Det skall aldrig finnas i sanning, nådig herre», bedyrade Johan Bertilsson, »det min herre sådant har utspridt!»

»Hafver han icke det gjort?»

»Nej!»

»Nekar han därtill?»

»Ja, visserligen!»

Detta tycktes omstämma grefven, och han sade:

»Det är godt, så vill jag själf i morgon komma dit ned och tala med honom!»

Detta samtal är ordagrant afskrifvet ur den nämnde tjänarens egen berättelse om sin herres sista stunder.

»Om lördags morgon den hårda dagen», heter det vidare, »då kom först kyrkoherden, vördige herr Grels, och gjorde min salig herre sig redo. När det var skedt, sände herren mig åter till grefve Moritz att bedja honom förödmjuka sig och komma till tals med honom, och han sade: 'Ja, jag vill komma.' Sände ock min herre mig till Joakim Scheel, att han skulle nu låta sig vara befallad hans herredömes fru moder och syskon och förorda dem till allt godt, så ock, där så möjligt vore, utverka hos hans furstliga nåde, att han kunde blifva förskont till måndagen, efter det komme honom nu så hastigt uppå, att han icke hade något kunnat beställa till sin begrafning. Joakim Scheel svarade, att han vore benägen att hjälpa honom; han hade gärna gifvit

sitt lif, om han därmed kunnat rädda herr Johans. 'Men', sade han, 'jag är icke mer än en fattig tjänare och soldat, jag rår intet. Dock, hvad hans kära fru moder och syskon angår, det vill jag gärna efter min största makt vara dem till allt godt beforderlig, det skall han intet tvifla uppå, och vill jag nu strax gå upp till min herre och tillse, om jag kan något uträtta.' Därmed gick jag min väg och sade min herre svaret. När det var skedt, kom grefve Moritz till hans herradöme och gjorde sitt tal på sådan mening.»

»Käre Johan Fleming! Ändock mig icke borde bedröfva eder i denna eder olyckas tid, hafver jag dock på min brors vägnar en orsak, hvarför jag måste besöka eder, hvilket I vele hålla mig till godo.» Han anförde därefter det utspridda ryktet om brodern och tillade: »Och om det sannt vore, ändock han är min broder, skulle han icke vara min broder; utan jag skulle vara hans argaste fiende och förföljare. Därför, käre Johan Fleming, begär jag, att I nu ville bekänna rätta sanningen i desse gode mäns närvaro, och efter eder lifstid kan nu icke vara mycket lång, I ville för den skull betänka eder själs salighet och hvarken föra lögnen eller sanningen med eder i grafven, efter det kan intet hjälpa eder något!»

»Välborne herr Mauritz Stensson», svarade Fleming, »denna beskyllning är mig med samma rätt

pålagd som annat, och står Arvid Eriksson här själf tillstädes och vet, huru sannt det är. Men jag säger för min person, att så sannt Gud skall vara mig huld, och så visst som jag vill, att min själ skall i dag vara i paradis, så bekänner jag det, att jag aldrig hört, än mindre själf sagt, att grefve Axel haft sådan stämpling. Men här i landet hörde jag det af Lindorm Bonde, när han sade det offentligen öfver bord, icke allenast för Arvid Eriksson, utan för mig och många andra af adel, som vid bordet suto. Och när sådant tal var på färde, sade jag, att jag intet visste däraf, icke heller hade förnummit annat, än att, sedan slaget var öfverstått vid Linköping och förlikningen var skedd, kom grefve Axel till hans kongl. maj:t och talte ensligt med honom i hans kammare, och sedan skildes de gode vänner från hvarandra. Det består jag, att jag hafver sagt, och intet hvarken mer eller mindre, förr eller sedan.»

»Ja, Lindorm Bonde», yttrade grefven, »han hafver väl mera lögn fört här ur än det är i landet; men det, att min bror skildes med gunst och vänskap från hans kongl. maj:t, det menar jag, att vi gjorde alla.»

Därmed slutade detta talet, och herr Johan började nu bedja herr Moritz lägga sig ut för honom hos hertigen, dels om uppskof till måndagen — »efter jag härtills icke hafver haft så mycket i min förmögenhet, att jag kunnat köpa mig så många brä-

der, som jag behöfver till en kista, förr än jag sent i aftons af hans furstliga nåde fick mitt skrin igen, där några ringa penningar voro uti, hvarmed jag nu något litet kan beställa om min begrafning» —, dels att mästermannen icke måtte få taga hans kläder — »att han min släkt till vanheder skulle löpa fastelagen med dem; jag vill väl eljest förära honom så mycket, som de kläderna kunna vara värda». — Grefve Moritz svarade därtill, »att det gjorde honom af hjärtat ondt, att herr Johan, så ung, vore kommen i denna olyckan; de voro också icke så fjärran blodsförvanter. Men efter det nu icke kan blifva annorlunda», sade han, »så önskar jag eder af Gud ett godt tålamod och ett stadigt hopp till Gud allsmäktig!» Han lofvade att göra, hvad han kunde för den fångne hos hertigen, och så gick han, och Flemings tjänare följde. Grefven gick genast till hertigen, och tjänaren väntade i försalen. Efter en stund kom grefven ut, och tjänaren följde honom till hans kammare. Här sade grefven, att han talat vid hertigen, men icke fått något godt svar, hvarken till eller ifrån. »Så må det blifva, som det är!» utropade herr Johan, när tjänaren kom tillbaka med svaret; men han sände honom ännu en gång till grefven och lät förnya sin begäran rörande kläderna, samt att hans hufvud eller kropp icke måtte brukas till något spektakel efter hans död. »Det är den sista bönen, som jag beder honom om i denna

världen», sade han. Tjänaren gick, och medan han nu var borta, fördes fångarne ut till afrättningen.

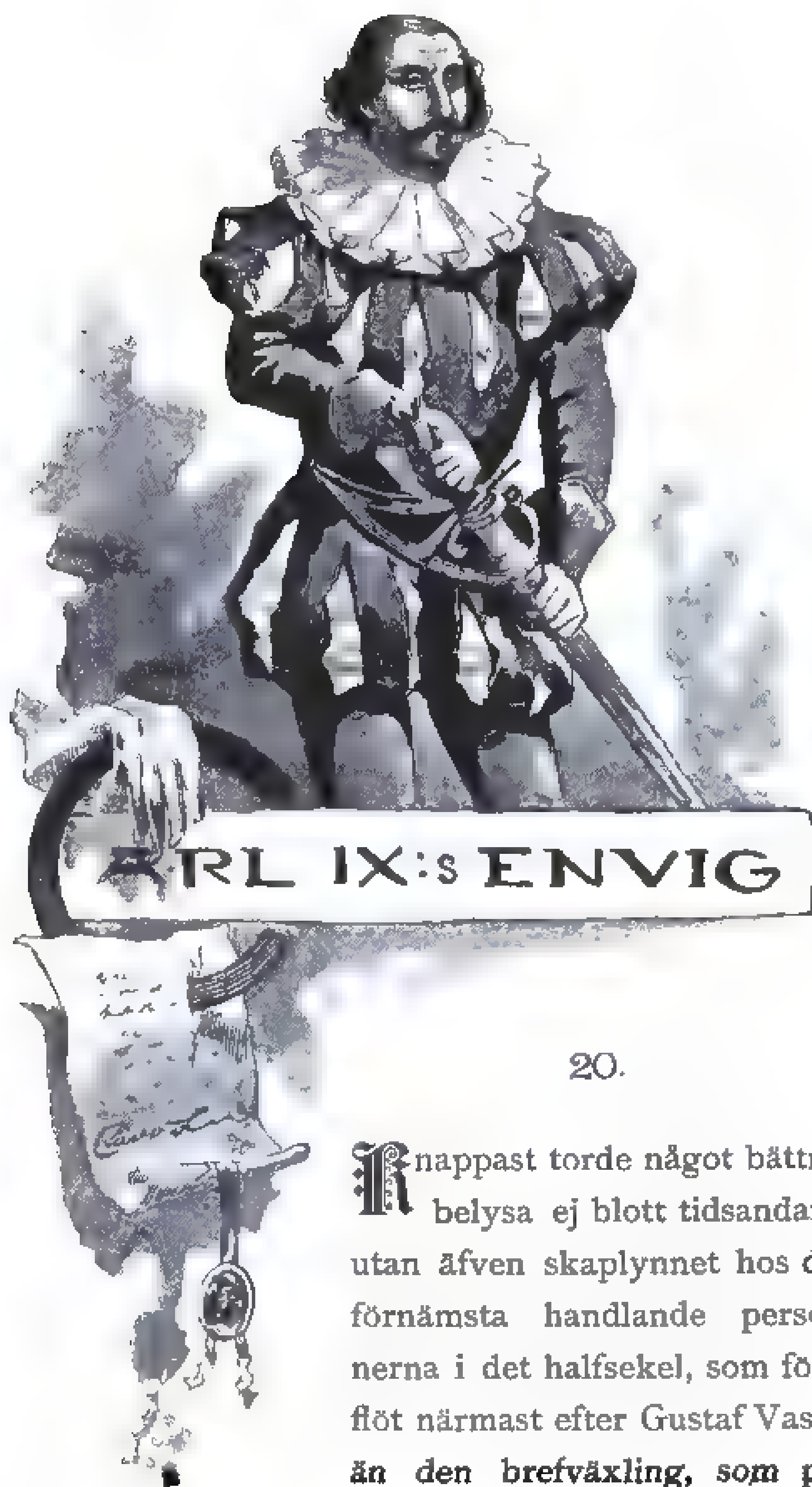
En stor menniskomassa var samlad, där det sorgliga tåget gick fram från slottet till afrättsplatsen, där hertigens knektar bildade spetsgård och där fönstren i alla omkringliggande hus voro fyllda af åskådare. Tjänaren hann upp tåget, och herr Johan lämnade honom sitt testamente och en ring till modern. »Det är det enda, jag nu kan skänka min mor kär; dock skall hon gifva sig till freds och veta, att jag gladeligen går denna vägen som en man, den där vet, att döden är blott slutet på all jämmer och ingången till den rätta glädjen, där jag hoppas att återfinna min mor kär. Till dess vare allsmäktig Gud hennes tröst och beskydd!» Kyrkoherden gick vid hans sida, men han behöfde och fick mer tröst af den lifdömde, än denne af honom. När de så kommo inom spetsgården, lämnade Fleming kappa och mössa åt tjänaren och gick ett slag omkring och betraktade tillredelserna, hvarpå han ryckte upp tröjan så häftigt, att alla knapparne flögo omkring. Det var måhända en ofrivillig yttring af dödsångest; men när den rörde kyrkoherden trädde fram och påminde honom att icke vara så häftig, utan först bedja till Gud allsmäktig, utropade han: »Ja, gärna!» samt föll på knä och bad. När han nu steg upp, hvilade ett obeskrifligt lugn öfver hans anletsdrag. Han trädde fram i ringen, vinkade

till afsked åt sina bekanta, hvarvid de i fönstren stående fruar och jungfrur utbrusto i tårar, och talade därefter till menigheten. Han förklarade sig i andlig måtto skyldig till den eviga döden, om Gud ville straffa honom efter sin rättfärdighet, men i världslig måtto var han oskyldig. »I det afseendet», sade han, »känner jag ingen annan orsak till min död än den åstundan och trängtan, hans furstliga nåde haft, att utrota min faders släkt, hvilket nu också går i fullbordan.»

Nu började hertigens folk ropa, att han fore med lögn, och höfvidsmannen för krigsfolket sade: »I hafver stått efter hans furstliga nådes välfärd, men Gud hafver vändt det mot eder själf.» Då ropade herr Johan, så att det hördes öfver sorlet: »Hvar är då min dom? När är jag anklagad, förhörd, öfverbevisad? Man har ljugit på mig, som skälmar och förrädare!» Nu ropades, att han borde återföras till fängelset och få strängare straff, men herr Johan sade: »Nej, har jag nu en gång på mina egna ben gått ut, så skall ingen godvilligt föra mig in igen. Jag befaller min sak Gud allsmäktig; Han, den allseende öfverdomaren, må döma, huru rättvist man här har dömt öfver mig!» Därefter gaf han penningar åt skarprättaren för kläderna och sade: »Gör ditt ämbete!» — neddrog skjortan, föll på knä och blundade, och så blef hans hufvud afhugget.

Därefter följde afrättningen af de öfriga, till ett antal af elfva. Alla dessa blefvo steglade, och deras hufvuden upprestes midt öfver rådhuset. Men den nåden visades Johan Fleming, att hans kropp fick bortföras och begrafvas, och att hans kläder icke blefvo burna af bödeln och hans drängar.





20.

Knappast torde något bättre belysa ej blott tidsandan, utan äfven skaplynnet hos de förnämsta handlande personerna i det halfsekel, som förflöt närmast efter Gustaf Vasa, än den brefväxling, som på

skilda tider under detta skede fördes mellan Carl, såsom hertig, och hans broder konung Erik, vidare mellan Carl, såsom riksföreståndare, och den polske storkansleren Zamoisky, samt slutligen mellan Carl, såsom konung, och konung Christian IV i Danmark.

Mellan Carl och hvar en af dessa tre var det fråga om att afgöra den dem emellan varande saken genom envig. Ingendera gången blef det något af i handling, men brefväxlingen är så märkelig och för hvarderas skaplynne så utmärkande, att vi tro oss göra våra läsare ett nöje med att anföra hufvudinnehållet af densamma. För fullständighetens skull borde man äfven hafva haft något liknande drag att anföra ur historien om Carls förhållande till sin broder Johan äfvensom till dennes son konung Sigismund; men dem emellan, kunde man säga, rådde ständig strid. Hvad Johan beträffar, stannade det väl vid blott oenighet, enär rådet lyckades förekomma öppet krig; men man vet, att oenigheten gick så långt, att bröderna en gång vid ett samtal i Stockholm drogo värjorna mot hvarandra, och att de närvarande rådsherrarne så godt som med våld måste skilja dem åt.

Carl var af ett ytterst häftigt och obändigt samt hårdt och oböjligt lynne, och när hans hjärta stod i brand, vägde han icke på orden. Hans vederdeloman behöfde knappast hota, förr än han var färdig att slå till, och sådan var han hela sin lefnad ige-

nom. Åldern tycktes icke mycket hafva svalnat hans blod. Märkligt nog var af de tre envig, om hvilka här är fråga, det sista, eller det mellan honom och konung Christian, det enda, där han själf var den utmanande, och detta inträffade knappt tre månader före hans död. Han syntes till och med lugnare och mera sansad i det första, ehuru han då var blott aderton år gammal. Dock får man väl äfven taga i betraktande, att detta inträffade under förhållanden, som voro mindre egnade att så helt och hållet uppröra honom, som fallet var, då utmaningen kom från den polske ädlingen, och ännu mera, då det gällde den danske kungen.

Det var, då hertigarne Johan och Carl samlade rikets adel omkring sig och gjorde uppror mot sin broder konung Erik, som denne sökte skilja den senare från upproret. Han skref därför till honom och sökte föreställa honom, huru han bröt sin ed och rusade sin undergång till mötes, samt varnade honom för det öde, som drabbade hertig Johan på Åbo. Hertigen skulle icke tro, att icke konungen vore vid sitt naturliga förstånd. »Eders kärlighet skall förnimma i självfva gärningen», — skrifver han — »att vi väl förstå hvilka våra förnämsta fiender äro.» Hertigen skulle därför med det allra första låta konungen veta, hvilketdera han ville, blifva konungens vän eller ovän, »och hvar så är, att I ändtligen hafver satt eder före, att blifva vår ovän» — heter

det —, »att I då velen ärligen och redeligen möta oss i marken och säga oss till, hvar vi eder finna skola, . . . så skolen I besinna, att vi vilja möta eder och edra blodsförvandter, såsom en ärlig svensk konung egnar och bör, antingen med en mot en, eller med väldiga hopen, hvilket I helst hafven lust till, där eders kärlighet hafver sig fullkomligen efter rätta.»

Den 18 augusti svarade hertig Carl från Nyköping. Rörande envigesfrågan yttrar sig hertigen sålunda: »Men det eder Kongl. Maj:t uti sin skrifvelse oss hotar, att E. K. M. vill oss i markene möta, och begär veta, hvar E. K. M. oss finna skall, så vet E. K. M. nu allaredan väl, hvar vi stadde äro, och vela (vi) saken Gudi och närvarandes lägenhet befallt hafva och uti ingen måtto vara försagde, enär E. K. M. täcktes komma och försöka sin lycka, antingen en mot en eller med väldiga hopen, och kunna (vi) E. K. M. till samma skrifvelse på denna tid intet annat svara låta, förr än vi vidare besked från den högborne furste och herre, hertig Johan, vår älsklige och käre broder, bekommit hafva. Detta vi E. K. M. efter tidsens lägenhet till svar icke hafve förhålla velat.»

Dagen därpå bröt hertig Johan upp med hela sin styrka från Vadstena och nalkades Södermanland, och oron blef allt större hos Erik. Den 25 augusti skref han till hertig Carl ett svar, fullt af

vrede, men ock af värdighet. Han tillbakavisar hertigarnes beskyllningar; rörande utmaningen öfvergifver han förslaget att möta med »väldiga hopen» och önskar ett enkelt envig »på en fri kampsplats, där mången ärlig man måtte stå och se uppå». Han angifver de närmare betingelserna för enviget och slutar med följande ord: »Detta vi eder till svar på eder öfverdådiga skrifvelse icke hafva velat förhålla, så att I skolen veta, att eder broder konung Erik är den äldste sonen och hafver så mycket styrka och frimodighet, som I kunnen hafva, och är äfven villig så väl mot detta förräderi våga sitt lif, som han mot de utländska fiender gjort hafver.»

Men något envig blef ej af. Hertigarne kommo för Stockholm, konung Erik måste lemna sin krona, och så bedrog Johan sin broder Carl och blef ensam konung och hans son Sigismund efter honom. Mot denne blef Carl försvararen af Gustaf Vasas storverk, reformationen, och icke ens högadelns anslutning till Sigismund kunde qvarhålla den svenska kronan på dennes hufvnd. Under det krig, som därefter uppblossade mellan Sverige och Polen om Estland, var det, som Carl erhöll sitt andra utmaningsbref till envig, och nu af den polske storkansleren Zamoisky.

Denne anförde den polska hären, och var en ädel man, men häftig liksom Carl. Deras bref, hvarur vi här anföra några få utdrag, lämna läsaren den

bästa ledningen för bedömandet af deras skaplynnen. »Helsan efter tidens lägenhet!» — skref Carl med anledning af ett Zamoiskys påstående i ett utfärdadt öppet bref, att Carl själf gifvit anledning till kriget. — »Vi hafva mycket tvekat, om vi skulle skrifva dig till, Johannes Zamoisky, i anseende till de äreröriga ord du om oss har låtit utgå. Vi hade trott dig vara mera förståndig, så väl för din ålder och syssla, som ock för det beröm du haft. Vi tänkte ej heller att du om oss, en konungason, skulle skrifva beskyllningar, hvilka icke kunna bevisas, ja, som hela världen vet vara falska. Likväl, emedan jag ej åstundar någon menniskas förderf, har jag skrifvit för att befrämja freden.»

Ordet du, hvarmed Carl tilltalade den gamle polske ädlingen — Zamoisky var vid denna tid öfver sextio år gammal —, stack honom, och i sitt svar, som var på latin, då Carl däremot begagnade svenska eller tyska språket, tillrättavisade han sin fiende på ett sätt, som i sin ordning måste stöta denne för hufvudet. »Hvad min förra af dig öfverklagade skrifvelse angår», — skrifver han — »så har jag författat densamma efter mina landsmäns och förfäders sed, hvilka alltid rakt fram sade ut sin mening. Du skrifver dig vara en konungason. Jag nekar det icke, utan tillägger, att du är en konungs bror och farbror. Din släktskap med denne min egen konung värderar jag högt. Måtte du göra likaledes och visa det

för världen! Men låt du bli att för din konungabörds skull förakta en polsk ädling, född af urgammal ätt uti en fristat, själf beklädd med de högsta värdigheter, ty eljest skall min gamla hand, efter krigsmannased, straffa dig för ditt otidiga förakt! Tro icke, att Polens adel består af sådana slafvar, som kunna plundras, fängslas, ja, halshuggas utan laglig rättegång, såsom det skett i ett visst annat land. Friare adel än den polska, ej heller rikare, finnes icke. Jag vill visserligen mäta menniskan efter dygd, icke efter åkrar och penningar, men, om du frågar efter sådant, så finnas bland oss de, hvilka ega lika stora besittningar som många så kallade hertigar i andra länder, och främmande konungar och furstar hafva sökt deras svågerlag. Jag skrifver och kallar dig efter latinska språkets anda för du, hvilket ord på latin nyttjas till och med till kejsare; jag vill äfven med detta ord af dig på latin tilltalas. Det tyska och svenska du passar icke för en polsk rådsherre och ädling, och du må spara det åt ringare personer.»

Hänsyftningen på Linköpings blodbad, äfvensom hotet och den stolta jämförelsen mellan en polsk adelsman och en svensk hertig — allt detta kunde ej annat än på det högsta förtryta Carl, och hans svar var i förhållande därefter. Men häraf upptändes polacken ännu mera, och nu kom utmaningsbrefvet. »Hvad du skrifver om mig, det sätter jag

mig öfver att svara på» — skref Zamoisky. — »Hela världen känner mig och min lefnad. Endast den, som själf är full med fel och brott, kan framkomma med sådana beskyllningar mot mig, som du gjort, eller tro därpå. Men det rörer mig mera, att du på min konung och mitt fädernesland vill kasta skulden till denna blodsutgjutelse. Sådant är den skändligaste lögn, och, ehuru en gubbe, skall jag dock med min beväpnade hand därom öfverbevisa dig. Bestäm endast tid, rum och vapen!»

Detta kunde Carl icke lida: »Johannes Zamoisky», — skref han — »vi hafva bekommit din skrifvelse, hvarutin du bland annat tillbjuder oss en kamp. Så skall du veta, att hvar du vore den person, som kunde liknas med oss, så skulle den icke blifva dig afslagen, och ville vi därtill bruka hvarken bössa, spets eller värja, utan en god käpp, därmed vi ville smörja dig väl af. Men det är bäst, att du blifver vid ditt handtverk och lägger bort värjan och tager pennan i handen och därmed fäktar med dina vederlikar. Och borde du skämmas att tillbjuda oss sådant, som är en konungason och icke med dig uti någon måtto till att förlikna.» Härpå svarade Zamoisky: »Jag har fått dina bref, Carl Södermanländing! De äro fulla af högfärd, men tomma på förnuft! Väl har jag hört, att du var en framfusig menniska, den där icke förmådde styra sin tunga; dock trodde jag, att det fanns något förstånd uti

dig. Men nu har du visat, att dina gamla bekanta hafva rätt, hvilka påstå, att du icke ledes af förnuft, utan af ett tygellöst sinne. Du säger, att du vill fäkta mot mig med käppen och gör dig likväl stolt öfver din kungliga börd, då likväl en sådan hotelse icke ens anstår en krigsman, än mindre en kunglig person, utan endast passar slödder och pack!»

På sådant sätt kunde den tidens främste män brefväxla med hvarandra! Det är sannt, det var i hettan, och man kunde ännu ej den konsten att tala eller skrifva honungssött, när vreden kokade i bröstet; men å en annan sida, för att icke kasta allt för stor skugga på den tid, i hvilken vi lefva, själfbeherskningen, förmågan att midt under striden erkänna sin fiendes värde, den konsten var mindre hemmastadd hos den flydda tidens män. Fienden var alltid ond, vännen var alltid god, helst när de stridande tillhörde skilda bekännelser, såsom fallet var här; och finner man någon gång motsatsen, så är det liksom en återklang från den äkta ridderlighetens skönaste dagar. En doft däraf breder sig öfver den gamle polske ädlingens minne, särskildt om man låter blicken hvila på hans uppförande mot de tappre försvмеханарne af Wolmar, Carl Carlsson (Gyllenhjelm) och Jakob Pontusson (De la Gardie). Man kan icke heller i den häftiga brefväxlingen med hertig Carl frånkänna honom en viss värdighet, liksom man tycker, att hertigen

väl mycket ställer sig inom kretsen af sin borna höghet.

Men gick hertigen den gången för långt, så fick han sedan, då han verkligen ville draga svärdet och kämpa i envig för en hög och rättvis sak, dricka ända till dräggen bitterhetens och hånets vin. Det var, då konung Christian i Danmark genom Krister Somes förräderi kommit i besittning af Kalmar slott. Sjuk och förtviflad, brinnande af rättmätig vrede ej blott öfver förräderiet, utan äfven öfver den samtidiga förlusten af Öland och Borgholm, skref Carl ett utmaningsbref till den danske konungen, en man som då var i sin ålders blomma, trettiofyra år gammal.

»Vi Carl med Guds nåde Sveriges m. m. konung» — skref Carl — »låte dig, Christian IV, konung af Danmark, veta, att du icke gjort som en ärlig och kristen konung, i det du utan orsak brutit den stettinska freden, med förräderi tillryckt dig Kalmar slott, förorsakat stor blodsutgjutelse, hvilket allt den allsmäktige Guden som en rättvis domare straffa skall. Alltså och emedan vi hitintills förgäfves sökt, men du alltid förkastat en loflig förlikning, så föreslå vi härmed den kortaste väg att göra slut på trätan. Inställ dig jämte två dina tjänare i fri mark till öppen kamp mot oss efter de gamle Göters sed. Vi skola på lika sätt möta dig i kyller utan hjälm och harnesk, allenast med värjan i handen. Hvad de tvenne andra angår, så skola de vara uti fullt

harnesk, den ene med två pistoler och värja, den andre med musköt, pistol och värja. Möter du oss icke, så hålla vi dig hvarken för en hederlig konung eller rättskaffens soldat. Gifvet i vårt läger Ryssby den 12 augusti 1611.»

Konung Christians svar var af följande lydelse: »Vi Christian IV, Danmarks, Norges etc. konung, låte dig, Carl IX, konung af Sverige, veta, att ditt grofva och ohöfliga bref är oss af en trumpetare öfverlämnadt. Vi hade aldrig kunnat förvänta oss ett sådant bref; men vi förnimme, att hunddagarne ännu icke äro förbi i din hjärna. Vi skole därför rätta oss efter det gamla ordspråket, som säger, att eko gifver svar efter tal. Hvad du därför påstår, att vi såsom ingen ärlig och kristlig konung brutit stettinska freden, är icke sanning. Endast högsta nöden har drifvit oss till detta krig; det vittna vi inför Gud på den yttersta dagen, där du också skall möta och aflägga räkenskap för allt detta oskyldiga blod. Hvad du skrifver, att vi med förräderi eröfrat Kalmar slott, är också osanning. Vi hafva intagit detsamma med äran. Du borde däremot blygas, hvar gång du tänker därpå, att du icke bättre försedt och understödt det, utan låtit det borttagas midt för din näsa. Hvad åter enviget angår, som du erbjuder, så synes det mäkta löjligt. Vi veta allt för väl, att du är gammal och skröplig, att det är bättre för dig att sitta bakom varma ugnen, än

att fäkta mot oss, att du snarare behöfver få till dig en läkare, som kan sköta din hjärna, än att möta oss i envig. Du borde blygas, du gamle gäck, att antasta en ärlig man! Du har kanhända lärt sådant af käringar, hvilka äro vana att bruka munnen. Men låt du bli att skrifva sådana bref. Jag hoppas med Guds hjälp, att du snart skall hafva alla dina krafter nödiga till angelägnare saker. Detta är vårt svar på din grofva och ohöfliga skrifvelse. Gifvet på vårt slott Kalmar den 14 augusti 1611.»

Det oförsynta öfversitteri, som gaf sig luft i en sådan skrifvelse, lefde qvar, om ock något dämpadt, under den närmast följande tiden, tills slutligen, då den svenska äran på det afgjordaste sätt tagit försteget framför Danmark inom Europa, kung Christian ännu en gång framkallade ett krig med nabolandet, — ett krig som kostade Danmark vida mer än hvad det vann genom sin öfvermodige konungs framgångar mot konung Carl och den därpå följande freden.

Den 16 oktober lämnade den svenske konungen Ryssby och begaf sig uppåt Sverige, där han dog i Nyköping den 30 samma månad. Ingen, och minst af alla konung Christian, trodde då, att i den unge guldhårige sonen, som stod sörjande vid dödsbädden, bodde ett snille, som skulle utföra vida större bragder, än den döende någonsin kunnat hoppas, då han uttalade sitt bekanta: »Ille faciet!» (Han skall göra det!)





2.

Vadstena slotts Vasaminnen.

Vid Vetterns strand låg i gamla dagar en gård, som tillhörde Folkungarne, och en bland dem, konung Magnus Eriksson, skänkte den till det kloster, som genom hans fromma fränka, helgonet Birgitta, kom till stånd. Det var på 1300-talet, och sedan gingo åren, och S:t Britas kloster blef det yppersta i norden, där konungar och drottningar sökte inträde, och hvars munkar och nunnor utgjordes af medlemmar ur landets mäktigaste släkter. Men när åren därefter fyllt tvenne hundraden, kom en annan tid med nya läror, och klostren nedbrötos, och de ofantliga rikedomarne, som under tidernas lopp hopat sig i dem och hos kyrkorna, öfvergingo till kronan, och i stället för klostren reste sig där och hvar stora, kostbara slott.

Ett sådant uppstod ock vid Vetterns strand, väl ej alldeles på bekostnad af Vadstena kloster, ty dess byggnader finnas ännu till en del qvar, men klostret fick dock släppa till sin grund och mark, i det att denna öfvergick till staden Vadstena i vederlag för den mark, som staden upplåtit för slottsbyggnaden. Denna började år 1545 och blef i prakt och härlighet en byggnad, som sökte sin like i norden. Slottet bildade en stor fyrkant med runda hörntorn. Trenne af sidorna — den östra, södra och vestra — utgjordes af murbeklädda jordvallar, men den norra upptogs helt och hållet af självfva slottet. Detta är tre våningar högt utom jordvåningen och utgöres i midten af ett torn, hvars spira reser sig ofvanom den öfriga byggnaden. Genom detta torn leder hufvudingången till slottet, till hvilken en bro med vindbrygga förde. Tornen och vallarne voro späckade med kanoner, och vallgrafvarna, hvilka skilde slottsfyrkanten från det omgifvande landet, voro 75 fot breda.

Af slottets våningar begagnades jordvåningen till förrådsrum, den därnäst till bostad för tjänare och besättning, och mellanvåningen af konungen och hans hof. Den öfversta våningen innehöll praktrum samt tvenne ovanligt stora salar, af hvilka den ena kallas rikssalen, den andra påstås hafva varit begagnad till kyrka. Fönstren i denna våning äro ända till 12 fot höga, men dörröppningarna däremot jäm-

förelsevis små. Rikssalen, hvars väggar äro på ömse sidor om hvarje fönsteröppning prydda med jättestora kämpaskepnader på hvit botten, är storartad och gör på den inträdande ett högtidligt intryck. Från rikssalen inträder man i »slottskyrkan», ett rum af 46 fots bredd, 55 fots längd och omkring 40 fots höjd. Detta ofantliga rum betäckes af ett enda s. k. stjärnhvalf, som den lärde byggnadsforskaren professor Brunius antager vara ibland de största i norden.

Tankar af fröjd och hopp svällde nog i konung Gustafs barm, när han såg de stolta vallarne och tornen resa sig i höjden, och när hans blick föll på drottningen, den älskade Margareta Lejonhufvud, och på barnen, hvilka ännu voro små, såg han väl framför sig en framtid af makt och ära och trygghet och frid. Men redan själf skulle han i sin lefnads afton erfara opålitligheten af menskliga förhoppningar och beräkningar. Vid hans eget hjärta, vid härden i hans hem låg redan ringslagen den orm, som skulle förgifta hans ålderdom, och ormens namn var afund, hårdhet, bitterhet och kärlekslöshet. Det säges till och med om drottning Margareta, hvars bild eljest så ljus och mild blickar fram ur minnenas värld, att hon icke varit en god och kärleksfull moder för konung Gustafs äldste son. Ur denna grund spirade hans sorger upp, och här

ifrån Vadstena slott träffade honom den som må hända grep honom djupast.

Den första större högtidlighet, som firades inom det nybyggda slottet, var konung Gustafs eget bröllop med sin tredje drottning, den unga Katarina Stenbock, och äfven bakom denna glädjefest ligger som en skugga konungens järnhårdhet, hans otillgänglighet för andras fröjd och smärta. Bruden själf var genom konungens makt ryckt från sin tidigare kärlek, den unge Gustaf Johansson, sonen af Christina Gyllenstjerna och Johan Thuresson af den släkt, som hade tre rosor till sköldemärke. Det kungliga bröllopet var lysande och präktigt, såsom man kan förstå, men det är att märka, att vigseln förrättades icke af ärkebiskopen, Lars Andersson, utan af biskopen eller ordinarius — såsom de gamle biskoparnes efterträdare kallades under konung Gustaf, emedan han ville helt och hållet afskaffa detta höga kyrkoämbete — i Linköping, Claudius Hvit. Det var en följd däraf, att denna giftermålsförbindelse slöts emot ärkebiskopens och ett par andra biskopars uttalade åsikt, att den var stridande mot Guds lag. Här på Vadstena slott hade i juli månad samma år 1552 varit ett häftigt uppträde mellan konungen och dem, men de hade trotsat konungens vrede och stått fast vid sin uttalade åsikt, att det var för nära släktskap mellan konungen och Katarina. Hon var nämligen systerdotter till den

aflidna Margareta Lejonhufvud. Konungen brydde sig emellertid icke om presternas motstånd, utan två månader därefter firades bröllopet, den 22 augusti 1552. Det var jemt ett år och fyra dagar efter Margareta Lejonhufvuds död.

Sju år därefter var åter en talrik och lysande samling på Vadstena slott. Det var åter en bröllopsfärd, så till vida som det var ett nygift par, som där drog in. Grefve Edzard af Ostfrisland hade den 1 oktober 1559 firat sitt bröllop på Stockholms slott med konung Gustafs dotter Katarina. Och efter bröllopshögtidligheternas slut hade de nygifta, åtföljda af brudens syster, Cecilia, och hennes båda bröder, Erik, arfkonungen, och Magnus, begifvit sig på resan till brudgummens land. Med grefven följde hans bror, grefve Johan af Ostfrisland, en ung, liflig och glad herre, som hade förälskat sig i Cecilia, den skönaste af konung Gustafs döttrar och tillika, såsom samtiden påstår, »af sitt kön».

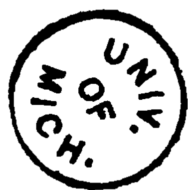
Deras kärlekshandel hade börjat i Stockholm och fortsattes under nedresan, som gick ytterst långsamt och afbröts af ständiga lustbarheter, så att man först den 11 december anlände till Vadstena. Påföljande afton såg vakten en man resa en stege upp mot ett af slottsfönstren, klättra upp och försvinna. Man tyckte sig hafva igenkänt grefve Johan och man underrättade följande morgon arfkonugen därom. Häftig och obetänksam, och med hatet till sina

lyckligare syskon ingrodt i sitt hjärta, befallde Erik sin gunstling Carl de Mornay att natten därpå utspana grefven. Så skedde ock. Grefven kom med sin stege, reste den upp mot fönstret och försvann liksom förra qvällen. Men då sprang Mornay fram och ryckte undan stegen och skyndade därpå upp till konungadotterns rum. Och där befann sig verkligen grefve Johan. Erik lät genast kasta honom i tornet och ett par dagar därefter offentligen föra honom fängslad från slottet på väg till Örbyhus, hvarjämte han sände bref till gamle konungen om hvad som timat.

Detta var en sorg, som lik ett tveeggadt svärd gick igenom själen. Ett samtida vittne omtalar, huru stora tårar sågos tillra ned utför konungens kinder, vid han stod och talte med drottningen om tilldragelsen i Vadstena, »icke såsom hos honom funnits rädsla eller feghet, utan han ängslades däröfver så svårligen i hjärtat, att talet tryckte honom tårarne ur ögonen».

Man visar ännu fönstret till det rum, där den sköna fröken Cecilia bodde och där grefve Johan klättrade in till henne. Så visar man ock ett annat fönster, med hvilket ett sorgligt minne ur Vasaättens historia är förknippadt. Det är det fönster, hvarifrån hertig Magnus störtade sig i slottets vallgraf. De misshälligheter, det split och den tvedräkt, som rådde mellan barnen, helt visst i icke oväsent-




UNIV.
OF
MICH.

lig mån en följd af det företräde, som den yngre brodern Johan egde hos både fader och moder framför den äldre Erik, buro sin första frukt, när Johan insattes som fånge på Gripsholms slott. Efter den skriftvexling, som därpå fördes mellan Erik och Magnus, och som måhända rörde Johans aflifvande, blef Magnus vansinnig.

Här på Vadstena bodde den svagsinte konungasonen för det mesta ända till sin död, som inträffade 1595, utan förmåga att kunna taga någon kännedom om de ödets skiftningar, som därunder drabbade hans släkt, huru lotterna ombyttes mellan de båda äldre bröderna, så att Johan blef konung och Erik fånge, och huru den förre ej blott tänkte på, utan verkligen lät döda sin fångne broder, samt huru sedan äfven Johan gick bort och följdes af sin son Sigismund.

Härunder lefde hertig Magnus sitt lif för sig, jagande i skogen vid Kungs Norrby, där han tidtals vistades för ombytes skull, och lyssnande i månljusa nätter från slottsfönstret i Vadstena på hafsjungfruns underbara sång. Däruti bestod hans vansinne, att han trodde sig vara älskad af en underbart skön hafsjungfru, och en gång — det var på andra året efter konung Eriks död, eller år 1579 — såg han henne så tydligt sittande på vågen med sitt lockiga hufvud och lockande honom till sig med sin kärlekssång, att han störtade sig ut genom fönstret

och ned till henne. En trogen tjenare, som märkte det, skyndade hastigt ned, men fann till sin förvåning hertigen oskadd och måste tro hans berättelse, att tvenne armar mottagit honom i fallet och att han på detta sätt blifvit räddad. I bygden började talet gå om allt detta och visor diktas, hvilka man ännu någon gång får höra sjungas.

Det var så tidigt en söndagsmorgon,
innan lärkan hon rörde sin tunga;
det var en ungersven, som hvilade på strand;
där hörde han hafsfruen sjunga:
»Ack hör, I unge Magnus,
jag bjuder eder ganska gåfvor,
viljen I mig ega?»

Så sjunges det i en, och i en annan:

Hertig Magnus, han såg genom slottsfönstret ut,
huru strömmen så strida månd' rinna;
då fick han se på strömmen satt
en mycket dejelig qvinna.
»Hertig Magnus, hertig Magnus, trolofven I mig,
jag beder eder ännu så gärna;
I sägen icke nej, utan jo, blott jo!»

Det var den frommaste af konung Gustafs söner, den till hvilken den döende fadern yttrade: »du är mig kär, du har aldrig förtörnat mig!»

Vi förbigå brödrastridernas minnen, så väl dem mellan Erik och hans bröder, sedan Johan sluppit ur fängelset, som dem mellan Johan och Carl, hvilka äfvenledes äro förknippade med Vadstena slott. Inskriften öfver inkörsporten — den svagsinte herti-

gens namn och hans valspråk: auxilium meum a Domino *) — leder oss att betrakta inskrifterna på de höga, med snirklar, bilder och vapen prydda slottsgaflarne. Den ena af dessa bär namnet: Hertig Johan af Östergötland, och den andra begynnelsebokstäfverna till Gustaf Adolfs namn samt årtalet 1620.

Johan, konung Johans yngre son, var den siste, som ej blott bar titeln, utan äfven var regerande hertig öfver Östergötland. Hans hyllning som sådan egde rum den 15 Mars 1609. Konung Carl IX satt då på sin tron midt på borggården, omgifven af sina söner och de förnämsta herrarne i riket. Hertigen kom inridande med mycken prakt och under klingande spel i spetsen för Östgöta-adeln. Sedan hertigen med sitt följe ridit trenne gånger omkring borggården, stannade han framför tronen, steg af sin häst, fattade sitt hertigdömes fana och steg upp för trappstegen till tronen samt öfverlämnade fanan till konungen. Denne talade om arfföreningen och om den trohet, Östgötarne voro skyldige sin hertig, hvarpå han återlämnade fanan åt hertigen, som nu med två uppräckta fingrar aflade sin trohetsed till konungen. Därefter blef hertigen stående vid konungens sida och mottog i sin ordning hyllningseden af undersåtarne i sitt hertigdöme, hvilka sedan

*) Min hjälp kommer från Herren.

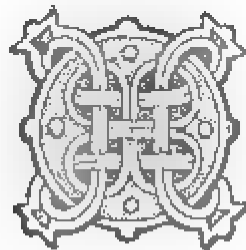
ståndsvis med adeln främst tågade trenne gånger rundt omkrig borggården. Festligheten slutade med ett ståtligt gästabud på slottet.

Men äfven öfver denne furste, som beredt sig ett godt namn i Sveriges häfder, hvilade en flik af det onda öde, som bredt sin skugga öfver Gustaf Vasas hus. Hertig Johan var olyckligt gift med konung Carls dotter, Maria Elisabet, hvilken var sjuklig och svag och stundom svagsint, liksom sin farbroder, hertig Magnus. Detta giftermål hade ingåtts på befallning af den stränge Carl, som fruktade för sin brorson och hans närmare arfsrätt till konungakronan och insåg, huru farlig han kunde blifva, om han erhölle en främmande och ärelysten furstinna till gemål. Carl dog väl, innan bröllopet stått, men hans lika stränga och kraftfulla drottning, Christina, dref hans vilja igenom. Och så försvann allt hemmets solsken från den redlige och gode hertig Johans lif. Utan kärlek till hvarandra framsläpade han och hans hertiginna tunga och sorgliga dagar på Vadstena slott, och det glädjetomma, mörka, dystra lifvet spred sig omkring dem, hvarhelst de kommo. Det var Guds straff — sade man — öfver det olofliga äktenskapet. Efter 6 års äktenskap gjorde döden slut på både Johans och Marias lidanden. De dogo båda år 1618.

Det året led Gustaf Adolf en hjärtesorg. Det var nämligen då, som hans ungdoms brud, Ebba

Brahe, blef gifven åt Jakob De la Gardie. Två år därefter, eller samma år som hans namn uppsattes på Vadstena slottsgafvel, stod hans eget bröllop med Maria af Brandenburg.

Med honom faller ljus öfver Vasaätten och med tanken på hans ädla sinne, hans bragder, hans kärlek till sanning och rätt, en kärlek, som han beseglade med sitt blod, breder sig liksom en mildare dager öfver det gamla slottet med dess många sorgliga minnen från ättens äldre dagar.





22.

Axel Oxenstjernas lärare.

1.

Löftet.

Vid Rotsjön i Angelstads socken i Småland låg en af dessa stugor med fönster på taket, sådana som de ännu sedan urminnes tider där finnas. Därinne satt bonden Börje med sin hustru. Tvenne lika stora och lika gamla söner om nio års ålder stodo framför dem.

Det var midsommaraftonen 1581, en vacker dag med klar och molnfri himmel, så att det var ljust i den lilla stugan, där björklöfvet var så prydligt instucket omkring spiseln och lyste så grönt mot det hvitskurade golfvet.

Mor satt med sammanknäppta händer, medan gubben betänkte sig, innan han fortsatte de spörsmål, som han redan ställt till sönerna.

Dessa voro storväxta, men öfver deras friska barnsliga anleten låg utbredt ett drag af innerlig



mildhet och fromhet, på samma gång som de lifliga mörkblå ögonen blixtrade af fröjd, framkallad just af faderns frågor. De voro tvillingar, födda den 1 november 1572, och liksom de till det yttre voro

hvarandra så lika, som det ena bäret det andra, så tycktes de äfven vara det till det inre.

»Godt, barn», sade slutligen fadern. »I viljen båda, men blott en kunna vi undvara, mor och jag . . . gården behöfver armar, när jag och mor blifva gamla . . . således blott en! Men hvilkendera af eder?»

Han lät under tystnad ögonen vandra från den ena af sönerna till den andra, medan modern i andakt sammanknäppte sina händer, liksom bad hon i den afgörande stunden, att Herren Gud måtte vara med och lägga sin välsignelse till.

»Hvad synes dig, Jonas?» sporde slutligen fadern, »skall du, eller skall din broder?»

»Isak!» svarade Jonas, men tårarne stodo honom i ögonen, ehuru han log mot brodern.

»Och du, Isak?» sporde åter fadern.

»Jonas!» svarade denne.

Åter blef fadern tyst, men modern såg med ett huldrikt leende på de kära sönerna.

»Att en af eder skulle bli prest, det löftet hafva vi gifvit Herran», sade hon, »och det må gå i fullbordan, men det är som far säger, gården behöfver armar, den ock!»

Hon afslutade meningen med en suck, som om hon velat säga: »Gärna såge jag, om löftet kunde fyllas på eder bägge!»

Men åter såg fadern upp. En ny tanke hade hos honom uppstått att få saken afgjord.

»Tag hit den stora boken, som mäster Petrus, kyrkoherden, lånat eder!»

Gossarne skyndade efter boken och framburo den till fadern, hvilken med mycken försiktighet och omvårdnad lade den på sitt knä.

»Slå upp det där stället», fortsatte han, »där I hafven läst om Luther och om Huss!»

Isak, som stod närmast, bläddrade i boken, men kunde icke finna sidan, utan sade till Jonas:

»Det var du, som fann stället, broder!»

»Hm!» yttrade fadern, »var det Jonas?»

»Ja», genmälde Isak, »och han sade ändå med detsamma: Tänk du broder, om jag finge läsa och bli prest, tänk om jag blefve det här i Angelstad!»

»Så, hm!» mumlade fadern, men sade för öfrigt intet.

Jonas tog lätt reda på stället, och på moderns uppmaning uppläste han dess innehåll, »att Huss var född i ett bondtorp, Hussinecz, och Luther i en dagsverkares stuga af ler i Eisleben». Tårarne stodo honom i ögonen af en inre rörelse, som han ej kunde betvinga, och när han slutat, drog han djupt efter andan samt såg med sina klara ögon på modern, liksom han icke rätt vågat möta faderns blick.

»Godt!» sade denne och reste sig upp samt

slog tillsammans den stora boken och lade den ifrån sig på bordskifvan. »Godt, då är saken klar, och vill du mor, så tager jag pilten med mig och går till kyrkoherden!»

»I Guds namn!» svarade modern och tryckte sonen i sina armar.

Fadern tog så sonen vid handen, och de följdes åt till kyrkoherden i Annestad, grannsocknen.

Isak stod länge och såg efter dem, först från stugudörren och sedan från en stor sten, tills de slutligen försvunno bakom ljungen. Då gick han in och ställde sig hos modern.

»Du grundar på Jonas?» sade hon och lade sin hand på hans hufvud.

Isak svarade intet, utan sprang ut, men modern hörde, huru han snyftade och förgäfves sökte återhålla gråten.

I Annestads prestgård satt mäster Georgius Marci eller, såsom bönderna kallade honom, »mäster Jörgen» vid sitt skrifbord i rummet till vänster, när man kommit genom förstugudörren. På bänken nere vid dörren satt en ung man, hvilken ödmjukt tycktes lyssna till kyrkoherdens tal.

När fader Börje trädde öfver tröskeln i rummet, rådde där tystnad. Mäster Jörgen uppläste hviskande något för sig själf, hvarunder han betydelsefullt utsträckte handen framför sig, som om han alldeles glömt bort, att någon annan än han

fanns i rummet. Men hviskningen öfvergick till ett sakta frammumlande och snart till ett högt uppläsande från papperet, som låg framför honom på bordet:

»Och dina gärningar med dig
till Herrans domstol följa.
De fjät, du tog på lastens stig,
ej mörkret mer skall hölja.»

»Jaha, så är det!» föll han emellan och slog för yttermera visso handen i bordet, hvarpå han med höjd stämma, som om han velat med domsbasunens kraft skicka orden vidt utöfver all jordens rund, fortsatte:

»Din väg i afgrund stupar ner,
där ingen bot kan göras,
där ingen nåd skall bjudas mer
och inga böner höras.»

Ett långt uttdraget hm! afslutade uppläsandet, hvarpå kyrkoherden lutade sig tillbaka i den tunga karmstolen och stödde båda händerna mot bordskanten. Ynglingen vid dörren förblef tyst, och äfven fader Börje med Jonas vid handen stod alldeles stilla af vördnad.

Mäster Jörgen var känd såsom en synnerlig vän af alla, hvilka ville höra de många uppmaningarna från kyrkans män att skicka sina barn i skola. Det var nämligen, när de gamla förhållandena med reformationen upplöstes, till en början ytterst svårt att få ämnen för predikstolen och skolan äfvensom

i allmänhet för alla sysslor, där någon lärdom fordrades. Och därför blef det en uppgift för alla, som älskade sitt lands förkofran och självständiga utveckling, från konungen själf, ärkebiskopen och biskoparne till den simple landtpresten, att uppmana allmogen sända sina söner i skola. Ärkebiskop Lars insatte till och med i sin skolstadga en uppmaning till alla prester att verka i denna riktning.

Det är naturligt, att då, såsom i alla tider många funnos, hvilka hvarken förstodo eller åtlydde dessa uppmaningar, men många arbetade med ifver och kraft den fosterländska utvecklingen i händer, och en bland dessa var Georgius Marci. Han var tillika född i Angelstads socken af bondföräldrar i gården Salfveryd eller, såsom dess nuvarande namn lyder, Salevara, och stod i detta afseende Angelstadsbonden Börje från Hedenstorp vid Rotsjön lika nära som mäster Petrus Magni, hvilken såsom häradsprost för dagen icke var hemma.

Georgius Marci gick först in i konung Erik XIV:s skrifvarestuga och blef under danska kriget använd som skeppsskrifvare, men snart till följd af sitt manhaftiga väsende och goda hufvud höfding på ett af krigsskeppen. Hans håg stod dock till kyrkan, och efter ett par år blef han prestvigd i Skara samt utnämnd till »superintendent öfver allt fältklereciet». Efter slutadt krig blef han konung Johans hofpredikant, och qvarblef i detta ämbete,

tills denne konung började med sina lithurgiska svärmerier. Då började den redlige mannen längta bort från hofvet. Han fick också — det var år 1575 — det då lediga Annestads gäll, och fick det icke blott för sig, utan »för sina bröstarfvingar och efterkommande, så länge någon finnes, som preštaämbetet förestå kan, nu och till evärdeliga tider»; — således till ärftlig besittning inom sin släkt.

Den lärde och varmhjärtade mannen var tillika psalmsångare och har såsom sådan sammanskrifvit psalmen 403 i gamla psalmboken, hvilken omarbetad återfinnes i n:o 497 af den nya. Han var just sysselsatt därmed, då han afbröts af besöket på helgdagsqvällen. Den unge mannen var bondeson liksom han själf och hette Petter Larsson samt hade i det närmaste genomgått Kalmar skola och ville nu rådföra sig med den lärde mäster Jörgen om sin framtida bana, hvart han nu borde vända sig.

Kyrkoherden satt länge tyst efter uppläsandet af psalmversen. De nedskrifna tankarna förde honom fjärran bort från det närvarande, och det behöfdes tid, innan han åter kunde styra färden tillbaka och landa på jorden.

»Såå», sade han. »Mäster Nicolaus är fortfarande där vid skolan. . . . Ja, ser du, Petter, äpplet faller dock icke långt från trädet. Fadern är och blir en örontasslare och lismare . . . jag glömmer aldrig, att han var med salig konung Erik den efter-

middagen, då kungen sudlade sin hand i det ädlaste blod. Nu skall du se, Petter, att den herren blir biskop i Linköping, ty han åtnjuter på det högsta konung Johans nåd, och sedan ... sedan anar det mig, att sonen, den myndige rektorn i Kalmar, snart flyttar därifrån.... Men var ej ledsen för det, du, Petter. Gud förbjude, att icke i Sveriges rike ett ärligt brödstycke skulle kunna gifvas äfven af andra händer än slika ...»

Därmed svängde kyrkoherden om på stolen och nickade vänligt åt den tilltalade. Då fick han ögonen på Börje och Jonas. Han såg förvånad och frågande på dem, men steg upp och helsade bonden välkommen samt frågade, hvad han ville.

»Jo, se, det är som så», svarade Börje, »att mor och jag liksom ville låta pojken gå i skola.»

»Det viljen I, som en rätt ärlig fader och moder», sade mäster Jörgen och lade båda händerna på bondens axlar samt såg honom i ögonen.

»Ja, se», fortfor Börje, »det är ett löfte, som vi gifvit i vår fattigdom, att en af våra söner, de äro tvillingar, barnen, en af dem skall bli prest, om det så är Guds vilja.»

»Det löftet månde Herren i höjden höra med välbehag, och han gifver sin välsignelse därtill, ja gör han så, var viss därom, fader Börje! Ty äro vi pliktiga, såsom Salomo säger i ordspråken, att hedra Gud af våra egodelar, så kan man väl tänka,

att vi honom ock detsamma af våra barn pliktiga äro, såsom ock gamle ärkebiskop Lars säger i sin afhandling om skolorna. . . . Såå, pojke, huru gammal är du?»

»Nio år!» svarade Jonas.

»Och du vill bli lärd och förståndig, men ock, barn, kom det ihåg, en gudfruktig man?»

»Ja, det vill jag!»

»Ser du, gerningarna följa en efter, och när vi en gång stå däruppe, barn, då hafva de ingen återvändo!»

»Jag vill göra så godt jag kan», svarade Jonas frimodigt, »så svarar Gud för resten, för det säger mor.»

»Gud välsigne dig, pojke!» sade mäster Jörgen och lade sin hand på gossens lockiga hufvud.

»Men», inföll fadern och strök sig bakom örat, »ser I, mäster Jörgen, vi hafva svårt att komma något åstad, mor och jag, vi veta icke, huru vi rätt skola vända oss i detta ärendet, och därför kom jag till eder.»

»Det skall jag ock säga eder», genmälde denne. »I kännen väl Petter Larsson, han har nu snart slutat skolan i Kalmar. . . . Han skall taga Jonas med sig och hjälpa honom till rätta till en början. Sedan är det, Gudi lofvadt, så ställdt, att den som vill framåt, icke blir ohulpen. Att börja med fattigdom och i ringhet, det är den bästa skolan det, fa-

der Börje, blott det sitter något här — mäster Jörgen slog sig därvid på bröstet — något här, sen I, som brinner för det som rätt är och godt och icke missvisar. Men därtill fordras bön och vaka. Kom ihåg det, pojke ... bed och arbeta, det är det råd jag gifver dig, så går det dig väl både här i tiden och sedan. Hvem vet, pojke — tillade han leende — hvem vet, kanske kommer du hit en gång, när jag är gammal och grå, och sitter som biskop i Vexiö, så underligt har det gått förr en gång ...»

Både fader Börje och Petter Larsson logo vid dessa ord. Endast lille Jonas såg trovärdigt den gode mäster Jörgen i ansiktet.

»Ja, ja», fortsatte han, »hvad var väl salig ärkebiskop Lars, smedsonen, när han sprang omkring i Örebro, — hvem kunde väl tro, att han en gång skulle blifva Svea rikes ärkebiskop? — Så går det, jaha, så går det!»

Innerligt tillfredsställd med sin vandring, återvände fader Börje hem. Jonas var öfverlycklig.

Men när han om qvällen fick se broderns förgråtna ögon, slog han armen om hans hals och sade:

»Gråt icke, broder, hvem vet, kanske styrer Gud så, att du ock får komma i skolan, och kanske blifver du bisp förr än jag!»

Och så fortfor han att tala, tills brodern själf hjälpte honom att bygga på framtidens skimrande lyckobyggnad.

Sommaren förgick, och mot slutet af densamma skulle Jonas med Petter Larsson anträda vandringen till Kalmar. Ett par qvällar dessförinnan kom han till modern och sade med tårarne i ögonen:

»Moder, kanske vi aldrig se hvarandra mer i denna världen!»

»Barn, hvad säger du?» frågade modern bestört.

»En kan icke veta, huru det går», fortsatte Jonas. »Men om det vore Herrans vilja, huru ginge det då med Isak?»

Modern sökte slå bort det talet, men Jonas ville icke släppa henne så lätt.

»Det löftet, som I hafven gjort», fortsatte han, »det skulle väl dock gå i fullbordan på något sätt, tänker jag?»

»Ja visst», genmälde modern.

»Så tänker jag, att I då sätten Isak uti skola!»

Det blef ej mera taladt därom, men Jonas var tankfull om qvällen, såsom han ock stundtals varit under hela den föregående tiden. De båda följande dagarne förblef han ock tyst och sluten. Det var dock naturligt, att skilsmässan från hemmet skulle gripa barnasinnet. Mer än allt annat fäste sig djupt i hans själ åsynen af brodern, som han såg sörja och på samma gång kufva sin sorg med en styrka, som man knappt kunnat vänta hos barnet.

När de skulle lägga sig sista qvällen, kom Isak till Jonas och sade, i det han med foten sparkade lös en sten framför stugudörren:

»Vet du, Jonas, jag har fattat andra tankar.»

»Har du?»

»Ja, jag har helt slagit ur hågen alla dumma tankar på skolan. Se, när du blir biskop en gång, för det blir du nog, efter mäster Jörgen sade det, — se, då kan det vara bra, att du har en broder som bonde här på Hedenstorpet, så glömmer du icke bort, att äfven den fattige skall vara din broder. Skall det icke bli roligt?»

»Jo; jo!» mumlade Jonas.

Men broderns tal, som så tydligt tillkännagaf hans ädla sinne och hans ovanliga självbeherskning, fäste sig outplånligt i hans sinne. Tanken på den lycka, han gick till mötes, förbleknade, och han tyckte henne blifva blott half, då hon icke delades af brodern.

Tidigt följande morgon vandrade Petter Larsson eller Petrus Laurentii, såsom det skulle heta på latin, sedan han blifvit en lärd man, och lille Jonas bort från Hedenstorpet och Rotsjön på väg till Kalmar.

2.

Skolgossen.

Men det var lång väg från torpstugan vid Rotsjön och till biskopsstolen. Framtiden liknade väl till en början en spegelblank vattenyta, som med lätthet borde kunna öfverfaras, men snart grumlade sig spegeln, vågorna reste sina hufvuden, och ju högre de gingo, desto mer sjönk biskopsstolen ned om synranden.

Redan medan Jonas vandrade vägen fram vid Petters sida, började han finna, att han borde vara nöjd, om han kunde få Angelstads gäll, och när de hunnit genom stadsporten till Kalmar, så hade han fullt klart för sig, att om han hunnit så långt som Petter Larsson, så skulle han visst icke kunna hinna längre.

Det var de upplysningar och goda råd, hvilka Petter Larsson lämnat, som åstadkommit denna, visserligen ganska helsosamma, begränsning och förminskning af barnasinnets allt för yppiga drömmar.

Och verkligheten, hvilken fullkomligt öfverensstämde med Petters beskrifning, fullbordade hvad denne begynnt. Självfva det yttre intrycket af den med vallar, grafvar och murar omgifna staden, de många husen, som stodo i långa rader med sina gaflar utåt gatorna, den lifliga rörelsen på dessa af de många menniskorna, skeppen i hamnen och framför

allt vid sidan af staden det gamla, präktiga slottet, hvarpå så väl Gustaf Vasa som Erik XIV och Johan III nedlagt så stora kostnader, — redan intrycket af allt detta var sådant, att Jonas tyckte sig krympa tillsammans till ett intet och knappast visste, huru han skulle taga sig fram i sin ringhet och hjälplöshet bland all denna storhet.

Ännu värre blef det, när han väl kommit in i skolan. Den myndige rektorn, Nicolaus Petri, och hans medhjelpare, hvilka alla uppträdde i hela den barnasinnet öfverväldigande tyngden af medveten öfverlägsenhet, alla dessa syntes honom minst lika höga som den vördige kyrkoherden, mäster Jörgen i Angelstad, fast ingen hade denna värma i blicken, som han. Det var icke nog med, att biskopsstolen, som där hemma i Hedenstorpet stod så klar för honom, spårlöst sjunkit undan hans blick, han betogs af en känsla, som om han varit färdig att drunkna.

»Kom till mig, när det är något, som du ej kan reda dig med», yttrade Petter Larsson, sedan han följt Jonas till mäster Nicolaus Petri och fått honom inskrifven i skolans nedersta krets, »kom till mig, men det tror jag, att du snart kommer ifrån abcboks-djeknarne.»

Det var ändå ett hopp och en tröst för den häpne gossen, som kände sig helt främmande och öfvergifven och aldrig någonsin så lifligt som nu

önskat, att han haft sin broder vid sidan. Tänk om de gemensamt fått vandra den mödosamma stigen i skolan! Huru skulle de icke hafva kunnat hjälpa och styrka hvarandra, huru skulle icke allt, som nu syntes så svårt och omöjligt, då hafva blifvit lätt och lustigt!

Men Isak gick där hemma, han, och trodde, att Jonas nu som bäst lade grunden till sin blifvande herrlighet som biskop. Ja, hvad han visste litet af världen! Likvisst var det icke stort värdt att sucka och gråta; skulle det blifva något af och ville han icke komma hem med skam och nesa, så måste han taga uti med kraft.

»Jag vill göra så godt jag kan!» sade han för sig själf, och med denna tanke somnade han första qvällen.

I drömmen såg han den välmenande och allvarlige mäster Jörgen, som höjande handen upprepade sina ord om gärningarna, som följa menniskan efter genom tiden i evigheten, och han såg sin fader och moder med Isak försänkta i bön. Och drömmen liksom sömnen stärkte honom. När han vaknade om morgonen, grep han sig an vida modigare, än han kunnat föreställa sig.

Den tiden skulle man vara i skolan klockan fem om morgonen, vinter och sommar lika. Läsningen fortsattes då tills klockan slagit 8, då det blef en timmes lof, hvarefter lästes en timme från

9 till 10. Mellan 10 och 12 var middagslof, hvarefter man arbetade i skolan från 12 till 5 på eftermiddagen, då hvar och en fick gå till sitt härberge. Skolan hade fyra klasser eller kretsar, såsom de då kallades, och den första af dessa utgjordes af »de smådrängar, hvilka minst kunna, eller ock nu först skola begynna på att läsa».

I denna klass kom Jonas, men hans goda hufvud, hans minne och framför allt hans allvarliga, på en gång milda och kraftiga väsende gjorde, att han, såsom Peter Larsson förespådde, snart förflyttades till andra klassen. Hvarje dag »sattes en glossa», d. v. s. läraren utsade två eller tre latinska ord med deras betydelse på svenska, hvilka ord skulle af gossarne inläras, och om qvällen, innan de fingo gå hem, skulle de redogöra för dem. Någon gång uppgafs af läraren en vers eller sentens, som man likaledes skulle redogöra för om aftonen, innan skolan slutade. Den första sentens, som Jonas fick att lära sig och som lifligt fästade sig i hans minne, var denna:

»*Cujusvis hominis est errare: nullius, nisi insipientis, perseverare in errore* (Hvarje menniska kan fela, men endast dåren framhärdar i sitt fel).»

Denna öfning, liksom i allmänhet hvad som genomgicks den ena dagen, skulle repeteras sedan, icke en utan flere gånger, »på det att de icke skulle bortglömma det ena, medan de lärde det an-

dra» — såsom ärkebiskop Lars föreskrifvit i sin skolstadga.

Nu ville det sig emellertid så, att huru mycket än Jonas bemödat sig att inskärpa de latinska orden i minnet, så svek detta honom. Han kunde morgonen därefter, det var framemot julen, icke påminna sig några af de främmande orden. Han betogs af ängslan, icke så mycket därför, att minnet svek honom, som därför, att läraren skulle förlora sin goda tanke om honom. Och läraren i den första klassen var en för gossarne synnerligt kär man, som framför andra omfattat Jonas med stor ynnest.

Han upprepade, under det han gick gatan fram, orden: *cujusvis hominis*, *cujusvis hominis*, tills han slutligen icke hade tanke för något annat, och allt närmare han kom skolan, allt snabbare, men också allt meningslösare upprepade tungan de olyckliga orden.

Det var klart månsken, så att man godt kunde både se och blifva sedd. Men stackars Jonas såg ingen, utom den gode lärarens vrede, när han ej skulle kunna: *cujusvis hominis.* Han hade kommit till sista hörnet på gatan och skulle just vika om detta för att komma till skolan, då han från motsatta sidan af tvärgatan hörde sitt namn ropas. Det var Petter Larsson, som kom från motsatta hållet och äfvenledes stod i begrepp att vika in på samma till skolan ledande tvärgata.

Nu fick Jonas lif. Petter Larsson skulle kunna hjälpa honom. Och med ett leende sprang han till för att skynda öfver till Petter. Men olyckan ville, att den stränge och lättretlige mäster Magnus Lunonis, vanligen kallad »mäster Måsse», i samma ögonblick kom fram bakom hörnet, så att Jonas, utan att kunna hejda sig, sprang emot honom, och som det var något halt, så blef följden den, att mäster Måsse föll omkull.

Han skadade sig dock icke, utan var snart åter på benen, men fick knappt ögonen på den ångestfulle Jonas, förr än han gaf honom en örfil, så att han föll öfver ända.

»Du behöfver upptuktelse, *asinus* (åsna), och det skall du få... jag skall taga dig om hand, jag!...» Med dessa ord gick mäster Måsse. Men Petter Larsson, som åsett allt, och icke kunnat återhålla löjet vid åsynen af den befängdt roliga sammanstötningen, kom fram till Jonas.

»Nu vore det väl», sade han, »om du kunde taga ett lika lustigt hopp öfver andra kretsen; ty det skall jag säga dig, att det där bockahoppet, som jag trotsar någon att kunna göra efter, det glömmer icke Måsse lätt.»

Jonas förklarade, huru allt kom sig, men det gjorde icke saken bättre. Väl hjälpte honom Petter till rätta med den latinska sentensen, men att hjälpa honom till rätta med mäster Måsse, till hvilkens

klass nu Jonas skulle flytta, det kunde han icke, och det kunde ingen. »Se, det är nog menskligt att fela», sade han, »men om någon *perseverat in errore*, så är det Måsse.»

Så var det ock. Jonas fick i fullt mått erfara sanningen af Peters utsago.

Det var på den tiden vanligt, att skolgossarne enskildt uppassade lärarne, och när Jonas kom i andra klassen, fick han den stora pröfningen sig förelagd att blifva mäster Måsses *famulus* (tjenare). Något som synnerligen låg den stränge mannen om hjärtat var en liten bok om fina seder af Erasmus Roterodamus.

»Det är en gyllene bok!» plägade han säga, och alltid glänste hans ögon, när han fick se den lilla pergamentsboken, vid sidan af hvilken ett stort ris alltid låg till hands.

Bokens fullständiga titel var: Erasmi Roterodami gyllene bok om ungdomens skick och seder*), och den var föreskrifven att läsas i tredje och fjärde klasserna. Den innehöll en mängd föreskrifter om sättet att vara och föra sig vid alla tillfällen och kunde vara af nytta i en tid, då sederna i allmänhet voro råa, hälst som alla de, hvilka gingo i skolan, i mer eller mindre mån kommo i beröring med de högre uppsatte, vare sig såsom lärare för deras barn eller

*) *Erasmi Roterodami liber aureus de civilitate morum puerilium.*

sedan vid skolorna eller såsom pastorer i församlingarna.

För Jonas var denna mäster Måsses svaga sida icke utan sin nytta, ehuru riset, och för öfrigt hvilket tillhygge som hälst, ty därmed var ej så noga, i mäster Måsses ögon egde en allt för stor betydelse såsom handtlangare åt den gyllene boken. Jonas kunde knappast göra en åtbörd, som icke hade till följd först uppläsandet af en regel ur den gyllene boken och sedan några duktiga rapp af riset.

En afton, när Jonas kom till sin upptuktare, hade denne den gyllene boken i handen och läste därur för sig själf med hög röst:

»*Siquidem tenera corpuscula plantulis similia sunt quæ quamcunque speciem furca funicolove de flexeris, ita crescunt et indurescunt*....*) Jaså, du kommer ändteligen.... Drag undan kistan där.»

Det stod en stor kista framför ena fönstret, och Jonas skyndade att fatta i järnhandtaget på ena sidan. Men kistan var tung, och han måste taga i af alla krafter, hvarvid halsen böjdes ned och skuldrorna drogos uppåt, såsom fallet är, när man söker lyfta något tungt.

»Tag i, pojke!» röt mäster Måsse, och Jonas spände på af alla krafter, men det hjälpte icke.

---

*) De späda lemmarne äro liksom de unga plantorna, hvilka växa allt efter som du med en gaffel böjer dem att förblifva så.

»*Inflectere cervicem*», hördes lärarens hårda stämma, »*et adducere scadulas pigritiam aruit!*...*) Du är lat pojke!»



Jonas rätade ut sig så godt han kunde och tog ett djupt andetag, men då följde en ny regel:

»*Resupinare corpus fatus indicium est!*... *Molliter*... skall det då aldrig bli folk af dig?... *Mol-*

*) Att böja halsen och uppdraga axlarna angifver lättja.

liter, säger jag, *molliter erectum decet!* . . . *) Jag skall lära dig *molliter*, jag!»

Och med dessa ord kastades den gyllene boken på bordet och riset svängdes om den stackars Jonas, så att han visste icke hvart han skulle vända sig eller huru han skulle bete sig.

Emellertid slapp han för den gången ifrån saken, ty mäster Nicolaus inträdde, och då fick Jonas en spark, så att han fortare än han ville kom utanför dörren.

Sålunda fortgick det ett år och blef värre, snarare än bättre. Men Jonas sökte dock göra sitt bästa, i hopp att han snart skulle komma i tredje klassen och slippa denne lärare. Synnerligen tomt tyckte han att det blef, när Petter Larsson lämnade skolan. Då vaknade åter lifligare än någonsin tankarne på hemmet och på brodern, och han började till och med fråga sig själf, om det icke vore bättre att lämna allt detta, som syntes alldeles oöfvervinnerligt.

Då kunde ock Isak få sin käraste önskan uppfylld. Men skammen att af fruktan för svårigheterna gifva vika var större, än att han kunde öfvervinna denna känsla. Det skulle blifva föräldrarnes sorg, och för det priset ville han dock icke hvarken köpa sig själf fri eller åt brodern uppfyllelsen

---

*) Att hålla kroppen måttligt upprätt är höfviskt.

af hans käraste önskan. Nej, han ville fortfarande göra det bästa han kunde.

Men allt svårare blef mäster Magnus Lunonis. Det var, som om han föresatt sig att göra lifvet så svårt som möjligt för Jonas och riktigt betaga honom lusten för skola och studier. Den gyllene boken var liksom ett medusahufvud, som förstenade och dödade i stället att gifva lärdomar för ett behagligt och angenämt samlif. Så förvändt tillämpade mäster Måsse de gyllene reglerna. Det hade dock gått för sig, om det stannat därvid, men den stränge mannen visade vid flera tillfällen ett sinnelag, som ådagalade brist på det förnämsta vilkoret att uppfylla en lärares kall, — nämligen kärlek. Det låg något riktigt hjärtlöst i hans sätt att behandla sina lärjungar och företrädesvis dem, hvilka på något sätt råkat att förarga honom, såsom fallet var med Jonas.

Dennes kamrater hade emellertid icke hans långmodiga och tålsamma sinnelag. De passade en gång på tillfälle och kastade den gyllene boken i spiseln samt bundo ihop riset i form af en krans, hvilken lades rundt omkring. Om qvällen skulle mäster Måsse komma hem och få leta en stund efter sin gyllene bok, och då skulle de passa på och se genom fönstren, huru hans vrede skulle komma i svallning. Det gick emellertid icke alldeles efter uträkning.

Jonas kom före Mäster Måsse och skulle, såsom honom ålagdt var, elda. Kamraterna därutanför sågo i detsamma den stränge mäster Måsse komma hemtågande. De bultade till ett tag på fönstret för att varna Jonas, hvilken likväl icke var invigd i hemligheten, och så voro de som bortblåsta. Men Magnus Lunonis hade märkt dem långt innan de märkte honom, och han blef genast mäkta vred samt påskyndade sina steg.

Jonas såg både till sin förvåning och förskräckelse hvad som var gjordt, men han kunde icke tänka sig en sådan djärfhet begången af sina kamrater, utan trodde i förstone, att det var något besynnerligt infall af mäster Måsse själf, ehuru han dock icke kunde blifva klok på, hvad det skulle betyda.

Han stod med händerna stödda mot sina knän framlutad och betraktade det tillämnade bålet, då plötsligen en järnhård hand fattade honom om halsen och slog honom i golfvet, så att han var nära att förlora sansningen.

Det var Magnus Lunonis, som smugit sig in och vid åsynen af sina älsklingar råkat i fullkomligt raseri. Hans ögon blänkte vid eldskenet, och hela hans kropp skälfde.

»Man skall hålla passlig skolenäpst», frammumlade han, »så säger ärkebiskop Lars, passlig skolenäpst, och icke tillåta för mycket självsvåld . . . ja, jag skall en gång bita hufvudet af din fräckhet. . . .»

»Stränge herr Magnus», stammade Jonas under tårar, »jag är icke skyldig till detta.»

»Talar du, din hund, utan att vara tilltalad. . . . *Interpellare loquentem est* . . . ja, du skall näpsas en gång, så du minnes det.»

Och därmed började han sin vanliga upptuktelse, men denna gång på ett så hjärtlöst och upprörande sätt, att det trotsar all beskrifning. Alldeles sanslös kastades slutligen den arme gossen utanför dörren, som stängdes bakom honom.

3.

Getvaktaren.

När Jonas åter kom till sans, låg han på den kalla gården utanför Mäster Magnus Lunonis dörr. Han reste sig sakta upp och såg sig omkring. Kroppen var liksom rådbråkad, han kunde knappt röra sig. I samma mån som minnet vaknade och han blef i stånd att öfverskåda gårdagens händelser, fattades han äfven i själen af ett missmod, som gränsade till förtviflan. Och ingen fanns, till hvilken han kunde fly, ingen, som kunde gifva honom ett godt råd.

Ett stod klart för honom: han måste bort, långt bort, ja så långt, att han kunde gömma sig för alla, alla.

Och så sökte han sig i nattens mörker, så godt han kunde, ut ur mäster Måsses gård. Det smärtade honom i hvarje led, men han kände knappt den kroppsliga smärtan för den sorg, som rufvade i själen. Det var så mörkt, så mörkt, och han vågade knappt tänka på de kära där borta i fjärran bakom skogarne och bergen, hvilka nu sofvo sin lugna sömn och kanske sågo honom i drömmen sträfva uppför trappstegen till biskopsstolen.

När han kom utom staden, satte han sig på en sten och började gråta. Det lättade honom något och han fortsatte sin vandring, utan att veta hvart det bar. I den gråa morgonskymningen såg han ett stycke bort vid skogskanten den hvita röken från en liten stuga, och dit riktade han sina fjät. Folket därinne var vänligt och bjöd gossen deltaga i morgonvarden. Han gjorde det nästan utan att veta däraf, så lifligt drogos hans tankar bort i fjärran till fader och moder, hvilka väl också nu med Isak redde sig att börja dagens arbete.

Af det goda folket fick han veta, hvart vägen bar, och när han hade gått ett stycke till, såg han Hörby kyrka. Han gick hela dagen liksom i en dröm, utan att kunna klart göra sig reda för hvad han ville eller huru den påbegynta vandringen skulle sluta. Vägen bar icke hemåt, men han vandrade den ändå, och litet emellan satte han sig invid vägkanten och grät.

»Hvarför sitter du och gråter, *parvule?*» hörde han då en sträf röst fråga.

Det var prosten Björn i Arby, som var stadd på hemfärd från Kalmar till sin kyrka. Det var en mäkta rik och myndig man, storväxt och ståtlig i alla afseenden. Jonas visste icke rätt hvad han skulle svara, men han steg upp och tog af sig mössan.

»Fåfäng gå lärer mycket ondt, pojke», sade den myndige presten. »Hvad har du för dig, kan du något?»

»Ja något», menade Jonas.

»Hvarifrån kommer du och hvad heter du?»

Jonas besvarade dessa frågor och tillade:

»Jag duger ej att gå i skola, men hvad det nu skall blifva af mig, det vet jag icke!»

»Hör på, Jonas», sade prosten efter en stunds besinning, »jag behöfver en getvaktare; vill du åtaga dig tjensten, så sätt dig upp här bakom mig på hästryggen, men», här höjde han varnande fingret, »trogen och ärlig skall du vara, pojke!»

Ja, därtill var ej mycket mera att säga, än att tacka och taga emot, och så red Jonas bakom prosten Björn trygg till Arby kyrka.

Dagen därpå var han vederbörligen anställd såsom prostens getvaktare. Det föll sig till en början icke så lätt, men när våren kom och solen kysste lif i skog och mark och lärkorna sjöngo i skyn, så blef allt bättre. Det var som den tunga, kalla vin-

tern tinat upp i gossens hjärta på samma gång som den försvann från marken, och när den smälta drifvan rann bort i porlande bäckar, så runno gossens tårar i kapp med dem, och alltså blef det ljufvare och lättare inom honom och han kunde med mera lugn öfvertänka både det förflutna och framtiden.

Ja, det var bäst som det var. Det blef sluttanken på alla hans funderingar. Här i Arby skulle ingen hitta honom, han var som död för världen, och nu skulle Isak, då han icke mera hördes af, komma i skola, och han skulle nog göra sin sak bättre och kunna bringa de gamles löfte i fullbordan. När då Isak var riktigt i farten och åren hade gått, då ville Jonas vandra hemåt igen och blifva faderns hjälp vid gårdens skötsel. Detta var själfva kärnpunkten i alla hans tankar, medan han satt på tufvan i skogen bland sina getter och lärkorna sjöngo i skyn.

Men han var dock fortfarande skygg och undvek gärna gårdsfolket. Om nätterna låg han bland sina getter i getstallet, som var beläget under vestra gafveln af sjelfva kyrkan. Prosten Björn såg han nästan aldrig till, och när det stundom hände, så brukade prosten alltid fråga:

»Hafva getterna tröttnat vid dig än?» och därvid log han på ett eget sätt.

Dock lät han sin getvaktare vara för sig själf, som han ville, liksom om han förstått, att den strid, som utkämpades inom honom, behöfde tid.





Så förflöto tvenne år, och man befann sig på sommaren 1585. Det var fyra år efter den midsommaren, då Jonas vid sin faders hand vandrade till mäster Jörgen i Annestad.

Jonas hade nu blifvit lugnare till sinnes och försonat sig med sitt öde samt började till och med tänka på den dag, då han skulle vända hemåt. Ty nu borde väl dock det hafva gått i fullbordan, som utgjort hans hemliga både sorg och glädje, det nämligen att brodern Isak hade fått komma i skola och icke längre behöfde sörja öfver att vara den mindre lycklige.

Där han satt i skogen hade han utsikt öfver landsvägen, som slingrade sig fram genom åkrar och ängar, omkransade af löfskog och vattnade af den lilla ån, hvilken mellan Voxtorps och Hagby kyrkor utgjuter sitt vatten i Östersjön. Det var ett stycke lidet på eftermiddagen, så att solen började vända sig mot vester. Rundt omkring betade getterna i skogsbacken, och killingarne hoppade och gjorde tusende lustiga krumsprång.

Som han då satt och tänkte sina vanliga tankar, såg han längst bort tvenne vandrare komma landsvägen fram norr ifrån. Han fäste sig i början ej mycket därvid, men när en stund gått och de kommit närmare, flög han upp och satte handen för ögonen. En purpurrodnad öfverflög den solbrända kinden och han darrade som ett asplöf i hela krop-

pen. Men han kunde icke taga bort blicken från vandrarne.

Den ene var en lång och mager man, klädd i en lång, svart rock; den andre var en gosse, ungefär af hans egen längd. Nu skymdes de bort af en skogsdunge, nu syntes de igen. De togo af på vägen öfver ängen, de ämnade sig tydligen till Arby prestgård. När han icke vidare kunde se dem, föll han ned på jorden och grät. Så blef han länge liggande, men när han något hemtat sig, knäppte han tillsammans sina händer och bad, såsom hans moder lärt honom att bedja.

Något lugnare, satte han sig därefter på en sten, tills solen började dala i vester, då det blef tid för honom att föra hem sina getter. Men det var som om han denna qväll haft tyngre fötter än vanligt. Han ville icke gärna lämna skogen, och kinden var ömsom hvit, ömsom röd, allt under det ögonen stodo fulla af tårar. Till slut, när han icke kunde dröja längre, började han sin vandring hemåt. Men äfven den tillkännagaf en obeslutsamhet och en tvekan, som han säkert själf icke skulle kunnat förklara. Än bar det af så fort, som om det gällt att träffa en kär vän, än gick han så långsamt, som om han plötsligt besinnat, att han icke i vida världen hade någon vän, än stod han alldeles stilla.

Till slut kom han dock ändligen hem, dref in sina getter under kyrkomuren och ville själf krypa

efter. Men då hördes prosten Björns stämma ropa honom, och han såg upp.

Där stodo de två vandrarne vid prostens sida. Den ene var Petter Larsson, den andre var — hans broder Isak.

Denne sprang fram för att helsa sin broder, men Jonas drog sig skygg tillbaka.

»Se så, Jonas», sade då prosten, »tag ditt förnuft till fånga, gosse. Mig synes, att nu din pröfvotid vill taga en ända. Din broder går i Vexiö skola, och nu skall du följa honom och din gamle vän Petrus Laurentii dit!»

Den sträfve prosten var sjelf rörd och gick bort nedåt prostgården.

Det var som prosten sade. Föräldrarne hade, för att fullborda sitt löfte, då de efter lång väntan antogo Jonas vara död, satt sin andre son, Isak, i Vexiö skola, där nu Petter var anställd som lärare. Men denne och Isak ville hafva full kännedom om Jonas' öde, och så vandrade de af efter slutad termin åt Kalmar, hvarifrån de på sin efterforskningsfärd nu kommit till prosten Björn i Arby.

Jonas lät slutligen tala vid sig, i synnerhet sedan han fått visshet om, att brodern verkligen var intagen i Vexiö skola. Följande morgon stod han färdig att med Peter och Isak anträda hemfärden. När de togo afsked af prosten Björn, fattade denne Jonas' hand och sade:

»Torde hända, att jag synes dig hafva varit en sträng husbonde, men jag har handlat efter bästa vett. Glöm, om du kan, mäster Magnus Lunonis, och Gud vare med dig!»

Därmed tryckte han i gossens hand ett silfvermynt och vinkade med handen, att de skulle gå.

Petrus Laurentii omtalade sedan, att den starke och hetlefrade prosten en dag kommit in till mäster Måsse och så grundligen klappat om honom, att han på flera veckors tid därefter icke vågat se åt den gyllene boken.

4.

Rostocker-studenten.

Vid stranden af Kjös-sjön, som ligger strax söder om Angelstads kyrka, gingo tio år efter nyss beskrifna tilldragelser en yngling och en flicka. Ynglingen var Jonas Rothovius, såsom han nu kallade sig efter namnet på sjön, vid hvilken fädernestugan låg.

Han hade efter återkomsten till hemmet följt Petrus Laurentii och brodern till Vexiö och där fortsatt sin skolgång, men återvändt till Kalmar, sedan han kommit under fund med, att man i själfva verket lärde sig mera där. Hvad riset beträffar, så svängdes det lika flinkt på båda ställena. Brodern Isak följde då med. Snart fingo emellertid bröderna

höra, att i Linköping funnos ändå bättre lärare, hvarför de begåfvo sig dit. Här blefvo de snart för sin flit, sitt allvar och sina goda hufvuden uppmärksammade af lärarne, och förnämligast af den förträfflige läraren i hebreiska och fysik, Laurentius Birgeri, som sedan blef kyrkoherde i Kalmar. Denne drog äfven, så mycket han kunde, försorg om de fattige djäknarnes framtid.

Han förordade på det varmaste Jonas hos biskopen i Vexiö och hos den ansedde häradsprosten Petrus Magni i Angelstad, och desse åtogo sig också den hoppgifvande ynglingen och satte honom i stånd att kunna besöka universitetet i Rostock. Isak däremot erhöll understöd för att fortsätta sina studier i Upsala. Han hade under dagens lopp anträdt sin vandring, och Jonas skulle dagen därpå vandra till Kalmar, för att därifrån på något fartyg fortsätta resan till Rostock.

Nu gick han tyst vid stranden af sjön, som låg så spegelblank framför honom, liksom en bild af den jämna stråt, hvarpå hans öde vikit in. Fjärran från andra sidan sjön hördes en vallgosse sjunga sin visa. Ack, huru lifligt vaknade icke minnena därvid och rullade upp sig, tafla efter tafla, väckande i själen känslor af innerlig tacksamhet för det förflutna och ett fast hopp för det kommande.

Han stannade för att kunna höra de välkända tonerna af vallgossens visa, hvilka dogo bort i fjär-

ran åt Annestad till, där han tyckte sig se den väldige mäster Jörgen stå med utsträckta armar och välsignelsen på läpparne. Hjärtat blef så varmt, känslorna strömmade så rika — hvem kunde vara lyckligare än han?

»Gud välsigne din fader, Svenborg!» sade han och fattade flickans hand.

Hon log så hjärtegodt, och såg så lycklig ut, äfven hon, när hon såg upp på den högväxte ynglingen med det fromma och dock så allvarliga anletet. Hon visste, hon, hvad ingen mer än fadern visste, att hon varit den, som lagt sig ut för den fattige bondgossen, när brefvet från Laurentius Birgeri kom, och att fadern lät sig beveka af hennes böner måhända mera än af den lärde Laurentii bref. Hvad som åter från första stunden stämt henne så varmt för Jonas visste hon icke själf. Men hon tänkte på det ärliga och goda folket i Hederstorpet, huru de bundit hela sitt hopp och sin lycka i detta lifvet vid sönerna, och hennes goda hjärta, som uppenbarade sig i hela hennes väsen, gjorde det till hennes högsta fröjd att se andra lyckliga. Därför nickade hon också så hjärtevarmt åt Persmora på kyrkvallen, söndagen efter sedan fadern skrifvit till Linköping och gifvit sitt löfte att hjälpa Jonas, och sedan hjälpte hon Persmora att gråta i glädje. Nu stod studenten färdig att draga bort till främmande land, och vore den gode Guden med honom i hans

arbete, så skulle han nog en gång komma tillbaka med heder och kunna göra en god gärning, där han en gång blef satt att verka.

Så bundos äfven i hennes sinne forntid och framtid tillsammans.

»Gud vare med dig själf, Jonas!» svarade hon och fick tårarne i ögonen.

Så gingo de stigen fram till prestgården. Men många ord vexlades icke mellan dem. När de kommo till grinden, som förde in på gården, skulle Jonas vika af på vägen till Hederstorp. Här fattade han åter Svenborgs hand och såg länge på henne, som om han velat säga något, hvilket dock icke blef sagdt.

»När jag en gång kommer tillbaka, Svenborg», sade han slutligen, men darrade märkbart på målet.

»Säg ut», uppmanade Svenborg. »Hvad vill du säga?»

Men Jonas kunde ej få fram hvad han ville säga. Han tryckte blott hårdt hennes hand.

»Måtte Gud göra dig lycklig, Svenborg!» utbrast han slutligen, och så skyndade han bort på vägen åt Hederstorp.

Modern stod i dörren när han kom. Hon såg genast, huru upprörd sonen var, och hon sporde honom vänligt därom. Till slut hade hon allt klart för sig. Sonen hade fattat kärlek till den sköna och goda flickan.

»Men ser I, mor», förklarade han, »ännu har jag icke hunnit långt, och orätt vore det att binda henne vid mig, innan jag vet, huru jag kan motsvara hennes faders godhet!»

Den gamla kunde väl icke just fatta det stora i denna sonens sjelfbeherskning, men hon bad tyst i sitt hjärta för sonens väl.

Någon tid därefter satt Jonas Rothovius i sin lilla kammare i Rostock, där han bodde hos köpmannen Caspar. Äfven här gjorde han sig snart bemärkt och vann sina lärares ynnest. Synnerligen omfattades han med välvilja af den gamle David Chytræus, hvars namn åtnjöt det högsta anseende ej blott i Tyskland, utan äfven i de nordiska länderna. Särskildt satte Sveriges lärde och statsmän honom högt, och han blef ofta rådfrågad i kyrkliga angelägenheter. Omkring honom slöto sig vanligen de svenske ynglingar, hvilka kommo öfver till Rostock för att studera vid dess universitet.

Men hade den unge Jonas Rothovius framgång i sina studier, så hade han å en annan sida att kämpa med vidrigheter, som bragte honom hart nära förtviflan.

Han hade genom sitt fromma och allvarsamma väsen så småningom tillvunnit sig den högsta välvilja äfven af köpmannen, hos hvilken han bodde, och denna välvilja sträckte sig ofta längre, än att han som främling kunde mottaga densamma. Men

då skrattade den fete köpman Caspar och gnuggade sina runda händer så hjärtinnerligt förnöjd, att Jonas till slut måste mottaga välmeningen.

Köpmannen hade en enda dotter, Gertrud, som skulle ärfva hela hans stora förmögenhet. Hon hade till följd däraf många friare, såg icke heller illa ut, och var till lynne och seder, som det tycktes, mild och vänlig, så att hvarje rik ungersven, som vågade kasta sina ögon på henne, nog väntade att blifva lycklig, om han vunne hennes hand. Men Gertrud sade nej till alla anbud i den vägen, utan att någon egentligen kunde begripa orsaken. Polycarpus eller, som han vanligen kallades, Carpus, en af faderns medhjälpare, var den ifrigaste och outtröttligaste att vinna den rika och vackra Gertruds ja, och han trodde sig till slut hafva funnit orsaken. Hans tunna läppar drogo sig därvid till ett illfundigt leende, under det att de ljusgrå ögonen foro så flinkt från bandrullen, som han höll i handen, till kryddlådan, hvarur en bodpojke vägde upp neglikor, och från lådan tillbaka till bandrullen. En blixt af inre belåtenhet upplyste de dunkla ögonen, då i detsamma en ung man af ädel hållning och med ett manligt anlete inträdde i boden.

Det var studenten Leonhard Kreutzheim, en aflägsen frände till husbonden och äfvenledes en bland friarne, men han hörde till det glada slaget, var fattig och tycktes icke synnerligt bry sitt hufvud med

hvad han skulle blifva i världen. Han var därför en medtäflare, som alldeles icke var farlig, men kunde med lätthet användas såsom verktyg af en så klok man som Carpus. Han gjorde sig genast med mycken förbindlighet i röst och uppsyn underrättad om, huru hans husbondes ädle frände befann sig, och det tycktes icke göra det ringaste intryck på honom, att denne med påfallande likgiltighet, för att icke säga rent af förakt, mottog uttrycken af hans vänlighet.

Det ena ordet gaf emellertid det andra, och snart hade Carpus den tillfredsställelsen att få säga den glade studenten den verkliga orsaken till hans frändes hårda sinnelag. Han förde honom ut ur boden inåt gården, pekade uppåt det lilla gafvelfönstret öfverst under takåsen och hviskade helt sakta:

»Där sitter den rätte, den ende lycklige.»

En flamma tändes i Leonhards blixtrande ögon, och han fattade Carpus i armen med en sådan styrka, att denne jämrade sig högt.

»Den svenske studenten!» utbrast han, och ögonblicket därefter var han försvunnen.

Carpus dröjde en stund qvar och strök förnöjd sina röda händer. Han var viss på sin sak, att det nu skulle blifva ett nappatag mellan den vilde Leonhard Kreutzheim och den enfaldige svensken, som åtminstone skulle hafva dennes försvinnande från

Rostock till följd. Ty han kände fullkomligt så väl den ene som den andre.

Hade den gode Carpus varit mera fallen för att gå raka vägar, så hade han emellertid icke behöft använda detta medel, ty »den enfaldige svensken» var redan betänkt på att lämna Rostock och begifva sig till Wittenberg att där fullborda sina teologiska studier under Luthers och Melanchtons efterträdare. Jonas satt fördjupad i läsningen af en stor foliant, då dörren slogs upp, och Leonhard Kreutzheim instörtade, blek af vrede och med ögon som sprutade eld.

»Såå, domine Rothovie», ropade han, »här sitten I och tänken till sist att få fram de vises sten ur eder arbetsamhets glödande degel.....»

Jonas såg upp ur sin bok och fäste sina fromma, ärliga ögon på sin upprörde kamrat, hvilken fortfor:

»Och sedan kommer rikedomen, menen I, och knyter sig om halsen på eder med jungfru Gertruds sköna armar.»

Nu uppgick ett ljus för Jonas, och han steg upp samt räckte med ett mildt leende kamraten sin hand, sökande förklara honom grundlösheten af den förmodan, som denne hyste. Och hans tal var så lugnt och öfvertygande, att elden lade sig i den häftige Leonhards bröst. Denne fattade slutligen sin kamrats hand och yttrade rörd:

»Du talar till mig så kärliga ord, som om jag hörde min moder tala.... Jag älskar Gertrud, hon

har till och med sagt mig, att näst den, som hon gifvit sitt hjärta, vet hon ingen, som hon så håller af som mig. . . . Så, nu har jag sagt det, och nu vet du ock, att du blott behöfver räcka ut handen för att vinna kärlek, rikedom och lycka!»

Ett vemodigt leende spred sig öfver Jonas Rothovius' drag.

»Men den lyckan vill jag icke vinna!» sade han och tillade: »Förtroende mot förtroende. Min håg står till en annan mö, som bor långt bort härifrån i mitt hemland. Unnar mig Gud att vinna henne, så skall ock jag blifva lycklig, hvarom icke, så . . .»

»Så . . .? hvad menar du?»

»Så får jag vara nöjd med hvad Gud täckes!»

Det höres, att du är hemma i ett land af evig snö!» sade Leonhard efter en stunds tystnad.

Samtalet fortsattes länge, och när Leonhard slutligen gick, såg han i den misstänkte svensken sin bästa vän.

Denne hade följande dagen ett samtal med så väl köpman Caspar, som med Gertrud. Köpmannen mulnade, och Gertrud smälte i tårar, men den redlige gubben slöt den unge mannen till sitt bröst och bad Gud välsigna honom, ty det visste han väl, att han skulle hafva blifvit den lyckligaste menniska, om det så varit Herrens vilja, att han fått kalla den redlige svensken sin son. Hans ärende var att taga afsked, ty köpmannen skulle i dagarne resa bort,

och Jonas ville ej fördröja sin afresa till hans återkomst. Hvad som framkallat rörelsen hos både fader och dotter var det yttrandet, att Jonas hoppades snart kunna återvända hem till sitt land igen, där någon väntade honom, som ständigt lefde i hans tankar. Köpman Caspar frågade då, hvem denna någon var, och Jonas nämnde Svenborgs namn.

Redan samma dag for köpmannen med sin dotter. Jonas väntade blott på penningar hemifrån, och så fort dessa kommo, betalade han hvad han var skyldig till Caspar, och vandrade bort från Rostock söderut på vägen till Wittenberg. Leonhard Kreutzheim följde honom ett godt stycke, och när de skildes åt, sade han:

»Jag vill gifva dig ett löfte, och må Gud straffa mig, om jag bryter det: Jag vill blifva en man, jag ock! Om jag såsom du kan vandra det godas väg, äfven om Herren skulle förneka mig att vinna Gertrud, det vet jag icke, men det lofvar jag, och höre Gud mitt löfte, jag vill blifva en man!»

Därmed skildes de.

8.

Vid Luthers graf.

Carpus var förtjust. Men förtjusningen varade tyvärr icke länge. Husbonden hade knappt hunnit hem, förr än det första ord, som Carpus hörde från

Gertruds läppar, rörde den fördömde svensken, och när han någon tid därefter åter vågade sig fram med sitt frieri, blef han lika tvärt afvisad som någonsin förut. Han brann af grämelse. Så väl svensken som Gertrud skulle erfara hans hämnd. Hans hjärna hade också snart spunnit färdig den tråd, hvarmed han hoppades kunna snärja den ene och till slut knyta sin lyckas valknut med afseende på den andra. Sedan han en dag genomgått åtskilliga af husbondens räkenskaper, fann han nödvändigheten af en resa till Wittenberg, och husbonden fann det ock. Det var fråga om indrifvandet af några gamla fordringar.

Jonas hade en dag nyss kommit hem från en af professor Rungii föreläsningar, då han öfverraskades af ett alldeles oväntadt besök. Det var Carpus, som vänlig och ödmjuk steg genom dörren in i hans rum. På frågan hvad som vållade besöket, antog Carpus sin allra vänligaste uppsyn och framlämnade en räkning. Den upptog en mängd utgifter, som köpman Caspar haft för hans skull, men som han äfven nödgat honom att betrakta såsom vängåfvor och aldrig mera tala om. Summan var icke obetydlig, och för Jonas omöjlig att kunna åstadkomma. Han förvånades och bad om en förklaring.

En sådan kunde Carpus icke gifva. Skulden var ärligt utdragen ur köpman Caspars böcker, och han utförde blott sin herres befallning.

»Jag eger dock nu inga penningar», förklarade Jonas.

Carpus kunde knappt dölja den glädje, som detta svar förorsakade honom, men han sade med den ljufvaste röst, att till morgondagen kunde han med nöje lämna anstånd, men då skulle han resa, och då måste han hafva penningarna, ty utan dem vågade han icke träda inför sin stränge herre. Därpå bugade han sig och gick.

Förgäfves sökte Jonas utgrunda, hvad som vållat denna märkeliga förändring hos den välvillige köpman Caspar. Hade han fått tid på sig att skrifva till honom, skulle han hafva gjort det, huru mycket än hans stolthet uppreste sig däremot, men nu måste förklaringen öfver denna gåta lämnas till framtiden. Nu var frågan att skaffa penningar. Men det var en gåta, som var fullkomligt lika svårlöst. Huru Jonas än ansträngde sin hjärna, så var det lika omöjligt för honom att finna, hvarest en sådan summa skulle tagas. Åtskilliga svenskar vistades väl vid universitetet, och han besökte dem alla, men ingen kunde hjälpa. Då tog han dristigheten till sig och gick upp till professor Rungius. Nej, icke heller han kunde. En annan af professorerna var icke hemma. Alldeles förtviflad återvände den stackars unge mannen till sin ensliga bostad.

Om natten kunde han knappt få en blund i sina ögon. Först fram mot morgonen somnade han in,

och i drömmen fortsattes plågandet. Han tyckte sig stå framför ett berg, som omärkligt flyttade sig framåt och ofelbart skulle krossa honom, utan att han hade förmåga att komma undan. Men plötsligt blixtrade det bakom bergets hjässa, och i ett haf af ljus såg han Luthers skepnad, som sträckte ut handen och sade: »Här står jag och kan icke annorlunda! Gud hjälpe mig, amen!»

Drömmen var så lefvande, att Jonas vaknade och sprang upp. Men vid tanken på, huru mycket den store mannen måst lida och fördraga, föreföll honom den smärta, som han själf led, så ringa, att han återvann lugn och jämnvigt i sin själ. Ännu på morgonen ville han besöka den professor, som han föregående dag. förgäfves sökt, och kunde ej heller han hjälpa, så finge allt gå såsom Herren beslutat.

Men professorn kunde icke. Det var ett hårdt slag och satte den unge studentens själsstyrka på ett hårdt prof. Den kraft, som till följd af drömmen genomströmmat honom, började svika, och han tänkte ett ögonblick på att fly. Då gick hans väg förbi slottskyrkan. Hans öga öfverfor ofrivilligt kyrkodörren, där Luther en gång uppspikade sina 95 theser.

Framför dörren stod en yngling, som noga betraktade densamma, liksom om han ville se hålen efter de spikar, hvarmed Luthers theser varit fäs-

tade. Det var en yngling med mörka lockar, klädd som en ädling, sannolikt någon nyss anländ resande, som i den tidiga morgontimmen ville betrakta stadens märkvärdigheter.

Ännu hade Jonas en timme på sig, innan han skulle träffa Carpus, och äfven han drogs liksom af en inre maning in i templet. Därinne hvilade Luther och hans vän Melanchton. Vid deras grafvar ville Jonas ännu en gång genomlefva sin dröm och höra i sitt hjärta Luthers om kraft och ödmjukt sinne vittnande ord på det stora mötet i Worms. Och han gick in, och vid Luthers graf stannade han, och där stod han, utan att tänka på den flyende tiden och det öde, som nu väntade honom. Plötsligt afbröts han af en man, som räckte honom den af Carpus dagen förut förevisade räkningen.

»Unge man», sade han, »denna räkning måsten I betala, för så vidt som icke något ännu värre skall ske!»

Jonas rycktes upp ur sin dröm och stirrade på mannen, som var en af akademiens rättstjenare.

»Min vän», svarade han, sedan han hemtat sig, »jag vill visst betala, men jag hoppas, att den gode köpmannen gifver mig något anstånd, ty nu kan jag icke.»

»Det vore att väl mycket räkna på köpman Caspars godhet», återtog mannen. »Han anklagar eder för stöld. . . .»

»Stöld!» ropade Jonas med en röst, som tillräckligt förrådde både hans öfverraskning och hans harm.

»Ja, stöld», fortsatte rättstjenaren, »och det är endast köpman Caspars godhet, som låter saken falla, om I med penningar ersätten, hvad I hafven på oärligt sätt åtkommit.»

Detta öfvergick allt hvad den fattige studenten kunnat tänka. Det var väl klart, att han inför rätta skulle kunna fria sig från den förfärliga anklagelsen, men redan det, att hafva varit anklagad för ett sådant brott, var tillräckligt att alldeles förkrossa honom.

»Penningar hafver jag icke», var det enda han kunde framstamma.

»Så följ mig då, Jonas Rothovius!» yttrade den oblidkelige rättstjenaren.

I detta ögonblick framträdde ynglingen, som Jonas sett framför kyrkdörren. Hans hållning var så ädel och hans blick så öppen och genomträngande.

»Jag känner eder på eder broder», sade han till Jonas, »och jag vill betala de penningar, hvarom här är fråga!»

»Och hvem ären då I?» sporde rättstjenaren.

»Mitt namn är Axel Gustafsson, och denne mannens broder är min præceptor. Gif mig blott tid att gå hem och hemta min præceptor, så skolen I hafva penningarna i handen. Jag bor här strax bredvid.»

Jonas visste icke om han hörde rätt. Men rättstjenaren, som icke hade något att invända mot förslaget, lät den unge herren gå och lofvade att vänta honom, och det dröjde icke länge, förr än så väl han som hans præceptor infunno sig.

»Jonas!» ropade den senare, och störtade fram mot brodern, som han slöt i sina armar.

6.

Mäster Jörgens spådom.

Sålunda möttes bröderna från den aflägsna smålandsbygden vid Luthers graf. Isak hade studerat i Upsala och där af fru Barbro Axelsdotter Bjelke blifvit antagen till lärare för hennes söner Axel och Gabriel Oxenstjerna, med hvilka han detta år 1598 anträdt resan till Tyskland.

Nu blef det en tid af idel fröjd, och arbetet gick med fördubblad fart. Efter ett par år hemkallades Isak, att blifva hertig Carls hofpredikant i Nyköping, och då fick Jonas förtroendet att blifva bröderna Oxenstjernas lärare, med hvilka han fortfarande vistades i Wittenberg och sedan gjorde resor i öfre Tyskland, Schwaben och Schweitz. Härunder befästes allt mera vänskapen och förtroendet mellan lärare och lärjungar, och hvad sådant hade att betyda, inser man lätt, då man besinnar, att

denne Axel blef Gustaf II Adolfs vän och den ypperste man i Sveriges rike, för att icke säga i Europa, på sin tid. År 1602 återvände bröderna Oxenstjerna hem, men Jonas Rothovius qvardröjde ännu ett par år. På genomresan i Wittenberg besökte han åter Luthers graf. Här mötte han Leonhard Kreutzheim, som nu var gift med Gertrud och redan skaffat sig ett namn såsom läkare. Han hade hållit det löfte, som han gaf sin vän vid afskedet, och Gud hade icke satt honom på det hårda profvet att gå miste om sin Gertrud.

Jonas kände sig något besvärad, ty han kunde icke glömma köpman Caspars oädla beteende. Men han sade det rent ut till vännen, hvilken därvid upptändes af harm, fullt ut lika mycket som han själf.

»Carpus var i alla sina dagar en led bedragare», sade han, »ty om detta vet min svärfader intet, Carpus hade kommit hem från sin Wittenbergsresa mäkta förgrymmad, och han hade fortsatt i samma riktning. Han ville bringa sin husbonde till tiggarstafven, för att sedan kunna uppträda som räddare och då kunna tilltvinga sig Gertruds hand. Men bedrägeriet hade upptäckts. Han hade med skam och nesa blifvit afskedad och sedan framsläpat sitt lif i elände samt slutligen blifvit för stöld straffad till lifvet i Hamburg.

Men Leonhard släppte icke Jonas, förr än han lofvat att taga återvägen öfver Rostock, dit de båda

följdes åt. Glädjen hos köpman Caspar var stor. Gertrud rodnade och gret ömsom, men slöt sig kärleksfullt till sin Leonhard, och gubben Caspar nödgade Jonas att mottaga en dyrbar gåfva såsom minne af sig och Gertrud, en gåfva, hvilken i värde vida öfversteg den summa, som Jonas fått utbetala till Carpus.

»Till Svenborg!» sade han leende, då han tryckte handen till afsked.

»Ja, Svenborg!» Hjärtat klappade högt i den återvändande magisterns barm, då han såg sitt hemlands berg uppdyka i fjärran och tänkte på, huru allt där kunnat förändras under hans frånvaro.

Tlll föräldrarnas stuga vid Rotsjön gick hans första stig.

Gubben Börje satt och slöjdade och modern satt med en stickstrumpa i handen, då han trädde öfver tröskeln. De voro sig lika, och åldern tycktes föga hafva böjt dem, fast deras hufvuden voro hvita. De sågo upp vid hans inträde, men kände knappt igen honom.

»Jonas!» ropade slutligen modern och steg upp, och fadern upprepade: »Jonas!»

Deras själafröjd behöfde för öfrigt icke mycket af ord eller åthäfvor. Men moderns öga simmade i tårar och fadern lade bort sitt arbete för att med mera uppmärksamhet kunna höra den hemkomne sonens berättelser om sina färder och hvad han upp-

lefvat i främmande land. Och när han slutligen omtalade för dem, att biskopen i Vexiö ville hafva honom till kyrkoherde i Angelstad, efter nu prosten Petrus vore mäkta gammal och svag, då räckte fadern handen åt modern, nickade och sade:

»Så har Herren i sin godhet hört våra böner, mor!» hvarpå han tillade: »Kom hit, pojke, ty du är värd ett ärligt tack af fader och moder och deras hjärtans välsignelse!»

Svenborg var sig lik. Det sades, att hon haft en enträgen friare i den rike kronofogden, och modern visste förtälja för sonen, att Svenborg sagt nej och att hon ännu väntade på honom, fast kronofogden med säkerhet hade sig bekant, att Jonas var död. Svenborg hade slutligen begärt ett års betänketid, och det var väl nu vid lag tilländalupet, så att tänkte sonen fortfarande på Svenborg, så komme han nu rätt i grefvens tid.

Redan samma qväll hade Jonas velat begifva sig till prestgården, men måste dock gifva sig till tåls, ehuru natten syntes honom mer än tillbörligt lång. Tidigt på morgonen vandrade han emellertid den välkända stigen öfver ljungen bort till Angelstads prestgård.

Det var en herrlig vårmorgon med ljumma vindar och fågelsång. Aldrig hade det känts så fridfullt inom och utom honom, som denna morgon. Hvarje sten, hvarje blomma, själfva vinden, som





smekte hans kind, föreföllo honom såsom gamla bekanta. Kyrkan stod som smyckad till brud och speglade sitt anlete i sjön.

Just som han närmade sig prestgårdsgrinden kom ifrån andra sidan en man med styf gång och tillbakadraget hufvud. Det var den rike fogden, som föregående afton kommit till prestgården och gästat där öfver natten. Han gick med stolta later fram åt gården till husets ingång.

Jonas gick förbi denna grind, för att genom en annan, hvilken förde in till trädgården, så oförmärkt komma in till andra sidan af byggningen och om möjligt få träffa Svenborg.

Men hon befann sig i trädgården och stod med hufvudet lutadt mot handen invid ett blommande körsbärsträd. Jonas stannade, när han fick se henne. Alla hans minnen sprungo fram, alla hans förhoppningar under de långa årens försakelser, mödor och arbeten, och så som de ställt den hulda jungfrun framför honom i hans drömmar, så stod hon där nu, skönare än någonsin.

»Svenborg!» hviskade han helt sakta.

Men hon hörde hviskningen och vände sig om, och hon rodnade som en ros inför hviskarens öga.

»Minnes du mig?» sporde Jonas och räckte henne handen.

Hon svarade icke, men det såg han väl, att hon mindes honom.

»Så beder jag dig nu blifva min och följa mig genom lifvet!»

Svenborg svarade intet, men hon lät honom behålla sin hand, och när han sedan bad henne följa till den gamle prosten, så följde hon.

Men gamla Märta, som stod på afstånd och såg efter dem, sade, att det såg alldeles ut som om de vandrat på rosor, så öfverlyckliga sågo de ut.

Gamle prosten blef som ung på nytt vid åsynen af den käre Jonas. Han gaf med innerlig glädje sitt samtycke till deras giftermål. Men kronofogden erinrade sig plötsligt, att han hade ett viktigt ärende i andra ändan af häradet, och försvann.

Själfva midsommardagen firades bröllopet. Det var tjugo år efter den minnesvärda dagen, då Jonas vid sin faders hand vandrade till mäster Jörgen i Annestad. Nu voro de närvarande, alla de kära, och mäster Jörgen förrättade vigseln.

Den gode gubben såg så genomlycklig ut, hvar gång hans blick träffade brudparet, och när han en gång kom att stå invid fader Börje, sade han:

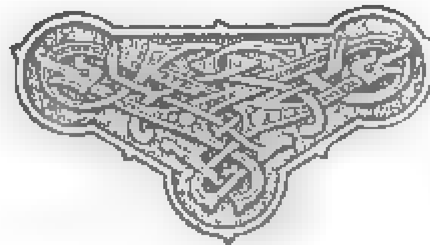
»Se till, fader Börje, om jag icke säger sannt, att din son slutar som biskop.»

»Det sägen I icke för första gången», menade fader Börje.

Och den gamles spådom slog in. Han upplefde det icke själf, icke heller prosten Petrus, som efter ett par år dog i sin svärsons armar, men fader Börje

och hans hustru, de fingo upplefva den dag, då Jonas blef biskop eller, som det då hette, superintendent i Kalmar, äfvensom den dagen, då Isak blef biskop i Åbo.

Båda bröderna hafva lämnat ett kärt och vördadt minne efter sig, och mellan dem och den store Axel Oxenstjerna varade vänskapen så länge de lefde.





28.

1.

I Norrköping en vacker afton 1607 höll en präktig roddslup i strömmen nedanför slottet eller kungshuset, som låg där nu Tyska kyrkan ligger.

På de granna vimplarne och på sköldmärket kunde man tydligen se, hvem slupen tillhörde. Roddarne sutto färdige vid årorna, och på stranden vid landgången stodo tvenne drabanter, hvilka med sina röda, guldsmidda tröjor och kappor, lika mycket

som genom sitt lifliga samtal, skulle hafva väckt de förbigåendes uppmärksamhet, om ej till lycka för dem den sanka marken nedanför kungshuset hållit obehöriga lyssnare på afstånd.

»Som jag säger dig, det och intet annat är orsaken, hvarför hans furstliga nåde far ut till Bråborg. Moderns, salig enkedrottning Gunillas minne, — bara prat, bara prat....»

»Kan vara, Peder Nilsson; men huru kan du vara så underkunnig i hvad som rörer hans nådes enskilda lif?»

»Det hör icke hit, — nog af, jag vet hvad jag vet», svarade den tilltalade med ett leende. »Saken är dock säker, lika säker som salig kung Göstas salighet, såsom mäster Olaus*) plägar säga.»

»Hon måste då i sanning vara skön.»

»Säkert... hon är det. Hade så när gått hans nåde i förväg», lifdrabanten blef med ens allvarsam och slog ned det lugna ögat; »bättre dock att vända i grinden, än på dörrtröskeln... och stor sak i det för resten, men vacker är hon.»

»Och hans nåde, hertigen...?»

»Det är för hennes skull den här utfärden göres. Till Bråborg blir ingen färd af, tro mig. Vi sitta upp och rida till Söderköping eller Bråborg, så fort hans nåde stigit om bord. Och finge du veta något af de där isbjörnarna», han gjorde med huf-

*) *Olaus Helsingius* var hertig Johans hofpredikant.

vudet en åtbörd, som gällde de gamla roddarne, »i fall du i morgon skulle få lust att fråga dem, så håller jag tio mot ett om svaret.»

»Och det skulle bli?»

»Att rodden gällt henne, och att . . . men hvad vet jag, ty jag vet intet mera, än det, att hvem som helst skulle glömma bort tiden i hennes närvaro.»

»Men hans nåde stiger om bord kl. 12 i morgon.»

»I morgon, ja . . . riktigt, men i natt svärmar han omkring på sjön, och det förhindrar dock ej, att han i morgon är på utsatt tid i Söderköping.»

»Hvad heter då den där förtrollande mön?»

»Som jag tror heter hon Sigrid.»

»Och fadren?»

»Fiskare.»

»Stackars Sigrid!»

»Hur så? — Mäster Olaus skulle sannerligen vilja göra dig till helgon, om det funnes några sådana nu, sedan doktor Mårten Luther sparkat hela skaran ur himmelriket. Du fick med ens en sådan gudsynkelig min på dig . . ., så att mäster Olaus helt säkert bara för den gifvit dig pass till S:t Per.»

»Det skulle roa mig att veta, hvad du egentligen tänker om saken, oaktadt allt ditt prat?»

Den där allvarsamma, man kunde säga vemodiga minen drog åter öfver Peder Nilssons öppna, bottenärliga ansikte. Månne han ville med sitt skämt jaga bort någon tidigare förhoppning, som lik ett

spöke från forna, lyckligare dagar nu steg upp och bredde sin skugga öfver hans hjärtas solljusa rosengård?

»Hvad jag tänker», upprepade han långsamt, »hvad jag tänker, hm . . .»

»Var hon din?» frågade den andre och såg skämtaren djupt i ögat.

»Nej!» blef den tillfrågades bestämda svar, »men kanske . . .»

»Hon är en fiskarflicka bara . . .»

»Hustrun till Östergötlands lagman, Birger Jarls broder, var ej mera, säger man . . .»

»Du skulle då verkligen hafva velat . . .?»

»Skönare kvinna har ej trampat tiljorna på min fädernegård, . . . nu skall Peder, om det så är förelagdt, gerna draga svärd för henne som . . .»

»Som . . .?» upprepade den andre drabanten, när Peder Nilsson dröjde med att fullborda meningen.

»Som hertiginna af Östergötland.»

»Skämtar du igen, Peder?»

»Och hvarför . . .? Katarina Månsdotter blef Svea rikes drottning.»

»Men hennes konung förlorade därför sin krona.

»Hm . . . hertigen har ingen konungakrona att förlora.»

»Guld som guld, Peder. Kan du väl tro, att drottning Kerstin eller att konung Carl . . .»

»Det kan jag. . . . Bäst skulle så hertigens anseende gräfvas under, om du så vill . . .»

»Då känner jag bättre till, hvad man vill eller icke vill uppe hos konung Carl.»

»Och hvad vill man der?»

»Jag har hört hviskas, att hennes nåde, fröken Maria Elisabet, skall vara bestämd för hertigen.»

»Ett barn», svarade Peder Nilsson nästan föraktligt.

»Ett barn ännu, men det är dock konungens dotter.»

»Förbjudna led!»

»Salig kung Gösta gifte sig med sin drottnings systerdotter, Katarina Stenbock, och Erik Gustafsson Stenbock med Malin Sture, och de voro syskonbarn de ock.»

Längre hunno ej de båda drabanterna, förr än på den utlagda brädspången uppe vid kungshusets port syntes några herrar, hvilkas lysande riddardräkter vida öfvergingo de båda drabanternas.

Främst gick en yngling klädd i karmosinröd sammet med grå hatt och en lång hvit strutsfjäder i den. Det var konung Johan III:s yngste son, hertig Johan af Östergötland och Dal. I hans följe befunno sig, utom gunstlingen Göran Gyllenstjerna, äfven Erik Svensson Ribbing till Dala och Svansö, hvilken var förordnad till hertigdömets guvernör, medan hertigen vistades utomlands.

Hertig Johan var nämligen stadd på en resa utrikes, och han ville, innan han skildes vid fosterjorden, ännu en gång se sitt vackra Bråborg, som hans moder, drottning Gunilla Bjelke, byggt upp åt honom.

Nere på strandbryggan talade hertigen ännu några ord till herr Erik Ribbing, helsade därpå vänligt till afsked och steg i båten.

»Jag kan ej, som I sen, ädle herrar», sade han, sedan han satt foten på relingen, »rymma eder här på min slup, och jag är road af att fara vägen fram här ensam med min moders minne; välkomne dock till frukosten i morgon på Bråborg.»

Den hertigliga slupen lade ut. Roddarne gåfvo den en snabb fart, och snart försvann den vid krökningen af strömmen.

När hertigens följe lämnade stranden, vände sig den drabanten, som vetat att berätta om hofvets framtidsplaner för den unge hertigen och hvars namn var Arfvid Drake, till Peder Nilsson, liksom om han velat göra en fråga. Denne skakade sakta på hufvudet, och längre fram på aftonen, när de voro färdiga att sitta upp, för att rida landvägen till Bråborg, sade Peder Nilsson:

»Din hand, Arfvid, på att hvad vi talade nere vid stranden stannar mellan oss!»

Arfvid gaf handen därpå, och så bar det af.

Som hvar man vet, hade hertig Johan efter sin halfbroder Sigismunds afsättning, enligt lagligen bestämd arfsföljdordning, närmaste rätt till Sveriges krona. Han var ung då, och hans broders besegrare, sedermera konung Carl IX, var hans målsman. Denne hans målsman blef Sveriges konung. Men det var Sveriges lycka, att så skedde, på samma gång som det var med den rätte arfvingens vilja och samtycke. Ty Carl satte ej kronan på sitt hufvud, förr än hans brorson såsom myndig afsagt sig densamma.

Emellertid stod den unge hertigen i mycket beroende af sin stränge farbroder och hans barska gemål, drottning Christina, och det var ingalunda utan verklig grund, hvad Arfvid Drake yttrade till sin vän om den påtänkta förbindelsen mellan hertigen och hans kusin Maria Elisabet.

Om något sådant hade kommit till hertigens egna öron, och om det var därpå han tänkte, där han satt med hufvudet lutadt mot handen under det blå tälttaket i sin slup, det veta vi ej. Men helt visst var det ljufva tankar, som lekte för honom, ty ett rosenskimmer lägrade sig öfver det fina ansiktet och de drömmande ögonen.

Det var en vacker afton. Ljumma vindar kysste vågorna, som i sin ordning liksom täflade att välkomna den hertigliga farkosten, och alla små blommorna på stranden nickade så vänligt, när slupen

rodde förbi, som om de verkligen känt och velat visa sin glädje öfver konungssonens närvaro.

Man hade redan tillryggalagt ett godt stycke väg och hade staden med alla dess många torn långt bakom sig, då hertigen lät slupen styra mot norra landet, hvarpå den följde stranden åt, under det hertigen skarpt fixerade hvarje föremål. Plötsligen blixtrade det till i det blå ögat och han började sjunga en vers ur en gammal folkvisa:

»Ros lilla, Ros lilla, trolofven I mig,
Med all äran och dygd!
Och viljen I lofva att aldrig svika mig!
I finnen väl både rosor och liljor!»

Hertigen hade knappt slutat, förr än det hördes ett prasslande i löfskogen vid stranden, och strax därpå visade sig en syn, som kom honom att spritta till och jagade blodet i snabb fart till den bleka kinden. Där stod nämligen vid stranden en flicka af en så ovanlig skönhet, att man skulle varit färdig att taga henne för en hafsfru, som nyss stigit upp ur böljan och dolt sig i lundens grönska. De mörka lockarne svallade fritt omkring ett hufvud, hvars fina och regelbundna drag, lika mycket som dess friska och bländande hy, helt naturligt kunde hafva förvirrat hjärnan på mer än en af hertigens drabanter.

Men äfven den sköna flickan syntes ingalunda likgiltig för hvad hon såg. Först, när ansiktet tit-

tade fram mellan löfverket, strålade det af den innerligaste glädje, men när hon så fick se den präktigt utsirade slupen och den välkända hertigliga flaggan, slog hon ihop händerna och såg helt bestört ut. Detta uttryck i det förtrollande ansiktet försvann dock snart, och det strålade åter af fröjd, när hennes ögon stannade på honom, som sjungit sången.

Det dröjde en stund, innan någondera kunde säga ett ord. Slutligen bröt hertigen tystnaden.

»Sigrid», sade han, »jag trodde ej, att lyckan så skulle gynna mig ... vill du komma med mig ...?»

Flickan såg en stund framför sig, liksom om hon icke hört frågan, men plötsligt slog hon upp de stora ögonen och såg trofast och varmt på hertigen.

»Far är borta åt Bråborg», svarade hon, »för man säger att hertigen skall komma dit i qväll eller i morgon, och jag må då följa dig ...»

Och slupen lade till vid en utspringande klipphäll, och hertigen sträckte sig ut och lyfte den sköna flickan öfver relingen, hvarpå slupen åter styrde ut från land.

»Du kände igen visan», yttrade hertigen, sedan han en stund med förtjusning betraktat sin ledsagarinna.

»Skulle ej Sigrid komma ihåg den visan?» genmälde flickan och slog rodnande ned ögonen.

»Det var dock länge sedan vi sågo hvarandra, Sigrid . . ., men om du visste, hvad det gör mig glad, att du kommer ihåg mig! Du har då ofta tänkt på din Johan? Säg, har du icke det?»

Hertigen fattade hennes hand och såg henne in i ögat; men hon kunde icke svara, hon smög sig sakta intill honom och lutade sitt hufvud mot hans skuldra, och han omslöt hennes smärta lif och tryckte henne intill sig. Men tårar, glimmande i solljuset som diamanter, strömmade utför hertigens sammetströja.

Det var kärlekens, den första, friska, guldrena kärlekens morgondagg, som fuktade det hertigliga bröstet; den långa, långa väntan fick ett slut, oron försvann och förhoppningarna gingo i uppfyllelse; det var morgonsolen, som strålande uppgick öfver en lång natts plågsamma drömmar. Hon var lycklig i detta ögonblick, Sigrid; lycklig som man är, då man sluter i sin famn, hvad man eger kärast på jorden.

Var äfven du, hertig Johan, lycklig i detta ögonblick? Kylde ej kalla vindar från konungasalarne din kärleks blomma? Var hon varm, var hon doftande och skön, som hon fordom var, när du första gången hviskade om kärlek och tro med den sköna flickan vid din sida, när du första gången tryckte hennes hand och fick hennes löfte om trohet i döden?

Njut af din lycka, hertig, njut af stundens fröjd ... den kommande känner du icke!

»Du är då lycklig nu?» afbröt hertigen den långa tystnaden.

»Skulle jag ej vara lycklig nu», svarade flickan, »nu, när jag har min lycka hos mig ... men den kom öfver mig som solstrålen i ett mörkt rum, jag kunde till en början ej se något, ej höra något, jag visste blott, att det var min sol, som lyste, och jag kom till dig. Men nu kommer jag åter till mig själf, nu vill jag se på dig ...»

Hon såg noga på hertigen, följde alla drag i hans ansikte och fattade så hans hand.

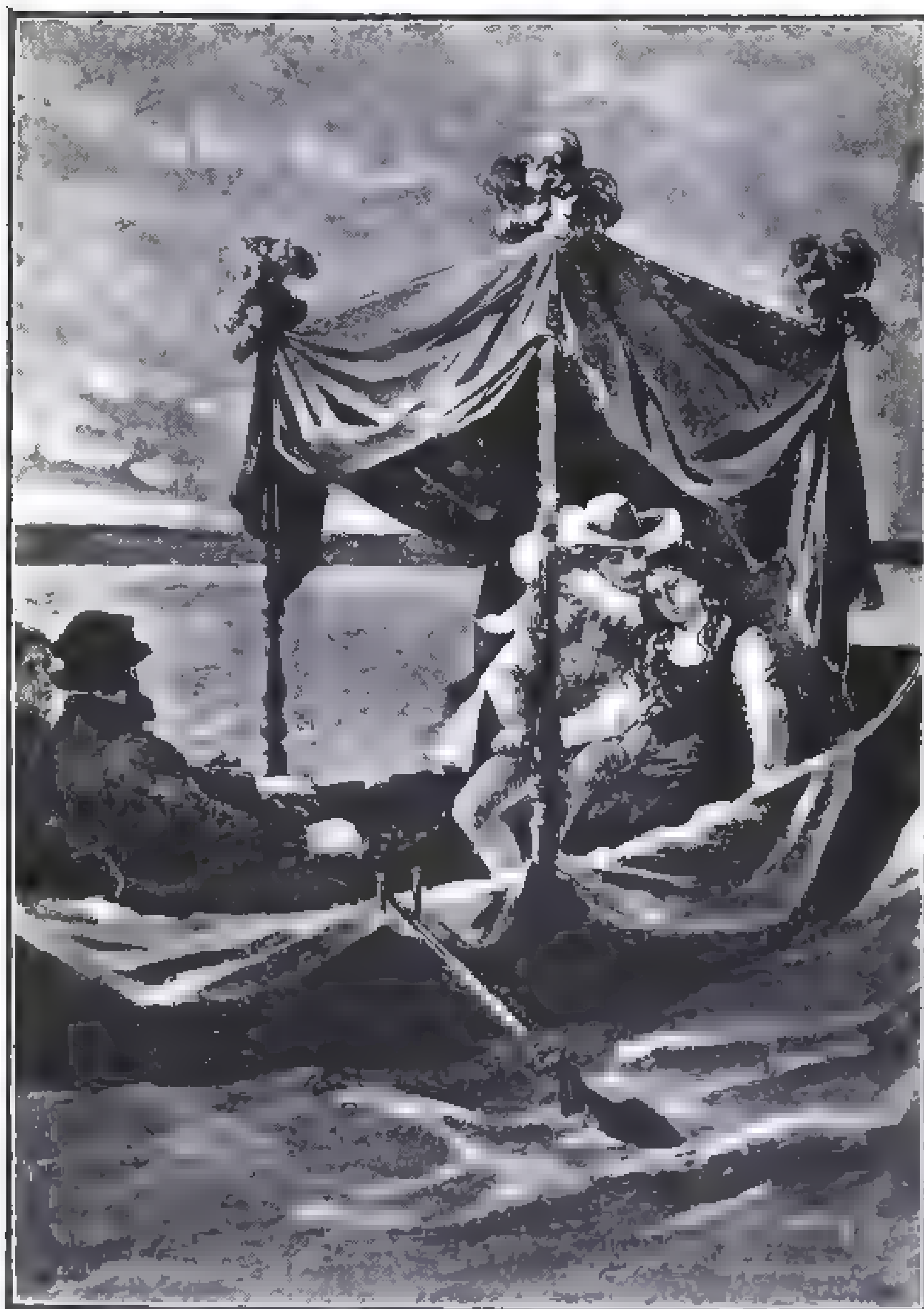
»Och äfven du är lycklig», fortsatte hon, »är du icke?»

»Hvem styrde slupen till din strand, Sigrid?»

Varmt tryckte flickan till svar hertigens hand, och såg honom trofast i ögat.

Vi böra här upplysa läsaren om, att Sigrid ingalunda visste, att hennes Johan var hertigen på Bråborg. Hon hade obekant med världen lefvat fram sin tid med sin fader, och först sommaren förut, när hertigen en tid vistades på Bråborg, hade han fått se och lära känna den undersköna fiskarflickan och vunnit hennes kärlek.

Den hertigliga slupen hade på ett eget sätt inverkat på Sigrid. Fadern, som ofta sålde fisk till Bråborg, hade nämligen fått höra dunkelt tal om



hertigens utflykter, och att de gällde norra stranden och en vacker flicka där. Nu var hans dotter den skönaste flicka på många mil omkring; icke under därför, att han fruktade för henne och varnade henne för höge herrars kärlek.

Kärleken, glädjen, hoppet vunno dock seger i Sigrids hjärta öfver alla dunkla aningar, som där uppväcktes af slupen med dess vimpel och hertigliga sköldemärke, och samtalet med den älskade tog hela hennes själ så i besittning, att hjärtat ensamt fick tala.

Så förflöt tiden, då tornspirorna i staden började synas och Sigrid förvånad vände sig mot hertigen, liksom om hon velat fråga: hvarför?

Hertigen nickade leende.

»Det sker med afsikt, Sigrid. Du skall strax få höra. . . . Jag drömde om dig i natt.

»Och därför?»

»Just så; . . . jag drömde en skön dröm. Jag var lycklig, tyckte jag, ty din kärlek log emot mig, och jag lustvandrade i sköna, doftande lundar, och ett härligt slott låg midt ibland dem, och på den förgyllda vindflöjeln på det högsta tornet stod ditt namn, Sigrid. Slottet hette Sigridsborg. Men plötsligt förändrade sig allt, lundarne försvunno, slottet sjönk ned i jorden, och jag hade framför mig en kal, öde slätt. När jag vaknade, steg jag upp och blickade ut öfver nejden. Den var insvept i en tät

dimma, men himlen var klar. Vinden satte dimman i rörelse, och jag stod länge och såg på den underliga leken, ty där blefvo de besynnerligaste skepnader på slätten där norr om strömmen, hvaröfver jag hade utsikten från mitt fönster. Plötsligen såg jag slottet med sina torn och den förgyllda vindflöjeln med ditt namn och lundarne stå framför mig, alldeles så, som jag såg det i drömmen. Ser du, där, där stod Sigridsborg . . .»

Hertigen pekade med handen mot stranden, där då såsom nu utbredde sig en vidsträckt slätt.

»Och där skall det komma att stå», tillade han högtidligt, »och der skall Sigrid herska och göra sin Johan lycklig.»

Det var allvar hertigen talade. Hela hans hållning utvisade det. Men på Sigrid utöfvade hans ord en helt annan verkan. Hennes ögon strålade af fröjd, när hon hörde, att hennes hjärtas kär drömt om henne; men allt som hertigen talade, lade sig något tungt, något vemodigt öfver de sköna dragen och, när hertigen slutat, hade de samma uttryck af bestörtning, som då de först träffades af den präktiga slupen. Och när hon nu blickade omkring sig och såg det hertigliga sköldemärket och hörde orden Sigridsborg, — då stodo faderns misstankar, hans dunkla tal om höge herrars kärlek och hans varningar för henne i det klaraste ljus.

Hon stod upp för hertigen, såg honom an, som

om hon velat genomskåda honom, och sade med en ton till hälften förebrående, till hälften sorgsen:

»Minnens I, hvad där står vidare i visan ...?»

»Och huru skall detta låta sig ske,
Med all äran och dygd.
Jag är fattig och ni är rik?
I finnen väl både rosor och liljor.

Och ni eger städer och ni eger slott;
Med all äran och dygd.
Jag är ett fattigt bondebarn?
I finnen väl både rosor och liljor.»

»Jag minnes väl den visan, Sigrid ... men hvarföre säger du fram den så där; annorlunda hörde jag dig sjunga den en gång?»

»Säg mig då för sanning», frågade flickan, och hennes kind var blek och det stora ögat flammade, »säg mig, ären I den jag hittills hållit eder för, eller ... ligger det sanning uti min faders tal?»

»Och hvad har din fader talat? Känner han din och min kärlek?»

»Den känner han icke, men han har talat, hvad folket talar på Bråborg.»

Talet förändrade icke ett drag i hertigens ansikte. Han såg blott litet mera förvånad ut, men varm och kärleksfull och nästan hänförd blickade han upp på den härliga gestalten framför honom.

»Sigrid», sade han, och hans veka stämma darrade af rörelse, »jag kan förstå hvad man sagt

och säger. . . . Nå väl, om det vore sannt, som man säger . . .»

»Hvad? . . . I skullen vara . . .?»

»Jag är hertig Johan af Östergötland; . . . och», tillade hertigen, »du skall bli . . .»

»Hertig Johan af Östergötland», eftersade Sigrid långsamt orden, och det såg ut för ett ögonblick, som om hon varit nära att digna för den plötsligt uppenbarade sanningen, men det är ofta helt annorlunda i verkligheten, än i skildringen därutaf, och fransyska dåningar efter konstens regler hade då ännu icke blifvit bekanta hos oss.

»Jag har ej haft af nöden att säga dig, hvem du skänkt din kärlek, hvem du gjort till den lyckligaste på jorden. Och sådan är kärleken, flicka, och jag tycker just om det, ty nu älskar du mig icke för det, att jag är landets herre. Och hertig Johan kan väl icke förlora hvad Johan vunnit.»

»Hertig Johan», upprepade flickan. »Johan har Sigrids kärlek, men Johan är hertig, är konungason, och Sigrid . . .»

»Sigrid skall bli hans hertiginna . . .»

Flickan log ett leende, som solen ler, när hon går ner bakom ett isfält, där all hennes värme icke kunnat framlocka en enda blomma.

»Sigrid har gifvit bort sin kärlek . . . hon kan ej taga den tillbaka, och Johans bild skall stå för henne ännu, när hon sista gången ser solens ljus.

Men väl lär sannas på mig drottningens ord, som det står i visan:

»Jag drömde, att min herres falkar
De spände mig med sina klor,
De togo mitt hjärta utur mitt bröst,
Och gjorde sig däraf bo.»

»Hertigen gör då ditt hjärta sorg, Sigrid?»

»Så sade mig en gång min fader», fortfor flickan i sin tankegång, utan att rakt fram svara på hertigens fråga, »när han varnade mig för framtiden och jag invände, att fågeln flyger öfver lustgården, hvart han vill, och ingen kan hindra honom: dotter, sade han, må han flyga däröfver, men man kan hindra honom bygga bo därinom.»

»Och jag», tog hertigen vid, »har dock byggt bo i ditt hjärta.»

»Johan har byggt bo i mitt hjärta, och jag trodde det var en vilsen fogel, som Sigrid kunde skänka sin värma; men det var en kungsörn, och han krossar det hjärta, där han tagit in.»

»Du svärmar, Sigrid; tro mig, du skall flyga vid kungsörnens sida, skall fröjda dig åt lifvet och solen som han och vara hans högsta fröjd. När jag kommer åter från min utlandsfärd, då, Sigrid, då är tiden inne, då vill hertig Johan hemta sin brud . . .»

»Aldrig, hertig, blir fiskar-Jons dotter hertiginna af Östergötland, aldrig . . .!»

»Du har dock gifvit mig din kärlek . . .»

»Och jag tager den ej åter, men . . . att blifva väpnarens fru syntes mig redan vara för högt för fiskardottern, — hertiginna, nej, nej . . .»

»Sigrid, Sigrid . . . du talar så bestämdt. Är det ditt fulla allvar? Nej, o nej, det är ej möjligt, Sigrid säg, det kan ej vara ditt allvar!»

Och hertigen blef blek, men icke af vrede; där låg ett drag af vemod och sorg öfver de ädla dragen, och hans ögon uttalade bönens ord till den sköna flickan lika mycket som hans läppar.

»Jag upprepar det», svarade flickan, »I egen min kärlek, för er vill jag dö, — men nu må vi skiljas och . . . aldrig råkas sedan.»

Och båten vände om, och man nalkades åter stranden, där hertigen styrt till land.

Det uppstod efter flickans ord en tystnad, en lång, en ödslig tystnad i den präktigt utsirade slupen. Båda de unga försjönko i tankar. Slutligen fattade hertigen åter Sigrids hand.

»Men när jag kommer åter, Sigrid», sade han, »kanske skall du hafva ändrat tankar till dess. Jag eger en vän, hans mor skall blifva din mor, om några dagar skall du komma i hans hem, där skall du vänta din Johan tillbaka . . . och när jag kommer till mitt land igen . . .»

»Ack, hertig», afbröt honom flickan, och hennes röst vittnade om en häftig inre rörelse, »säg

mig blott, kan min fader följa mig till den förnäma frun, eder väns mor, och, om han följer mig, skall han stanna därutanför, han, medan hans dotter stiger in i de präktiga gemaken? — Sen I, hertig, därför kan ej Sigrid bli hertiginna, ty hennes fader kan ej dela hennes ära. ... När hertigen fört Sigrid i land, skall han ej mera se henne, när han kommer åter, skall han hafva glömt henne, och när han blifvit lycklig vid en annans sida, skall Sigrid glädja sig åt hans lycka och bedja för honom, men här på jorden ser du mig hädanifrån aldrig.»

Flickan talade med värma och hänförelse, så som endast den djupaste, den mest brinnande kärlek kan tala. Hertigen lyssnade till hennes ord, men hans öga stirrade stelt i rymden, och hans kind vardt allt mera blek. Hvad han tänkte vet ingen, men där skimrade på hans arm något, som liknade en perla. Det var en tår; — månne tecknet på, hvad det kostar att fatta ett manligt beslut, eller var det månne tecknet på det där barnsliga, det där undergifna i hans skaplynne, som var följden af hans långvariga hållande i ledband?

»Nå väl!» tog hertigen efter en lång tystnad till ordet, »må vi då skiljas, Sigrid, efter du så vill ...; men ... nej, säg ingenting ... låt mig dock tro att vi få återse hvarandra.»

Så lade slupen till vid stranden. Flickan försvann i småskogen och slupen styrde åter från land.

Hertigen slöt kappan omkring sig och drog den grå hatten djupt öfver ögonen. Aldrig ett ord gick öfver hans läppar under färden till Bråborg, men roddarne hörde, huru den ena djupa sucken aflöste den andra, fast vågorna sqvalpade och bullret, som årorna åstadkommo, hjälpte honom att dölja sin djupa sorg.

Men högt öfver sjöstranden följde ett par stora, utomordentligt sköna ögon den bortilande båten, så länge han kunde synas. Det var Sigrid, som, så länge hon kunde, ville se åtminstone den farkost, som förde bort från henne allt hvad hon drömt sig skönast på jorden, hela hennes värld — och det för evigt.

Så fort hertig Johan kom till Bråborg frågade han, om hans följe hade anländt från staden, och gaf genast befallning om, att Peder Nilsson, hans drabant, skulle inställa sig hos honom i hans sängkammare.

Hertigen hade knappt hunnit in i rummet, där han maktlös sjönk ner på en stol, förr än kraftiga steg hördes genom de yttre rummen, och dörren till sängkammaren öppnades af den tillkallade lifdrabanten, han med den öppna blicken, han som kunde hafva gått hertigen i förväg.

Peder Nilsson stannade innanför dörren, men tog ett steg tillbaka, då han fick se, hvar hertigen

satt likblek i den stora stolen. Han ville skynda fram, då hertigen med styrka bemannade sig och reste sig upp samt gick fram till lifdrabanten.

»Peder Nilsson», sade han och fattade drabantens båda händer, »du var min vän, då vi ännu voro barn, är du det ännu?»

Peder Nilsson svarade intet, och han behöfde det icke, hertigen kunde tydligt i hans ansikte läsa svaret på frågan.

»Kom och sätt dig här, Peder; jag har mycket, mycket jag vill tala med dig om.»

Och de satte sig, som de fordom i gossåren så mången gång suttit tillsammans, och hertigen anförtrodde den trogne drabanten allt hvad som rörde hans och Sigrids kärlek, den viktigaste saken hittills i hans korta lefnad.

»Hvad säger du nu», slutade han, »hvad skulle du göra i mitt ställe, Peder?»

»Ers nåde, jag kan ej besvara den frågan. Peder Nilsson älskar Sigrid lika högt som I själf.»

Hertigen såg på honom, som om han icke hört hans ord, ehuru de yttrades med fast och säker stämma.

»Älskar?» upprepade hertigen, »älskar äfven du fiskar-Jons dotter?»

»Ja, ers nåde . . . och därför kan jag ej besvara er fråga, om jag ock kan bevara ert förtroende.»

»Ah!» utropade hertigen och sprang upp från bänken, där de sutto, »ah ... skulle det väl vara ... nej, nej ... så är det icke, nej ...!»

Hans ögon blixtrade och hans läppar darrade, men snart var han åter densamme som förut, och det vemodiga draget tog åter plats i hans anlete.

»Förlåt mig, Peder», utropade han, i det han fattade Peder Nilssons hand och satte sig, »förlåt mig, en ovärdig misstanke föll på mig. Du kan ej bedraga och icke Sigrid. Nej ... och för att visa mitt förtroende till dig, vill jag ...»

Hertigen stannade helt plötsligt i meningen och såg på drabanten, hvilken i sin ordning såg på honom.

»Hvad vill ers nåd?»

»Jag höll på att bedja dig om något, som jag ej skulle kunna utföra själf, sådan som jag är ...»

»Säg, säg, ers nåde, Peder Nilsson kan det nog ...»

»Nå väl, jag ville bedja dig om ett hem för Sigrid i din moders hus, men jag uppgifver den tanken. ... Det skulle blifva för hårdt prof för dig, och Sigrid, ... Sigrid blir aldrig din, Peder, äfven om jag måste försaka henne.»

Ett sorgset leende krusade hertigens läpp, medan han talade. Men Peder Nilsson reste sig upp midt för hertigen, lade handen på sitt hjerta och såg sin herre öppet i ögat.

»Min moders hem», sade han, »skall blifva Sigrids hem, och dock skall Peder Nilsson aldrig tala till Sigrid, jag svär det vid mitt ärliga namn och vid min faders minne.»

»Väl taladt, Peder Nilsson!» utropade han, »och väl dig, ty du kan kanske vinna lyckan vid en annans sida; men ser du . . . hertig Johan kan det icke . . .»

2.

Åren gingo. Hertigen kom åter från sin utomlandsresa, kom åter till sitt kära Bråborg, och lät ro sig öfver Bråviken och utefter dess norra strand, — men Sigrid var försvunnen, och ingen visste något att säga om henne.

Och talet om hertigens förlofning med sitt syskonbarn Maria Elisabet blef allvar, och han böjde sig för den stränge farbroderns vilja. Han gjorde, också han, ett offer för sitt fosterland; — han uppgaf för alltid hoppet att ega den han hade kär, den enda som kunnat förljufva hans dagar.

På Örebro slott i början af år 1611 firades trolofningen mellan det furstliga paret, och allt var glädje och jubel på slottet, från den gamle konungen och hans drottning till den yngste stallknekten, ty alla fingo sin del af undfägnaden och fröjden.

Och så kom kriget med Danmark, och så den gamle konungens död, och Gustaf Adolf mottog riket och hertig Johan stred manligen vid hans sida.

Allt härunder sökte hertigen att åtminstone få spaning om henne, Sigrid, som han aldrig i världen kunde glömma, och utom hvilken allt var honom likgiltigt. Men allt var förgäfves; ingen, icke ens Peder Nilsson kunde gifva honom det besked han önskade.

»Som jag sagt, ers nåde», hade den redlige ädlingen många gånger yttrat, då hertigen vändt talet härpå», det blef intet prof af på min ståndaktighet. En gång har jag träffat henne, det var kort efter ers nådes utlandsresa, och då bad jag henne komma i min moders hem och blifva som hennes dotter, men hon sade dertill tvärt nej, . . . och sedan dess ha alla mina försök att återfinna henne varit fruktlösa.»

Och en gång, när hertigen, hvars helsa i allmänhet var mycket vacklande, häftigt insjuknade, hade han sagt till Peder Nilsson, att om någonsin han finge den minsta spaning på den försvunna, skulle han säga det för hertigen, äfven om han låge på sitt yttersta, och Peder Nilsson hade lofvat honom det.

Emellertid gick tiden fram. Rikets bekymmersamma ställning, den broderliga kärleken och högaktningen för Sveriges unge konung, vår store Gu-

staf Adolf, drog allt mer och mer en förlåt för den sköna bilden, som, om än gömd, dock aldrig glömd, intog första rummet i hertigens själ.

Af de trenne krigen var det danska för Sverige farligast, emedan det fördes inom Sveriges landamären. Men den högstes hägnande hand och ett troget och tappert folk gjorde dock fiendens anslag den ena gången efter den andra om intet. Så kom året 1612.

Om hösten det året, när kriget med Danmark började brinna med mindre låga, firade hertig Johan af Östergötland sitt bröllop med Maria Elisabet. Den 3 november höll han sitt intåg i Stockholm, beledsagad af hela Östergötlands adel. Det var ett praktfullt tåg, ehuru mången anmärkte, att den furstlige brudgummen såg tankfull, nästan sorgsen ut, där han satt på sin ståtliga gångare. Också bidrog därtill den svarta dräkten, broderad med sammet och silfver, hvari så väl hertigen som hela hans hof visade sig.

Den 29 november stod bröllopet, och en vecka därefter höll hertigen hemkomstöl i sitt hus vid Jerntorget, hvarpå han red ned till Wadstena, för att där emottaga sin gemål, som kort därefter ankom dit med sin mor, enkedrottning Christina, och sin bror, hertig Carl Philip.

Men lyckan blommade icke på Wadstena slott hvarken för den sjuklige hertigen, eller för den ännu

mer af sjukdom, slutligen af vansinne lidande hertiginnan. Långa timmar kunde hertigen sitta i rummet, där han hade utsikt åt öster, åt det hållet, där hans Bråborg låg, och där hans Sigridsborg skulle komma att ligga. Och mången gång såg man liksom en tår framvälla ur det drömmande ögat, medan ett leende, ett matt men betydelsefullt leende drog öfver hans mun. — Lifvet hade ingen glädje mera att bjuda honom, ingen, ingen — hans ungdomsdagar voro flydda med sin klara himmel och sin strålande sol; nu rådde där natt i hans själ, och blotta skuggan af svunna fröjder vandrade där fram och åter vid månens bleka sken.

»Det var Guds straff öfver ett äktenskap i förbjudna led», sade folket.

Och själfva drottning Kerstin sade en gång, när hon mottagit ett af de vanliga klagobrefven från hertiginnan, skrifvet i något ljusare ögonblick:

»Gud förlåte presterna, som icke togo bladet från munnen och sade till äktenskapet nej!»

En fanns dock, som kände hvad som mest tryckte hertigens sinne. Det var Peder Nilsson. Och ingen såg hertigen så gärna vid sin sida som denne.

Efter danska krigets slut satte sig hertigen i ro i sitt hertigdöme, och allt sedan dess började han med allvar tänka på sitt Sigridsborg.

»I vår!» sade han en gång till Peder Nilsson och Arfvid Gyllenstjerna, hvilka voro inne i rummet,

»i vår vill jag med Gud lägga grunden till Sigridsborg.» Och därvid log han mot den förre drabanten, som om han velat lägga en annan mening under orden.

»Sigridsborg!» frågade Arfvid Gyllenstjerna förvånad.

»Johannisborg menar hans nåde», svarade Peder Nilsson i hertigens ställe, ty denne hade åter försjunkit i sina drömmar, ehuru leendet ännu låg qvar öfver hans ansikte.

Och våren kom, och hertigen drog till Norrköping, och grunden lades till slottet, det där slottet, hvarom han drömt, och hvarom han talade med sin hjärtans kär, det slottet, där hon skulle herska och göra sin Johan lycklig.

Den 3 maj 1614 lades grunden; efter fyra år var slottet i det närmaste färdigt.

Men allt som slottsbyggnaden gick fram, dess mer tilltog hertigens sjuklighet, och i början af det fjärde året, just när det började lika sig till vår igen . . .

Det var en dag i mars månad. Hertigen var vid ett gladt och mera spänstigt lynne än vanligt, och man begaf sig till en bankett på Bråborgs slott efter en munter och uppfriskande jakt, något som var hertigens älsklingsnöje.

När jaktsällskapet red in genom borgporten, stod där en löddrig häst, hvars ryttare nyss stigit ur sadeln.

»Hvad!» utropade hertigen, »är det icke Peder Nilssons häst; jag tycker mig se Natt och Dags-vapnet på sadeln.»

»Riktigt, ers nåd», svarade Arfvid Gyllenstjerna, som red vid hans sida, »det är verkligen Natt och Dags-vapnet, och om jag ej bedrager mig, är det Peder Nilssons häst. Åtminstone är det hans stallknekt, som håller hästen.»

Man stannade med detsamma vid slottsporten, och hertigen var i samma ögonblick på marken och skyndade så fort uppför slottstrapporna, att hans herrar icke kunde följa honom.

I drabantsalen träffade han Peder Nilsson och blef synbart glad af att se honom samt vinkade honom med handen att följa sig. De gingo därpå genom ett par rum, tills hertigen stannade i ett med utsikten åt öster, det, där han helst trifdes.

»Nå väl, Peder Nilsson», sade han, sedan denne stängt dörren till rummet, »hur mår fru Elsa, din mor?»

»Jag hann nätt och jämt fram för att få hennes välsignelse, ers nåde.»

»Hon är då död?»

Peder Nilsson gjorde en jakande åtbörd med hufvudet.

»Men», tog han efter en stund till orda, »med hennes död var förknippad en underrättelse, som jag minst väntade . . .»

»Glad, hoppas jag?» frågade hertigen.

»Som man tager den, ers nåde.»

»Huru, hvad menar du?»

»Jag fick veta, att hvad jag och I, ers nåde, i sju års tid önskat och eftersträfvat, har varit under alla dessa år en verklighet.»

Hertigen såg häftigt upp och hans ansikte blef än rödt som blod, än bleknade det ur och var likhvitt.

»Min moders hem», fortsatte den talande, »har under dessa år varit Sigrids hem . . .»

Hertigen stod en stund stilla och såg stelt på Peder Nilsson, men sade icke ett ord, och så sjönk han ned på golfvet. Peder Nilsson skyndade fram och lyfte upp honom samt satte honom varsamt i en bredvid stående länstol, men han kunde icke finna något lif i hertigen.

Han öppnade dörren och ropade ut åt drabantsalen att tillkalla hjelp. Hertigens hofherrar skyndade in och där blef stor uppståndelse på hela slottet.

Med den ståtliga banketten blef där intet af, alla gingo tysta och sågo bestörta på hvarandra, och de, som fingo tillträde till hertigens person, skakade sorgsna på hufvudet, om de tillfrågades, hur hertigen befann sig.

Han var dock ej död, som Peder Nilsson i förstone trodde, men han var sjuk till döds, och den ena svindeln aflöste den andra.

Gingo så några dagar, hvarpå hertigen kände sig mycket bättre och vinkade Peder Nilsson till sig, gifvande med detsamma de andra närvarande tecken, att han hade något att säga, hvartill inga vittnen voro af nöden.

När de så voro ensamme i rummet, fattade hertigen Peder Nilssons hand och tryckte den sakta.

»Säg mig, säg mig», hviskade han, »men fort, ty med mig är det snart ute, säg mig: har du sett henne, minnes hon mig?»

Den trogne vännens ögon fylldes af tårar, när han hörde den döendes fråga och tänkte på, huru djupt han haft sin Sigrid kär. Och han tänkte på sitt löfte och sade:

»Ja, ers nåde . . . hon minnes er . . .!»

»Hur kom hon till din moders gård . . .? Säg mig allt, Peder!» hviskade hertigen med matt stämma.

»Några dagar efter sedan jag talat vid henne och min moder, sent en afton, kom hon alldeles ensam till gården och bad att få tala med fru Elsa. Min moder tog emot henne, och hon omtalade för henne allt från början till slut, och så fick hon min moders löfte att vistas på en af våra gårdar i Småland, och där har hon varit allt sedan» . . .

Det flammade till i hertigens ögon, när han hörde, att hon lefde, att hon mindes honom ännu, hon som aldrig gått ur hans själ. Men hans hufvud sjönk tillbaka mot hufvudgärden och den utsträckta handen föll slapp ned vid sidan.

Några ögonblick gingo. Då pekade hertigen på en medaljong, omgifven af lysande ädelstenar, som låg på bordet. Peder Nilsson tog den för att lämna den åt honom, men hertigen lade blott sin hand på hans, och sade:

»Till henne!»

Dagen därpå var ej hertig Johan af Östergötland mera.

3.

Våren kom äfven detta år med ljumma vindar och en varmare sol.

En dag i maj månad egde en talrik folksamling rum på de allmänna platserna i Norrköping och på de gator, som ledde ifrån söder tull till vester. Klockorna ringde i alla kyrktorn, och alla åskådare nästan utan undantag voro sorgklädde.

Hertig Johans likfärd skulle ske genom staden till Linköping, i hvars domkyrka han skulle begrafvas.

Och tåget kom, det långa i sorgprakt utstyrda tåget; i långsam, högtidlig gång gick det genom

staden. Tjugufyra ädlingar buro det hertigliga liket, och hela Östergötlands adel jämte den unge konungen själf och hans bror, hertig Carl Filip, voro med bland de sörjande.

En omständighet skulle vid detta tillfälle icke hafva undgått en för saken främmande åskådare, den nämligen, att intet ansikte bland de många sorgklädda åskådarne uttryckte sorg. Och det var så äfven. Folket sörjde icke sin hertig. Här är ej stället att utveckla orsakerna härtill, men hvad som är säkert, är, att hertigens död ansågs hafva någon lättnad till följd i allmogens tunga.

En fanns dock, sprungen ur folkets sköte, och folkets skönaste företrädarinna, som sörjde den aflidne så djupt, så innerligt, som om hon sammanträngt inom sitt bröst hela folkets sorg.

Det var Sigrid, fiskar-Jons dotter.

I öfversta fönstret af den ännu ej inredda och till vissa delar ej fullfärdiga slottsbyggnaden, som hertigen ville gifva hennes namn, stod hon och skådade ut öfver strömmen, öfver slätten och staden.

Hon var blek, den sköna qvinnan, och hennes kind hade ej helt och hållet sin forna rundning i behåll; men där strålade ur hennes stora ögon någonting så härligt, som vittnade om en sådan själsstorhet och styrka, att en hvar obetingadt skulle hafva skänkt henne sin beundran, och sydländingen

säkert fallit till hennes fötter, som hade hon varit en lefvande madonna.

Och hon såg, huru det mörka, högtidliga tåget kom, och hon hörde huru klockorna ringde, och allt därunder log hennes ansikte som af en himmelsk förklaring.

Det var redan sent på aftonen, då begrafningståget gick genom staden, och ett stycke bortom på Linköpingsvägen togs nattläger.

Men den sköna flickan däruppe i slottsfönstret stod qvar ännu, när solen kastade sina sista strålar öfver nejden. Då lades sakta en hand på hennes skuldra.

Hon vände sig om.

Det var Peder Nilsson.

Han hängde om hennes hals en tung guldkedja, vid hvilken var fäst en medaljong.

»Från hertigen!» hviskade han i hennes öra.

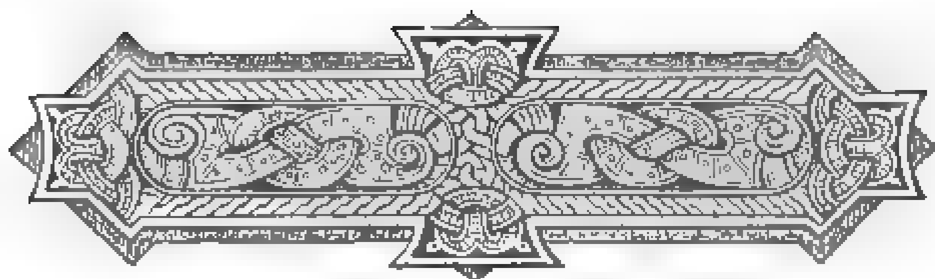
Ingen vet något mera om den sköna, högsinta flickans lefnad.

Slottet, som skulle bära hennes namn, blef färdigt efter hertigens död och fick namnet Johannisborg efter honom.

Men äfven detta har spelat ut sin rol i tiden. Blott en del af tornet öfver porthvalfvet finnes ännu qvar af den forna härligheten.

Slottets sanka läge, eldsvåda och fiendehand hafva bidragit till dess förstörande, och efter tillåtelse af konung Fredrik I 1720, fördes då byggnadsämnen därifrån till de offentliga husens i Norrköping iståndsättande, som af ryssarne blifvit uppbrända 1791.





24.

Trenne kungliga örfilar.

Det var ett tidskifte i Sveriges historia, då konungarne betraktade landet såsom sin egendom, så att skatterna ansågos vara liksom arrendeafgifter af deras jord. Denna grundsats gjorde sig gällande med Gustaf Vasa, och så väl han som hans söner voro genomträngde af densamma. Men just därför, att de betraktade Sverige såsom sitt Sverige, offrade de sig också därför, hvar och en efter sitt lynne, och hade ingenting af sitt eget ospardt till det allmännas nytta. När man genomläser Gustaf Vasas bref till olika landsändar, glömmer man stundom bort, att det är konungen, som talar, utan tänker sig en nära anförvant, en fader, som gifver råd och förmaningar till sina söner. Det råder en märklig skillnad mellan denna konungamakt och senare

tiders, så till vida som Vasakonungen var den, hvilken tog, så att säga, initiativen i sin tids utveckling, och folket följde honom. Man kan i många fall säga, att förhållandet nu är omvändt. Men det är lätt att finna, det konungens ställning måste vara och blifva en väsentligen annan, när han själf är den, som för sitt folk framåt, än när han blott genom eftergifter — måhända ofta med ett prelatensiskt understucket: »detta är jag nödd och tvungen till» — följer efter ett framåtskridande, som han icke kan hindra. Det må vara på kanonernas slagfält eller på de fredliga idrotternas, men främst i spetsen — där är konungens plats. Där stodo Vasakonungarne, och folket följde dem — följde dem ännu, när de i blind yra sudlade sina händer i Sveriges ädlaste blod.

Det är ett par drag ur Carl IX:s och Gustaf II Adolfs lif, som vi här hafva tagit oss före att nedskrifva och som ledt oss till ofvan anförda tankar. Vi torde ännu tydligare åskådliggöra en bild af denna tid, om vi närmare taga den förre af dessa konungar i betraktande — honom, som med obeveklig hårdhet for fram emot Sveriges högste män, sina egna fränder, och tecknade i blod sin väg, medan han, å en annan sida, deltog i det egentliga folkets fröjder och sorger, som om han varit en man ur dess krets. Det var icke ovanligt att se honom deltaga i borgarnes släkthögtider och på det mest

glada och otvungna sätt samtala och skämta med dem. Så slog han sig ock lös, när han under sina resor var tillsammans med bönderna, och otaliga små berättelser om hans vistande hos dem, synnerligast bland bergsmännen, skulle kunna anföras.

Genom detta omedelbara umgänge med folket lärde han redan från yngre åren i botten känna sitt land och sitt folk, och hans förträffliga minne gjorde det äfven omöjligt att i ringaste mån föra honom bakom ljuset. Det fingo hans ämbetsmän erfara, synnerligast hans fogdar, hvilka han höll så fullkomligt lika med kronotjufvar, att han plägade yttra, när någon begärde en ledig fogdesyssla: »Alltså vill också du blifva en kronotjuf?» — samt påstod, »att de, som varit fogdar i sex år, kunde utan dom och ransakning hängas». — »Därest I icke skaffen denna fattiga prestenka rätt, så varer betänkte därpå, att min käpp skall dansa polska på eder rygg», skref han en gång till sina kammarråd. Man ser öfverallt den stränge, ja, hårde husbonden, hvars granskande öga och straffande hand är med från det största till det minsta. Hufvudsaken var, att det hela gick framåt, sedan fick det vara, som det kunde, med medlen.

Sådan var han ock i förhållande till sina krigare. Till och med hans egen son, Carl Carlsson Gyllenhjelm, fick efter det tappra försvaret af Wolmar — ett försvar, som väckte fiendens beundran,

— uppbära hårda ord af honom. En framstående man i kriget mot Polen var Krister Some, och han åtnjöt i hög grad den stränge konung Carls ynnest. Han fick för visad tapperhet Skokloster i förläning, och konungen gjorde själf hans bröllop. Men icke förty skall konungen en gång i hettan hafva gifvit herr Krister en örfil, och denna brände så i hans sinne, att han glömde ära och redlighet blott för nöjet att få hämnas. Detta fick han tillfälle till, då konung Carl under kriget mot Danmark satte honom till befälhafvare på Kalmar slott. Man har om det förräderi, som Krister Some här gjorde sig skyldig till, en berättelse af en tygmästare på Kalmar slott, som bör vara tillförlitlig, och hvarur vi vilja anföra själfva hufvudhändelsen, eftersom den allmänt bekanta berättelsen (efter Werwing) innehåller vissa felaktigheter.

Slottet var väl försedt med lifsförnödenheter — icke mindre än 3,000 tunnor spannmål lågo i dess förrådshus —, men Some skref till konungen och begärde undsättning af proviant och krut. Hvad det senare beträffar, har man inga bestämda uppgifter; men utan tvifvel är Somes eget påstående, att det blott fanns halfannan tunna qvar, mindre tillförlitligt. Konung Carl lofvade emellertid att inom tre dagar undsätta slottet både med det ena och det andra. Faran var stor, det erkändes af konungen själf, men undsättning var dock möjlig, och

en svensk kapten åtog sig att från Öland på båtar öfverföra krut till slottet.

Men samma dag, som konungen utfärdade befallningar härom — det var den 2 augusti —, sammankallade Some, utan att afbida uppfyllandet af konungens löfte om undsättning, krigsbefälet och begärde höra dess tankar om hvad som borde göras, med anledning däraf, att krutförrådet var nära slut. Befälet svarade, att det ville våga lif och blod för Sveriges krona och, när krutet toge slut, värja sig med stenar. Some lät dem svärja trohets-ed och hålla upp tu finger, men själf svor han icke. Emellertid blef nu på grund häraf borggårdens stenläggning upprifven och stenarne, äfvensom alla på slottet befintliga jernlod, uppförda på vallarne. Klockan 4 på eftermiddagen sammankallades åter officerarne, och nu tillkännagaf Some för dem, att han måste uppgifva slottet.

Officerarne mottogo underrättelsen med motvilja och uppmanade Some att ännu uthärda några stormar, »medan alla våra stormstycken voro rundt omkring slottet i rundelarne färdiga och ändå ingen gång afskjutna». Some brydde sig dock icke om hvad befälet sade, utan sprang ut på vallen till knektarne och tillkännagaf för dem, att han nödgades uppgifva slottet. Knektarne ropade ja, »eftersom intet krut vore mera för handen». Då gaf Some tecken till fienden om stillestånd och gisslan för un-

derhandlingarnas bedrifvande, och när den svenska gisslan från slottet skulle afgå, steg han själf ned utför slottsmuren och hoppade i båten. Först efter hans ankomst till fiendelägret afsändes därifrån gisslan till slottet — något som gifver styrka åt det påståendet, att Some handlade efter en förut uppgjord plan. I danska lägret anställdes om qvällen ett ståtligt gästabud, musiken spelade upp, härpukorna dånade, och glädje och jubel hördes därifrån långt ut på natten.

Vid midnattstid skickade Some en af de honom åtföljande svenskarne tillbaka till slottet med ett bref från den danske konungen, som befallde, att slottsportarne tidigt följande morgon skulle hållas öppna, så att han kunde komma därin, och fram på morgonen begåfvo sig konung Christian och Some fram till slottet och kommo upp på förborgen.

På slottet hade det emellertid under natten gått lustigt till, och de svenske officerarne hade druckit om med de danske öfverstarne, hvilka kommit såsom gisslan, så att, när brefvet från den danske konungen anlände vid midnatt, fanns det ingen, som kunde läsa det. »Hvar man var drucken och full.» Men tidigt på morgonen tog man reda på innehållet och tillsade de danske öfverstarne, att Some ljugit, att ingen öfverenskommelse var gjord om dagtingan med krigsbefälet och att Some själf begifvit sig till danska lägret blott för att »hålla samtal». Dan-

skarne förmodade, att skrifvelsen då tillkommit genom något misstag i kansliet, samt skrefvo ett bref till sin konung om det sanna förhållandet. Den svenske höfvitsmannen, som fört konung Christians skrifvelse till slottet, skulle taga öfverstarnes med sig tillbaka till konungen, och han skyndade att utföra sitt uppdrag.

Men när han kom till slottsvallen, fick han se konung Christian och Krister Some stå på förborgen, och den senare ropade till knektarne, att de skulle släppa ned garnstegen. Knektarne efterkommo befallningen, och konungen och Some klättrade upp på muren, utan att någon hindrade dem. Some lät genast slå på trummorna och förkunnade, att hvem som icke ville tjena konungen af Danmark, han skulle vid lifsstraff packa sig bort från slottet före solnedgången. Emot beräkning lämnade alla knektarne slottet, och det var endast genom att hota med hängning, som Some tvang 24 drabanter att taga tjenst hos konung Christian. Besättningen jämte slottsfolket utgjorde 1,676 man.

Sådan frukt bar den kungliga örfil, hvilken Carl IX utdelade. Men vi hafva ännu ett par örfilshistorier från dessa tider. I en fransk tidskrift, »Journal Encyclopedique» för år 1766, berättas om en örfil, utdelad af konung Gustaf II Adolf, som fick en helt annan följd. Gustaf Adolf var, liksom alla af Vasasläkten, mycket häftig och öfverilade sig lätt,

synnerligast i yngre åren, då det nästan var honom omöjligt att tygla sin vrede eller hämma utbrottet af sina känslor. Det tilldrog sig en gång under danska kriget vid en mönstring, att en skotsk öfverste, Seaton, begick ett fel, så att konungen måste tillrättavisa honom. Öfversten begynte ursäkta och försvara sig, men då rann sinnet till på konungen, så att han i hela regementets åsyn gaf öfversten en örfil. Det var en skymf, som öfversten icke kunde bära, utan att erhålla upprättelse, och då denna icke kunde utkräfvas af konungen, begärde han genast och fick sitt afsked samt skyndade samma qväll att rida öfver danska gränsen. Han ville här hos konung Christian IV söka tjenst.

Men så fort konungen kommit på sina rum och vreden hunnit lägga sig, fann han, att han handlat öfveriladt, och ångrade sig samt lät genast kalla till sig Seaton. Denne stod dock icke att finna, och till slut berättades det för konungen, att han ridit till Danmark. Konungen lät då genast tillsäga om sin häst, och red, åtföljd endast af ett par lifknektar, allt hvad tygen höllo, för att hinna Seaton. Det lyckades honom ock att strax på andra sidan gränsen träffa den förolämpade mannen. Han skyndade emot honom och sade: »Öfverste Seaton, jag har gjort eder orätt och förolämpat eder. Det gör mig ondt, ty jag vet, att I ären en hederlig man, och därför har jag kommit för att bjuda eder upprättelse.



Här stå vi utom mitt rikes gränser, och här äro Gustaf Adolf och Seaton lika goda. Se här två pistoler och två värjor, tagen hämnd, om I kunnen!» — Seaton blef rörd af denna högsinthet och kastade sig till Gustaf Adolfs fötter samt bad »att få lefva och dö i hans tjenst». Gustaf Adolf omfamnade honom, och de redo tillbaka till lägret, där konungen i fleres närvaro omtalade hvad som händt mellan honom och Seaton.

En annan gång, vid en stor bjudning på slottet i Stockholm, som anställdes af Carl IX:s enkedrottning Christina, inträffade följande händelse:

Ibland de närvarande gästerna befann sig äfven den tappre och af konung Gustaf Adolf högt värderade Nils Stjernsköld. Han hade, till följd af sina i kriget erhållna sår, länge gått på kryckor, men dessa voro nu bortlagda, och den gladlynte fältöfversten deltog i dansen, fastän han naturligtvis var något styfbent. Det väckte löje bland åskådarne, och en ung hertig, Julius Henrik af Saxen-Lauenburg, var isynnerhet den, som gjorde sig nöje på den stympade krigsmannens bekostnad. Konungen märkte det med ovilja. Han var redan förut missnöjd med hertigen för dennes oordentliga lefnadssätt, och detta bidrog i sin mån att göra konungen mottaglig för intrycket af det mindre ridderliga i hertigens beteende vid detta tillfälle. Men slutligen satte hertigen fram sin fot, så att Stjern-

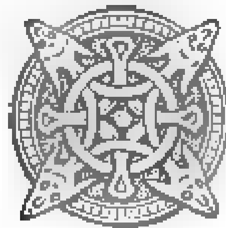
sköld skulle falla däröfver, och nu kom det heta Vasablodet i kokning. Konungen gaf i samma ögonblick hertigen en så kraftig örfil, att blodet sprang ut genom näsan. Därpå skall ett nattligt envig hafva följt mellan konungen oth hertigen, men därom känner man intet mer, än att Axel Oxenstjerna lyckades åstadkomma en förlikning.

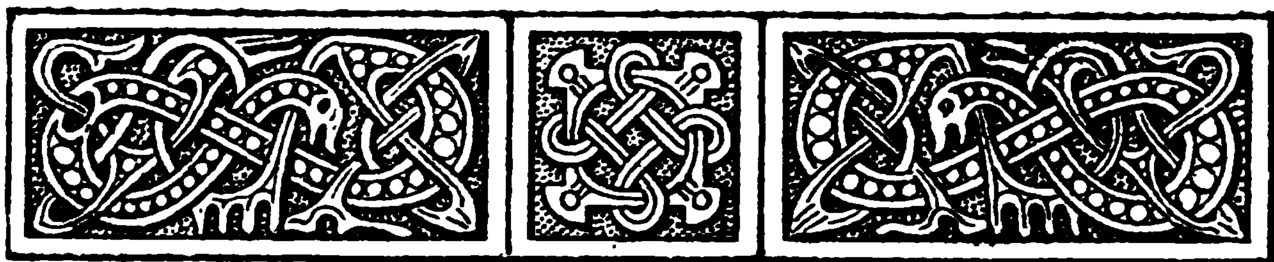
Dena örfil hade, påstår man, en aflägsnare följd än det nattliga enviget. Den nämnde hertigens broder, hertig Frans Albert, som i slaget vid Lützen stred på den svenska sidan, men sedan gick öfver till kejsaren och slutligen vid försvaret af Schweidnitz blef dödligen sårad, skall på sin dödsbädd hafva bekänt, att han i slaget vid Lützen mördat Gustaf Adolf, och att han gjort det till hämnd för den örfil, som hans broder fick på Stockholms slott. Nu mera sätter man icke längre någon tro till denna obestyrkta sägen.

Men hvad som här gäller om följden, det gäller, hvad de båda föregående örfilshistorierna beträffar, om själfva orsaken. De stödja sig på sägner, och vi böra med afseende på Krister Some säga, att, enligt en annan uppgift, det var emedan konungen låtit afrätta en nära frände till honom, som hos honom föddes beslutet att hämnas vid första tillfälle. I ett bref, som Some sedan skref till Sverige, yttrade han: »Man kunde omöjligen uthärda det skrifvarevälde, som Chesnecopherus

och Erik Elofsson utöfvade, ej heller konungens örfilar.»

Det må dock med sägnerna förhålla sig huru det vill. Visst är, att de innehålla, så att säga, en allmän sanning rörande tidsskicket och de handlande personernas skaplynne, som icke motsäges af hvad man i öfrigt om dem känner, och på den grunden hafva vi trott dem kunna upptagas i en läsning, hvarifrån väl icke den mer kulturhistoriska bilden må anses utesluten.





25.

Gustaf II Adolfs första vapenbragd.

Om den enskilde med en känsla af tillfredsställelse blickar tillbaka på den handling, den uppoffring, den självförsakelse i sitt lif, hvarigenom han efter måttet af sina krafter och sin förmåga bidragit till sina medmenniskors — fleres eller färres — väl, så är det äfven förklarligt, om ett helt folk med förkärlek skådar tillbaka på den handling i sitt lif, som satte det till folkens välgörare. Ett är målet — framåtskridande, utveckling till ljus och frihet, och hvem som helst kan i sträfvandet för detta mål vinna en ovansklig lager. Sveriges folk har vunnit en sådan genom sitt deltagande i det trettioåriga kriget. Här förvärfvades ej blott ur krigisk synpunkt en världshistorisk betydelse, utan äfven från synpunkten af den allmänna civilisationen, och i

detta afseende buro de svenske krigarne bland segertecknen på sina svärd äfven berättigandet att vara ett af Europas odlingsfolk, ett berättigande, som sedan i alla riktningar häfdats af svenske män.

Men om å en annan sida själfva denna storartade tilldragelse i och för sig med skäl fängslar eftervärldens blick, så återfaller glansen af den samma på hvarje deltagare däri och naturligtvis i första rummet på den man, som, den ypperste af hela sin samtid, förde svenska folket fram till seger, till makt och ära — vi mena Gustaf II Adolf, den kunglige stridsmannen för sin tids och alla tiders ädlaste och högsta arbete, menniskoandens frihet. Det är därför som vi hafva trott, att en skildring från denna världshistoriska storhets första uppträdande på krigets fält, där han måste söka medlen och vilkoren för vinnandet af sitt mål, torde läsas med nöje.

Det var om sommaren 1611, det sista året som Carl IX regerade. Sverige liknade ett fartyg, inklämdt mellan trenne fientliga, omhvärfdt af eld och rök utan någon utsikt till räddning. Med Polen hade kriget fortgått sedan århundradets början, med Ryssland sedan föregående året och med Danmark sedan april 1611. Och under allt detta träffades den åldrige konungen själf af slag, först helt lindrigt om sommaren 1609, sedan om igen på hösten samma år farligare, så att han därefter icke kunde

tala fullt begripligt, icke heller hade sitt gamla minne i behåll. Man må väl sålunda säga, att faran var stor för Sverige, och att förvirring och modlöshet väl kunnat inställa sig. Men aldrig har Sveriges folk visat sig större än i farans stund. Konungen själf med sin brutna helsa och sin af ålder och sjukdom bräckta kropp kastade sig midt i faran med ungdomlig kraft, liksom om just detta behöfts för att tvinga kroppshyddans bristande band att hålla och göra tjenst under den oförsvagade anden.

Hvad Danmark beträffar, uppträdde det, att vi så må säga, i medeltids stil, d. v. s. med en sak till syfte, som redan bort vara en öfvervunnen ståndpunkt, nämligen Sveriges läggande under Danmarks krona. De unionistiska idéerna lämnade sent Danmark. De lärdomar, som gåfvos dess konungar under Sturarne, glömdes, i samma mån som krafterna på nytt växte, och hvad som lyckats med Norge, borde — så trodde de — äfven lyckas med Sverige. Den nu varande konungen, Christian IV, utan tvifvel den ypperste af hela oldenburgska ätten, en man, som i kraft och duglighet och snille stod den blifvande grannkonungen i Sverige, Gustaf Adolf, närmast af alla Europas furstar, drog nu ut för att verkställa de länge närda förhoppningarna, och — knappast hafva någonsin utsikterna varit så gynnsamma för Danmark.

Från Skåne inbröt han med tvenne härfördel-

ningar i Sverige. Hans marsk, Sten Sehested, tågade med 7,000 man upp genom Halland, för att därifrån gå på Jönköping, medan han själf med 13,000 man tågade genom Skåne och Blekinge till det af honom anlagda Christianopel, hvarifrån han drog fram mot Kalmar och intog denna stad den 27 maj. Slottet höll sig ännu — dock voro utsikterna för ögonblicket ytterst mörka för dess besättning —, då svenska hären, nu 21,000 man, med flygande fanor och klingande spel kom antågande på Perstorps äng.

Genom de lyckliga striderna under Sturarne och sist under Gustaf Vasa samt genom den oemotståndliga framgången af det svenska nationalitetssträfvandet, som just sprängt sig fram under dessa strider och segrar, hade den föreställningen om nationalfienden gjort sig gällande, att han icke var ett stridsdugligt folk, som man egentligen behöfde frukta. Denna åsikt uttalade Carl själf, när det började visa sig, att det danska kriget var oundvikligt. »Hafver Juten intet främmande folk, så skrämmer han icke många med sina egna», sade han. Men detta oaktadt var Sveriges ställning nu sådan, att Carl sökte på allt sätt först förekomma och sedan, när kriget var utbrutet, förmå konung Christian till fred. Detta var dock en omöjlighet. Christian hade icke för intet gjort så stora rustningar, och kriget fortfor tolf år efter Carls död.

Emellertid, när Christian efter Carls ankomst framför Kalmar icke ville lyssna till några fredsanbud, företogs från svenska lägret en djärf ridt in i fiendens eget land, i spetsen för hvilken stod den unge Gustaf Adolf. Det gällde det nyanlagda Christianopel, där konung Christian hade sina förnämsta krigsförråd, och dit äfven invånarne från den närmaste bygden fört sin förnämsta egendom i säkerhet under kriget. Men allt det folk, som kunde undvaras, hade på Christians befallning lämnat platsen och begifvit sig till danska hufvudlägret vid Kalmar.

Tvenne fanor ryttare, utgörande 1,500 man utsökt folk, uttågade från lägret under Gustaf Adolfs anförande, lyckades obemärkta komma förbi danskarne och nalkades, framemot midnatt den 25 juni, Christianopel. Fästet aftecknade sig mot den ljusa sommarnattshimmeln, och allt utvisade, att inga fiender väntades. Den lilla staden hade blifvit anlagd 1603 omkring några äldre befästningsverk, hvilka kallades »Styr-Kalmar», emedan deras bestämmelse var att utöfva ett visst tvång på denna närmaste svenska gränsfästning. Ortens forna namn var Avaskär. Fästningen och staden lågo på en lång och smal halfö, där ännu köpingen med samma namn är belägen, och vägen går, sedan man på stora landsvägen till Carlskrona gått öfver Brömseå och lämnat den omkring en fjärdingsväg bakom

sig i sydostlig riktning, rakt mot kusten och Christianopel.

När Gustaf Adolf och hans ryttare nu kommo fram ur skogen och nalkades staden, funno de bron ouppdragen, och några ryttare skyndade fram till porten samt sprängde den genom en petard. Den samtida biskopen i Lund, som fick sina underrättelser från kyrkoherden Mogens Jörgensen, omtalar i ett bref till sin frände, Ægidius Lauridssön, erkedegn i Ribe Domkirke, »att staden låg för tillfället begrafven i vin och sömn». Det var nu icke något ovanligt, hvarken för den eller andra tider, och de tillförlitliga underrättelser, hvarpå den föregående berättelsen om uppgifvandet af Kalmar slott stödjer sig, visa oss, huru man under den följande belägringen af Kalmar drack sig »drucken och full», till och med samma natt, som man visste att underhandlingar med fienden i fiendelägret pågingo, hvilka man bort ana vara af art att kräfva full vaksamhet och handlingskraft. Det nämnda biskopsbrefvet är måhända ock den enda tillförlitliga källan för ifrågavarande tilldragelse och bör därför så mycket mera tagas vara på, som man här befinner sig i ett rikt flöde af hvarandra motsägande uppgifter om både likt och olikt. Invånarne i staden och besättningen på slottet med sin höfvitsman, Jens Björnsen, i spetsen, hvilka minst af allt tänkte på ett fientligt öfverfall, då Svenskarne hade tillräckligt göra att tänka

på sig själfva, hade öfverlämnat sig åt bordets nöjen och befunno sig försänkta i djup sömn, då de svenska ryttarefanorna närmade sig, och väcktes först, med undantag naturligtvis af den förbluffade portvakten, af den antända petarden och portens sprängande. Då rusade herr Jens Björnsen ut med dragen värja, nedhögg fyra eller fem af sina fiender, men träffades af en kula och föll.

Det kunde naturligtvis nu icke blifva fråga om något allvarsamt motstånd. De få af besättningen, som satte sig till motvärn, nedgjordes. De allra fleste hoppade öfver stadsmuren och sökte sin räddning i flykten. Gustaf Adolf själf med den ena ryttarfanan, som han höll samlad, red fram till torget och höll där, medan den andra spred sig öfver staden att plundra. Sådant var tidens krigssätt, och det var Gustaf Adolf själf förbehållet att sedermera därutinnan söka åstadkomma en förändring. Nu ansågo sig ryttarne hafva att hämnas Danskarnes grymheter vid Kalmars stormning, och därför foro de utan tvifvel fram med största vildhet äfven mot de värnlösa invånarne. Alla, som kunde, sökte rädda sig genom flykten, och äfven de togo till största delen vägen öfver stadsmurarne. Redan därvid omkommo många. Mödrarna kastade först barnen utför vallen och hoppade sedan själfva efter. Andra flydde på båtar genom vattenporten. Tre båtar sjönko, och de, som voro ombord på dem, omkommo.



Likväl räddade sig en stor del. Ett rikt byte togs af alla de ditförda dyrbarheterna, och staden antändes. Gustaf Adolf ville ej tillåta det senare, men förmåddes därtill af en svensk adelsman, hvars egendom nära Kalmar blifvit uppbränd af Danskarne och som därför nu yrkade, att ingen skonsamhet måtte visas dem.

Medan prinsen höll på torget, kom kyrkoherden Mogens Jörgensen, så godt som halfnaken, fram till honom för att begära hans beskydd. Detta fick han äfven för sig, hustru och barn, och äfven några andra, som frivilligt gåfvo sig, erhöllo samma skydd, berättade kyrkoherden sedan för biskopen i Lund, ur hvars bref underrättelsen är tagen. Prinsen räckte kyrkoherden handen och samtalade med honom en fjärdedels timme om åtskilliga ämnen. Bland annat skall han hafva sagt: »Det är löjligt, att Jutekungen, som är en ung och oerfaren krigsman, vill föra krig emot min far, som är en gammal väl öfvad krigsherre; men jag tror, att vi snart skola lära honom se upp.» — Det gick bland Danskarne det talet, att icke många ryttare och fotknektar funnos i Sverige, utan att därför qvinnor togos till ryttare. Prinsen skall därför hafva sagt, »att kyrkoherden nu själf kunde göra sig underrättad om verkliga förhållandet, där ryttarne sutto på torget». Slutligen befallde prinsen presten med de sina skynda sig ur staden, att ej något ondt måtte hända dem. Detta omtalas

i en samtida dansk berättelse, men vi hafva icke velat förbigå det här, emedan det visar svårigheten för den unge, menniskovänlige fursten, som sedan i afseende på krigstukt och krigisk ordning förvärfvade sig en ovansklig ära, — svårigheten, att, när han först uppträdde på krigets blodiga stråt, beherska dess gräsligheter. I alla fall måste redan nu för oveldiga domare hans ära öfverglänsa den danske konungens, hvilken hunnit mogen ålder samt egde erforderligt inflytande öfver sina krigare, men likväl icke kunde förekomma sådana ohyggligheter, som föröfvades i Kalmar, där de värnlösa invånarne efter stadens stormning ihjälslogos såsom oskäliga djur.

Sådan är emellertid den enkla berättelsen om Gustaf Adolfs första vapenbragd, efter oss tillgängliga källor sofrad från alla den muntliga öfverlämningens nyckfulla utstofferingar. Märkligt nog, har knappast någon tilldragelse inom en rent historisk tid blifvit så utsmyckad som denna. Men det bevisar, att den unge prinsens första företag i kriget och den lycka, som krönte hans djärfhet, väckte allmän uppmärksamhet, ej minst hos fienden. En flyktad Christianopelsbo berättade ett, en af besättningen ett annat, men hvar och en efter som han uppfattat saken. Det otroliga, att en oerfaren yngling midt bakom den fientliga hufvudhärens rygg borttagit och förstört en fästning med däri samlade

hufvudförråd, — det var något, som fordrade en ovanlig förklaring. Och så, när de olika berättelserna upptecknades, tillkom än ett, än ett annat, tills slutligen den förklaring framkom, som ända till våra dagar varit gällande.

Enligt denna skall befälhafvaren i Christianopel hafva tillskrifvit danske öfversten Anders Bilde om undsättning, men brefbäraren hade fallit i Gustaf Adolfs händer, som då låtit kläda 500 man i danska dräkter eller gifvit dem danska fanor samt mutat brefbäraren att vända tillbaka och omtala undsättningens snara ankomst. Därför var bron ouppdragen, och när de förklädde kommo ridande och man strax efter dem såg en större hop Svenskar liksom förfölja, öppnades porten för de förre. En berättelse säger till och med, att blott fyra man insläpptes, — förmodligen då tills vederbörlig anmälan kunde ske hos befälhafvaren om undsättningens ankomst, ehuru därvid den i hack och häl förföljande svenska styrkan lämnas alldeles ur sikte —; desse fyra skulle då hafva antändt petarden. En annan berättelse på tyska, som synes hafva kommit från en krigsman, förmäler kort och godt, att »samma natt (25 juni), mellan kl. 1 och 2, kom prinsen af Sverige, hertig Gustaf Adolf, med två fanor ryttare för Christianopel, ryckte strax för porten och, tillfrågad: 'Wer da?' —, svarade: 'Freunde und des Königs eigener Diener!' — fästade genast en petard på porten, sprängde

